

Avortaments per edat dels pares

L'any 1922 es publica per primer cop, i exclusivament pel total nacional, els avortaments per edat de la mare. Aquesta classificació és fonamental, ja que permet estimar taxes específiques inviablès fins aleshores. Ara bé, la informació es presenta en taules matriu que, per alguns períodes, combina l'edat dels pares i/o la legitimitat, la qual cosa es pot veure a la taula 21 i s'ha resumit en l'esquema següent:

MNP 1922-1931	{	- AVORTAMENTS X edat mare
		“ LEGÍTIMS X edat mare
		“ “ X edat pare
		“ “ X edat mare X edat pare
		“ CONJUNT D'IL·LEGÍTIMS i EXPÒSITS X edat mare

MNP 1932-1933	{	- AVORTAMENTS X edat mare
		“ X edat pare
		“ X edat mare X edat pare

MNP 1941-1974

- AVORTAMENTS X edat mare

És evident la reducció de la informació, agreujada pel buit de dades per al període 1934-1940. A les estadístiques dels anys 1932 i 1933 desapareix la combinació de l'edat dels pares amb la legitimitat, quedant reduïda la classificació a l'edat dels progenitors, per passar a registrar únicament els avortaments per edat de la mare a partir de l'any 1941. Com en el cas dels naixements, un pla de tabulació molt ambiciós va quedar reduït a la mínima expressió.

Taula 17. Variables i creuaments presents en la secció de naixements del MNP per nivell de desagregació territorial, 1858-1870

	CAPITALS PROVINCIALS											PROVÍNCIES											TOTAL NACIONAL																	
	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	
PARTS (1)																																								
<u>Total general</u>	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
X multiplicitat	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
NAIXEMENTS (2)																																								
[= baptismes (3) + avortaments (4)]																																								
<u>Total general</u>	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
X sexe	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
X legitimitat	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
X sexe	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Baptismes (3)																																								
X sexe	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
X legitimitat	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	
X sexe	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	
	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	
AVORTAMENTS (4)																																								
<u>Total general</u>	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
X sexe	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
X viabilitat	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
X sexe	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	

Font: Elaboració pròpia a partir de les publicacions: JUNTA GENERAL DE ESTADÍSTICA DEL REINO (1863) *Memoria sobre el Movimiento de la Población de España en los años 1858, 1859, 1860 y 1861* i DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1877) *Movimiento de la Población de España en el decenio de 1861 a 1870*.

X: *Movimiento Natural de la Población*

*: 1858-1859.- Es publica la classificació dels batejats per legitimitat i sexes reunits a l'*Anuario Estadístico de España* (1888), pp. 143-146.

Agregació temporal de les dades publicades:

(1): conjunt dels infantaments de nomenats batejats, nascuts vius i morts abans del baptisme.

(2): conjunt dels nascuts vius que han rebut el sagrament del baptisme.

(3): conjunt dels nascuts vius i dels nascuts vius i morts abans de ser batejats.

(4): conjunt dels nascuts vius i dels nascuts vius i morts abans de ser batejats.

C: construeix a partir de càlculs senzills. Per exemple, del MNP *Memoria sobre el Movimiento de la Población de España en los años 1858, 1859, 1860 y 1861* publicada el 1863 per la Junta

General de Estadística del Reino podem obtenir la classificació dels baptismes per legitimitat i sexes reunits a partir de les taules per províncies i per capitals provincials "Diferencias en

número absoluto de los bautizados legitimos, en 1861, con los de 1860, 1859 y 1858" (pp. 39 i 49) i "Diferencias en número absoluto de los bautizados ilegítimos, en 1861, con los de 1860, 1859

y 1858" (pp. 40 i 50). Així, per exemple, tenint el nombre de batejats legítims de 1861 i la xifra de la diferència entre els batejats legítims de 1858 i 1861, podem calcular el nombre de baptismes

legítims de 1858: [Baptismes legítims 1861] - [Diferència entre els baptismes legítims de 1861 respecte els de 1858] = Baptismes legítims de 1858.

III.3 SECCIÓ DE MATRIMONIS: Estadística de Matrimonis

III.3.1 DEFINICIÓ I NOTES BÀSIQUES SOBRE ELS CONCEPTES I LES VARIABLES ASSOCIADES A LA SECCIÓ DE MATRIMONIS

A l'entorn de la definició operativa del terme **Matrimoni**

Què és el matrimoni? En una aproximació molt generalista, podríem definir-lo com una institució que crea un vincle, en termes d'un consorci conjugal entre els seus membres amb un reconeixement social, jurídic o cultural. El matrimoni, en ser una institució molt estesa en tot el món, però no universalment, ha estat definit des de l'òptica de distintes matèries com el dret, l'antropologia, la sociologia, etc. Així, per exemple, l'antropologia del parentiu defineix el matrimoni com la unió de dues o més persones que compleixen rols heterosexuales, que serveixen per a legitimar la descendència de les dones i establir aliances entre els grups de parentiu originaris dels seus membres. Sota el prisma del dret occidental, el matrimoni constitueix una unió de dues persones que té per finalitat constituir una família; fins fa pocs anys, es considerava un element essencial de la definició el fet que ambdós contraents fossin de sexe oposat, però darrerament aquest tret ha estat modificat en l'ordenament jurídic d'alguns països en ser admesa la unió entre persones del mateix sexe. Els Països baixos, Bèlgica, Canadà, Sud-àfrica i Espanya, així com els estats de Massachusetts i Maine (Estats Units d'Amèrica), entre d'altres, han admès el matrimoni de dues persones del mateix sexe i, per tant, han modificat la definició legal del terme en concebre'l com la simple unió de dues persones. Per altra banda, en algunes societats orientals la unió matrimonial pot ser poligàmica, ja sigui poliàndrica o poligènica.

Des de la concepció jurídica romana del matrimoni, entès com la conjunció d'un home i una dona⁴¹¹; fins a les teories que el redueixen estrictament a un tipus de relació contractual més⁴¹²; passant per la accepció sacramental de la unió, com a consorci per a tota la vida de la Religió catòlica; els juriconsults han discutit abastament sobre la naturalesa jurídica del mateix.

⁴¹¹ La paraula 'matrimoni', com a denominació de la institució social i jurídica, deriva de la pràctica i del dret romà. El seu origen etimològic és l'expressió "*matri-monium*", és a dir, el dret que adquireix la dona que el contrau per a poder ser mare dins de la legalitat.

La concepció romana té el seu fonament en la idea que la naturalesa dona a la dona de ser mare queda supeditada a l'exigència d'un marit a qui quedar subjecta en sortir de la tutela del seu pare i que els seus fills tinguin un pare legítim a què estar sotmesos fins a la seva plena capacitat legal: és la figura del *pater familias*.

⁴¹² A grans trets, els defensors de la naturalesa contractual de la unió marital, consideren que el matrimoni, com a acord de voluntats, és un pacte conjugal. I donat que un contracte és certament un acord de voluntats que origina uns deures i unes obligacions, el matrimoni és considerat i qualificat jurídicament com a 'contracte' o 'negoci jurídic'.

Per tot plegat, es creu que discernir, ara i aquí, sobre les més importants definicions plantejades distrauria i apartaria aquest treball de la seva finalitat primordial que, en aquest apartat, no és altra que la de conèixer quina subpoblació s'amaga o s'omet en cada moment darrera de les xifres de l'estadística del MNP de matrimonis a Espanya. Per assolir aquest objectiu, més que definir la 'institució del matrimoni' en sí i per sí, es fa necessari procedir a definir el 'sistema matrimonial' que regula les unions maritals. La raó: les observacions publicades al MNP s'obtenen a partir de la informació continguda en les inscripcions practicades en el registre civil, així doncs, cal establir el tipus de matrimoni susceptible d' anotació en aquell i la seva idiosincràsia a partir de les successives regulacions hagudes en la legislació espanyola.

La coneixença preliminar del sistema matrimonial i registral a Espanya permetrà l'enteniment de les seves implicacions, per defecte o per excés, en la pràctica social del matrimoni i de la seva inscripció en el Rc, la qual cosa és imprescindible per a una correcta anàlisi i interpretació de les dades contingudes en la sèrie de publicacions del MNP, tant en estudis transversals com longitudinals. Les freqüències contingudes en l'estadística oficial, o en qualsevol altra obtinguda directament de les inscripcions verificades en el Rc, es correspondran únicament i exclusiva amb els esdeveniments registrats en aquell. Per tant, resulta indispensable delimitar qui està registrat i també qui no ho pot estar i qui no hi vol estar, el per què de la seva constància o omissió, i el motiu de la forma matrimonial escollida en cada moment.

Per tant, com ha quedat dit, no es procedirà a fer un assaig sobre la naturalesa del matrimoni, donat que aquest 'és' en funció de 'qui' el defineixi. Així, per exemple, segons l'escola sensualista, matrimoni és la unió d'un home amb una dona per a procrear, sense altres atractius ni deures; mentre que per a les religions positives, com ara el cristianisme, el matrimoni és una institució santa, creada per Déu.

En aquesta recerca, el matrimoni és concebut operativament com l'acte, cerimònia o procediment que estableix una unió legal entre un home i una dona, donant així pas a un estat civil. La transició d'aquest i la seva dimensió de variable demogràfica classificatòria són els aspectes que ens interessen als efectes estadístics de l'estudi del MNP. Val a dir que a partir de l'any 2005, el concepte s'amplia a la unió legal entre individus del mateix sexe. Pel que fa a la forma de celebració, aquesta es pot establir per un procediment civil o religiós, podent ser aquest darrer, segons la religió catòlica o segons una altra religió.

A efectes de l'estadística del MNP, el concepte de matrimoni és el del matrimoni inscrit en el Registre civil, mantenint-se fins avui en dia. Per tant, en el període que ens

ocupa, els matrimonis introduïts en les diferents publicacions del moviment natural de la població són conseqüència de les reformes legals esdevingudes al llarg del temps en les lleis que regeixen l'estat del matrimoni.

En la història dels països occidentals, i especialment a Espanya, les característiques generals incloses en l'ordenament jurídic sobre la unió conjugal han estat molt influenciades per la monogàmia hebraicocristiana i el sentit contractual atorgat a aquella institució pel dret romà. La dualitat heterosexual de la unió (home-dona) és el principi pel qual la institució està prevista: per a unir dues persones i vincular-les amb vista a la seva convivència i procreació⁴¹³. El cristianisme, com altres religions, va voler revestir l'acte social del matrimoni d'un caràcter religiós i va elevar el contracte matrimonial a sacrament (el setè), el qual serà indissoluble a imatge de la unió de Crist amb l'Església. A més a més, segons la religió Catòlica, l'origen del matrimoni procedeix de la mateixa naturalesa de l'home, en tant que Déu va crear-lo a ell i a la dona, esdevenint una institució.

El cert és que, si bé durant l'Edat medieval va imperar a molts països, entre ells els Regnes de la península Ibèrica, el matrimoni purament consensual, aquesta llibertat de forma serà molt restringida posteriorment. L'Església, malgrat reconèixer el consentiment com a element essencial per a la unió marital i que els ministres del sacrament del matrimoni són els propis contraents, davant la possibilitat de bigàmia i de menyspreu dels impediments establerts per a les unions conjugals que ofería el matrimoni purament consensual, clandestí o *a yuras*, en el Concili IV de Letran es començarà per obligar la publicitat del matrimoni imposant la través de les proclames (o amonestacions). En la Edat moderna s'iniciarà una nova fase que arrenca del Concili de Trento (1545-1563)⁴¹⁴. En el qual es definiran els ritus canònics matrimonials. Així, per tal que qualsevol unió entre home i dona sigui acceptada com a vàlida per l'església, caldrà afegir al lliure consentiment dels esposos, la seva celebració *in facie Ecclesiae* davant del rector de la parròquia en presència de dos testimonis, i la seva anotació en un

⁴¹³ El principi de l'heterosexualitat matrimonial exigida legalment, està sent modificada en alguns països, entre ells Espanya: en favor del principi d'igualtat s'estenen els beneficis que implica la institució del matrimoni a parelles formades per persones del mateix sexe.

⁴¹⁴ El Concili de Reforma de Trento fou el dinovè Concili ecumènic de l'Església catòlica celebrat en períodes discontinuats entre 1545 i 1563: celebrà 25 sessions durant els anys 1545-1547, 1551- 1552 i 1562-1563, sota els pontificats de Pau III, Juli III i Pius IV respectivament. Es va celebrar a Trento, una ciutat del nord de la península Itàlica que llavors era una ciutat lliure regida per un príncep-bisbe. Es va convocar com a resposta a la Reforma Protestant per a aclarir diversos punts doctrinals. També va abolir els ritus eucarístics locals i va establir un ritu unificat conegut com Missa Tridentina. Des d'un punt de vista doctrinal, és un dels concilis més importants i influents de la història de l'Església catòlica. En la seva 24ena Sessió es va tractar del Sacrament del Matrimoni i es va reafirmar l'excel·lència del celibat.

D'altra banda es va abordar la reforma de l'administració i disciplina eclesiàstiques. El concili va eliminar molts abusos flagrants com la venda d'indulgències o l'educació dels clergues, i va obligar als bisbes a residir en els seus bisbats, amb el que es va evitar l'acumulació de càrrecs.

llibre de registre⁴¹⁵. Aquests requisits van ser completats posteriorment amb el Decret de *Ne Temere* (1908) i amb les disposicions del *Codex Juris Canonici*⁴¹⁶ (Codi de dret canònic), que va ser promulgat el 1917 i va entrar en vigor el 1918. En el cas espanyol, l'any 1564 marca l'inici de l'exclusivitat d'aquest sistema matrimonial canònic.

Des de la fi de l'Imperi romà, l'Església va anar possessionant-se de la funció juridicosocial del matrimoni, que va passar a ser de competència exclusivament canònica i religiosa fins gairebé a les portes de l'edat Moderna. La institució eclesial va mantenir la seva jurisdicció completa pel que fa a la validesa i licitud de la unió marital dels cristians i dels seus efectes civils. Mentre que la institució civil del matrimoni, a saber, la forma jurídica i no religiosa, va reaparèixer l'any 1580 als Països Baixos i no serà reconeguda fins a l'any 1653 pel Parlament dels Barebons a l'Anglaterra de Cromwell i a les colònies britàniques de l'Amèrica del Nord. En el procés de

⁴¹⁵ En el Capítol I, pel que “*Renuévase la forma de contraer los Matrimonios con ciertas solemnidades, prescrita en el concilio de Letrán. Los Obispos puedan dispensar de las proclamas. Quien contrajere Matrimonio de otro modo que a presencia del párroco, y de dos o tres testigos, lo contrae inválidamente*”, del Decret de reforma sobre el Matrimoni de la XXIV Sessió del Concili de Trento consta, literalment, que

“Aunque no se puede dudar que los matrimonios clandestinos, efectuados con libre consentimiento de los contrayentes, fueron matrimonios legales y verdaderos, mientras la Iglesia católica no los hizo irritos; bajo cuyo fundamento se deben justamente condenar, como los condena con excomuni6n el santo Concilio, (...) la Iglesia de Dios no obstante los ha detestado y prohibido en todos tiempos con justísimos motivos. Pero advirtiendole el santo Concilio que ya no aprovechan aquellas prohibiciones por la inobediencia de los hombres; y considerando los graves pecados que se originan de los matrimonios clandestinos, y principalmente los de aquellos que se mantienen en estado de condenaci6n, mientras abandonada la primera mujer, con quien de secreto contrajeron matrimonio, contraen con otra en pùblico, y viven con ella en perpetuo adulterio; no pudiendo la Iglesia, que no juzga de los crímenes ocultos, ocurrir a tan grave mal, si no aplica algùn remedio más eficaz; manda con este objeto, insistiendo en las determinaciones del sagrado concilio de Letrán, celebrado en tiempo de Inocencio III, que en adelante, primero que se contraiga el Matrimonio, proclame el cura propio de los contrayentes públicamente por tres veces, en tres días de fiesta seguidos, en la iglesia, mientras celebra la misa mayor, quiénes son los que han de contraer Matrimonio: y hechas estas amonestaciones se pase a celebrarlo a la faz de la Iglesia, si no se opusiere ningùn impedimento legitimo; (...) y entendido el mutuo consentimiento de los dos, (...) celébrese el Matrimonio a presencia del párroco, y de dos o tres testigos. Después de esto, y antes de consumarlo, se han de hacer las proclamas en la iglesia, para que más fácilmente se descubra si hay algunos impedimentos (...) Los que atentaren contraer Matrimonio de otro modo que a presencia del párroco, o de otro sacerdote con licencia del párroco, o del Ordinario, y de dos o tres testigos, quedan absolutamente inhábiles por disposici6n de este santo Concilio para contraerlo aun de este modo; y decreta que sean irritos y nullos semejantes contratos, como en efecto los irrita y anula por el presente decreto. (...) Tenga el párroco un libro en que escriba los nombres de los contrayentes y de los testigos, el día y lugar en que se contrajo el Matrimonio, y guarde él mismo cuidadosamente este libro. (...) Establece en fin que este decreto comience a tener su vigor en todas las parroquias a los treinta días de publicado, los cuales se han de contar desde el día de la primera publicaci6n que se hizo en la misma parroquia”

(<http://multimedios.org/docs/d000436/>).

⁴¹⁶ El *Corpus Juris Canonici* va ser utilitzat en els tribunals canònics de l'Església Catòlica, com els de cada diòcesi, i en els tribunals d'apel·lació al Vaticà, com la *Sacra Rota Romana*. El *Codex Iuris Canonici* és el conjunt ordenat de les normes jurídiques que regulen l'organització de l'Església catòlica de ritus llatí, la jerarquia de govern, els drets i les obligacions dels fidels i el conjunt de sagraments i sancions que s'estableixen en contravenir aquestes normes. Va venir a substituir el *Corpus Juris Canonici* (Dret Canònic), que constituïa una important col·lecció de fonts i documents de Dret canònic, el qual era aplicable a l'Església universal o específic a les Esglésies del ritus llatí o ritus orientals. El primer Codi va ser promulgat pel Papa Beneditxe XV l'any 1917 (en vigència el 1918), el segon, reforma del primer i vigent fins a dia d'avui, ho fou pel Papa Joan Pau II el 1983

secularització que desembocarà en l'establiment del matrimoni civil, cal destacar la incidència de la reforma protestant, el regalisme i la Revolució francesa⁴¹⁷.

La reforma protestant negarà el caràcter sacramental que l'Església catòlica atorga al matrimoni, si bé continuarà considerant-lo com quelcom sagrat o religiós. Des d'aquesta perspectiva, la reglamentació jurídica substantiva de la institució connubial passarà a ser competència exclusiva de l'Estat, llevat dels aspectes rituals, en els països que es varen adherir al luteranisme.

De tota manera, durant l'Edat medieval, el poder secular ja tenia al seu càrrec els matrimonis dels "infiels". El matrimoni civil té els seus antecedents en aquests matrimonis protestants o d'infidels. Com s'ha fet esment, el matrimoni civil va ser introduït per raons de tolerància a Holanda i Flandes el 1580 i el 1653 a Anglaterra. Ara bé, en la lluita per a sostroure a l'Església la jurisdicció que ostentava sobre els matrimonis dels fidels, el regalisme francès esdevindrà fonamental.

A finals de l'Edat medieval, les inquietuds provocades pels matrimonis clandestins, en relació amb l'exigència civil del consentiment patern per a efectuar la unió conjugal, va comportar les primeres tensions de certa importància entre l'Església i l'Estat. S'obrirà una esquerda que es consumarà durant l'Edat moderna amb el regalisme, guiat pel principi de l'hegemonia de la llei civil sobre la canònica. Bé que acceptant el matrimoni com a matèria del sacrament, es començarà a distingir l'aspecte sacramental i el contractual; de tal manera que es reservarà el primer a la institució eclesiàstica i l'altre quedarà sota la jurisdicció estatal, en un procés que en alguns països acabarà per deixar sense eficàcia la legislació clerical sobre el matrimoni en l'ordenament civil. En el segle XVIII, Pothier, en la seva obra *Du contrat de mariage* (Orleans, 1768) donarà forma a aquesta teoria del contracte-matèria com a competència secular. Segons aquesta, la regulació civil establirà els impediments al casament, les formalitats a seguir i es reservarà la facultat de jutjar la validesa o nul·litat del contracte. L'Església mantindrà la seva autoritat sobre el sacrament, però quan la norma llegada declari la nul·litat del contracte, el sacrament també ho serà per defecte de matèria

⁴¹⁷ El protestantisme negarà el caràcter sagrat del matrimoni, considerant-lo una institució merament natural, sorgida de la pròpia condició humana de l'home. En conseqüència, serà l'autoritat civil qui ostentarà la competència exclusiva en la seva regulació. En alguns dels països que es mantingueren fidels a la doctrina de Roma, el matrimoni civil serà introduït per la concepció regalista del poder que afirma la superioritat de la llei civil respecte a l'eclesiàstica i la separació entre la vessant sacramental i la contractual del matrimoni. Anys més tard, la Constitució francesa de l'any 1791 concebrà el matrimoni com havia estat previst pel dret romà, és a dir, com un contracte exclusivament civil i, en correspondència, serà celebrat davant d'un funcionari oficial. L'any següent, l'Assemblea ho establirà per llei de 20 de setembre i adoptarà el divorci legal; el qual no era admès per l'Església catòlica romana. No obstant, en algunes tradicions cristianes ha existit o existeix encara el divorci, bé que com una excepció: és el cas de l'Església ortodoxa i de les de la Reforma. El Codi de Napoleó de 1804 va disposar la normativa per la qual el matrimoni civil esdevenia obligatori. Val a dir que, per influència francesa, el matrimoni civil es va anar estenent progressivament a molts països catòlics.

vàlida. D'aquesta manera, “*el matrimonio civil es creado por el regalismo francés como un rival, un oponente del matrimonio canónico, al cual pretende sustituir*” (Martín de Agar, 1985: 20). El Concili de Trento va topar amb la impermeabilitat del regalisme francès, amb l'oposició de les normes civils que, si bé tenien de fons el dret canònic, el completaven⁴¹⁸ i, de mica en mica, l'anirien secularitzant i incorporant com a legislació pròpiament civil a partir de l'*Édit de Tolérance de Versailles* de Lluís XVI de l'any 1787⁴¹⁹. De la mateixa manera, a l'Europa catòlica l'absolutisme anirà copiant el model del matrimoni canònic convertint-lo en civil.

La Revolució francesa portarà a l'extrem el procés de secularització en la Constitució de 1791 al plantejar que

“La Ley no considera el matrimonio más que como contrato civil. – El Poder Legislativo establecerá para todos los habitantes, sin distinción, el modo a través del cual habrán de ser constatados los nacimientos, los matrimonios y las defunciones; el mismo designará los funcionarios públicos que extenderán y conservarán las actas” (art. 7è)⁴²⁰.

El matrimoni és concebut com un contracte merament civil. A la qual cosa caldrà afegir la implantació del Registre exclusivament civil per a tots els actes que afectin a l'*état civil* dels ciutadans francesos (1793) i, sobretot, l'obligatorietat del matrimoni civil imposada per Napoleó a tots els fidels de qualsevol confessió religiosa. El Cc napoleònic comportarà l'establiment del matrimoni civil en la legislació de molts altres països d'Europa (Bèlgica, Holanda, Luxemburg, Mònaco, Itàlia, Alemanya, Suïssa i Hongria) i d'Amèrica llatina (Mèxic, Xile, Uruguai, Argentina i Brasil), i amb caràcter facultatiu a Àustria, als països anglosaxons i escandinaus (Manresa, 1914; Clavero, 1987; Fuenmayor, 1954; Larrea, 1953, i Aguilera, 1876). En els països sotmesos a la influència de l'Església grega (Rússia, Sèrvia, Montenegro i Grècia), el matrimoni va seguir sent un acte necessàriament religiós

En la història del sistema matrimonial a Espanya, en un desenvolupament que arrenca d'antuvi, la concepció de la institució del matrimoni serà assimilada cada cop més als postulats marcats per les directrius de l'Església catòlica, a excepció feta dels brevíssims lapses temporals republicans als que farem referència més endavant en aquest mateix capítol. En relació o per oposició a aquells postulats, s'han donat quatre

⁴¹⁸ Així va succeir amb les decisions de les ordenances de Blois de 1579, en relació al concili tridentí, que obligaven a la publicació prèvia del matrimoni, el qual s'hauria de celebrar davant quatre testimonis, actuant el capellà com un d'ells i essent l'encarregat del seu registre.

⁴¹⁹ Per aquest edicte, tots els qui no professessin la religió catòlica podrien contraure un connubi legalment eficaç en forma religiosa o davant el jutge, mantenint-se en tot cas la indissolubilitat del mateix. (Nacions Unides, 1955: 4 i 287 i Martín, 1985: 21)

⁴²⁰ Aquesta i d'altres constitucions europees, així com les espanyoles, es poden trobar al web de l'Àrea de Dret Constitucional de la Facultat de Dret de la Universitat de Valladolid sobre *Materiales de Derecho Constitucional*: <http://www.der.uva.es/constitucional>

sistemes matrimonials, segons hagi estat la posició adoptada per l'Estat respecte al poder de l'Església: el de matrimoni religiós, el de matrimoni civil obligatori, el civil subsidiari del canònic i el civil facultatiu⁴²¹. El sistema establert en cada moment determinarà la naturalesa, la caracterització i la idiosincràsia de la població considerada en la secció de matrimonis del MNP. Endemés, la declaració de la confessionalitat o aconfessionalitat de l'Estat també repercutirà directament en la legislació de família, la qual cosa condicionarà la subpoblació recollida sota algunes variables de l'estadística del moviment natural, com pot ser la condició de filiació legítima o il·legítima dels nounats. Recordem que el MNP s'obté de les inscripcions efectuades en el registre parroquial, primer, i del civil posteriorment, practicades de conformitat amb legislació civil o religiosa que regula els fets inscripcionals en cada moment.

El sistema matrimonial de la Península va passar de ser de pluralitat de formes durant l'època Medieval, a un règim de matrimoni canònic en forma única fins a la promulgació de la Llei provisional de matrimoni civil obligatori de l'any 1870⁴²². A partir d'aquest any i fins a l'aprovació de l'actual Constitució, la configuració del sistema matrimonial espanyol estarà íntimament vinculat al que tradicionalment s'ha anomenat el "*problema religioso*". L'any 1875 s'introduirà el règim de matrimoni civil subsidiari i, amb la reforma del capítol IV del Cc efectuada el 1981, el facultatiu. Fins aquest any, el sistema matrimonial espanyol es centrarà en el binomi matrimoni civil-matrimoni canònic. Durant el període d'estudi, excepció feta de la II República, el matrimoni canònic serà reconegut com a realitat amb substantivitat pròpia, peculiaritat que es veurà subratllada amb les modificacions introduïdes per la Llei de 24 d'abril de 1958 de reforma del Codi civil de 1889, dictada per tal d'harmonitzar la legislació civil amb les directrius de la legislació canònica, en compliment de l'establert en els articles 23 i 24 del Concordat signat entre el Govern espanyol i la Santa Seu el 27 d'agost de 1953.

Pel que fa a Catalunya, el matrimoni ha estat regulat fonamentalment per les disposicions del dret canònic, a les quals es van incorporar algunes pròpies de Castella,

⁴²¹ En el sistema de matrimoni religiós, l'Estat atorga a l'església la potestat de competència per a regular tot el que respecta al matrimoni, essent únicament possible el casament religiós. El matrimoni civil obligatori comporta tot el contrari, l'Estat és l'únic competent en matèria matrimonial, en tal forma que només seran legals les unions civils en la forma legalment establerta, ignorant-ne els efectes civils a les celebrades segons qualsevol confessió religiosa. El sistema de matrimoni civil subsidiari suposa una preeminència del matrimoni religiós, el qual produirà efectes civils, deixant vigent el matrimoni civil exclusivament per a qui no professi cap confessió religiosa o aquesta sigui diferent de la reconeguda per l'Estat, amb la qual aquest generalment s'identifica. Parlem de sistema matrimonial facultatiu quan l'Estat deixa als ciutadans total llibertat d'elecció de la forma per a contraure matrimoni: la civil conforme a la llei estatal i la religiosa per a les confessions reconegudes oficialment, ambdues amb plens efectes civils. Aquest darrer sistema és la fórmula actualment en vigor a l'Estat espanyol.

⁴²² Des de la fi de l'Imperi Romà, en l'evoluciú procés emprès per la cúria romana de subjugació de la vida social i política sota la seva potestat, va voler regir també la família regulant i santificant el matrimoni i va anant relegant la potestat civil a qüestions subalternes d'interessos. De tal manera que només l'Església estarà facultada per a entendre sobre la validesa o nul·litat dels matrimonis i sobre el divorci.

contingudes en la *Novísima recopilación* i publicades anys tard del Decret de Nova Planta. Tot i que el Decret no havia derogat formalment el dret civil català, el va deixar a la pràctica sense possibilitat de renovació: la manca de les institucions polítiques pròpies de l'època Moderna va provocar la petrificació del nostre dret civil, que va anar quedant envellit paral·lelament a l'augment de la influència i aplicació del dret civil espanyol, especialment a partir del seu procés codificador del segle XIX (culminat el 1889). La uniformitat legislativa sobre la regulació del sistema matrimonial en tot l'Estat espanyol es produirà amb la Llei provisional de matrimoni civil de 1870, bé que mantenint-se les disposicions civils peculiars de la legislació catalana i d'altres ordenaments hispànics en quant als seus efectes en les persones i als béns dels nous esposos.

A l'objecte de la comparativa internacional d'estadístiques matrimonials, cal copsar la regulació de les unions maritals que conformen les dades publicades sobre l'esdeveniment de les àrees territorials de referència. A tall d'exemple, en el període de referència històrica que abasta l'anàlisi de l'estadística del MNP, el sistema matrimonial exclusivament religiós, que va existir a Espanya fins el 1870, ha regit en algunes Repúbliques sud-americanes, a Sèrvia, Montenegro i a Grècia. La forma religiosa i civil subsidiària conforma el sistema matrimonial d'Àustria, Noruega, Dinamarca, Portugal i, en un primer temps, a Polònia. El matrimoni civil obligatori dels períodes republicans espanyols, que va néixer de la Revolució francesa amb el Codi de Napoleó i va ser transportada en l'expansió napoleònica a Itàlia i a Holanda, va ser acceptada per la major part de les nacions europees i per molts països de l'altra banda de l'Atlàntic com ara Mèxic, Xile, Uruguai, Argentina, Brasil i Cuba. El sistema de lliure elecció, entès com aquell que reconeix com a legítims els matrimonis que se celebrin segons els ritus de qualsevol religió positiva, sempre i quan no contravinguin la moral i el dret, conformava el règim d'Anglaterra, Suècia i de molts Estats nord-americans.

A Espanya, la legislació i els aspectes doctrinals sobre la institució jurídica del matrimoni han estat marcats, en gran mesura, pels termes de la relació Església-Estat i, en conseqüència, pels capgirells de la política espanyola, especialment al darrer terç del nou-cents i en el decurs del segle XX. El sistema matrimonial estarà íntimament lligat al posicionament del govern respecte de la permissivitat d'ingerència eclesiàstica en els assumptes i en les funcions estatals, i al pes de la religiositat en la societat; ambdós vincles molt patents a Espanya fins molt recentment. Es podria afirmar que el nivell de religiositat i l'adscripció ideològica del Govern en un determinat moment històric poden veure's reflectides en el desplegament jurídic de les formes matrimonials que s'adoptin, atenent bàsicament al grau de validesa que es concedeixi en aquestes al matrimoni religiós.

Certament, les qüestions claus en la història del sistema matrimonial espanyol han estat el règim jurídic del matrimoni canònic i

“las tensiones políticas y sociológicas acerca de la noción misma de matrimonio; ella ha sido el índice del grado de aceptación o rechazo del hecho religioso por el poder constituido, y al hilo de las diversas soluciones técnicas acogidas para valorarlo, positiva o negativamente, es factible reconstruir no sólo la historia de un concreto instituto jurídico, sino también la historia de las relaciones Iglesia-Estado en España” (Navarro Valls, 1982: 667).

Cal tenir en compte que a Espanya es triga força a acceptar, amb certa plenitud, els postulats liberals de separació de poders entre Església i Estat. Fins ben entrat el segle XIX, els conflictes entre ambdues institucions eren provocats per algunes actituds regalistes del poder civil, però en cap cas era qüestionat el paper de la doctrina eclesiàstica com a inspiradora i guia de la societat. La intensa compenetració entre ambdós poders es veu reflectida en les successives declaracions, ja fossin formals o en base a la majoria numèrica de la població catòlica, de la confessionalitat de l'Estat en les successives constitucions. Per raó de la confessionalitat, i en contraposició als termes de la codificació del matrimoni en d'altres països europeus influenciats pel Codi de Napoleó, els diversos projectes de Codi civil espanyols dels dos primers terços del segle XIX incorporen el matrimoni canònic com a única modalitat possible de contracte conjugal. No suprimeixen ni la forma canònica del mateix, ni el caràcter sacramental del vincle, la qual cosa n'impedeix la seva dissolució mitjançant el divorci.

Les concepcions polítiques de torn sobre la configuració religiosa o civil de la unió conjugal varen portar als legisladors -segons fossin conservadors, progressistes o liberals- a extrems que van anar des del matrimoni exclusivament canònic, a l'estrictament civil obligatori. Exceptuant els dos breus períodes de vigència del sistema de matrimoni civil obligatori de la Primera i de la Segona República (i de divorci en aquesta darrera), el sistema matrimonial espanyol va ser, primer, de matrimoni canònic en forma única, i després -amb major o menor intensitat respecte a exigències i efectes- de matrimoni civil subsidiari del canònic. Podríem dir que, en les etapes més conservadores i reaccionaries, en què es requeria una prova rigorosa de no ser catòlic per a l'enllaç civil, el sistema era realment i estricte de matrimoni civil subsidiari del canònic, només per a aquells que no havien rebut el sagrament del baptisme i/o per als qui haguessin renunciat formalment a la doctrina de l'Església. Ara bé, quan el Govern de torn fou de caire més liberal o moderat, es va flexibilitzar l'acreditació d'aconfessionalitat catòlica i l'exigència de la certificació documental del requeriment d'apostasia per a contraure matrimoni civil, essent *de facto* un sistema de matrimoni civil facultatiu.

El matrimoni de lliure elecció (sistema facultatiu) serà finalment implantat a Espanya per la Llei 30/1981, de 7 de juliol, com a desenvolupament dels preceptes constitucionals. Per la Carta magna aprovada el 1978, s'estableix la separació de l'Església i l'Estat; es declara l'aconfessionalitat d'aquest trencant amb la història anterior; es proclama el principi d'igualtat i la llibertat de culte, i es confereix a l'Estat la competència legislativa exclusiva en matèria matrimonial (arts. 1. 1, 9. 2, 10, 14, 16, 32). El canvi suposarà la secularització del pacte matrimonial i possibilitarà la reforma d'altres aspectes derivats, com ara la filiació, la pàtria potestat, el règim econòmic matrimonial i la dissolució del vincle per divorci. La rêmora d'èpoques passades consistirà en el manteniment de certes prerrogatives de l'Església catòlica, així, per exemple, es conservarà la competència dels Tribunals eclesiàstics sobre la nul·litat matrimonial d'unions celebrades segons el ritus catòlic.

Si bé la modernització del sistema matrimonial espanyol esdevingut el 1981 ha estat similar, i inclús superior en termes de reducció de les prerrogatives de l'Església, a la introduïda pel govern de la II República, ambdues divergeixen enormement pel que fa a l'impacció i a la reacció social que generaren. Durant la República s'intentarà introduir reformes radicals a cop de decret. En certa manera, es va procedir a imposar una nova realitat, a modernitzar la societat, per llei, sense sospesar l'efecte en la població i el grau de distanciament respecte de la realitat del país. Per contra, amb els canvis legalment establerts en els anys 80, es va ajustar la llei a la pràctica social. Els legisladors sancionaran i legitimaran el que era positivament evident i acceptat socialment: la pèrdua significativa de la religiositat dels ciutadans i el procés de secularització de la societat espanyola en general, malgrat l'important marge d'actuació que la llei i la comunitat civil encara deixaven a l'Església catòlica.

Així culmina l'evolució històrica de la institució matrimonial en el període d'estudi delimitat en aquest treball. Vegem a continuació quin ha estat, fins a dia d'avui, el sistema espanyol de matrimoni que determina la subpoblació classificada en cada moment en l'estadística del Moviment Natural de la Població en la secció de matrimonis. La relació dels sistemes matrimonials és, cronològicament, la que segueix en l'apartat que iniciem a continuació.

Detall de l'evolució del sistema matrimonial a Espanya i dels seus efectes en la pràctica registral

- **Abans de 1564.**-Des d'èpoques pretèrites fins a la unificació religiosa d'Espanya i la recepció del Dret Tametsi operada el 1564 per Felip II, la convivència de diferents sectors confessionals de la població en la Península Ibèrica (cristians

romans, jueus i musulmans) va comportar la coexistència de distintes formes i règims matrimonials, configurant un sistema de matrimoni plural. Endemés, al costat d'aquesta diversitat de formalitats, entre els cristians persistia el règim de lliure celebració acceptat pel dret canònic anterior al Concili tridentí. Fins a l'any 1564 eren admesos i acceptats com a vàlids el matrimoni solemne *in facie Ecclesiae* i el matrimoni *a yuras*⁴²³.

Durant la Reconquesta, per tal de possibilitar la convivència, es van admetre totes les formes de matrimoni de les diferents cultures. Un cop arribats a la fi de la Conquesta cristiana el 1492 amb els Reis catòlics, la tolerància religiosa administrada fins aleshores és va liquidar aquell mateix any amb l'expulsió dels jueus. El procés culminarà, un segle més tard, amb el foragitament dels moriscs, homogeneïtzant d'aquesta manera tota la península. Els successius decrets d'expulsió d'israelites i musulmans i la consegüent comminació a la seva conversió religiosa, va suposar la desaparició oficial de totes les celebracions religioses diferents a la cristiana. Amb la Reial cèdula de 12 de juliol de 1564, de publicació i assumptió dels canons del Concili tridentí de 1563, es va acabar amb els matrimonis clandestins. A partir d'aleshores, l'única forma de matrimoni possible era la determinada en aquell Concili, amb la qual es van definir la realitat social i la posició del Dret espanyol en a matèria matrimonial fins a l'adveniment de la I República espanyola.

Fins aleshores, i en la Corona castellana, es considera que el "*Matrimonio es ayuntamiento de marido, é de mujer, fecho con tal intención de bevir siempre en uno é de non de departir: guardando lealtad cada uno dellos al otro, é non se ayuntando el varon á otra mujer, nin ella á otro varon, viviendo ambos á dos*" (llei 1a del Títol 2n de la 4a còdi de del Codi d'Alfons X el Savi) i "*de manera que después que es fecho entre algunos como debe, non se puede desatar que matrimonio non sea; manguer que alguno dellos se faga Hereje, ó Judio, ó Moro, ó fiziesse adulterio*" (llei 2a del Títol 2n de la 4a Partida). El matrimoni regulat en les corresponents lleis de *Partida* és d'institució divina, indissoluble fins a la mort

⁴²³ Els furs municipals admetien les dues formes matrimonials: la solemne, o de benedicció, i l'anomenada *a yuras*, sense cap mena de solemnitat ni intervenció sacerdotal. El matrimoni *a yuras* és la unió entre un home i una dona basada en el jurament i sense cap forma externa. Fins a la publicació del decret *Tametsi* (redactat pel Concili de Trento), aquests matrimonis clandestins eren vàlids, ja que la doctrina considerava com a ministres del matrimoni els contraents, essent el capellà un simple testimoni del fet més important: el consentiment matrimonial. Ara bé, en tot moment va ser considerat amb menyspreu i tractat amb desfavor. Ja el *Fuero Real* va prohibir aquests matrimonis clandestins i va prescriure el públic i solemne (Llei 1a, Tít. I, Llib. III). I el *Código de las Siete Partidas* ratifica la prohibició dels matrimonis ("*escondidos*") (Llei 1a, Tít. III, Part. IV). Les *Leyes de Toro* el sancionaren penalment i civil amb penes de desterrament i confiscació de béns (Llei 49 inclosa en la *Novísima Recopilación*). A causa de las dificultat de prova de la unió, i dels greus inconvenients que això comportava, van ser declarats il·lícits per l'església de Trento.

natural d'un dels cònjuges; en molt pocs i raríssims casos podria declarar la nul·litat de l'enllaç⁴²⁴. A la promulgació de les lleis de *Partida* no va seguir la de cap altre codi. Les *Leyes de Toro* tractaran de forma extensa la qüestió matrimonial resolent dubtes i fixant jurisprudència en diversos casos⁴²⁵.

- **De 1564 a 1870.**-Amb la creuada contra jueus i musulmans, el matrimoni canònic adquireix un predomini absolut, mentre que el matrimoni religiós de la resta de confessions només tindrà lloc en la clandestinitat. Es podria dir que el sistema matrimonial espanyol anterior a la Llei provisional de matrimoni civil de 1870 no estarà lligat a cap "problema religiós", senzillament per què ja no hi haurà opció. El matrimoni canònic regia a Espanya des de molt temps enrere i la seva competència no era discutida, ja estava recollida en el *Fuero Real* (Llibre 3r, títol 1) i en *Las Partidas* (Partida 4a, títol 2n). I, des de l'any 1564, l'única forma admesa a Espanya per a contraure matrimoni serà la dictada pel Dret canònic.

Felip II publicarà, per Reial cèdula de 12 juny de 1564, els canons del Concili de Trento (capítol *Tametsi* de la Sessió XXIV) com a "*Leyes del Reino*"⁴²⁶, establint el matrimoni contret d'acord amb els canons de la religió catòlica com a únic matrimoni civilment eficaç. En el text, la Corona farà explícit el reconeixement jurídic de l'exclusivitat competencial de l'Església catòlica en matèria matrimonial, tant a efectes normatius i disciplinaris com processals. El poder temporal terrenal només es reservarà la facultat de regular els seus efectes civils i l'establiment d'alguns impediments per a contraure matrimoni. Així, en les disposicions recollides sobre el matrimoni en la *Nueva i Novísima Recopilación*⁴²⁷ es seguirà advocant pel

⁴²⁴ El nom original de les *Partidas* és *Libro de las Leyes*. És un cos normatiu, redactat durant el regnat d'Alfons X, amb l'objecte d'assolir una certa homogeneïtat jurídica en el Regne de Castella. Va rebre la denominació de *Las Siete Partidas* (o simplement *Partidas*) per les seccions que el conformen. La 4a Partida tracta de les esposalles; de la capacitat, forma i validesa del matrimoni subjecte al dret canònic; del divorci canònic, de la filiació legítima i de la il·legítima; de la pàtria potestat; de l'esclavitud; l'estat de les persones (els binomis: lliure-esclau, noble-persona comú, clergue-laic, fills legítims- fills il·legítims, cristians-moros-jueus, i homes-dones); del vassallatge i dels feus; i dels vincles d'amistat.

⁴²⁵ Les *Leyes de Toro* són el resultat de l'activitat legisladora dels Reis catòlics, fixada amb ocasió de les Corts de Toro de l'any 1505. Són un conjunt de 83 lleis que fou aprovat per la Reina Joana I de Castella el 7 de març d'aquell any. Les *Leyes de Toro* han estat la base de recopilacions legislatives posteriors: la *Nueva Recopilación* i la *Novísima Recopilación*, fins a la promulgació del Codi civil de 1889.

⁴²⁶ Felip II introdueix la reforma tridentina com a legislació de l'estat en matèria matrimonial perquè "*Cierta y notoria es la obligación que los Reyes y los Príncipes cristianos tienen a obedecer, guardar y cumplir, y que en sus Reynos, Estados y Señoríos, se obedezcan, guarden y cumplan los decretos y mandamientos de la Santa Madre Iglesia ... y ... Nos como Rey Católico y obediente y verdadero hijo de la Iglesia, queriendo satisfacer y corresponder a la obligación en que somos, y siguiendo el ejemplo de los Reyes nuestros antepasados, de gloriosa memoria, habemos aceptado y recibido el dicho sacrosanto Concilio ; y queremos que en nuestros Reynos sea guardado, cumplido y ejecutado ; y daremos y prestaremos para la dicha ejecución y cumplimiento, y para la conservación y defensa de lo en él ordenado nuestra ayuda y favor, interponiendo a ello nuestra autoridad y brazo Real quanto será necesario y conveniente*" (*Novísima Recopilación*, 1, 1, 13, Ed. facsímil. Madrid, 1805).

⁴²⁷ La *Nueva Recopilación* és un antic cos legal de la monarquia de l'Antic règim, sancionat oficialment el 14 de març de 1567 per Felip II. Es basa en les *Leyes de Toro* de 1505 (veure nota 425) i les recopilacions anteriors

respecte al caràcter sagrat del vincle matrimonial en els termes establerts en el Concili de Trento (1563).

Fins a l'any 1870 el sistema matrimonial espanyol serà de matrimoni canònic en forma única, cap altre procediment tindrà vigència legal⁴²⁸. L'Estat únicament reconeixerà la forma confessional del matrimoni⁴²⁹: serà vàlid el celebrat en acte solemne (*in facie Ecclesiae*), davant del mossèn (o un altre sacerdot autoritzat) amb el consentiment dels contraents i en presència de dos testimonis; si manqués qualsevol d'aquests requisits, el matrimoni resultarà nul⁴³⁰.

- **1870-** Aquest constitueix el primer període en què s'estableix el principi i la institució del matrimoni civil obligatori, bé que mantenint la indissolubilitat del mateix. El matrimoni canònic, o per altres procediments, no tindrà efectes legals a Espanya. Com resa l'article segon de la Llei provisional de matrimoni civil, aprovada per les Corts el 18 de juny de 1870, "*El matrimonio que no se celebre con arreglo a las disposiciones de esta ley (la llei disposa el civil), no producirá efectos civiles con respecto a las personas y bienes de los cónyuges y de sus descendientes*" (art. 2)⁴³¹. No obstant això, s'assumirà com a civil la regulació canònica del matrimoni, a excepció feta del ritual de la celebració.

El canvi s'esdevé arran del triomf de l'aliança de les forces progressistes, demòcrates i unionistes en la Revolució liberal-burguesa de setembre de 1868,

(*Ordenamiento de Alcalá* de 1348 i *Ordenamiento de Montalvo* de 1484). Aquesta recopilació va ser ampliada per la legislació posterior i refosa en la *Novísima Recopilación* de l'any 1805. Tenia vigència en els territoris de dret comú de la Corona castellana. Els territoris forals, el regne de Navarra i la Corona d'Aragó tenien la seva pròpia legislació. La seva aplicació en el territori es va anar ampliant a mesura que els territoris forals perdien aquesta condició, a excepció feta del País Basc i Navarra.

⁴²⁸ No obstant això, també es va mantenir el *matrimoni per sorpresa*, vigent fins al Decret *Ne Temere* de 2 d'agost de 1907. Al respecte, en el *Diccionario de la administración española* de Marcelo Martínez Alcubilla (1892, vol. 7, p. 956-957), podem llegir que, fins al referit decret i segons les resolucions dictaminades per la Santa Seu, "*Los matrimonios contraídos sorprendiendo al párroco ó violentándole, son válidos (...), pero son, sin embargo, ilícitos, y así el Código penal de 1850 establecía una sanción para los que los contrajesen (art. 398). El Código de 1870 no lo hace porque el estado se había desentendido del matrimonio canónico por la ley del civil de 18 de Junio de 1870. Por eso en el art. 493 habla del Juez municipal que autorizase matrimonio prohibido, sin aludir al sacerdote á que se refería el art. 403 del Código de 1850. (...) se hace preciso reformar el vigente Código [es refereix al penal d'aleshores] (...) para poner remedio á la costumbre, que se va extendiendo, de celebrar matrimonios por sorpresa del párroco (...)*"

⁴²⁹ Ni el Projecte de Codi civil de l'any 1851, ni el Concordat celebrat entre l'Estat espanyol (regnat d'Isabel II) i la Santa Seu (Pontificat de Pius IX) de 16 de març del mateix any, van modificar la situació. El primer insistia en la forma canònica del matrimoni; el segon, si bé no feia esment al matrimoni, mantenia en vigència la doctrina tradicional al respecte a través de l'article 43 que expressava: "*Todo lo demás perteneciente a personas o cosas eclesiásticas, sobre lo que no se provee en los artículos anteriores, será dirimido y administrado, según la disciplina de la Iglesia canónicamente vigente*".

⁴³⁰ El concili tridentí va condemnar els matrimonis *clandestins*, a dir, les unions que no es verificaven en presència d'un capellà i dos testimonis. Des d'aleshores, el matrimoni *a yuras* passava a ser considerat com a una forma més d'amistament, reprovat per l'Església. (Sessió 24, cap. I de *Reformatione*).

⁴³¹ *Gaceta de Madrid*, núm. 172 de 21 de juny de 1870, p. 1-3.

altrament anomenada la “gloriosa” o “setembrina”⁴³². Destronada Isabel II, el buit de poder subsegüent es va cobrir en diferents llocs d’Espanya amb la formació de les anomenades Junes revolucionàries. Algunes van seguir l’exemple reusenc pel que fa a l’autorització del matrimoni civil i a la seva celebració. La seva introducció informal per part de les Junes serà adduïda pel Govern a l’hora de formalitzar-lo i sancionar-lo legalment per la llei de juny de 1870.

L’any abans, el 1869, s’havia aprovat la nova Constitució a l’objecte d’*“afianzar la justicia, la libertad y la seguridad, y proveer al bien de cuantos vivan en España”*. Amb aquest propòsit, l’Estat proclamava la llibertat de cultes i eludia tota declaració de confessionalitat, encara que es comprometia a mantenir el catòlic (articles 21 i 27)⁴³³. Instaurada la llibertat de cultes, era lògic implantar el matrimoni civil per a la constitució de la família al marge de la institució eclesiàstica. Per primer cop, la religió catòlica deixava de ser obligatòria en els assumptes públics i oficials dels ciutadans. En sintonia amb els preceptes constitucionals, es posava en marxa la competència de l’Estat en matèria matrimonial^{434 i 435}. Així, en compliment dels esquemes d’igualtat, es promulga la *Ley Provisional de Matrimonio Civil* el 18 de junio de 1870⁴³⁶. Des d’aleshores, deixava de ser obligatori el casament catòlic i s’imposava el matrimoni civil com a únic matrimoni eficaç per a l’Estat: *“único*

⁴³² La Gloriosa va suposar la fi del regnat d’Isabel II i la introducció de l’imperi de les idees liberals de l’època. Del domini dels partits vencedors en la revolució i dels republicans, en les Corts constituents en resultarà la Constitució de 1869 (aprovada el 6 de juny) com a expressió del ideari bàsic del liberalisme noucentista. Les Corts foren escollides per sufragi universal el 15 de gener de 1869.

⁴³³ Per l’article 21 *“La Nación se obliga a mantener el culto y los ministros de la religión católica. El ejercicio público o privado de cualquiera otro culto queda garantizado a todos los extranjeros residentes en España, sin más limitaciones que las reglas universales de la moral y del derecho. Si algunos españoles profesaren otra religión que la católica, es aplicable a los mismos todo lo dispuesto en el párrafo anterior”*. Endemés, segons l’article 27 *“Todos los españoles son admisibles a los empleos y cargos públicos según su mérito y capacidad. La obtención y el desempeño de estos empleos y cargos, así como la adquisición y el ejercicio de los derechos civiles y políticos, son independientes de la religión que profesen los españoles. El extranjero que no estuviere naturalizado no podrá ejercer en España cargo alguno que tenga aneja autoridad o jurisdicción”*.

⁴³⁴ Per tal d’assolir aquells objectius, calia que l’Estat facilités un nou procediment matrimonial totalment civil, únic per a tots els ciutadans i vàlid al marge de qualsevol confessió religiosa. En la Llei provisional de Matrimoni civil es reconeix la competència originària de l’Estat per a regular el matrimoni; es regulen la forma de contraure’l, els continguts bàsics de l’institut, els efectes civils del contracte matrimonial i els procediments.

⁴³⁵ Des de la promulgació de la Constitució el desembre de 1869, era públicament coneguda la voluntat governamental de presentar un projecte de llei de matrimoni civil. La llei, que porta data de 24 de maig de 1870, va ser aprovada el 18 de juny (publicada a la *Gaceta* del dia 21) i posada en execució per decret de 16 agost, entrant en vigor l’1 de setembre.

⁴³⁶ Era president de les Corts Ruiz Zorrilla, membre del partit progressista i destacat anticlerical, que havia estat posat al capdavant de la Cambra per tal de facilitar l’aprovació del projecte de llei. Ocupava la cartera del ministeri de Gràcia i Justícia Don Eugenio Montero Ríos (també del partit progressista) que, en la seva etapa anterior com a subsecretari de Gràcia i Justícia, havia elaborat el pla de matrimoni civil que el 22 de març de 1870 havia presentat l’aleshores ministre Ruiz Zorrilla. Montero Ríos havia estudiat en el Seminari de Santiago filosofia i quatre anys de teologia, era advocat i catedràtic de dret canònic, curriculum fa entenedora la naturalesa del projecte: una imitació del matrimoni canònic. La llei fou aprovada per les Corts constituents el 24 de maig de 1870 i promulgada, a títol provisional en espera de la redacció d’un Codi civil, el 18 de juny del mateix any. Va entrar en vigor l’1 de setembre de 1870 a la Península i el dia 15 a l’arxipèlag canari.

reconocido que habrá de celebrarse por todos los españoles que deseen contraer el vínculo ⁴³⁷.

Ara bé, el matrimoni civil s'integrarà en un marc amb què es pretén evitar el conflicte entre l'Església i l'Estat (Reina i Martinell, 1995). En la seva regulació es va intentar suavitzar el trencament que suposava la reforma matrimonial respecte de la tradició confessional d'èpoques passades. Es pren el model del matrimoni canònic i es trasllada al Dret civil sota la jurisdicció estatal, incorporant-se alguns preceptes i disposicions amb idèntic contingut que els postulats per l'Església catòlica: el matrimoni continuarà sent perpetu i indissoluble (art. 1); es mantindran els impediments canònics (art. 5) ⁴³⁸ i les causes que propicien la unió i el trencament de la mateixa, i es declararà explícitament la possibilitat de celebració religiosa abans, després o paral·lelament a la civil (art. 34).

En el nou format es recollia el model matrimonial catòlic amb l'objecte de facilitar la seva admissió per la pròpia Església i pels catòlics. Però no fou així, la llei va ser fortament atacada en la discussió a què va ser sotmesa la proposta en les Corts constituents i fora del recinte, al carrer. No gens menys, si bé el nou sistema matrimonial que es pretenia instaurar suposava una aparent secularització del matrimoni canònic, la veritable novetat radicava en l'assumpció de la competència reguladora en matèria matrimonial per part del poder públic, sostraint-la a l'Església (Fernández-Coronado, 2004 i Navarro Valls, 1995). Per a aquesta institució, totes les causes que afectaven al matrimoni dels batejats eren de la seva incumbència per tractar-se d'un contracte elevat a sagrament. De res varen servir les enèrgiques protestes que els 42 bisbes van enviar a les Corts l'1 de gener de 1870 des de Roma, on es trobaven congregats amb motiu del Concili Vaticà; ni les individuals que van anar arribant a la Cambra ⁴³⁹. La llei s'aprojava el 24 de maig de 1870 i els adversaris polítics, els ministres de l'Església i la comunitat catòlica a qui

⁴³⁷ En l'Exposició de motius de la Llei es procedeix a la conceptualització del matrimoni civil i a la justificació de la seva obligatorietat legalment imposada: *"el matrimonio es la base de todas las instituciones humanas y el elemento generador de la sociedad misma. Sin matrimonio no hay familia, sin familia la sociedad no existe. El matrimonio es también una institución religiosa. Cuando el hombre y la mujer, mutuamente atraídos por las más dulces afecciones del corazón, llegan a unir sus destinos para no separarlos jamás, el sentimiento religioso, por adormecido que se halle en su alma, les arrastra a postrarse ante el Ser Supremo para implorar las celestes bendiciones sobre un incierto porvenir, y su auxilio poderoso en el cumplimiento de los gravísimos deberes que para siempre contraen. Este doble carácter del matrimonio explica satisfactoriamente porqué aparece siempre en la vida de los pueblos como una institución doblemente sagrada, que concurren a solemnizar las prácticas religiosas y la sanción civil. Este doble carácter del matrimonio descansa sobre la finísima base de la legitimidad de la legislación del Estado que lo regulariza y protege. La religión legisla sobre el matrimonio, porque este es una institución trascendental a la vida espiritual y moral del hombre. El Estado legisla también sobre él, porque a la vez constituye unión tan santa, el elemento esencial de su existencia. Éstas son evidentes y elementales verdades que ninguna escuela ha desconocido..."*.

⁴³⁸ Així, per exemple, es manté la prohibició de contraure matrimonis per a aquells que han professat l'ordre sagrat o pronunciat un vot solemne de castedat, ambdós impediments matrimonials del Dret confessional.

⁴³⁹ El bisbe d'Urgell, Mons. Caixal Estradé, fou el primer en sol·licitar la negativa al matrimoni civil.

representaven se sentiren marginats i premeditadament exclosos del debat: per una banda, el ministre havia presentat la llei per a la seva discussió i aprovació juts en el moment en què els prelats es trobaven absents amb motiu del Concili; per altra banda, en la votació de la llei es va aprofitar l'absència accidental de l'oposició al projecte. Ambdues coincidències resultaren altament sospitoses, essent interpretades com una estratègia concebuda per a evitar, o si més no debilitar, la veu de l'adversari. I així era.

Tot plegat va provocar un rebuig generalitzat en tots els estaments de la societat, inclús entre els sectors anticlericals. Els ciutadans van prescindir de la celebració civil del matrimoni, mantenint exclusivament l'eclesiàstica. I els capellans aplaudiren la decisió.

Un cop en funcionament l'únic matrimoni que tenia efectes jurídics, el civil, de seguida es van fer evidents les conseqüències negatives que legalment i material comportava. Així, el delicte de bigàmia a què la llei podia donar lloc va provocar una forta pressió per part de clergat fins a aconseguir la publicació de l'Ordre de 20 de juny de 1874 del general Serrano, President del poder executiu de la República. El ministre de Gràcia i Justícia, Alonso Martínez, serà l'encarregat de comunicar-la als Jutges de primera instància per tal que procedissin a denegar la celebració de qualsevol matrimoni civil quan algun dels contraents estigués lligat per una unió canònica prèvia no dissolta legalment.

Fins a l'any 1875, el context jurídic esdevindrà confús: s'admetia la possibilitat de contraure matrimoni canònic, però no se li reconeixia efectes civils i, el més contradictori, els casats per l'Església no podien accedir al matrimoni civil, precisament l'establir per llei.

Finalment, l'any 1875 es deroga la legislació matrimonial republicana i s'imposa un altre règim matrimonial. Apareix un nou sistema, molt espanyol, fruit de la necessitat de llimar les tensions entre Església i Estat: el matrimoni civil subsidiari per als que no estan obligats a la forma canònica del matrimoni, que són tots els que pertanyen a l'Església catòlica.

- **1875.-** Amb l'adveniment de la Restauració, vist el fracàs que va seguir a la implantació del matrimoni civil obligatori, la pressió exercida per la Santa Seu i l'atansament entre el primer govern del regnat d'Alfons XII i l'Església, es va intentar encarrilar la situació pel que fa als matrimonis dels catòlics, retornant al sagrament tots els efectes que en altres temps li havien estat conferits.

Per Reial decret de 9 de febrer de l'any 1875, Cánovas del Castillo deroga formalment la legislació matrimonial vigent i restableix el reconeixement d'efectes legals al matrimoni canònic, que passa altre cop a l'exclusiva jurisdicció de l'Església. Alhora, s'atorguen plens efectes civils retroactius, i des del dia de la cerimònia religiosa, als celebrats a partir de l'entrada en vigor de la llei de 1870⁴⁴⁰. En ambdós casos, l'únic requisit exigít serà el de la seva inscripció en el Registre Civil a que pertanyi el lloc o districte de la parròquia en què correspondria celebrar el matrimoni, practicada mitjançant la presentació i la subsegüent transcripció de la partida eclesiàstica expedida pel capellà que ho acrediti⁴⁴¹. En l'acte cerimonial no caldrà la participació de l'Encarregat del Registre civil, ni tan sols a efectes registrals; però es conservarà l'obligació penal del registre oficial de l'esdeveniment.

Amb tot, es manté la forma civil del matrimoni, amb caràcter excepcional, per als contraents que ho sol·licitin i declarin davant del jutge municipal 'no professar la religió catòlica'⁴⁴². Quedava instaurat, doncs, un sistema de matrimoni civil subsidiari del canònic. És a dir, es reinstaura la forma canònica com a normal del matrimoni i s'admetia amb caràcter excepcional el civil. La fórmula restarà vigent durant un segle, amb el curt parèntesi de la Segona República, gràcies a la seva incorporació al Codi civil l'any 1889.

El canvi de situació serà finalment emparat per una nova Constitució, la de 1876: es substituirà la llibertat religiosa de la seva antecessora per un model alambinat que reprèn la declaració de la confessionalitat catòlica de l'Estat, compaginant-la amb la tolerància en l'exercici d'altres cultes, això sí, només en privat⁴⁴³. Per tal de no reobrir velles polèmiques entorn a aquest precepte constitucional, el concepte legal de 'no professar la religió catòlica' serà utilitzat en l'esdevenidor com a peça clau sobre la qual es farà bascular les característiques del sistema matrimonial.

⁴⁴⁰ El dia 1 de setembre, a excepció feta de les Illes Canàries a on procedirà el 15 del mateix mes.

⁴⁴¹ Conegut com el "Decret de Cárdenas", perquè va ser obra del ministre de Gràcia i Justícia d'aleshores Don Francisco de Cárdenas, va ser signat per Antonio Cánovas del Castillo, president del Ministeri-Regència (*Gaceta de Madrid* núm. 41 de 10 de febrer de 1875, pàg. 363-364).

⁴⁴² Per Reial ordre i Decret dels dies 19 i 27 de febrer de 1875, respectivament, es completa el Decret del dia 9, determinant-ne el procediment per a la seva execució i les instruccions per a la inscripció dels matrimonis canònics en el Registre civil. S'indicava als Jutges municipals l'obligació continguda en el Decret, "*haciéndoles comprender que sólo pueden autorizar los matrimonios de aquellos que ostensiblemente manifesten que no pertenecen a la Iglesia Católica*"; possiblement, l'aclariment de disposicions tan elementals era deguda al fet que els funcionaris del registre eren llecs en matèria jurídica.

⁴⁴³ En la redacció de l'article 11è de la Constitució de 1876 es va imposar la fórmula de Cánovas del Castillo: es consagrava el principi de confessionalitat catòlica de l'Estat afegint que "*Nadie será molestado en territorio español por sus opiniones religiosas, ni por el ejercicio de su respectivo culto, salvo el respeto debido a la moral cristiana. No se permitirá, sin embargo, otras ceremonias ni manifestaciones públicas que las de la religión del Estado*".

- **1888.-** A l'empara de la Constitució de la monarquia restaurada, naix el Codi civil de 1889 en què es consagra el sistema confessional de matrimoni civil subsidiari (en vigor des de l'1 de maig). El Codi, en línia amb el Decret de 1875, sanciona el matrimoni canònic com a normal i el civil com a subsidiari per als no catòlics: "*La Ley reconoce dos formas de matrimonio: primero el canónico, que deben contraer todos los que profesen la religión católica; y el segundo el civil, que se celebrará del modo que determina este Código*" (art. 42)^{444 i 445}.

El Títol IV del Llibre I del Codi, dedicat al matrimoni, s'acordà amb el Vaticà. Fruit de les negociacions, en va sorgir una norma de matrimoni obligatòria per als catòlics d'acord amb la forma marcada pel Concili de Trento. Les unions així celebrades tindrien plens efectes civils, reservant la competència judicial sobre les mateixes a favor dels Tribunals eclesiàstics. Malgrat això, caldrà la presència d'un funcionari civil en el moment de la cerimònia religiosa (el Jutge o aquell en qui aquest delegui), amb l'únic objecte de procedir a la seva inscripció en el Registre civil. Per a aquells que no estan subjectes a aquella obligació, a saber, els qui no "*profesen la religión católica*", es preveu un model de matrimoni civil (art. 42), però igualment indissoluble⁴⁴⁶. Només aquells qui ho acreditin, i atenent que l'enllaç civil és un mode subsidiari del canònic, poden fer ús d'aquesta modalitat.

Resumint, entra en vigor el Cc i, en virtut del seu article 42, es reconeixen dos règims de matrimoni: el canònic, per als catòlics, i el civil, per als qui no ho són. El primer havia de ser autoritzat i celebrat sota la potestat i el ritus de l'Església catòlica, que tramitava l'expedient de capacitat dels contraents i encomanava als sacerdots la seva benedicció sacramental. Calia l'assistència del Jutge municipal, o

⁴⁴⁴ *Gaceta de Madrid*, núm. 206 de 25 de juliol de 1889, p. 249-259.

⁴⁴⁵ Un any abans s'havia aprovat la *Ley de Bases de 11 de mayo de 1888, autorizando al Gobierno para publicar un código civil, con arreglo a las condiciones y bases que se establecen en esta ley*. Seguint el camí marcat des de 1875, el sistema de matrimoni civil subsidiari fou incorporat a la Llei de Bases de 1888 i d'aquí va passar al Codi civil de 1889. La base 3a disposava que calia establir en el futur Cc "*dos formas de matrimonio: el canónico, que deberán contraer todos los que profesen la religión católica, y el civil, que se celebrará del modo que determine el mismo Código*". L'article 42 del Codi civil reproduirà quasi literalment la base 3^a de la llei de 1888.

⁴⁴⁶ La divergència existent entre el criteri d'obligatorietat de les lleis eclesiàstiques amb el civil va comportar l'establiment de la subsidiarietat civil del matrimoni limitant-lo a l'extraradi de l'expressió "professar la religió catòlica". I es que, en l'ordenament eclesiàstic, el caràcter teològic del criteri d'incorporació a l'Església (via sacrament del baptisme) implica el manteniment permanent de l'individu en el seu sí. De tal manera que, si s'admetés en el Codi civil el sistema canònic *strictu sensu*, no podria tenir accés al matrimoni civil cap ciutadà que hagués rebut el sacrament del baptisme, malgrat ja no es sentís lligat a l'institució eclesiàstica. Endemés, en aquest plantejament, la introducció d'una nova classe matrimonial exclusivament civil resultaria incongruent. Davant aquesta tessitura, i a l'empara de l'esperit transaccionista de la Constitució de 1876, i per tal de resoldre el problema, l'ordenament civil, per bé que incorporarà el matrimoni canònic, entindrà també que la permanència de fet dels individus a l'organització és voluntària, com ho ha de ser legalment el consentiment matrimonial dels contraents, no podent mantenir-se la obligatorietat del Dret canònic per als qui ja no combreguin amb aquell. Així, s'introduirà en el Codi l'expressió "*los que profesen la religión católica*" per tal de fer referència a la pertinència real d'ambdós cònjuges el moment de contraure matrimoni, traslladant el problema a la necessitat de provar la "no professió".

el seu delegat, a la cerimònia per a presenciar la signatura de l'acta, que seria transcrita a continuació en el Registre civil a l'objecte del reconeixement d'efectes civils respecte a les persones i als béns dels cònjuges i dels seus descendents (art. 76). En canvi, per a celebrar matrimoni civil davant del Jutge municipal, els sol·licitants havien de provar la seva "acatolicidad".

Pel que fa a les qüestions de divorci, es deixava als Tribunals eclesiàstics el coneixement dels plets sobre nul·litat i divorci de les unions canòniques. A la jurisdicció ordinària únicament li competiria l'execució dels efectes civils a aplicar en les sentències dictaminades per l'Església. Val a dir que, a excepció feta dels casos de declaració de nul·litat de la unió, el dret canònic només acceptava la separació dels cònjuges i mai la dissolució del vincle, si no és per mort d'un dels esposos. Aquesta posició de l'Església serà trasposta al Codi civil en el seu article 104 en proclamar que el divorci només produeix la suspensió de la vida en comú dels consorts.

En definitiva, tota la regulació matrimonial es va establir d'acord amb les resolucions del Concili Tridentí de 1563; amb el compliment fidel de la darrera ratificació del Concordat amb la Santa Seu de 1853, i en harmonia amb els canons que recollirà el *Codex Iuris Canonici*, al qual es concedirà el passi de *Regium Exequatur* per Reial decret de 19 de maig de 1919.

El problema que va plantejar el nou règim matrimonial fou la inclusió del terme "professar" la religió catòlica. La distinció entre les dues formes de matrimoni era prou clara en el Cc; però la diferència d'interpretació dels requisits per a optar a elles no. I aquestes varen néixer del color més o menys liberal dels governants, de tal manera que l'abast d'aquesta expressió es determinarà, bàsicament, mitjançant disposicions governatives que faran que l'originari article 42 del Cc digui coses diferents segons el criteri de la política dels respectius governs en matèria religiosa. Com veurem en l'apartat que segueix, la seva execució ha esdevingut la clau de volta del sistema matrimonial espanyol a l'hora d'autoritzar els casaments civils de forma subsidiària. Fins a l'establiment de l'actual règim matrimonial, la discussió es centrarà entorn a la prova "acatolicidad" necessària per a la celebració civil del matrimoni. Les exigències bascularan entre una posició conservadora més estricta envers els requeriments sol·licitats i una posició progressista més laxa en la seva acreditació, segons el govern de torn.

- **1931.-** La IIa República canviarà radicalment el règim matrimonial espanyol establert en el Cc l'any 1889: es reconeix únicament el matrimoni civil, entrant en

contradicció amb l'article 42 del Cc vigent, i, el més important, s'introdueix el divorci vincular.

La legislació matrimonial republicana serà expressió de les directrius marcades en la Constitució de la República espanyola de 9 de desembre de 1931: el principi d'igualtat davant la llei (art. 2), la incorporació de la llibertat de consciència com a dret fonamental (art. 25 i 27), la proclamació de l'aconfessionalitat de l'Estat (art. 3), l'atribució de l'exclusivitat competencial d'aquest en la regulació de la forma matrimonial (art. 15) i la introducció, per primer cop en la història del sistema matrimonial espanyol, del divorci vincular en les seves possibilitats consensual o culposa (art. 43)⁴⁴⁷, el qual serà implantat per la Llei de 2 de març de 1932, tres mesos abans de la de matrimoni civil de 28 de juny del mateix any.⁴⁴⁸

La llei de divorci republicana tindrà caràcter retroactiu sobre qualsevol forma de matrimoni (civil o canònic), doncs "*el divorcio decretado por sentencia firme de los tribunales civiles disuelve el matrimonio cualquiera que hubiere sido la forma y fecha de su celebración*" (art. 1, el subratllat és nostre). I podrà ser sol·licitat "*cuando lo pidan ambos cónyuges de común acuerdo o alguno de ellos por alguna de las causas determinadas en esta ley*" (art. 2)⁴⁴⁹. Les resolucions favorables de divorci suposaran la dissolució del matrimoni amb possibilitat de contraure'n un altre posteriorment, sigui amb tercera persona o entre els propis divorciats (arts. 11 i 13)⁴⁵⁰.

⁴⁴⁷ Fins aleshores i després del períodes de la II República, el divorci és present en el cos normatiu amb un altre significat, suposa la fi de la vida en comú de la parella, però no la dissolució dels matrimoni, de tal manera que inhabilita per a contraure unes segones núpcies.

⁴⁴⁸ Pot resultar sorprenent, o si més no anormal, la reglamentació prèvia del divorci a la del vincle que aquell desfà. L'ordre històric en la implantació del matrimoni civil obligatori i del divorci va seguir una lògica política, ja que bona part dels partits polítics que varen accedir a les eleccions de juny de 1931 havien inclòs el divorci com a punt important dels seus programes electorals. En la Segona República, primer va ser constitucionalitzat el divorci, quan la Cambra de Diputats de les Corts Constituents van aprovar la redacció definitiva del que serà l'article 43 (16 d'octubre de 1931): "*La familia está bajo la salvaguarda especial del Estado. El matrimonio se funda en la igualdad de derechos para ambos sexos, y podrá disolverse por mutuo disenso o a petición de cualquiera de los cónyuges con alegación en este caso, de justa causa...*" (*Gaceta* del dia 10 de desembre de 1931). I acte seguit, essent Ministre de Justícia Fernando de los Ríos, se'n van regular les causes i els efectes. Finalment, al juny de 1932 s'introdueix el matrimoni civil obligatori.

⁴⁴⁹ Les causes són contemplades a l'article 3r: l'adulteri no consentit o no facilitat pel consort al·legant; la bigàmia; la temptativa de l'espòs de prostituir a la muller i la de qualsevol d'ambdós a corrompre els fills o prostituir les filles; el desemparament de la família sense justificació; l'abandonament culpable del cònjuge durant un any o la seva absència declarada judicialment des de 2 anys; l'intent d'homicidi o els mals tractaments d'obra i les injúries greus en el sí de la família nuclear; l'incompliment d'algun deure matrimonial, la conducta immoral o deshonorosa que es facin insuportables per a la convivència dels esposos; les malalties que incapacitin a un dels consorts definitivament per al compliment dels deures conjugals i les venèries contagioses i greus concretes fora del matrimoni després de la seva celebració i abans si havia estat silenciada a l'altre cònjuge; la condemna superior a 10 anys de presidi; la separació de fet de la parella en domicilis diferents durant un mínim de tres anys, i l'alienació mental que pertorbi greument la convivència familiar (en aquest cas només es procedirà a la nul·litat o al divorci si s'assegura l'assistència al malalt).

⁴⁵⁰ La Llei de divorci fou publicada a la *Gaceta de Madrid*, núm. 72 del dia 12 de març de 1932, pàg. 1794-1799. Era President de la República espanyola Niceto Alcalá-Zamora y Torres, essent President del Consell de Ministres Manuel Azaña i Ministre de Justícia Álvaro de Albornoz y Liminiana.

Pel que fa al contracte matrimonial, fins a la promulgació de la Llei de matrimoni civil de 28 de juny de 1932 i d'acord amb els principis constitucionals d'aconfessionalitat de l'Estat i de plena llibertat de consciència per a professar i practicar qualsevol religió, es reprèn la fórmula oberta en la Reial ordre de 1906 de matrimoni civil de caire més facultatiu: es disposa la no exigència de cap declaració sobre les creences o la religió professada pels contraents que optin per un enllaç civil, quedant derogada a l'efecte la Reial ordre de 28 de desembre de l'any 1900. Endemés, es disposa que els Jutges municipals i els Agents diplomàtics i consulars "*procedan a la celebración del matrimonio civil, limando y disminuyendo las dificultades que el actual sistema presenta, y a este fin, deben existir en todos los Juzgados municipales y Consulares impresos de declaración para solicitar la celebración del matrimonio civil, y puedan sencillamente llenarse por los interesados*" (Ordre de 10 de febrer de 1932)⁴⁵¹.

Pocs mesos després, en incompatibilitat amb l'article 42 del Cc, la Llei de 28 de juny de 1932 imposarà el matrimoni civil obligatori com a única fórmula matrimonial civilment eficaç, les altres modalitats, com la canònica, no tindran efectes legals (art. 1)⁴⁵². En conseqüència, "*La jurisdicción civil es la única competente para resolver todas las cuestiones a que dé lugar la aplicación de esta Ley*" (art. 4). La Llei entraria en vigor el 4 d'agost d'aquell mateix any.

A diferència del sistema matrimonial establert el 1870, en aquest nou període d'unió civil obligatòria no es produeix cap recepció del Dret canònic, ans el contrari, es produirà una real secularització de la unió marital. Ho evidencien la possibilitat de dissolució de les unions conjugals per divorci, al marge de la forma (civil o religiosa) i data de celebració (abans o després de 1932); la supressió dels impediments diriments⁴⁵³ del lligam religiós (ordenats "*in sacris*" i professos en una

⁴⁵¹ L'Ordre va ser signada pel Ministre de Justícia Don Álvaro de Albornoz (*Gaceta*, núm. 48 de 17 de febrer de 1932, pàg. 1182-1183). Amb anterioritat, per Llei de 30 de desembre de 1931 (*Gaceta de Madrid*, núm. 8 de dia 8 de gener de 1932, p. 210-211) ja s'havia donat força de llei al Decret de 22 de maig d'aquell mateix any pel que s'autoritzava "*a todas las Religiones para hacer pública manifestación de cultos y declarando que nadie, en ningún acto de servicio, ni con motivo de una relación con órganos del Estado, está obligado a declarar su religión; en su virtud, se dispone que los funcionarios, así civiles como militares, se abstengan de inquirir sobre las creencias religiosas de quienes comparezcan ante ellos o les estén subordinados, ni obligar acto alguno religioso*" (*Gaceta de Madrid* del dia 23).

⁴⁵² En el seu article primer es determina que, "*A partir de la vigencia de la presente Ley, sólo se reconoce una forma de matrimonio, el civil, que deberá contraerse con arreglo a lo dispuesto en las secciones...*" (*Gaceta*, núm. 185 de 3 de juliol de 1932, p. 60) La Llei fou signada pel President de la República Niceto Alcalá Zamora y Torres. Era Ministre de Justícia Don Álvaro de Albornoz y Liminiana.

⁴⁵³ Els impediments diriments són aquells que anul·len el matrimoni, de tal manera que els esposos queden totalment lliures per a contraure'n un altre si no estan impedits per a contraure qualsevol unió. Els impediments diriments del dret canònic assumits en la legislació espanyola des de 1870, amb el parèntesi de la II República, són: l'edat; l'error en la persona, no en les qualitats; el consentiment forçat i no voluntari; la por; el rapte; la impotència per a la procreació; el parentiu fins al quart grau canònic (cosins tercers); l'afinitat fins al quart grau canònic (entre un cònjuge i els parents de l'altre); la cognació espiritual (no poden casar-se entre sí el qui bateja o confirma, el

ordre religiosa amb vot de castedat) per a contraure matrimoni (art. 1: 3), i la reducció del quart al tercer grau de consanguinitat en la prohibició del matrimoni entre col·laterals (art. 1: 4). Nogensmenys, la jurisdicció civil passarà a ser l'única competent en les causes matrimonials: tant de les unions celebrades abans de la legislació republicana, com les concretes després de la seva aprovació, fins al punt de conèixer amb exclusivitat en les qüestions relacionades amb la validesa i nul·litat dels matrimonis canònics celebrats amb anterioritat al nou règim polític, sobre els quals la pròpia jurisdicció civil aplicarà el Dret canònic, donat que en la nova regulació jurídica les resolucions emanades dels Tribunals eclesiàstics no produiran efectes civils (art. 4).

Coincidint amb les reaccions produïdes per la llei de 1870, les lleis matrimonials republicanes s'enfrontaran amb l'oposició de l'Episcopat espanyol que a les darreries de l'any 1931 declarava:

“no se olvide que, para los católicos, el válido y legítimo matrimonio es sólo el canónico y sacramental celebrado ‘in facie Ecclesiae’, y por ésta regulado; a la jurisdicción civil compete solamente regular los efectos meramente civiles del matrimonio cristiano (...). Quienes prescindiendo del matrimonio canónico, y sólo cumplidas las formalidades legales osaren vivir como cónyuges, faltarán gravísimamente a su conciencia de católicos, quedando excluidos de los actos legítimos eclesiásticos y privados de sepultura sagrada, si antes de morir, no dieran señales de penitencia” (apartat IV de la declaració col·lectiva publicada el 20 de desembre de 1931).

L'Església tornava a jugar fort, com ho havia fet al llarg del segle XIX i durant el primer terç del XX. Malgrat la secularització del matrimoni es continuava estenent seguint els principis generals del patró francès, de forma gradual i amb discontinuïtats en el temps, l'amenaça del ministeri de l'Església tindria un considerable ressò en una societat encara eminentment catòlica, per bé que aleshores ja comptava amb un important component laic.

El model matrimonial republicà va durar poc, en plena guerra civil es deroguen les lleis de matrimoni i de divorci republicanes, juntament amb les disposicions complementaries per a la seva aplicació.

- **1938.-** Des de les acaballes de la Guerra civil de 1936, arran de la victòria dels “nacionales” es pretén retornar a les circumstàncies determinades per la legislació anterior al 14 d'abril de l'any 1931 a través l'abrogació de la legislació republicana en els territoris ocupats. Es tracta d'una primera etapa de transició en què la simple

batejat o confirmat, el pare i mare d'aquest i el padrí i la padrina) i la civil (entre l'adoptat i els membres de la seva família fins al primer grau i l'adoptant, i la dona i els descendents de l'adoptant fins al primer grau); el lligam (units en vincle anterior); l'ordre sacre; el vot solemne i perpetu de castedat; la disparitat de culte; el crim; el matrimoni clandestí i la demència.

revocació d'aquelles normes resultarà insuficient. Caldrà 'redreçar' la realitat matrimonial generada a l'empara de les lleis de matrimoni civil i de divorci vincular de la Segona República, la qual no tindrà cabuda ni en la normativa legal introduïda pel bàndol nacional amb l'objecte de restablir la subsidiarietat de la forma civil del matrimoni, ni en la manifesta confessionalitat ultracatólica dels vencedors. De fet, les nombroses disposicions efectuades pels 'nacionals' en els darrers mesos de la conflagració ja estaran impregnades d'un important sentiment religiós, que no s'abandonarà durant tot el Règim franquista. Aquestes circumstàncies queden paleses en la declaració d'intencions efectuada en el Decret de 2 de març del 38, a on s'exposa que:

“El Gobierno ha anunciado oficialmente el propósito de revisar con rapidez y decisión la legislación laica que suprimió en nuestra Patria el sentido católico y espiritual de las leyes, y entre las disposiciones que reclaman esta revisión ha de ocupar lugar preferente la llamada Ley de Divorcio (...) Mientras llega este momento, y con objeto de evitar que al amparo de preceptos revisables puedan seguir creándose situaciones jurídicas inalterables (...) Dispongo...”⁴⁵⁴.

Així, en aquest mateix Decret es disposarà la substanciació dels plets de separació i divorci promoguts segons la legislació republicana, donant inici al procés de desarticulació de la llei de divorci vincular i dels efectes de la seva aplicació pràctica. I, per Llei de 12 de març de 1938⁴⁵⁵, es deroga la de matrimoni civil obligatori de 28 de juny de 1932 i les disposicions dictades per a la seva aplicació (art. 1); es restableix el sistema matrimonial definit en el títol IV del llibre I del Codi de 1889 de matrimoni civil subsidiari del canònic, alhora que s'atorga plena validesa a les unions religioses celebrades en el marc de la Segona República (art. 2), etapa durant la qual s'havia instituït, *“contra los sentimientos católicos de los españoles”*, el *“matrimonio civil como el único posible legalmente en España, desconociendo el aspecto religioso intrínseco de la institución, creando una ficción en pugna violenta con la consciencia nacional”*⁴⁵⁶. Els matrimonis canònics que no haguessin estat precedits o seguits del civil obligatori, disposarien de 60 dies per a la seva inscripció en el Rc des de la publicació d'aquesta llei (3 de juliol de 1932), mitjançant la simple transcripció de la partida sacramental acreditativa (art. 2). Endemés, d'acord amb l'article 83.4 del Cc, seran declarats nuls els matrimonis civils celebrats durant la República per persones lligades als impediments d'ordre sacre o de vot solemne de castedat no dispensats canònicament, els quals havia estat revocats per la llei de

⁴⁵⁴ BOE, núm. 500 de 5 de març de 1938, pàg. 6100

⁴⁵⁵ Subscriu la llei el Ministre de Justícia Don Tomás Domínguez Arévalo (*Boletín Oficial del Estado*, núm. 516 de 21 de març de 1938, pàg. 6353-6354).

⁴⁵⁶ *Ley derogatoria de la del matrimonio civil de 28 de junio de 1932 y de vigencia del Código civil (Gaceta de Madrid núm. 185 de 3 de juliol de 1938, pàg. 60).*

juny de 1932. Aquells matrimonis només tindran efectes civils respecte dels fills i del cònjuge de bona fe (art. 3). La Llei entraria en vigor el dia 21 de març, dia de la seva publicació en el *Boletín Oficial del Estado*.

En línia amb aquell propòsit general, l'Ordre de 22 de març de 1938, en harmonia amb la de 28 de desembre de 1900 i d'acord amb l'article 42 del Cc⁴⁵⁷ que "*impone claramente el matrimonio canónico a cuantos españoles profesen la religión católica*", establirà la declaració expressa per part d'ambdós, o d'un dels contraents, de 'no professar la religió catòlica' com a requisit indispensable per a donar curs als expedients de matrimoni civil aixecats després del 28 de juny de 1932. Sense la declaració "*no podrá en modo alguno autorizarse el matrimonio civil para los españoles*" (art. 1)⁴⁵⁸. I es que, en aquesta fase de transició, en aplicació de la llei derogatòria del matrimoni civil republicà, calia dictaminar normes per a resoldre els expedients de matrimoni civil pendents d'aprovació.

Respecte a aquesta mateixa Ordre, seran mostra de la simbiosi entre l'Església i l'Estat, així com del grau de poder fàctic que assolirà la institució eclesiàstica durant el franquisme, les crítiques efectuades pels propis afectes al règim partidaris d'una interpretació molt més estricta de l'article 42 del Cc. Alguns sectors postularan obertament una recepció més acusada del Dret canònic, n'és un exemple Eloy Montero⁴⁵⁹, qui escriurà que

"estando inspirada (l'Ordre), sin duda, en una buena intención, hubiera sido de desear que se hallase más conforme con el Derecho Canónico, según el cual no basta la declaración de no profesar la Religión católica para dejar de ser católico y contraer matrimonio civil válido"(citat per J. M. i A. P. Rives, 2001)⁴⁶⁰.

Les pretensions del catedràtic es veuran satisfetes l'any 1941 amb l'"*Orden de 10 de marzo de 1941 sobre interpretación del artículo 42 del Código Civil*". Des d'aleshores s'exigirà, per a les unions civils i obligatòriament a ambdós contraents, prova documental de "*acatolicidad*" (ja no declaració de "*no profesar la religión católica*") o, si més no, declaració jurada de no haver rebut el Sagrament del baptisme:

⁴⁵⁷ Recordem el text d'aquest article: "*La Ley reconoce dos formas de matrimonio: primero el canónico, que deben contraer todos los que profesen la religión católica; y el segundo el civil, que se celebrará del modo que determina este Código*" (art. 42 del Codi civil a *Gaceta de Madrid*, núm. 206 de 25 de juliol de 1889, p. 249-259).

⁴⁵⁸ *BOE*, núm. 520 de 25 de març de 1938, p. 6417-6418.

⁴⁵⁹ Eloy Montero Gutiérrez fou membre de la *Real Academia de Jurisprudencia y Legislación*, Catedràtic de dret canònic de la *Facultad de Derecho de la Universidad de Madrid* i acadèmic numerari de la *Real Academia de Ciencias Morales y Políticas*.

⁴⁶⁰ Montero, Eloy (1940) "El nuevo Estado español y la Institución matrimonial", *Revista de la Facultad de derecho*, Madrid.

“Los Jueces Municipales no autorizarán otros matrimonios civiles que aquellos que habiendo de contraerse por quienes no pertenezcan a la Religión católica, se pruebe documentalmente la acatolicidad de los contrayentes o en caso de que esta prueba documental no fuere posible, presten una declaración jurada de no haber sido bautizados, a cuya exactitud se halla ligada la validez y efectos civiles de los referidos matrimonios” (art. 1er)⁴⁶¹.

Es tractava d'una fórmula radical, molt restrictiva i exigent. l'expressió ‘no professar la religión católica’ quedava identificada oficialment amb la circumstància de ‘no batejat’ (“*acatolicidad*” en l'Ordre de març de 1941), en sintonia amb els canons eclesiàstics, segons els quals l'únic matrimoni vàlid per a tots aquells que hagin estat batejats (apòstates o no) és el canònic.

La tolerància havia arribat a la seva fi amb l'extrema protecció al matrimoni canònic. Per tal de contraure el civil deixava de ser suficient que un dels contraents manifestés de paraula no professar la religió catòlica davant del Jutge (únic requeriment de l'Ordre de 1900, ratificat per les de 28 de juny de 1913 i 22 de març de 1938). En endavant, ambdós contraents haurien de provar documentalment el fet de pertànyer a una altra religió diferent de la catòlica o, molt subsidiàriament, presentar declaració jurada de no haver estat batejats. Lògicament, tampoc no seria possible l'opció civil per als matrimonis mixtes en ser un dels contraents membre de la comunitat catòlica. La validesa i els efectes legals de la unió restaven supeditats a la veracitat documental i declaratòria.

Després d'aquesta primera fase de transició, el sistema es consolidarà amb la confessionalitat catòlica, declarada oficial per l'Estat en aplicació dels termes establerts en el Concordat amb la Santa Seu (signat l'any 1953)⁴⁶², i en combinació amb les *Leyes Fundamentales* del règim franquista⁴⁶³, les quals enllaçaven directament amb la Constitució de 1876⁴⁶⁴.

⁴⁶¹ Ordre signada pel Ministre de Justícia, D. Esteban Bilbao Eguía, dirigida al Director General dels Registres y del Notariat. Publicada al *BOE*, núm. 71 de 12 de març de 1941 p. 1775.

⁴⁶² El Concordat fou signat el dia 27 d'agost de l'any 1953 a Roma per Domenico Tardini i Alberto Martín Artajo en representació de la Santa seu, i Fernando María Castiella en nom de l'Estat espanyol. Fou publicat al *BOE*, núm. 292 de 19 d'octubre de 1953, p. 6230-6234; els texts complementaris ho foren en el núm. 323 de 19 de novembre, p. 6851-6858.

⁴⁶³ Las *Leyes Fundamentales del Reino*, o *del Estado* són el conjunt de set lleis que organitzaven els poders de l'Estat durant la Dictadura franquista. Es tracta de lleis complexes, i a vegades contradictòries, que eren promulgades segons les necessitats polítiques del règim. El conjunt està constituït per el *Fuero del Trabajo* (9 de març de 1938), la *Ley constitutiva de las Cortes* (17 de juliol de 1942), el *Fuero de los Españoles* (17 de juliol de 1945), la *Ley de referéndum* (22 d'octubre de 1945), la *Ley de sucesión en la Jefatura del Estado* (26 de juliol de 1946), la *Ley de Principios del Movimiento Nacional* (17 de maig de 1958) i la *Ley orgánica del Estado* (1 de gener de 1967).

⁴⁶⁴ El principi general de la confessionalitat del règim s'institucionalitza com a dret dels espanyols en el *Fuero de los Españoles* a l'establir que “*La profesión y práctica de la Religión Católica, que es la del Estado español, gozará de la protección oficial. El Estado asumirá la protección de la libertad religiosa, que será garantizada por una eficaz tutela jurídica que, a la vez, salvaguarde la moral y el orden público*” (art. 6, *BOE* núm. 199 de 18 de juliol de 1945, pàg. 358-360). En correspondència amb el joc combinat amb les *Leyes Fundamentales del Reino*,

En l'acord concordatari de 1953 entre l'Església catòlica i l'Estat espanyol, s'establirà l'anomenat matrimoni concordatari. El Règim franquista reconeixerà plens efectes civils als matrimonis celebrats segons el Dret canònic, amb l'únic requeriment de la transcripció de l'acta en el Registre civil (art. 23)⁴⁶⁵. Per tal de poder gaudir d'aquells efectes, no caldrà ni la presència del registrador a la celebració religiosa, ni tampoc la inscripció immediata de l'acte en el registre públic dins dels cinc dies següents a la celebració⁴⁶⁶. Aquesta podrà efectuar-se en qualsevol moment, inclús mort un dels contraents. Els drets legals atorgats pel vincle conjugal regiran sempre des de la celebració religiosa, malgrat haver sobrepassat el termini establert per llei. A més a més, la inscripció en cap cas perjudicarà els drets adquirits legítimament per terceres persones (apartat A del protocol a l'article 23). Per altra banda, serà competència estatal l'harmonització de la legislació civil dels matrimonis mixtes (entre catòlic/a i no catòlic/a) amb els canons eclesiàstics (apartat 4C relatiu a l'art. XXIII del Protocol final)⁴⁶⁷. Tot plegat va ser recollit, al cap de cinc anys, en la nova Llei de Registre civil de 1957, en la reforma del Codi civil de 1958 i en el nou redactat del Reglament del Rc d'aquest mateix any⁴⁶⁸.

el Concordat reiterarà que "*La Religión Católica, Apostólica y Romana sigue siendo la única de la Nación española y gozará de los derechos y de las prerrogativas que le corresponden en conformidad con la Ley Divina y el derecho Canónico*" (art. 1); concordatàriament es reafirmaran aquests termes establint que "*En el territorio nacional seguirá en vigor lo establecido en el artículo 6º del Fuero de los Españoles*", del què hem fet esment en les línies precedents (Protocol final sobre l'article 1)⁴⁶².

⁴⁶⁵ En l'article 23 "*El Estado español reconoce plenos efectos civiles al matrimonio celebrado según las normas del Derecho Canónico*"; al respecte, a l'apartat A del Protocol final en relació a aquest article s'estableix que "*Para el reconocimiento, por parte del estado, de los efectos civiles del matrimonio canónico será suficiente que el acta del matrimonio sea transferida en el registro civil correspondiente*" (BOE, núm. 292 de 19 d'octubre de 1953, pàg. 6232 i 6234).

⁴⁶⁶ Amb anterioritat a l'acord entre la Santa Seu i el Govern espanyol, la legislació matrimonial només regulava sobre qui i el què produïa efectes civils el matrimoni: respecte de les persones i bens dels cònjuges i els seus descendents; però no es precisava des de quan s'adquireixen. A partir del Concordat de 1953, l'obtenció d'efectes civils, tant en la unió canònica com en la civil, no dependrà de la compareixença del Jutge a la cerimònia religiosa, ni tan sols del seu registre, ja que el seu atorgament està associat al propi fet de la unió. Ara bé, per al reconeixement d'aquells per part de l'Estat sí caldrà la seva inscripció en el Rc. Per tant, l'assistència excusable de l'Encarregat del Registre (o del seu delegat) de que es parla en el text concordatari, en cap cas es refereix a l'obligació de comunicar-li la data, l'hora i el lloc de l'enllaç (amb 24 hores d'antelació) per tal que pugui concórrer a l'acte amb l'objecte de verificar la seva immediata inscripció en el Rc. La assistència a la celebració per sí mateix o per Delegat i la funció registral dels Jutges són atribucions encomanades legalment des del Codi civil de 1889 (art. 76 i 77, *Gaceta de Madrid*, núm. 206 de 25 de juliol de 1889, pàg. 251) i es mantindran fins a dia d'avui, sense cap modificació d'interès al respecte, en:

- *Ley de 8 de junio de 1957 sobre el Registro civil* (art. 70 i 71 a BOE, núm. 151 de 10 de juny de 1957, pàg. 378)
- *Ley de 24 de abril de 1958 por la que se modifican determinados artículos del Código Civil* (art. 77 a BOE de 25 d'abril de 1958, pàg. 734).
- *Decreto de 14 de noviembre de 1958 por el que se aprueba el Reglamento de la Ley de Registro Civil* (art. 238-242 a BOE núm. 296 d'11 de novembre de 1958, pàg. 10992-10993).

⁴⁶⁷ Per l'apartat 4C del concordat de 1953, "*En materia de reconocimiento de matrimonio mixto entre personas católicas y no católicas, el Estado pondrá en armonía su propia legislación con el Derecho canónico*" (BOE, núm. 292 de 19 d'octubre de 1953, p. 6234).

⁴⁶⁸ BOE, núm. 151 de 10 de juny de 1957, p. 378.

L'any 1956, es procedirà a compaginar els preceptes concordataris amb les normes del Cc⁴⁶⁹. Respecte a l'autorització del matrimoni civil, de conformitat amb els principis concordataris, el Decret d'acomodació de 26 d'octubre de 1956 substituirà el criteri objectiu i confessional del baptisme ('*acatolicidad*')⁴⁷⁰, pel criteri més subjectiu de 'no professar la religió catòlica', a provar documentalment per ambdós contraents com fins aleshores. Endemés, en cas de batejats, no es resoldrà la petició sense que l'Autoritat diocesana, informada prèviament pel Jutge, hagi procedit a la verificació de la prova presentada d'apostasia (art. 1er reformant el 41 del Reglament del Rc de 1870)⁴⁷¹.

No obstant el dit fins ara, en el Concordat no es regularà de forma expressa ni el sistema matrimonial, ni s'acotaran els termes de la 'no professió del catolicisme'. Planarà el supòsit jurídic subjacent de conformitat entre les legislacions canònica i civil respecte als subjectes obligats a la forma matrimonial de l'Església. En tal forma que la civil continuarà sent vedada als seus feligresos⁴⁷².

Seguint el procés d'adaptació del sistema matrimonial al nou règim concordatari i al Cc, es promulga la nova LRC (8 de juny de 1957) i el seu Reglament (14 de novembre de 1958). I si bé en ambdues normatives es van modificar determinats articles del Codi civil, es va mantenir el sistema de matrimoni civil subsidiari, insistint en la necessària acreditació provada de no professar la religió catòlica per a la forma civil. En aquesta línia, la Llei de reforma del Cc (24 d'abril de 1958) exigirà, en el nou redactat de l'article 42, que la unió sigui contreta únicament conforme als cànons de l'Església quan, com a mínim, un dels contraents professi la religió catòlica⁴⁷³. La norma jurídica definia literalment l'enllaç civil com a supletori del matrimoni canònic⁴⁷⁴.

⁴⁶⁹ L'harmonització consistirà en la modificació per "*Decreto de 26 de octubre de 1956 por el que se modifican varios artículos del reglamento del registro civil*" de 1870, concretament els articles 37, 38, 40, 41 i 100.

⁴⁷⁰ Es refereix a l'"*acatolicidad*" establerta en l'Ordre de 22 de març de l'any 1941 com a equivalent a no pertànyer a l'església catòlica per no haver rebut el sagrament del baptisme.

⁴⁷¹ En l'article primer del Decret es modifica l'article 41 del reglament del Rc en els següents termes: "*Una vez hecha la ratificación (de la declaración sol-licitant la celebració del matrimoni civil), el Juez dispondrá que se formen y publiquen los correspondientes edictos, (...), salvo caso de dispensa. Además, si se tratare de bautizados en la Iglesia Católica o de aquellos que, convertidos a ella, hayan apostatado posteriormente e intentaren contraer matrimonio civil entre sí o con persona acatólica, una vez hecha la ratificación, el Juez informará circunstanciadamente de la petición a la Autoridad eclesiástica diocesana de su territorio, en el plazo de ocho días y mediante notificación en forma. No procederá el Juez a la celebración del matrimonio hasta después de transcurrido un mes de haber realizado la notificación expresada (...)*", dintre d'aquest termini s'haurien de practicar les proves, proposades o acordades d'ofici, encaminades a acreditar la religió dels contraents (BOE núm. 318 de 13 de novembre de 1956, pàg. 7131).

⁴⁷² En el Decret es disposa, com a reforma de l'article 37 del Reglament del Rc, que "*De conformidad con el artículo 42 del Código, el matrimonio civil será autorizado en el sólo caso de que ambos contrayentes prueben que no profesen la religión Católica*" (art. 1er, BOE núm. 318 de 13 de novembre de 1956, p. 7131).

⁴⁷³ En aquesta llei es reformen diversos preceptes matrimonials del Codi civil de 1889, l'article 42 del Cc quedava redactat en la següent forma: "*La Ley reconoce dos clases de matrimonio: el canónico y el civil. El matrimonio habrá de contraerse canónicamente cuando uno al menos de los contrayentes profese la Religión católica. Se*

Pel que fa a la institució del divorci, com ja s'ha fet esment, la seva derogació fou gradual i anterior a la del matrimoni civil obligatori. El Decret de 2 de març de l'any 1938⁴⁷⁵ iniciava el procés imposant la paralització de les causes de separació i de divorci promoguts d'acord amb la Llei republicana de 2 de març de 1932 (art. 1). Es suspènien en una zona del territori espanyol, la ocupada, tant la substanciació dels plets com les actuacions per a obtenir aquella o aquell per mutu dissens. Als Tribunals de justícia només els estava permesa l'admissió de demandes d'acord amb el Cc de 1889, a l'únic efecte d'adoptar, si era el cas, mesures preventives de separació dels cònjuges, sobre la cura dels fills, l'alimentació i l'administració de béns. L'acceptació tindria un caràcter merament provisional; les mesures cautelars s'ajustarien a les disposicions relatives als efectes de la nul·litat del matrimoni i dels del divorci del Cc. En relació als expedients tramitats segons la llei de divorci republicana, que com s'ha dit s'aturava el procés, es podrien adoptar o seguir les diligències incidentals referides anteriorment, atenint-se en tot moment a les normes del Codi civil i a la jurisprudència pertinent relacionada (art. 2). Vuit mesos després, les sentències denegatòries dictades pels Tribunals de justícia republicans en litigis de divorci o de separació, que havien estat recorregudes i restaven pendents de resolució, eren considerades fermes a tots els efectes (Ordre de 9 de novembre de 1938)⁴⁷⁶.

Ara bé, la suspensió de la Llei de divorci i les disposicions complementàries associades no es convertiria en abolicció definitiva fins a l'any següent, quan es reinstauraran plenament les relatives a la nul·litat, a la separació i al divorci establertes en el Cc noucentista. Per *Ley de 23 de septiembre de 1939 relativa al Divorcio*⁴⁷⁷, qualsevol contraent unit canònicament abans de l'any 1932 podria impugnar el divorci vincular dictat sobre aquell en sentència ferma obtinguda a l'empara de la llei republicana. La dissolució seria declarada nul·la per l'autoritat judicial, malgrat s'hagués procedit a un casament civil posterior (disposició transitòria 1a), el qual s'entendrà anul·lat per a tots els efectes civils (disposició transitòria 2a). Endemés, cap persona desunida segons la legislació republicana podria contraure noves núpcies mentre subsistís el vincle canònic anterior, inclús si el cònjuge divorciat s'hagués tornat a casar i n'esdevingués vidu (disposició transitòria 6a). Per a iniciar el procés només calia aduir raons purament "de

autoriza el matrimonio civil, cuando se pruebe que ninguno de los contrayentes profesa la Religión católica" (BOE núm. 99 de 25 d'abril de 1958, pàg. 733).

⁴⁷⁴ BOE, núm. 99 de 25 d'abril de 1958, p. 730.

⁴⁷⁵ BOE, núm. 500 de 5 de març de 1938, p. 6100.

⁴⁷⁶ BOE, núm. 135 de 12 de novembre de 1938, p. 2348.

⁴⁷⁷ BOE, núm. 278 de 5 d'octubre de 1939, p. 5574-5575.

consciència” i “*sine die*” (art. 3a)⁴⁷⁸. Finalment, els Rescriptes pontificis de dissolució de matrimoni rat i no consumat, així com les sentències emanades dels Tribunals eclesiàstics durant i després de la II República sobre nul·litat matrimonial, seran reconegudes operatives legalment en l'àmbit civil (art. 5).

- **1967.-** El sistema de matrimoni civil subsidiari entrarà en crisi amb el progressiu desenvolupament del nou règim de llibertat religiosa obert arran de la declaració *Dignitatis Humanae* del Concili Vaticà II, clos l'any 1965.

El text conciliar determinava, com a criteri rector de les relacions Església-Estat, el principi de llibertat religiosa en termes d'“immunitat de coacció” i de no discriminació per motius religiosos⁴⁷⁹. El Règim se'n farà ressò i promulgarà la *Ley 44/1967, de 28 de junio, regulando el ejercicio del derecho civil a la libertad en materia religiosa*⁴⁸⁰, la qual marcarà un punt d'inflexió en la dinàmica rigorista del sistema matrimonial precedent. De mica en mica, anirà quedant enrere la tradicional confessionalitat estatal imperant fins aleshores. Recordem que, llevat dels dos períodes republicans, l'Estat espanyol sempre havia admès la religió catòlica com l'oficial, amb un major o menor grau de tolerància fàctica -que no llibertat- d'altres cultes.

La distensió en matèria matrimonial es va anar introduint per via registral mitjançant la relaxació de l'habilitació per al matrimoni civil. Si bé en compliment de l'article 42 del Codi civil, restarà incòmode el requeriment probatori de la no catolicitat, la seva interpretació i aplicació s'anirà suavitzant cada cop més; fins al punt que la prova de no professió catòlica, exigida per al matrimoni civil, va quedar finalment reduïda a la simple declaració expressa dels interessats de no professar-la, tot i estar batejats (Resolució de la DGRN de 3 d'agost de 1970). Als qui haguessin abandonat la religió catòlica, els caldria presentar, a través de l'encarregat del Rc o per via postal, la prova que demostrés la notificació d'apostasia al capellà de la

⁴⁷⁸ Es a dir, les sentències de divorci vincular sobre matrimonis celebrats canònicament que hagin emanat dels Tribunals civils durant la vigència de la Llei de divorci republicana, seran declarades nul·les a instància de qualsevol dels interessats; així mateix, es consideraran dissolts els matrimonis civils quan algun dels contraents hagi obtingut prèviament de mans de la justícia republicana el divorci d'una unió primigènia religiosa, en aquest cas també es procedirà a petició de qualsevol dels interessats que vulguin reconstituir el matrimoni original.

⁴⁷⁹ Segons consta en la declaració conciliar, la immunitat de coacció havia de ser entesa de tal manera que “*en materia religiosa ni se obligue a nadie a obrar contra su conciencia ni se le impida que actúe conforme a ella en privado y en público, solo o asociado con otros, dentro de los límites debidos*” (núm. 1). Així, el poder civil “*excedería sus límites si pretendiera dirigir o impedir los actos religiosos*” (núm. 3). Ans el contrari, “*el poder civil debe evitar que la igualdad jurídica de los ciudadanos, la cual pertenece al bien común de la sociedad, jamás, ni abierta ni ocultamente, sea lesionada por motivos religiosos, ni que se establezca entre aquellos discriminaciones*” (núm. 6)

http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651207_dignitatis-humanae_sp.html

⁴⁸⁰ BOE, núm. 156 d'1 de juliol de 1967, p. 9191-9194.

parròquia corresponent al domicili del sol·licitant (Instrucció de la DGRN de 22 de març de 1974). L'acreditació de la no catolicitat quedava reduïda al simple requisit formal de donar-ne part al mossèn. De fet, a les portes de l'actual Constitució, es va acabar suprimint aquest requisit, considerant com a argument suficientment vàlid la pròpia intenció d'optar per la classe civil del matrimoni (Resolució de la DGRN de 7 de març de 1978).

En definitiva, el sistema matrimonial continuava sent de matrimoni civil supletori, però liberalitzat de juraments i proves; a dir, es va acabar convertint en facultatiu o opcional *de facto*, i amb la modificació del Reglament del Rc *de iure*, amb totes les conseqüències legals que això implicava⁴⁸¹. Per a Mariano López Alarcón, el sistema matrimonial pluralista dels anys setanta del segle XX podia qualificar-se "*de tipo formal subsidiario próximo al facultativo*" (López, 1977:219-20).

- **1978.-** Un cop sancionada la Constitució de 1978, es produeix un canvi important en les relacions entre l'Església i l'Estat, així com en la legislació disposada des d'aleshores en matèria matrimonial. A partir de l'entrada en vigor de la Carta magna, la legislació esponsalícia s'haurà d'ajustar als principis rectors establerts en aquella com a valors superiors de l'ordenament jurídic espanyol (art. 1.1): la igualtat, de gènere en el matrimoni (art. 32.1) i sense discriminació per raó de religió (art. 14); la llibertat religiosa (art. 16) i el pluralisme. La confessionalitat estatal, que històricament havia estat el lligam entre el poder polític i el clerical, deixarà de tenir raó de ser, de tal manera que "*Ninguna confesión tendrá carácter estatal. Los poderes públicos tendrán en cuenta las creencias religiosas de la sociedad española y mantendrán las consiguientes relaciones de cooperación con la Iglesia Católica y las demás confesiones*" (art. 16.3 de la Carta Magna).

⁴⁸¹ Aquest procés s'inicia molt tímidament amb la Llei de llibertat religiosa de l'any 1967 quan accepta el matrimoni civil amb l'afegit: "*sin perjuicio de los ritos o ceremonias propios de las distintas confesiones no católicas, que podrán celebrarse antes o después del matrimonio civil en cuanto no atenten a la moral o a las buenas costumbres*" (art. 6). En el seu article 32 es preveia un sistema probatori de la no professió catòlica, segons quin fos el cas: mitjançant acreditació d'adscripció a una determinada religió expedida pel Ministre competent, la declaració de la no adscripció a cap confessió per declaració expressa de l'interessat i prova demostrativa que l'apostasia ha estat comunicada al capellà (BOE, núm. 156 d'1 de juliol de 1967, p. 9191-9194).

L'any 1969 es reformen els articles 244 a 248 Reglament del Registre civil, sent introduït aquell criteri probatori a l'entendre que "*si se trata de personas que hubieran abandonado la Religión católica, se exigirá que a la mayor brevedad se presente la prueba de que el abandono ha sido comunicado por el interesado al párroco del domicilio. La comunicación podrá hacerse a través del Encargado por correo certificado con acuse de recibo*" (art. 245 del Decreto 1138/1969, de 22 de mayo, por el que se modifican determinados artículos del Reglamento del Registro civil a BOE, núm. 144 de 17 de juny de 1969, p. 9459-9463).

En la següent modificació del Reglament, l'any 1977 es consignarà taxativament que "*La prueba de que no se profesa la Religión católica se efectuará mediante la declaración expresa del interesado ante el Encargado*" (art. 245) i "*(...) a efectos de este expediente se presumirá la acatolicidad por el sólo hecho de la celebración del matrimonio civil*" (art. 249 del Real decreto 3455/1977, de 1 de Diciembre, sobre modificación de determinados artículos del Reglamento del Registro civil a BOE, núm. 21 de 25 de gener de 1978, p. 1745-1750).

L'Estat es reservarà la facultat exclusiva de legislar, regular i decidir els requisits de validesa, els efectes civils i la competència jurisdiccional del matrimoni, tant dels celebrats en forma civil, com d'aquells celebrats en forma religiosa amb vocació de desplegar eficàcia en l'àmbit estatal⁴⁸². Seguint el camí traçat en la Carta magna, l'any 1979 es deroga l'obligació de portar les separacions matrimonials davant dels Tribunals eclesiàstics. No obstant, aquests conservaran la seva jurisdicció en matèria d'anul·lacions. Segons Inés Alberdi,

“Las nulidades matrimoniales se han convertido en una práctica encubierta de divorcio religioso, aun antes de que existiera el divorcio civil, la única forma aceptada por la Iglesia de romper el matrimonio, y sus cifras crecieron enormemente en los últimos años (segons després de la Guía de la Iglesia en España de l'any 1979 i 1980). La alta burguesía, y sobre todo los sectores más religiosos de ella, acude a estos tribunales, que son los únicos que hacen posible un segundo matrimonio religioso” (Alberdi, 1982: 99).

En aquest marc orgànic, el sistema matrimonial vigent ja no tindrà cabuda i,

“Tan flagrante será la contradicción de un tal sistema con las libertades que la Constitución introduce, que un día después de promulgada ésta se publica una instrucción de la Dirección General de los Registros y del Notariado declarando que (todos pueden acudir a la celebración del matrimonio civil con plena libertad de elección y sin hacer declaración alguna sobre su religión)” (Suárez, 2005: 33).

A la fi, en virtut del mandat constitucional imposat en l'article 32.2⁴⁸², l'any 1981 es procedirà a adequar la regulació del matrimoni en el Cc.

- **1981.-** Legalment, que no *de facto*, fins a l'any 1981 persisteix el matrimoni civil subsidiari, bé que a la pràctica s'havien suavitzat els requisits per a la subsidiarietat. A través de la Llei 30/1981, de 7 de juliol, es modifica la regulació del matrimoni en el Codi civil i es determinen els procediments a seguir en les causes de nul·litat, separació i divorci. La reforma responia tant a la imperiosa necessitat de la seva adequació als principis constitucionals; així com al nou ordenament legislatiu resultant, com ara la Llei orgànica de llibertat religiosa de 1980 i els subsegüents Acords establerts entre l'Estat i algunes confessions religioses⁴⁸³.

⁴⁸² En Constitució vigent: “1. El hombre y la mujer tienen derecho a contraer matrimonio con plena igualdad jurídica; 2. La ley regulará las formas de matrimonio, la edad y capacidad para contraerlo, los derechos y deberes de los cónyuges, las causas de separación y disolución y sus efectos” (art. 32). I, per l'article 149.1.8 sobre les competències exclusives de l'Estat, aquest es “reserva de forma exclusiva (...), la regulació de normas jurídicas de las relaciones jurídico-civiles relativas a las formas de matrimonio”.

⁴⁸³ Pel que fa al compromís assumit amb l'Església catòlica, l'Acuerdo entre el Estado español y la Santa Sede sobre asuntos jurídicos entre la Santa Sede fou signat el 3 de gener de 1979 a la Ciutat del Vaticà i ratificat el 4 de desembre del mateix any. En el seu articulat figura la convenença sobre el reconeixement d'efectes civils al matrimoni canònic. L'any següent, la Llei orgànica 7/1980, de 5 de juliol, de llibertat religiosa, estableix el mecanisme que permetrà a les confessions religioses de “notorio arraigo en España” (reconegut per l'Administració de l'Estat) la formació convenis de cooperació amb l'Estat, l'única via estatuïda per a la concessió d'efectes jurídics als matrimonis celebrats en forma religiosa. Les confessions que, l'any 1992, signaran els acords són: la jueva, l'evangèlica i la islàmica.

Amb l'objecte de garantir el dret a la llibertat religiosa, d'afavorir el seu exercici i d'atorgar efectivitat real a la igualtat i a la llibertat dels matrimonis, en el Cc l'Estat reconeixerà i conferirà efectes civils a les unions conjugals concretes seguint normes confessionals, sempre i quan no contravinguin el principi d'igualtat i l'ordre públic establert (art. 16 de la Constitució i art. 44 i 49-60 del Codi civil reformat l'any 1981). Ara bé, la concessió estarà supeditada al compliment de tres elements o condicionants ineludibles:

1. la inscripció de la Confessió en el *Registro de Entidades Religiosas*⁴⁸⁴.
2. l'existència d'un Acord al respecte entre la Confessió religiosa i l'Estat (art. 59 del Cc de 1981)⁴⁸⁵.
3. l'avinença amb l'ordenament jurídic estatal i la reunió dels requisits de validesa exigits per als matrimonis, tant els celebrats en forma civil com religiosa (art. 63 del Codi civil, transcrit a la nota 486).

Amb l'observança dels tres punts indicats, el matrimoni celebrat segons canons religiosos produirà efectes civils des de la seva celebració, bé que només seran plens un cop formalitzada la seva inscripció en el Registre civil (arts. 60 i 61 del Codi civil)⁴⁸⁶. La seva inscripció es practicarà simplement amb la presentació al Registre civil del certificat de l'església confessional corresponent, escrit "*que habrá de expresar las circunstancias exigidas por la legislación del Registro Civil*" (art. 63, paràgraf 1r). Endemés, en el cas dels matrimonis canònics, segons resa el

L'Acord signat el 28 de juliol de 1976, en conjunció amb l'Acord sobre assumptes jurídics amb la Santa Seu de 1979 i amb els altres tres convenis establerts en aquest mateix any, van significar la derogació del Concordat amb la Santa Seu de 1953. S'estableix una nova regulació sobre les matèries en què convergeixen els interessos de l'Església i de l'Estat.

⁴⁸⁴ Aquest Registre especial va ser creat en el Ministeri de Justícia en els termes definits en el *Real Decreto 142/1981 de 9 de enero, sobre organización y funcionamiento del registro de Entidades Religiosas* (BOE, núm. 27, de 31 de gener de 1981; correcció d'errors al BOE, núm. 40, de 16 de febrer).

⁴⁸⁵ Les confessions inscrites en el *Registro de Entidades Religiosas* que han signat els acords pertinents amb l'Estat, a l'objecte d'obtenir el reconeixement d'efectes legals als seus matrimonials, han estat la catòlica, la israelita l'evangèlica i la islàmica. Els convenis són, respectivament, l' *Acuerdo entre el Estado español y la Santa Sede sobre asuntos jurídicos* (BOE, núm. 300, p. 28781-28782, de 15 de desembre de 1979) i els *Acuerdos de cooperación entre el Estado español con la Federación de Comunidades israelitas (avui jueves) de España, ...con la Federación de Entidades religiosas evangélicas de España i ...con la Comisión islámica de España*, tots ells signats l'any 1992 (acords publicats com a annex de les Lleis 24, 25 i 26/14992, de 10 de novembre de 1992).

En aquests concerts són recollits els requisits que hauran de concórrer per al reconeixement d'eficàcia legal de les unions religioses (en l'article 7 dels respectius Acords de cooperació... i en els article VI.1 i en el corresponent del protocol final de l'Acord establert amb la Santa Seu.

⁴⁸⁶ L'article 61 del Cc reformat el 1981 diu així: "*El matrimonio produce efectos civiles desde su celebración. Para el pleno reconocimiento de los mismos será necesaria su inscripción en el registro Civil. El matrimonio no inscrito no perjudicará los derechos adquiridos de buena fe por terceras personas*". L'eficàcia civil no és atorgada al matrimoni confessional pel l'acte en sí de la verificació en el Registre. La inscripció únicament suposa el reconeixement, per part de l'ordenament estatal, de l'eficàcia preexistent, la qual que és conferida per l'acció de la pròpia celebració del matrimoni. No obstant això, aquest reconeixement estarà condicionat a la reunió dels requisits exigits en el Codi civil, doncs "*se denegará la práctica del asiento cuando de los documentos presentados o de los asientos del registro conste que el matrimonio no reúne los requisitos que para su validez se exigen en este título*" (art. 63.2 del Cc).

Protocol final de l'Acord entre l'Estat espanyol i la Santa Seu i la *Circular de la Dirección General de los Registros y del Notariado sobre inscripción en el Registro civil de los matrimonios canónicos*⁴⁸⁷, la seva verificació en el Registre s'efectuarà immediatament després de la celebració del matrimoni a partir del certificat entregat als esposos pel sacerdot de l'església (amb les dades exigides per a la seva inscripció en el Registre civil), o bé mitjançant comunicació autèntica d'aquet a l'encarregat del Registre civil en el termini dels 5 dies següents a la celebració (Protocol final de l'Acord entre l'Estat espanyol i la Santa Seu, Op. cit., p. 28782).

Per aquella circular, emesa abans de la pròpia reforma del Codi civil de l'any 1981, quedaven derogats els articles 77 i 78 del Codi vigent aleshores (1889) i els corresponents al seu desenvolupament en la legislació registral (Llei de 1957, Reglament de 1958). A saber, l'obligatorietat de notificació prèvia al Registre civil de la voluntat de contraure matrimoni canònic, en un termini mínim de 24 hores d'antelació i sota pena de sanció econòmica per incompliment de l'avís (art. 77 del Codi civil, 1889); serà reduïda a la simple presentació del certificat eclesiàstic acreditatiu, redactat expressament per a la seva inscripció civil. El testimoniatge escrit podrà ser presentat al Registre civil corresponent, directament pels contraents o per remissió del mossèn. L'Encarregat d'aquest en transcriurà les dades exigides per llei, sense possibilitat de denegació de l'aixecament del seient corresponent per raó d'error o omissió en les circumstàncies exigides civilment. Davant d'aquesta eventualitat, es procedirà, primer, a la inscripció del casament i, després, es rectificarà l'acta per recurs governatiu (art. 93 de la LRC de 1957 i 252 del RRC de 1958).

En la mateixa circular, la DGRN manté l'auxili recíproc entre els òrgans del Registre i els clericals, essent denunciàble la negació eclesiàstica d'assistència al civil o l'obstaculització a l'actuació del seu Encarregat. Emperò, en realitat més aviat s'insta a procurar "*obtener la colaboración de los Párrocos de sus respectivos territorios, a fin de que las certificaciones eclesiásticas contengan las circunstancias que para la inscripción, especialmente los datos registrales de los asientos de los nacimientos de los esposos*" (punt 4rt de la *Circular de la Dirección General de...*).

Fins a dia d'avui, l'ordenament jurídic espanyol ha reconegut eficàcia en l'ordre civil a quatre formes de celebració religiosa: la canònica, l'evangèlica, la islàmica i la jueva (o altrament dia israelita). No obstant aquesta pluralitat, només

⁴⁸⁷ Per *BOE*, núm. 47, de 23 de febrer de 1980, p. 4247.

s'ha atorgat eficàcia civil a les resolucions emanades dels Tribunals eclesiàstics catòlics sobre nul·litat matrimonial canònica i a les Decisions pontifícies sobre matrimoni rat i no consumat, sempre que ho sol·liciti alguna de les parts implicades i el Jutge civil competent declari aquells dictàmens ajustats al Dret de l'Estat i conforme a les condicions requerides en l'article 954 de la Llei d'enjudiciament civil vigent aleshores (art. VI.2 de l'Acord sobre assumptes jurídics, art. 80 del Codi civil i Disposició addicional 2a de la Llei 30/1981 de 7 de juliol)⁴⁸⁸. L'Església de Roma perd els seus poders per a decidir sobre la separació dels seus fidels i els seus tribunals només tindran atribucions per a dictaminar la validesa o nul·litat dels matrimonis religiosos. Seran els Tribunals civils els que entendran de la separació i divorci, ja sigui de matrimonis civils o religiosos (art. 85 del Cc).

Entre els elements recollits en la nova regulació cal destacar la introducció de la dissolució del matrimoni a través de la separació i posterior divorci; la qual cosa suposarà la possibilitat de celebrar un nou matrimoni després de la dissolució legal de l'anterior, ja fos civil o eclesiàstic⁴⁸⁹. I si bé la doctrina catòlica no preveu la dissolució de l'enllaç matrimonial per força del principi d'indissolubilitat, en la legislació civil qualsevol persona casada canònicament hi podrà accedir en igualtat de condicions que els cònjuges units en la forma civil, perquè el vincle es dissol "sea cual sea la forma y tiempo de su celebración", per la mort, per declaració de defunció d'un dels contraents i per divorci civil (art. 85 del Cc).

- **2005.-** Amb la Llei de l'Estat 13/2005, de modificació del Codi civil, es reconeix el dret a contraure matrimoni entre persones del mateix sexe. La Llei 30/2005, d'1 de juliol, reformarà alguns aspectes del Codi en matèria matrimonial establint, a l'article 44, que si bé "*El hombre y la mujer tienen derecho a contraer matrimonio conforme a las disposiciones de este Código*", s'afegeix que "*El matrimonio tendrá los mismos requisitos y efectos cuando ambos contrayentes sean del mismo o de diferente sexo*". Sobre aquestes canvis cal tenir en compte que el Tribunal Constitucional ha admès a tràmit un recurs d'inconstitucionalitat contra aquesta Llei de matrimoni homosexual.

⁴⁸⁸ La Llei fou modificada posteriorment a través de la Llei orgànica 1/2000, essent l'article 778 on es recull el canvi en el règim aplicable a les resolucions eclesiàstiques per tal que tinguin eficàcia civil.

⁴⁸⁹ Aquesta serà una de les modificacions més importants que s'introdueixen com a conseqüència de la promulgació de la Constitució de 1978, segons la qual "*La ley regulará las causas de separación y disolución así como sus efectos*" (art. 32.2).

Efectes del sistema matrimonial i de les lleis de Registre i Codi civils espanyols en les estadístiques derivades del Registre civil

EN EL NOMBRE DE MATRIMONIS I EN LA SEVA NATURALESA

En relació als efectes que pugui tenir la regulació en matèria matrimonial i registral en l'aixecament d'estadístiques de matrimonis, abans de 1858 i a partir dels registres parroquials i/o dels incipients registres civils, es remet a capítols anteriors pel que fa a:

- el nombre i a la naturalesa dels matrimonis i a les característiques dels seus protagonistes
- el procés de recollida de la informació
- el posterior tractament estadístic de les observacions efectuades

En els títols sobre l'establiment del Registre civil i dels informes estadístics emprats per a l'obtenció de les notícies relatives als esdeveniments vitals, ja s'ha fet esment de la tradicional i generalitzada manca de col·laboració de l'estament eclesiàstic a l'hora de facilitar la informació concernent als sacraments que imposava. Dèiem, que aquesta actitud responia, fonamentalment, a la continua ingerència estatal en la secular funció registral de l'Església; missió que en algunes ocasions se li havia intentat sostreure en tant que servei públic. Per altra banda, en aquells capítols, també s'han considerat el continu fracàs en la implantació del Rc i de la poca qualificació del personal encarregat de la seva execució, com a factors negatius de rellevància en la disponibilitat i en la qualitat de les dades d'interès demogràfic que incorporen.

En aquest apartat específic, es pretén apuntar algunes de les repercussions que poden haver tingut les vicissituds en la normativa legal reguladora del matrimoni a Espanya, sobre les estadístiques vitals entre 1858 i 1974. Es volen assenyalar alguns dels motius, dels aspectes i de les incidències derivades del propi ordenament jurídic, que podrien contribuir a explicar el muntant, les particularitats i el grau de coherència de les xifres publicades en la sèrie del MNP, o el reiterat subregistre de les fonts al que fan referència diversos autors.

És possible que, per als anys 1868-1870, no hagin estat prou ben comptabilitzades, en la corresponent publicació del MNP, ni les unions en la forma canònica ni en la forma civil. Per a entrar en matèria cal recordar, en primer lloc, que en aquests anys el Rc encara no havia estat eficaçment implantat. Les observacions tabulades en l'estadística s'obtenien únicament a partir dels registres eclesiàstics, a través de la gestió dels Ajuntaments. Ajuntaments que actuaven d'intermediaris en la

transferència de la informació dels arxius parroquials a la secció d'estadística provincial. En segon lloc, estem parlant d'un trienni marcat per l'actuació de les Junes revolucionàries. Si a aquestes circumstàncies hi afegim, per una banda, el fet que el matrimoni civil, fins a l'aprovació de la LRC de 1870, era del tot il·legítim en el sistema matrimonial legalment establert; i, per altra banda, el fet que paral·lelament estava sent promogut i autoritzat per les Junes, sense que s'hagués produït cap canvi en l'ordenament jurídic vigent; són varis els escenaris que poden resultar d'aquesta realitat conjuntural en quant a les seves implicacions en l'elaboració del MNP.

Tenint en compte que els batlles eren els encarregats de l'autorització pertinent per a la unió marital civil (per delegació de les Junes), alhora que els estava encomanada la funció de col·lectar les dades originades en les partides eclesiàstiques, amb finalitats registrals i també de proveïment a la *Dirección general de Estadística*, és molt probable que algunes municipalitats no consideressin oportuna la inclusió dels matrimonis que havien celebrat civilment en les taules numèriques que a mode de resum havien d'enviar a la secció d'estadística provincial. Bé podria donar-se el cas que, enduts pel corrent anticlerical o per la sobrecàrrega que suposava per a l'Administració local l'augment de les seves competències amb l'incorporació de l'acció registral i estadística, sense el corresponent increment de personal suficientment preparat (raó insistentment adduïda, anys més tard, pel Servei nacional d'estadística com a causa primordial de la manca d'operativitat estadística del Registre civil), els funcionaris desatenguessin les tasques de caire registral i estadístic que els havien estat assignades, sobretot pel que fa a la part vinculada a la institució de l'Església, en perjudici de la consignació de les unions canòniques.

La casuística de possibles a tenir en compte a l'hora identificar la subpoblació inclosa en les xifres del MNP, a nivell local i a escala temporal, s'amplia amb un altre escenari: les Junes revolucionàries, tenidores de facultats extraordinàries, entre les quals destaquen les legislatives, marcaven de forma autònoma la seva pròpia regulació sobre el matrimoni civil. En conseqüència, la normativa matrimonial variarà en funció del municipi de referència i també del perfil de la subpoblació de referència. Així, per exemple, es van celebrar en algunes Junes, però no en totes, casaments entre contraents que eludiren els impediments canònics al matrimoni a través de l'opció civil. És el cas, entre d'altres localitats, de Reus, on s'ometé la prohibició per motiu d'afinitat i parentiu espiritual; el de Peligros (Granada), o el dels pobles d'Illiar, Institución i Alhama la Seca (Almeria). Per tant, la disparitat normativa intermunicipal i el divorci entre la reglamentació eclesiàstica i la generada per les Junes, són dos aspectes conjunturals que s'han de tenir en compte a l'hora de treballar amb les dades dels anys immediatament anteriors a la Llei de 1870.

Així i tot, el fenomen no és exclusiu d'aquest moment històric. De fet, en les etapes de matrimoni civil de més laxa opció legal entre la forma civil i la canònica, alguns contraents catòlics optaran per la unió civil per tal d'evitar algun dels impediments religiosos no contemplats en la normativa civil, com va succeir durant la II República espanyola. Però aquest no serà el cas dels impediments establerts en la legislació generada l'any 1870 i en el Cc, que són disposats a imatge i semblança dels canònics. En aquesta circumstància, s'eludirà el matrimoni religiós per tal d'estalviar-se els compromisos addicionals que implica casar-se en la fe catòlica.

Per altra banda, cal atendre també a la diversa actuació de les Juntes en el territori com a element clarificador de l'evolució dels fenòmens demogràfics derivats dels registres municipals i parroquials, per raó de la distinta exhaustivitat de les dades recollides en cada lloc i moment, sobretot pel que fa a la naturalesa dels matrimonis i a l'increment o decrement del nombre dels registrats en termes relatius entre localitats i matrícules i en la sèrie d'una mateixa població. A Catalunya fou a on es va desencadenar un dels més violents esperits contra l'Església i a on, per tant, haurien de tenir major incidència les consideracions apuntades. A escala local, Reus en fou la ciutat puntera: va ser la primera en proclamar la llibertat de cultes, en establir el matrimoni civil i en prohibir tot acte exterior del culte catòlic⁴⁹⁰. La Junta de Tarragona també va decretar el matrimoni civil. I en diversos llocs del bisbat de Girona es van autoritzar enterraments i matrimonis al marge de l'Església, entre d'altres localitats: Figueres, Tossa, Palafrugell i Llagostera.

Seguint amb la crònica dels successos, el mes d'octubre de 1868 es forma un Govern provisional i es dissolen les Juntes el dia 21⁴⁹¹. Algunes van ignorar el Decret de supressió i varen continuar celebrant civilment molts casaments fins a la seva regulació jurídica per a tot l'Estat el 1870. No obstant això, la pràctica no es va aturar, en gran mesura perquè els empleats públics de l'administració municipal no van ser sancionats penalment en cap moment, a pesar de les instruccions donades pel Ministre de la governació als governadors civils d'impedir aquelles unions, i malgrat la doble infracció legislativa en què s'incorria: en el sentit de continuar autoritzant unions no

⁴⁹⁰ En la protesta que l'arquebisbe de Tarragona dirigeix al ministre de Gràcia i Justícia fa constar que la Junta revolucionària de Reus "*se ha distinguido en sus manifestaciones sobre todas las de España. Proclamó la libertad de cultos y el matrimonio civil, estableciendo desde luego un registro para estos matrimonios, e hizo cesar todo acto exterior del culto católico, bajo el especioso pretexto de evitar conflictos, como si en dicha ciudad, donde así bien que en toda la nación no hay más culto que el del Estado, hubiese una sinagoga o un templo protestante en cada calle (...), en Reus hay libertad para todo menos para ejercer el culto de la única religión que profesan los españoles (...). Un ejemplo de intolerancia religiosa para el culto católico en días que se proclama la libertad de conciencia*" (extret de Martí Gilabert, 2000: 30-31 citant a Cuenca Toribio, 1971: p. 266)

⁴⁹¹ Algunes Juntes desapareixeran i d'altres es mantindran com a organismes adscrits a l'administració municipal per tal d'evitar la duplicitat de funcions entre aquestes i el Govern.

reglamentàries i en el sentit de que els ajuntaments ja no tenien autoritat per a canviar la legislació mentre les Corts no modifiquessin o deroguessin la vigent. Per a l'exempció del càstig, el Ministre de Gràcia i Justícia al·legava la inexistència de cap disposició en el Codi penal que se'ls pogués aplicar.

En aquest context es va anar exacerbant l'oposició popular a la pràctica del matrimoni civil i la decreixent col·laboració eclesiàstica a l'hora de facilitar la informació estadística que li era requerida sobre els naixements, matrimonis i defuncions ocorregudes en les seves parròquies; actitud que es va mantenir en els anys següents. Les disfuncions a tres bandes entre l'autoritat governamental, el poder local i l'Església van contribuir a caldejar l'ambient social de finals dels anys 60 del segle XIX. En una societat de pràctica i costums eminentment catòlics, especialment en la contractació del vincle matrimonial, no s'ha d'oblidar la repercussió que envers les estadístiques vitals podria haver tingut el comportament i l'actitud del clergat, segons fos més o menys col·laboracionista a l'hora de proporcionar la informació. Fins arribar al plantejament definitiu d'un veritable projecte resolutiu del Rc a Espanya, les partides sacramentals havien donat fe pública de l'estat civil de les persones i el mossèn constituïa l'agent productor de les dades de base contingudes en les estadístiques vitals.

Ara bé, com hem vist, en els anys que ens ocupen, la majoria de Juntes revolucionàries, sobretot en els grans municipis, propugnaren la llibertat de culte i, en alguns casos, el matrimoni civil. Aquests factors van desencadenar una disposició hostil entre la capellania a l'hora de facilitar les dades requerides als efectes registrals i del MNP. Així, l'acció del clergat conforma un aspecte més que també caldrà valorar a l'objecte de la validació estadística de la font: el col·lectiu clerical podia resultar summament negligent a l'hora de donar la informació que li era exigida per l'Administració, com ja ho havia estat històricament davant del que es considerava una usurpació de poders i de funcions. Però en aquesta ocasió, i a diferència d'èpoques passades, s'atariaria el foc amb la introducció d'un nou element inadmissible per a la població i l'Església catòlica d'aleshores: els rumors primer, i la declaració expressa després, d'imposar un nou sistema matrimonial, el de matrimoni civil obligatori introduït per llei el 1870; així com l'organització definitiva d'un autèntic registre civil totalment independent de l'eclesiàstic.

En resum, l'anticlericalisme; la confrontació política i social altament agressiva d'aquells anys, i la disbauxa governamental que comportava la desorganització, la inestabilitat, la lluita entre partits i la manca d'autoritat de l'executiu sobre tots els punts del territori des de setembre de 1868, podrien haver comportat seriosos problemes a la *Junta General de Estadística* (i a la seva successora, la *Direcció General de*

Estadística), pel que fa a la fiabilitat, exhaustivitat i cobertura universal territorialment i poblacional de tots els esdeveniments que ha d'incloure l'estadística del MNP. La raó de fons: la caòtica situació d'aquells anys, la qual va radicalitzar les actituds poc col·laboracionistes al respecte per part de l'Església.

No obstant el dit fins ara, caldria avaluar la significació estadística que poden haver tingut realment els matrimonis celebrats únicament per la via civil entre finals de 1868 i principis de 1975. D'aquesta manera seria viable confirmar, totalment o parcial, el que alguns autors, com Carrión Olmos, donen per cert durant el govern de les Junes. Sense haver-los comptabilitzat, afirmen que el seu nombre no podia ser gaire elevat; així com tampoc no ho va ser, deien, el nombre de municipis que l'establiren. Sobre aquest assumpte, en les sessions de debat de la llei de matrimoni civil en les Corts constituents, el cardenal García Cuesta considerava que aquells "*actos concubinarios*" (tal i com eren definides les unions sense benedicció sacerdotal en la doctrina catòlica) es situaven al voltant de quaranta-set casos⁴⁹². Per a altres contemporanis, com Vilarrasa i Gatell, el nombre de matrimonis hagués resultat encara més insignificant del que realment era si el govern no hagués deixat al canònic orfe d'efectes legals, afegint que "*como el juez dijera a los esposos: ya estáis casados, no tenéis necesidad de acudir al cura, contestaron ellos: 'es verdad, porque hemos ido ya'*"⁴⁹³ (Martí, 2000: 126-127).

El 17 de juny de 1870 s'aprova la Llei provisional de Registre civil i, a l'endemà, la de matrimoni. La primera no entrarà en vigor fins l'1 de gener de l'any següent, mentre que la unió civil serà l'única forma jurídicament vàlida a partir de l'1 de setembre de 1870 a la Península i a les Illes Balears, i el dia 15 a les Canàries. El decalatge entre les dates d'execució d'ambdues normes (la de registre i la matrimonial) cobrarà importància en la correcta comptabilització registral, i per tant estadística, de les unions civils. És lògic que així sigui quan la llei de matrimoni civil obligatori no ha estat precedida de l'aplicació i del desplegament, que no del plantejament i de l'aprovació, d'altres disposicions necessàries per a l'observança i execució de les seves prescripcions. Aquest va ser el cas de la posta en funcionament de la llei del registre en el qual havien de ser inscrits els casaments; de l'organització del poder judicial, que establia els Jutges municipals i els Tribunals de partit que havien de preveure i autoritzar la celebració d'aquells, i la de reforma de la llei d'Enjudiciament civil, que havia de regular la manera i la forma de procedir en els judicis sobre nul·litat i dissolució del matrimoni i en el perjudici de les causes de divorci, que fins aleshores

⁴⁹² *Diario de Sesiones de las Cortes*, tom 12, p 7876, citat a Martí, 2000: 17.

⁴⁹³ Ambdós autors, comenten que fins i tot el món del teatre es va fer ressò d'aquest fet. Així, per exemple, a Barcelona es va estrenar el 1870 el sàinet còmic *¿Matrimonio civil...?*, en el qual es feia escarni de l'obligatorietat del matrimoni civil mostrant que en realitat els contraents escollien el canònic.

quedaven fora de la competència dels Tribunals civils. A més a més, encara no havien estat redactats ni el reglament de dispenses matrimonials, que s'exigia en l'article 7è de la llei matrimonial, ni el corresponent a les lleis provisionals de Registre i Matrimoni civils. Per tal d'esmenar les mancances d'ordre registral, per Decret de 16 d'agost es disposava, fins a la definitiva constitució del registre en cada municipi, l'assentament de les partides de casament en un Registre provisional, creat a l'efecte en el Jutjat de pau, el qual s'haurà de passar al registre definitiu de cada municipi un cop hagi estat implantat. Amb el mateix caràcter de provisionalitat restaran pendents les sol·licituds de dispensa d'impediments diriments (i per tant la celebració del matrimoni) i les demandes de nul·litat i divorci fins que no s'estableixin, respectivament, el reglament i el procediment en forma per a aquells judicis.

Per altra banda, en el referit Decret, es feia patent la voluntat de legitimar i d'atorgar plens efectes civils als matrimonis laics celebrats arran de les Juntes revolucionàries fins a la promulgació de la llei de matrimoni civil "*ante los alcaldes del domicilio o residencia de los contrayentes y dos testimonios*" (art. 2 de les disposicions transitòries de la llei provisional de matrimoni civil)⁴⁹⁴. A l'efecte, "*se transcribirán al Registro provisional del juzgado de paz en que tuviesen su domicilio o residencia los contrayentes, o alguno de ellos, al tiempo de su celebración; siendo llamados éstos, así como el Alcalde que los haya autorizado y los testigos presenciales, a firmar el acta transcrita*" (art. 17 del Decret de 16 d'agost)⁴⁹⁵. Però no era estrany que el seient es practiqués en el Jutjat municipal del lloc de la residència conjugal, fent cas omís de la instrucció per raó d'inexperiència, de desconeixement (encara no s'havia redactat el Reglament del Rc), de distància geogràfica, d'inconsciència de la importància amb què es volia revestir el registre públic, o de negligència i màniga ample. Tampoc no seria gens extraordinària l'omissió de la pròpia pràctica registral d'aquestes unions pels mateixos motius. Endemés, era molt provable que el registre no s'acabés efectuant per la quantitat de persones que havien de concórrer per a la seva anotació. I és evident que totes les circumstàncies expressades afectaran a la veracitat i cobertura de l'enregistrament públic i, per tant, a la validesa de les dades consignades en el MNP. I hom es pregunta, a banda de la incorrecció en la imputació geogràfica de l'esdeveniment, si donada la doble inscripció (a l'Ajuntament i després en el Registre provisional), es va produir també una doble comptabilització estadística? La desídia registral per algunes de les parts obligades a promoure o a participar en l'enregistrament, va implicar la seva ommissió? Nogensmenys, com en el cas dels registre parroquials, i sobretot en els primers anys d'implantació del Rc a Espanya, dependrà de la bona

⁴⁹⁴ *Gaceta de Madrid*, núm. 172 de 21 de juny de 1870, p. 2.

⁴⁹⁵ *Gaceta de Madrid*, núm. 228 de 16 d'agost de 1870, p. 2.

pràctica de les persones implicades en l'anotació dels esdeveniments vitals, tant en el Rc com en els informes estadístics que havien d'emplenar a partir de les actes públiques, la qual cosa comportarà també diferenciació territorial respecte a la bondat del registre al tractar-se d'una administració que en aquesta època estava distribuïda geogràficament a raó d'una oficina per municipalitat, o el que a la pràctica era el mateix, un encarregat per municipi.

Com havia succeït amb les Juntes, la principal conseqüència del canvi radical imposat per la llei de matrimoni civil de 1870 fou el fort i generalitzat rebuig social a la mateixa en nom de la llibertat, de l'Església i de la moral. Es navegava a contracorrent de la ferma creença popular que no es pot reputar com a casat aquell qui no rep el sagrament del matrimoni. No era concebible la separació entre la dignitat del sagrament i el contracte matrimonial. Endemés, en tant que sagrament es negava la competència del poder civil sobre aquell. El projecte de llei havia estat patrocinat pels radicals i demòcrates; combatut per l'episcopat, el clergat i la població en general i pels partits tradicionalistes, moderats i la *Unión Liberal*. La llei de matrimoni civil havia sorgit a resultes de la llibertat de cultes proclamada en el programari de la Revolució setembrina, de tal manera que fou rebuda com un desafiament i una declaració de guerra al catolicisme⁴⁹⁶. En una carta transcrita per Francisco Gilabert de l'obra conjunta dels contemporanis Vilarrasa i Gatell, un dels diputats favorables al règim de matrimoni civil obligatori dirà:

“no creía tan arraigadas las tradiciones religiosas en el pueblo. Veo y palpo la popularidad de los curas, y quizás no hemos calculado bien la extensión de su influencia en el hogar (...) tenemos frente a frente todo el clero, todas las mujeres, mucha parte de la juventud, los carlistas, los isabelinos, los de la unión liberal, los hombres que se titulan independientes en política, y temo que estas cuestiones concretas, como la del matrimonio civil, darán un blanco fijo a la coalición de los ánimos” (Gilabert, 2000: 115-116).

I és que s'havia legislat sobre el matrimoni

“a espaldas del pueblo (...) olvidándose que la norma jurídica puede orientar e imponer comportamientos sociales, pero cuando sobre determinada cuestión existe una conducta social extensa y arraigada, la norma se desautoriza legislando lo contrario de lo que está en el ánimo de la comunidad a la que va dirigida; y así ocurrió en 1870, donde, sin duda, un matrimonio civil facultativo hubiera tenido éxito y se habría consolidado fácilmente. Pero se fue más hacia la moda europea donde imperaba el matrimonio civil y se pretendió imponerlo a una comunidad poco propicia a su recepción” (Rives, 2001)⁴⁹⁷.

⁴⁹⁶ Per a mostra un botó: a la *Gaceta de Madrid*, el jutge municipal del poble salamanquí de Valdelacosa va encausar al capellà per negar-se a donar la comunió a un matrimoni que, al seu parer, vivia en concubinat per haver efectuat únicament unes noces civils i eren “*pecadores públicos*” (núm. 196 de 15 de juliol de 1871, p 175).

⁴⁹⁷ Durant tota l'Edat mitjana, l'Església de Roma es va consolidant a la Península com una institució poderosa que actua tant a nivell religiós com polític. En el procés secular d'expansió del predomini eclesiàstic en tots els àmbits que afecten a la societat, amb una creixent sinèrgia entre l'ordre polític i religiós en el cas espanyol, la forma canònica passarà a ser l'únic model matrimonial. Fins el juny de 1870 el matrimoni havia estat una qüestió

Ja en el propi debat encetat en les Corts constituents sobre aquella llei, alguns diputats van manifestar la seva preferència per un sistema matrimonial facultatiu enlloc de l'opció plantejada. Diputats com Fernando Calderón Collantes (moderat afecte a Unión Liberal), Pedro González Marrón o Bernardo Toya y Mora (Unión Liberal), postulaven la consideració de la naturalesa catòlica del país en la legislació matrimonial. González deia: “*nos encontramos con que en 1870, para casarse civilmente hay que imponer las mismas condiciones que la Iglesia tiene establecidas*”, per tant, considerava el canvi legislatiu inútil i sense cap novetat. Toro afegia que el més convenient seria deixar llibertat completa per a que cadascú celebrés el matrimoni en la forma que li semblés millor i “*no tiranizar*” als catòlics obligant-los al procediment civil. També va ser presentada, per set diputats, una esmena a la llei proposant la subsidiarietat del matrimoni civil. En la seva defensa van intervenir, per exemple, Cristóbal Martín Herrera i José Moreno Nieto⁴⁹⁸. I en el mateix sentit es va presentar la de Romero Robledo⁴⁹⁹.

La llei s'oposava als hàbits i costums de la majoria de la població i sostreia la competència en la validació legal del matrimoni a l'autoritat eclesiàstica. Per a la religió catòlica, tot el relatiu als sacraments era i és matèria que pertany a l'Església per dret propi i exclusiu. En el Decret del dia 9 de febrer de 1875, de restabliment d'efectes jurídics al matrimoni canònic, es pot llegir:

*“Nuestros Monarcas, rindiendo justo tributo a la fe religiosa de los españoles, se habían limitado a sancionar con su autoridad en el orden civil el matrimonio instituido por Dios y regularizado por la Iglesia. Leyes recientes, nacidas en medio de los disturbios políticos, negando toda eficacia a aquella santa institución y sustituyéndola con actos profanos y formalidades administrativas que pugnan con nuestras costumbres, han hecho cesar aquel feliz acuerdo entre ambas legislaciones, rebajando la dignidad del matrimonio y de la familia”*⁵⁰⁰.

Un altre dels motius argüits en la forta reacció observada enfront al nou sistema de matrimoni civil obligatori, inclús en la forma atenuada de la llei de 1870 que ve a reproduir fidelment el règim matrimonial eclesiàstic, està directament vinculat al principi constitucional de la llibertat per a la igualtat. Per a molts coetanis,

sotmesa únicament al Dret canònic i de competència exclusivament eclesiàstica. En aquest context, no és d'estranyar la forta assumpció, interiorització i arrelament social de l'ascendència, poder i preceptes religiosos en la societat espanyola noucentista.

⁴⁹⁸ Cristóbal Martín Herrera era un polític moderat que havia estat Ministre de Gràcia i Justícia durant els mesos de juny i juliol de 1869. Posteriorment serà ministre amb Amadeu I de Savoia i amb Alfons XII. José Moreno Nieto era diputat per la *Unión Liberal*.

⁴⁹⁹ De la *Unión Liberal*, seria ministre anys més tard; havia format part de la Junta revolucionària de Madrid. Posteriorment, ingressarà en el partit constitucionalista de Sagasta i col·laborarà amb Cánovas durant la Restauració i en la constitució del partit conservador.

⁵⁰⁰ *Gaceta de Madrid*, núm. 41, de 10 de febrer de 1875, p. 363.

“la ley violaba un derecho fundamental de la libertad religiosa de los católicos, a los que se imponía como obligatorio el matrimonio civil y con ello quedaban sometidos a la voluntad de los no creyentes en una aparente pretensión de igualarlos a todos ante la ley, cuando para hacer iguales a creyentes y no creyentes se despreciaba (o no se tenía en absoluto en cuenta) la fe de los creyentes” (Barcia, 1976)

Al respecte, en el referit Decret de 1875, es considerava que

“Si el establecimiento de un consorcio sin carácter sagrado puede ser necesario allí donde profesándose diversas creencias religiosas que difieran esencialmente en cuanto a las condiciones del matrimonio no es permitido al estado adoptarlas por norma en sus leyes, no sucede lo mismo en España, donde apenas se practica por fortuna, a pesar de la libertad concedida en estos últimos años, otra religión que la católica i cuando la mayoría o la casi totalidad de los súbditos prefiere confiar esta función (la funció social de celebració del matrimoni i el seu testimoniatge) al ministro de la Iglesia” enlloc del funcionari públic⁵⁰⁰.

Fos quina fos la naturalesa del rebuig, aquest tindrà importants repercussions a efectes estadístics, perquè la manifestació més clara del desacord resultant en matèria conjugal entre l'opinió pública i la política del govern, ja fos el provisional o els del regnat d'Amadeu I de Savoia i la I República, fou la inobservança de la llei per raons de costum, consciència o moralitat. La majoria de la població espanyola va mantenir, per habitud o per convicció religiosa, la unió exclusivament en forma canònica obviant la civil, no obstant la manca de reconeixement d'efectes jurídics que això implicava⁵⁰¹. La preterició de l'única aliança connubial amb validesa oficial suposava la renúncia als drets i deures estatutaris que la legislació vigent conferia pel contracte matrimonial als esposos i als seus descendents. Entre les prerrogatives associades a l'esposori més properes a l'objecte d'aquest estudi, cal destacar la determinació de la filiació, la legitimació i l'adopció d'infants. Altres més allunyades eren la capacitació i facultats sostretes a les dones, els drets d'herència, el règim econòmic i l'administració dels béns familiars i individuals dels esposos, entre d'altres.

La resistència passiva de la societat i l'oposició generalitzada i activa dels bisbes fou oberta i contundent. S'ha de tenir present que el fet que a Espanya la immensa majoria de la població fos catòlica comportava que la pròpia Església pensés que encara era fàcilment exigible al poder polític la completa legislació canònica; malgrat en alguns països catòlics ja s'hagués produït, temps enrere, el reconeixement de l'enllaç civil en les seves legislacions. El conflicte originat per la Constitució de 1869 i les lleis que afectaven a la família, va ser tan acusat que *“llegaron en alguna parte los párrocos a suspender el sacrificio de la misa al entrar en el templo los que se habían casado*

⁵⁰¹ Segons Castán, *“chocaba tanto el principio de secularización del matrimonio con las tradiciones patrias y el ambiente social, que la observancia de la nueva ley entró en una gran resistencia y fueron muy numerosas las personas que no quisieron transigir con la reforma y siguieron celebrando exclusivamente el matrimonio ante la Iglesia”* (Castán, 1944: III: 459 citat per Rives, 2001).

civilmente, y hasta negarles en sus últimos momentos los auxilios espirituales si no se retractaban del matrimonio contraído, cuyos actos calificó el tribunal Supremo de justiciables como constitutivos de oposición a la observancia de las leyes” (sentència del 5 de gener de 1874)⁵⁰².

En alguns casos, el clergat explicita amb orgull l'actitud lleial i perseverant dels parroquians envers el conjugi canònic sense correspondència civil. Així, un home d'aquell temps com Vilarrasa escriurà: “*La Iglesia rebosa de júbilo al recordar que sus hijos le han sido fieles en los tiempos de las tentaciones oficiales; y la espontaneidad de la presentación de los esposados ante el altar es estos últimos años es una testimonio vivo, convincente del espíritu religioso de nuestro pueblo*”

Una mostra evident del grau d'afecció dels feligresos a les esposalles canòniques és el seu comportament matrimonial durant el període comprès entre l'aprovació de la llei (18 de juny) i la seva entrada en vigor (l'1 de setembre a la Península i a sas illes i el 15 a les Canàries), dins del qual es van celebrar moltíssims casaments davant de l'altar. La conseqüència més immediata que aquesta pràctica va tenir en les dades publicades per a aquests anys en el MNP és la distorsió de l'estacionalitat dels matrimonis, que respecte d'altres anys augmentarien considerablement els mesos de juliol i agost per caure dràsticament a continuació.

Per altra banda, la importància de les unions efectuades exclusivament in *faccie ecclesiae* sembla indicar també un considerable subregistre en el nombre de matrimonis inscrits en els llibres del registre civil i, per tant, en les estadístiques derivades. El gener de 1871, el bisbe de Cadis comunicava al ministre de Gràcia i Justícia que no s'havia celebrat cap unió civil en aquella ciutat perquè “*nadie quiere casarse, como se dice ahora, civilmente; y ha llegado el caso de casar por mí mismo a un joven diocesano, de las ideas más avanzadas, y diciéndole después de velarle, que podían presentarse en el registro civil, me contestó que de ningún modo lo hacía; que le dispensase de ese requisito, que nada le hacía falta*”.

El subregistre ocasionat per la impopularitat social i el refús eclesiàstic a la forma civil del matrimoni es podria haver esmenat arran del Decret de 9 de febrer de 1875, en què es pretenia conjuminar els interessos privats amb les atribucions que eren competència de l'Estat, com era la registral. Recordem que no solament es varen concedir efectes civils al matrimoni celebrats canònicament, sinó que, donant caràcter retroactiu a la disposició, també es va atorgar vàlida jurídica als contrets únicament per via eclesiàstica, declarats sense eficàcia per la Llei de 1870. Per a la seva

⁵⁰² *Gaceta de Madrid* de 29 de març de 1874.

regularització, en ambdós casos era suficient efectuar la transcripció de la partida parroquial en el Rc, presentant la corresponent partida sacramental acreditativa de l'enllaç dins del termini establert pel decret⁵⁰³. L' incompliment era castigat amb una sanció econòmica⁵⁰⁴. Com s'ha comentat en l'apartat relatiu a la referència temporal de les dades del MNP, casos semblants de transcripcions d'esdeveniments ja consumats seran el dels repatriats espanyols després de la pèrdua de Cuba, Puerto Rico i les Filipines (Reials decrets de 6 d'octubre de 1901 i de 19 de març de 1906)⁵⁰⁵; el dels matrimonis celebrats únicament per l'Església durant el règim esponsalici civil obligatori de la Segona República (article únic de l'Ordre de 31 de desembre de 1940)⁵⁰⁶, tots ells susceptibles de ser anotats en el Rc a través dels processos probatoris indicats per a cada circumstància.

L'acompliment del Decret de 1875 no va ser observat per molts matrimonis; així queda palès amb les contínues ampliacions dels terminis establerts per a la seva execució. La seqüència dels allargaments de les successives moratòries, iniciada per Reial decret de 31 d'agost del mateix any, arribaria a la seva fi amb el de 17 de febrer de 1879. En la primera conjuminació d'interessos es prorrogava la inscripció fins al darrer dia de l'any, essent eximits de tota pena o multa els infractors del període concedit a l'efecte pel decret anterior de febrer (90 dies) i imposant-ne de noves als qui conculquessin els nous termes. L'aleshores Ministre de Gràcia i Justícia, Francisco de Cárdenas, justifica la mesura adduint "*las dificultades que ofrece en algunos pueblos y territorios la cumplida ejecución de ciertas disposiciones del decreto de 9 de febrero último sobre inscripción en el Registro civil de los matrimonios canónicos, ya por los estragos de la guerra o ya por hallarse ocupados los mismos territorios por fuerzas rebeldes*" carlistes⁵⁰⁷. El darrer ajust tancava el tema amb la dilatòria indefinida (fins a nou avís) de la inscripció i amb l'exempció total de les multes i penes aplicades i aplicables als transgressors fins aleshores, sent alhora amnistiats els empresonats per sentència delictiva per raó registral⁵⁰⁸.

El Ministre no anava pas errat en la seva exposició de motius. La justificació s'adequava a la realitat del moment; així es desprèn de les nombroses circulars, decrets i

⁵⁰³ El Decret de 9 de febrer de 1875 establia el termini d'inscripció per als casaments canònics, efectuats a partir de la publicació del decret, dins els 8 dies següents a la seva celebració. Els contrets amb anterioritat disposaran de 90 dies des de la seva publicació en la *Gaceta de Madrid*, núm. 41, de 10 de febrer de 1875, p. 363.

⁵⁰⁴ Aquells qui no complissin el termini establert haurien de pagar una multa fixada entre 5 i 50 pessetes, més una altra entre 1 i 5 pessetes per dia de demora en la inscripció, però en cap cas el muntant no podria superar el límit màxim establert en 400 pst.

⁵⁰⁵ *Gaceta de Madrid*, núm. 283 de 10 d'octubre de 1901, p. 159-160 i núm. 80 de 21 de març de 1906, p. 1108

⁵⁰⁶ *BOE*, núm. 4 de 4 de gener de 1941, p. 78

⁵⁰⁷ *Gaceta de Madrid*, núm. 251 de 8 de setembre de 1875, p. 663.

⁵⁰⁸ *Gaceta de Madrid*, núm. 52 de 21 de febrer de 1879, p. 497-498.

Reials ordres trobades en la *Gaceta de Madrid* i en el *Boletín Oficial de la Provincia de...* d'aquests anys, encaminades totes elles al restabliment de l'acció registral i/o a la restitució dels llibres destruïts pel moviment carlí. Però si bé els estralls del conflicte successori envers el Rc foren reals i importants en algunes zones i localitats espanyoles, la qual cosa no s'ha de menystenir als efectes estadístics del consegüent subregistre que podria haver comportat, es tractava d'un fenomen més aviat ocasional i localitzat en les dimensions espaciotemporals.

En veritat, explicarien bona part del caràcter generalitzat de les dificultats registrals d'aquells anys la conjugació de tres factors paral·lels: per una banda, el fet que la població encara no percebés de forma clara cap o gaires avantatges i beneficis en la inscripció oficial dels episodis vitals que l'afectaven. Així, la ciutadania no se sentia comminada a efectuar l'assentament en el registre estatal públic; més encara en un context de pertorbació i conflictivitat social com el generat aleshores per la imposició d'una llei a contracor de la tradició i del sentiment populars, com hem dit a bastament molt arrelats en la fe de Crist. Per altra banda, les dificultats apuntades per Francisco de Cárdenas també responien a la poca col·laboració d'un clergat dolgut per aquesta mateixa raó. Un clergat malfiat de la institució de l'Estat que, després de nombrosos intents frustrats durant el que anava del segle XIX, havia acabat sostraiant-li la funció registral pública i havia pretès desposseir-lo de la missió social validadora del matrimoni, facultats que ostentava des de temps immemorials. L'actitud pugnaç i poc deferent de l'Església a l'hora de fer avinent la informació relativa als sagraments que imposava, havia deixat de ser una qüestió merament conjuntural. Es tractava d'una actitud amb vocació de futur que amb el pas del temps s'havia acabat enrocant. Finalment, si bé dèiem que l'existència de sancions pecuniàries a l'infracció registral afavoria la pràctica de la inscripció (veure títol II.2.3), val a dir que en les particulars circumstàncies d'aquest període històric més aviat tingueren l'efecte contrari. Calia inscriure el que havia estat legalment prohibit enregistrar de forma oficial en el sistema matrimonial anterior a l'any 1875, és a dir, els canvis esdevinguts en l'estat civil de les persones a través de pràctiques que des de molt enllà havien estat totalment aprovades en el sí de la societat, sempre i quan s'ajustessin als canons de l'Església. S'havia de declarar, imperiosament i sota càstig per contravenció, el que fins aleshores no els era permès d'inscriure, ni els hi havia estat necessari fer per al desenvolupament de la seva vida quotidiana. La població, desconexada en molts casos de la nova reglamentació, n'estava tipa de les anades i vingudes dels governs de torn i, un cop exhaurit el termini per a procedir a 'fitxar' en el Rc el casament que feia temps havia contret, no tenia cap mena d'apressament a fer-ho, sobretot tenint en compte que cada dia que passava incrementava l'import d'una multa que ja de partida era considerable per a la immensa

majoria del poble. En aquest sentit es pronunciava l'any 1879 el Ministre de Gràcia i Justícia, Saturnino Álvarez Bagallal, a l'hora de justificar l'exoneració de penes i l'ampliació indefinida del termini d'enregistrament dels matrimonis efectuats canònicament entre 1870 i 1875:

“A pesar de las prórrogas concedidas (...) no se ha logrado aun el exacto cumplimiento de estas prudentes y legítimas prescripciones, siendo por el contrario frecuente su omisión, con lo cual se encuentra la Administración en la dura necesidad de imponer sanciones penales de cierta gravedad, que recaen, en su mayor parte, en las clases más humildes de la sociedad, desgraciadamente privadas de la suficiente ilustración para prevenir los efectos de su culpable falta de diligencia” (Reial decret de 17 de febrer de 1879)⁵⁰⁹.

Per tot plegat, tampoc no van funcionar com s'esperava els mecanismes de detecció i control de les noces celebrades per la via religiosa. Aquests procediments havien estat instituïts en el Decret de 9 de febrer de 1875 i desenvolupats en la instrucció del dia 19 del mateix mes, en el Reial decret 31 d'agost i en la Reial ordre del dia 6 de setembre d'aquell any⁵¹⁰. Els sacerdots havien de remetre, directament al Jutge municipal de la demarcació on estigués situada la parròquia, una relació circumstanciada de tots els matrimonis que haguessin autoritzat entre l'1 de setembre de 1870 (el dia 15 a les Illes Canàries) i el mes de febrer de 1875; així com dels que autoritzessin en endavant⁵¹¹. Els formularis preestablerts a aquest fi eren dos: un per al període anterior a 1875 i un altre per a les dates posteriors. En aquests s'indicaria el lloc i la data de celebració del casament; les dades de la identitat i categoria eclesiàstica de l'oficiant, i els noms, cognoms, estat, naturalesa i domicili dels contraents. El termini establert per al lliurament de l'estadet corresponent als matrimonis contrets abans de 1875 era de tres mesos; mentre que els oficials des de febrer d'aquell any s'enviarien quizenalment els dies 1 i 15. Endemés, quan el Jutge municipal tingués notícia de l'exhauriment del termini reglamentari per a sol·licitar la inscripció d'una unió en el Rc, li competiria la imposició de multes o de presó preventiva si era el cas, d'acord amb els tràmits establerts per als judicis de faltes. Exerciria aquestes facultats a partir de les relacions que li fessin a mans els capellans i de les denúncies aixecades pels Fiscals municipals o per qualsevol altra persona. En el cas particular que es tingués coneixement de la solemnització d'esposalles no que no haguessin estat comunicades pel sacerdot oficiant al Jutge municipal, aquest tan sols *“dirigirá al Prelado respectivo una respetuosa comunicación, poniendo en su conocimiento dicha falta y*

⁵⁰⁹ *Gaceta de Madrid*, núm. 21 de febrer de 1879, p. 497.

⁵¹⁰ Disposicions publicades el 1875, respectivament, en la *Gaceta de Madrid*, núm. 41, de 10 de febrer, p. 363-364; núm. 51 de 20 de febrer, p. 457-458, i núm. 251 de 8 de setembre –conté les dues darreres disposicions).

⁵¹¹ Article. 3r del Decret de 9 de febrer de 1875 (*Gaceta de Madrid*, núm. 41 de 10 de febrero de 1875, p. 364) i article 14è de la *Instrucción para la ejecución del decreto de 9 de Febrero de 1875 e inscripción de los matrimonios canónicos en el Registro civil* (*Gaceta de Madrid*, núm. 51 de 20 de febrero de 1875, p. 457).

comunicándolo al propio tiempo a la Dirección general” (el subratllat és nostre)⁵¹². I “*una respetuosa comunicacion*” no és, ni de bon tros, una expressió prou imperativa per a comminar a la capellania al compliment del Decret.

Altrament, cal fer compte que es facilitava al màxim el procediment per a la verificació del connubi catòlic en el registre oficial de l'Estat. Per a afavorir l'observança de la normativa vigent a l'efecte, el Ministeri de Gràcia i Justícia, o bé el Jutge municipal, subministraven als mossens directament i periòdica els informes preestablerts a emplenar amb les circumstàncies requerides sobre dels casoris celebrats. A més a més, els cònjuges i els seus pares o tutors podien sol·licitar la inscripció del matrimoni canònic per sí mateixos, o bé a través de mandataris, sent admesa la notificació verbal. Per altra banda, la inscripció es considerava sol·licitada pel simple fet de presentar la partida sacramental a l'encarregat del Rc en el termini previst i sense caler formular cap pretensió al respecte. Finalment, es possibilitava l'anotació provisional de la unió per l'Església en cas que la partida sacramental contingués equivocacions, errors o omissions importants, i quan en la seva verificació en el Rc en resultessin circumstàncies o declaracions que la contrariessin o l'alteressin substancialment. No obstant això, no seria factible l'anotació eventual si aquestes contrarietats afectaven a la validesa del matrimoni⁵¹³. Per tal d'evitar aquestes situacions i fer més fàcil el compliment de les disposicions anteriors, es consignava la informació que havia de constar en les partides matrimoniales a expedir pel capellà oficiant⁵¹⁴.

Malgrat aquestes facilitats, molts registres resultaren i es mantingueren com a provisionals. Cal no oblidar que el maridatge celebrat segons els canons de l'Església catòlica continuava sent l'única forma socialment acceptada com a vàlida per a la cohabitació d'una parella en un context de moralitat fermament catòlica i en els usos, pensem que “*a pesar de los anatemas de la ley la opinión ha seguido considerando válidos tales matrimonios y legítimos los hijos nacidos de ellos y eficaces todos los derechos propios de las justas nupcias*” (Decret de 9 de febrer de 1875)⁵¹⁵ En alguns casos, els esposos o els seus delegats procediren a iniciar els tràmits dins del termini

⁵¹² *Instrucción para la ejecución del decreto de 9 de Febrero de 1875...* (op. cit, p. 457-458) i Decret de 6 de setembre de 1875 (op. cit, p. 663).

⁵¹³ Aquestes disposicions contingudes el la *Instrucción para la ejecución del decreto de 9 de Febrero de 1875 e inscripción de los matrimonios canónicos en el Registro civil* del dia 19 d'aquell mateix més (art. 3, 12, 13 i 14, *Gaceta de Madrid*, núm. 51 de 20 de febrer de 1875, p. 457).

⁵¹⁴ Les circumstàncies que havien de contenir les certificacions parroquials eren: el lloc i la data exacta de celebració del matrimoni; el nom i el caràcter eclesiàstic del sacerdot celebrant; noms, cognoms, edat, estat civil, naturalesa, professió o ofici, domicili i condició legítima dels contraents i de l'apoderat quan sigui el cas; noms i cognoms dels pares i testimonis; naturalesa dels pares; veïnatge dels testimonis; i respecte dels vidus: nom i cognoms del cònjuge mort i la data i lloc de la defunció (art. 13 de la *Instrucción para la ejecución del decreto de 9 de Febrero de 1875...*, op. cit, p. 457).

⁵¹⁵ *Gaceta de Madrid*, núm. 41 de 10 de febrer de 1875, p. 363.

fixat legalment. El mossèn havia redactat la partida corresponent i els contraents l'havien presentat en el Rc en el període establert. En aquesta conjuntura no podrien ser multats o sancionats penalment. S'havia cobert l'expedient sense que resultés imprescindible efectuar la inscripció definitiva. La provisionalitat no tenia efectes jurídics negatius futurs, ni sobre l'enllaç ni sobre el seu posterior reconeixement civil; ni tampoc era penat, ni estava regulat el seu tancament. Endemés, no es castigava la incorrecció documental de forma o de procediment, ni existia cap termini per a la seva esmena. Potser, per tot plegat, ningú volia "perdre el seu temps" esmerçant esforços en tràmits burocràtics, quan ometre'ls no comportava conseqüències negatives per als directament interessats o implicats en la seva declaració.

Diversos autors coincideixen en afirmar l'existència de subregistre en el nombre de matrimonis computats en la font civil. Malgrat això, en un cert nombre d'estudis es conclou que el grau de subestimació entre el registre públic i l'eclesiàstic havia de ser bastant similar, en vista a la poca divergència constatada en el nombre de matrimonis anotats en aquests. És més, en algunes localitats la relació de connubis inscrits en la matrícula civil ha resultat ser superior a la parroquial. Al respecte, és interessant la justificació oficial sobre el manteniment de l'obligatorietat legal d'efectuar l'alta de les unions eclesiàstiques en el Rc, a pesar del reconeixement legal de la celebració religiosa. Per a no ferir susceptibilitats, es postula que del fet que la llei sancioni el contracte sacramental:

"no se sigue que el estado no necesite conocer oportunamente todos los actos de esta especie a que haya de prestar su autoridad; y por otra parte es notorio su interés en impedir los errores y descuidos que pudieran cometerse al hacerlos constar, el Gobierno mantiene la obligación de inscribir en el Registro civil todos los matrimonios canónicos inmediatamente después de su celebración.", com ja s'ha fet esment amb anterioritat, penalitzant-ne l' incompliment només en un primer moment (Decret de restabliment d'efectes civils al matrimoni canònic de 9 de febrer de 1875)⁵¹⁶.

Així i tot, sembla ser que l'enregistrament civil de les núpcies exclusivament canòniques celebrades abans de febrer de 1875 (i després) no es van anar practicant, com ho evidencien les successives pròrrogues establertes per al seu registre oficial fins a l'any 1879⁵¹⁷. Per tant, caldria dur a terme més treballs comparatius entre ambdues fonts i, si és el cas, avaluar la possible incidència de cadascun dels factors apuntats com a causa de la manca de cobertura matrimonial en la matrícula civil.

⁵¹⁶ *Gaceta de Madrid*, núm. 41 de 10 de febrer, p. 363

⁵¹⁷ Les pròrrogues varen ser concedides pels decrets de 31 d'agost de 1875, 14 de febrer i 28 de desembre de 1876, 13 de juliol de 1877 i 4 de febrer de 1878.

Entre les circumstàncies objectivables que explicarien el subregistre d'aquests anys, és de capital importància remarcar la circumstància que, entre el Decret de 9 de febrer de 1875 i la promulgació del Cc (1889), els contraents no estaven pas obligats per llei a posar prèviament en coneixement de l'Encarregat del Rc la data, l'hora i el lloc de la solemnització eclesiàstica del casament; així com tampoc era exigida l'assistència del Jutge municipal a l'acte religiós a fi de procedir a la verificació fidel del maridatge en el registre oficial, com serà imperatiu a partir de 1889. Si a això hi afegim la referència constant que s'ha fet de la resistència general del clergat i de la població, els efectes que sobre les estadístiques vitals pugui tenir aquesta situació seran molt considerables: desvirtuar les dades i, per extensió, les estadístiques vitals obtingudes de les partides civils si no es du a terme la seva complementació amb les procedents de l'arxiu parroquial.

Altres aspectes, de caire més procedimental, relacionats amb la recollida de les xifres de matrimonis sistematitzades estadísticament a partir de les inscripcions practicades en el Rc, també podrien induir a errors en la imputació de les causes demogràfiques del fenomen observat a través de les estadístiques derivades del Registre civil: la continua dilació del temps assignat per al registre de les núpcies canòniques, en conjunció amb el fet que les dades per a l'elaboració del Moviment Natural de la Població per a aquests anys fossin sol·licitades bastants anys més tard⁵¹⁸. Recordem que els encarregats del Rc anotaven els esdeveniments declarats en el llibre corresponent un rere l'altre. La Llei i el Reglament del Registre civil prescrivien l'obligatorietat de portar un llibre d'inscripció per a cada Secció del registre, però no un per a cada any. El llibre de naixements, el de matrimonis i el de defuncions recollien els fluxos corresponents a mida que anaven sent declarats en l'oficina registral, un a continuació de l'altre. Ergo, el seient no era aixecat per ordre de data d'ocurrència del fenomen, sinó que ho era per data de declaració. Per altra banda, cal tenir present el fet que als registradors se'ls demanava les inscripcions practicades en un any natural, i no per any de celebració de la unió. Endemés, no oblidem tampoc que en aquest períodes es varen anar produint l'inscripcions de matrimonis celebrats en la forma religiosa després de la llei de matrimoni civil obligatori de 1870, els quals no havien estat enregistrats civilment en el seu moment. La combinació d'aquets factors posa en entredit la veracitat de les dades obtingudes.

Ens preguntem si als efectes estadístics quedava suficientment clara la distinció entre la data de celebració i la d'inscripció, realitzada en algun any posterior a aquella.

⁵¹⁸ Recordem que per a aquests anys no es va fer pública l'estadística, però les dades van ser recollides i treballades a les oficines provincials de l'*Instituto Geográfico y Estadístico* a partir de les dades sol·licitades als Jutjats municipals (veure les notes 136 i 151 a peu de pàgina).

Els funcionaris encarregats d'emplenar els formularis estadístics per a les oficines provincials del servei d'estadística, ho distingien i/o ho comunicaven correctament? A les delegacions d'estadística els era possible discernir entre ambdues dates o comprovar la seva bondat per tal de confeccionar les classificacions per any d'ocurrència i no per any d'inscripció de l'esdeveniment?

I el mateix es pot plantejar respecte de les anul·lacions massives d'actes d'inscripció civil, que no de l'esdeveniment en sí, ordenades força anys més tard pel bàndol nacional en els darrers mesos de la Guerra civil espanyola de l'any 1936 (veure el capítol sobre georeferenciació i agregació temporal de les dades). En aquell moment es podia esmenar la nul·litat registral d'alguns dels casos preceptuats. Per a la reparació es van disposar diferents mecanismes en funció de la circumstància a corregir, que en alguns casos implicava l'aixecament d'un nou seient. Així, la convalidació i reinscripció era processada a efectes estadístics com un nou ímput, malgrat haver estat comptabilitzat en l'any de la primera verificació, donant lloc a una doble comptabilització temporal en el MNP? El seu nombre era prou important, en termes de significació estadística, per a desvirtuar les dades publicades o les obtingudes per particulars directament de la font pública?

Tornant al moment històric que ens ocupa, el Cc vindrà a resoldre diverses de les qüestions generades des de l'any 1875, establint la forma i el procediment en què s'havia d'inscriure el matrimoni canònic en el registre laic per a la seva validesa civil. L'Estat confiarà la celebració de la unió a l'Església, però la funció registral, en tant que aspecte jurídic i administratiu del matrimoni, l'incumbirà exclusivament a ell. Per tant, malgrat ser acceptat el ritus canònic, s'exigeix la presència personal i ineludible del Jutge municipal (o de la persona en qui delegués)⁵¹⁹ a la cerimònia religiosa per tal d'aixecar amb certesa i de forma immediata l'acta del matrimoni celebrat davant de ell. L'acta serà transcrita després en els llibres del Rc. Recordem que a l'objecte, els contraents havien de donar avis al Jutge del dia, hora i lloc de la celebració com a mínim el dia abans de ser oficiada.

La disposició es va mantenir fins a l'any 1956. En sentència dictada el 15 de febrer de 1928, es reiterarà el criteri presencial i la seva finalitat: *“el aviso al Juez Municipal para la celebración del matrimonio es más bien un requisito administrativo, encaminado a que conste siempre con toda autenticidad el estado civil de las personas*

⁵¹⁹ Segons la Instrucció de 26 d'abril de 1889, quan el Jutge municipal no pugui assistir a la celebració, podrà designar, amb la suficient antelació, al funcionari que el substituirà, que no pot ser altre que un Fiscal municipal, un Notari de districte, l'Alcalde o qualsevol altra persona que li mereixi confiança. I en la Reial ordre d'1 d'agost de 1906 s'extrema aquesta qüestió limitant la delegació als casos d'impossibilitat absoluta i rendint comptes al superior jeràrquic.

y la fecha del acto". Autenticitat que, en termes de l'estadística del MNP, s'hauria de correspondre amb veracitat i cobertura universal del registre de matrimonis, si no fos perquè, si bé el Jutge municipal (o el seu delegat) havia de presentar l'acta del matrimoni en el Registre dins les 24 hores següents a la seva celebració, la llei no assenyala cap termini per a practicar la inscripció.

Per altra banda, l'obligació legal de comunicar al Jutge municipal el moment i lloc de celebració de la cerimònia religiosa, amb la necessària antelació per a assegurar-ne la presència i la posterior transcripció de l'acta aixecada, tampoc no va contribuir gaire a garantir la qualitat de la font, vist que

"en modo alguno su omisión afecta a la validez del acto matrimonial, ya como sacramento, ya como contrato" perquè "en cuanto a los efectos civiles del mismo, con relación a las personas y bienes, tanto del otro cónyuge como de los hijos y sus respectivos bienes, deben retrotraerse completamente aquellos efectos a la fecha en que se celebró el matrimonio, porque de lo contrario sería crear una situación altamente perturbadora en el seno de las familias, ya que ni la mujer lo sería de su marido (...), a pesar del vínculo sacramental, ni en fin, los hijos pudieran ser legítimos durante el período de tiempo intermedio entre la celebración del acto matrimonial y su formularia inscripción en el registro público del Juzgado Municipal" (citada per Escalera, 1959: 527-528).

Dues són les causes principals que poden obstaculitzar l'aixecament de l'acta civil del matrimoni efectuat per via eclesiàstica, el qual lògicament tampoc no serà computat en la corresponent secció del MNP. La primera, perquè els contraents no haguessin donat el corresponent avís al Jutge, i el capellà oficiant hagués procedit igualment a la cerimònia sense que aquells li haguessin fet a mans l'obligat comprovant d'avís, que el propi Jutge hauria d'haver expedir confirmant la comunicació. La segona, perquè malgrat haver procedit a alertar-lo, aquest o el seu Delegat no s'haguessin presentat a l'acte. En ambdós casos, el Cc no anava més enllà d'imposar sanció pecuniària: els contraents serien castigats amb una multa entre 5 i 80 pessetes i el Jutge hauria de pagar, per una banda, entre 20 i 100 pst si no expedia el rebut d'avís i, per l'altra, un import comprès també entre aquelles xifres si no assistia a la celebració (article 77)⁵²⁰. Curiosament, pel que fa al capellà no es fa referència a cap mena de sanció en tot l'articulat.

Un aspecte sovint no reflectit en les estadístiques vitals, si no són confrontades les fonts civil i eclesiàstica entre elles, és la bigàmia. La llei conjugal de 1870 deixava la porta oberta a possibles situacions poligàmiques. Un casament civil podia ser seguit d'un de canònic, i a la inversa, sense que cap de les corresponents institucions registrals tingués coneixement de l'enregistrament de la unió en l'altra. Malgrat les ja comentades

⁵²⁰ *Gaceta de Madrid*, núm. 206 de 25 de juliol de 1889, p. 249-259 (251).

vies de comunicació i de transferència de la informació obertes arran del Decret de 9 de febrer de 1875 (desenvolupades en la instrucció del dia 19 i en el Reial decret 31 d'agost i en la Reial ordre del dia 6 de setembre d'aquell any)⁵¹⁰, la independència i la manca de connexió entre els registres estatal i eclesiàstic permetran la duplicitat matrimonial.

No obstant, la bigàmia també es produïa amb el beneplàcit dels Ministres de l'Església. Una Església que, com havia qualificat Pius IX en el Consistori de l'any 1852, considera el matrimoni civil "*de torpe y perjudicial concubinato*". Endemés, com relata el Magistrat del Tribunal Suprem, José María Manresa:

"llegó a resolución de la Curia romana un caso extraño ocurrido en Valdepeñas, donde una mujer casada por lo civil con cierto sujeto, solicitó y obtuvo el consentimiento de éste para contraer, como contrajo, matrimonio canónico con otro distinto. El Sumo Pontífice declaró entonces que el llamado matrimonio civil no produce impedimento de pública honestidad" (Manresa, 1914: 16-17)

El problema estadístic que plantegen les relacions poliàndriques o poligèniques a dos, és la constància de cadascuna d'elles en una font diferent. Aquest fet també podria contribuir a explicar algunes de les divergències observades per qualque autor entre les estadístiques obtingudes a partir del còmput dels matrimonis inscrits en el Registre civil i les elaborades a partir dels llibres parroquials, sobretot en les àrees urbanes on la pressió i coacció social eren molt menors pel major anonimat. No obstant, pel testimoni dels qui visqueren aquell període, les celebracions civils haurien tingut poca rellevància numèrica. Com es reconeixia en les Corts per Álvaro Gil Sanz (diputat progressista), sobre la necessitat d'implantar l'obligatorietat de la unió civil,

"ha habido hechos positivos (de celebracions civils durant el govern de les Juntes revolucionaries precedents), hechos que, aunque no sean en número excesivo, son muy significativos, por lo mismo que aún no estaban legislados. Cuando en un pueblo se repite la ejecución de actos en contraposición de los dispuesto por la ley, es prueba evidente de que el pueblo siente la necesidad de esas formas" (Diario de sesiones, p. 7433 i ss)⁵²¹.

Finalment, en relació a la naturalesa dels connubis celebrats, per bé que durant la Restauració s'havia autoritzat el matrimoni civil tan sols per als no catòlics, el precepte no es va seguir fidelment arreu de l'Estat. Durant el regnat d'Alfons XII, el Nunci denunciarà al Govern la mala pràctica comesa per alguns jutges municipals, els quals s'avenien a la celebració de matrimonis civils entre ciutadans catòlics. Segons l'aleshores ambaixador de la Santa Seu, en un Estat confessional com era l'espanyol, cap contraent no es podria casar d'aquella manera si prèviament no adjurava de la fe de

⁵²¹ Intervenció del diputat en el debat a Corts de la Llei provisional de matrimoni civil del dia 25 d'abril de 1870

Crist (Andrés, 1975: 283-287)⁵²². La DGRCPN es pronunciarà altrament, ordenant l'autorització de la unió civil sense cap altre requeriment que la simple manifestació d'un dels contraents de no professar la religió catòlica. Aquella Direcció fonamentava la seva decisió en el Decret de 9 de febrer de 1875. S'argumentava que no contenia cap disposició que prohibís la celebració de l'enllaç civil en cas que només un dels casadors no professés la religió catòlica; entenent alhora que el desenvolupament del Decret en la circular del dia 27 del mateix mes i any no preceptuava pas el contrari (Resolució de 19 de juny de 1880). Mes ambdues visions, representades pel plantejament del Legat del Vaticà i la DGRCPN, convergiran en l'afirmació de l'existència real de l'incompliment normatiu de referència. Fenomen que es repetirà fins a la Segona República. A tall d'exemple, al tombar del segle XX, en la resolució del dia 27 d'agost de l'any 1906, la Direcció general manifestarà que

“No obstante lo resuelto por la Real Orden antes mencionada de 28 de diciembre de 1900 i alguna resolución adoptada en el sentido de que se exigiera la predicha declaración confesional, se han celebrado matrimonios civiles en distintos juzgados sin el cumplimiento de tal requisito, cuya diferencia de criterio y de circunstancias en tan importante materia hace preciso la adopción de un criterio general que pueda y deba servir de norma en todos los casos.”.

I es que aquesta circumstància també estava íntimament associada a la pròpia ambigüitat generada pel text de l'article 42 del Codi civil de 1889. La seva redacció va implicar interpretacions i aplicacions diferents en funció de la lectura particular de cada Encarregat del Registre civil. Si obviem els comentaris polítics pejoratius respecte de la legislació anterior, en l'Ordre de 10 de març de 1941 es sintetitzen molt bé les causes del problema. En la justificació s'argüeix:

“La defectuosa redacción de dicho artículo, que ni siquiera llegó a prever la distinción entre la acatolicidad de ambos o de uno sólo de los contrayentes, así como la también desacertada de otras varias disposiciones correlativas (del mateix Títol IV del Codi civil sobre el matrimoni), más acentuada después de la publicación del nuevo Código Canónico (1908), incorporado a la Legislación española por Real Decreto de 19 de mayo de 1919, exigen una revisión inmediata de aquellos artículos.

A aumentar las dificultades expresadas concurre la diversidad de disposiciones (...) con que los regímenes anteriores, víctimas del doctrinarismo liberal, vacilaron en sus interpretaciones, cuando no las rindieron escandalosamente al sectarismo político, enfrentándolas con el verdadero sentido del precepto y de las doctrinas fundamentales de la Iglesia.⁵²³

⁵²² Recordem que la resposta donada pel govern (ordre del comte de Romanones) a la reclamació del Nunci va anar en sentit contrari al que aquest pretenia, a saber, s'establirà que “no se exija a los que pretenden contraer matrimonio civil (...) declaración alguna relativa a la religión que profesen” (Ordre circular de 27 d'octubre de 1906 a *Gaceta de Madrid*).

⁵²³ Es refereix a les Reials ordres de 28 de desembre de 1900 i de 27 d'agost de 1906, que es tracten a continuació.

La contradicción evidente entre tales disposiciones, agravada posteriormente por la perturbación que en tan delicada materia introdujo el espíritu anticatólico de la República, ha originado una lamentable confusión en la aplicación de los textos legales... ”⁵²⁴.

Aquest aspecte de la legislació civil cobrarà summa importància en qualsevol investigació que analitzi la freqüència d’ambdues formes de matrimoni (civil o canònica), o faci ús de les estadístiques de núpcies elaborades a partir dels llibres de la matrícula oficial de l’Estat. Caldrà tenir present els canvis i la progressiva flexibilització del criteri directriu i de les formalitats exigides per al consentiment de les unions civils, que en el cas concret d’aquest estudi serà el període 1858-1974. Així doncs, la comparativa entre les unions efectuades en la forma canònica i la civil podria portar a error amb motiu del grau de flexibilitat o d’exigència dels requisits establerts per a l’autorització de l’enllaç civil. Fins a l’any 1941, la seva aprovació variarà en funció del tarannà del Jutge municipal i del moment històric de referència.

En la interpretació legal de “*los que profesen la religión católica*” (art. 42 del Cc), la manifestació d’un dels contraents de no professió catòlica davant l’autoritat competent serà considerada requeriment suficient per a autoritzar el connubi civil en la Reial ordre de 28 de desembre de 1900 (Reial ordre a què feia esment la resolució transcrita de la DGRCPN de l’any 1906). Sis anys més tard, durant el Govern liberal, el Conde de Romanones ordenava la supressió de tota exigència de declaració relativa a la religió dels cònjuges com a porta d’accés a l’enllaç civil. S’argüia la llibertat dels catòlics per a recórrer a qualsevol de les modalitats previstes en el Codi civil, en considerar que l’article 42 no disminuïa en el més mínim la llibertat dels catòlics per a escollir la forma de maridatge (Reial ordre de 27 d’agost de 1906)⁵²⁵. El plantejament suposava una major igualtat entre ambdues classes matrimonials i la restauració del matrimoni civil, convertint *de facto* el sistema subsidiari en facultatiu o opcional. Però, pocs mesos després, el Govern conservador de Maura dictarà una nova Reial ordre el 28 de febrer de 1907⁵²⁶, confirmant el criteri d’interpretació establert el 1900, el qual també serà ratificat l’any 1913 (Reial ordre de 29 d’abril de 1913)⁵²⁷ i es mantindrà fins a la II República, quan l’article deixarà de tenir raó de ser després de l’aprovació de la llei de matrimoni civil obligatori l’any 1932.

Durant el franquisme, les possibilitats d’interpretació de l’article 42 esdevindran nul·les fins gairebé arribar a la fi del Règim. Després d’una primera etapa d’accepció molt estricta de l’epígraf i de gran rigidesa reglamentària en els termes probatoris de la

⁵²⁴ BOE, núm. 71 de 12 de març de 1941, p. 1775

⁵²⁵ Gaceta de Madrid, núm. 240 del dia 28 d’agost de 1906, p. 240-241.

⁵²⁶ Gaceta de Madrid, núm. 60 del dia 1 de març de 1907, p. 781-782.

⁵²⁷ Gaceta de Madrid, núm. 124 del dia 4 de maig de 1913, p. 124-125.

no catolicitat establerts per a optar a la via civil, es passarà a una segona fase de certa flexibilització que anirà *in crescendo*. Abans de la fi de la Guerra civil, els “nacionals” iniciaran el procés per tal de donar una solució als expedients oberts des del 22 de juny de 1932 per a contraure matrimoni civil. En l'Ordre reguladora de 22 de març de 1938, es fixarà la primera interpretació oficial del referit article: per a contraure matrimoni civil s'exigirà la declaració expressa d'ambdós contraents de no professar la religió catòlica, o si més no d'un d'ells⁵²⁸. Fins a nou avís, les resolucions emanades de la DGRN seguiran aquest precepte. Des de l'any 1941, la DGRN s'ajustarà molt fidelment a l'Ordre de 10 de març d'aquell any⁵²⁹, la que ha estat la interpretació oficial més rígida de l'esmentat article. Segons aquesta, únicament podran optar al connubi civil les parelles en què ambdós pretendents no hagin estat batejats; per tant, els matrimonis mixtes en la confessió religiosa professada són exclosos de la forma civil. Els contraents no podran declarar la seva “*acatolicidad*”, sinó que hauran de provar-la documentalment⁵³⁰.

La rigidesa legal incidirà negativament en el còmput d'unions civils celebrades, per bé que a efectes de la seva publicació en el MNP no tindrà importància, en tant i en quan en la publicació només seran classificats segons la forma de celebració els matrimonis ocorreguts l'any 1870. No obstant, el nombre d'inscripcions civils en el Registre de l'Estat minvarà a favor de les esposalles canòniques (o de les poc probables unions de fet); a la qual cosa hi contribuirà la manca d'accés a la forma civil per part dels matrimonis mixtes i les exigències en els requisits establerts per a la celebració laica en general.

Després de l'etapa de màxima restricció d'accés al matrimoni civil, s'inicia un període de progressiva suavització d'aquell precepte arran del Decret de 26 d'octubre de 1956. Els nombrosos dubtes que havia originat el seu article primer (que no fixava els límits de l'expressió ‘no professar la religió catòlica’), i les modificacions efectuades pel Règim franquista dels articles 37 i 41 del Reglament del Rc de 1870 relatius a la prova documental a presentar per ambdós cònjuges en l'opció civil de l'esposori, -facultat per l'Autoritat diocesana- (veure les notes 471 i 472 a peu de pàgina), van donar lloc a diversos criteris en la seva aplicació pràctica⁵³¹. Com havia succeït en la Restauració borbònica, l'autorització o denegació del casament civil per idèntica casuística, seria

⁵²⁸ BOE, núm. 520 de 25 de març de 1938, p. 6417-6418.

⁵²⁹ Resolucions de la DGRN de 17 de setembre de 1946, 17 d'abril i 5 de maig de 1950 i 7 de juliol de 1952 (a López, 1977: 499 i Rives, 2001).

⁵³⁰ BOE, núm. 71 de 12 de març de 1941, p. 1775.

⁵³¹ Reflecteix el grau d'incertesa generada pel Decret de 1956, la gran quantitat de consultes dirigides a la *Dirección General de los Registros y del Notariado*. Val a dir que, amb la nova redacció de l'article 100 del Reglament del Rc, modificat el Decret de 26 d'octubre de 1956, la DGRN serà l'òrgan de consulta dels Jutges encarregats del registre civil (BOE, núm. 318 de 13 de novembre de 1956, p. 7131).

funció de la interpretació adoptada pel Jutge responsable del Registre civil respecte a les persones obligades a la unió canònica o amb opció a la via civil. Circumstància que tornarà a incidir altre volta en la naturalesa dels matrimonis consignats en les estadístiques matrimonials derivades del Rc a favor d'una o altra forma de celebració, i en la seva distribució territorial.

Per una banda, l'expressió "*que ambos contrayentes prueben que no profesen la religión Católica*" (veure nota 472 a peu de pàgina), en substitució de la seva antecessora "*acatolicidad*" (com a sinònim de no batejat), podia encabir també als batejats que posteriorment haguessin fet apostasia del catolicisme. Però, per altra banda, el jutge podia considerar obligats a la forma canònica del connubi a tots aquells que haguessin rebut el Sagrament del baptisme, entès com a element de vinculació indissoluble a la institució de l'Església al marge de qualsevol repudi posterior. Aquesta confusió i la disparitat en la manera particular d'entendre el Decret es fa més entenedora si es considera la definició del col·lectiu sotmès a la jurisdicció eclesiàstica per a l'autorització del matrimoni civil. I és que en el nou redactat de l'article 41 del reglament del Rc, es conjugava el terme "*bautizados*" amb el de l'apostasia' d'aquells que ho haguessin estat (veure nota 471 a peu de pàgina).

En relació als dubtes dels Jutges sobre la concurrència dels requisits necessaris per a l'autorització de l'enllaç civil d'apòstates, la DGRN exigirà, en la circular de 2 d'abril de 1957,

"prueba suficiente y adecuada de su actitud ostensiblemente desvinculadora y apóstata de la dogmática fundamental del catolicismo, lo suficientemente expresiva para llevar al ánimo del juez, la convicción de una auténtica apostasia (...) de las apostasías que tienen lugar al tiempo que se pretende contraer matrimonio civil, pues bien pudieran ser motivadas más que por un cambio de fe, por el deseo de eludir la disciplina canónica del matrimonio (...)"

Malauradament, els dubtes no seran resolts. En la immensa majoria dels casos el Jutge no tindrà la certesa d'apostasia real. En conseqüència, els expedients de matrimoni civil continuaran sent elevats per a la seva resolució a la DGRN (Rives, 2001). Endemés, davant del progressiu increment de matrimonis civils d'apòstates constatats per l'Administració de justícia, en la nova redacció de l'article 42 del Cc, s'establirà l'obligatorietat del vincle conjugal canònic quan, com a mínim, un dels contraents no professi la religió catòlica (Llei de 24 d'abril de 1958 de reforma del Cc). Es pretenia, així, acabar definitivament amb els interrogants ocasionat per l'ambigüitat legal al respecte. En el nou articulat es prescrivia clarament l'enllaç civil en cas que ambdós

contraents no fossin catòlics, no essent possible si només un la professava. En aquest darrer cas, l'única via era l'eclesiàstica.⁵³²

El reformat Cc reduïa considerablement la possibilitat d'unions civils de persones obligades al Dret de l'Església. Ara bé, les proves a practicar en relació a la 'no professió' catòlica no seran especificades en el nou Reglament del Registre civil. I si bé ha de ser sempre provada documentalment, únicament es detallarà que "*Mientras transcurre el mes o se tramitan los edictos o proclamas, se practicarán las pruebas propuestas o acordadas de oficio, encaminadas a acreditar la Religión, estado o domicilio de los contrayentes o cualquier otro extremo necesario...*" (art. 246 del nou Reglament del Rc i Decret de 14 de novembre de 1958).

Malgrat les interpretacions varies d'una mateixa clàusula, en línies generals i en perspectiva històrica, "*La imposibilidad de mantener ambos modelos en el mismo plano (d'igualtat) obligan al ordenamiento a una cierta descompensación a favor del modelo religioso que viene requerido por la confesionalidad*" (Suárez, 2005: 31).

En aquestes circumstàncies, amb la comunitat catòlica totalment exclosa del matrimoni civil, la dubitació versaria sobre la possible nul·litat de les núpcies efectuades civilment per persones obligades a la celebració religiosa. En els deu anys següents, la posició al respecte dels Tribunals de justícia foren favorables a la consideració de la ineficàcia de les unions civils protagonitzades per catòlics⁵³³. Aquesta situació serà pal·liada, en certa manera, per l'aplicació del principi de tolerància religiosa en el cas de casaments entre apòstates. Així es desprèn de les resolucions sobre la interpretació de l'expressió 'no professar' emanades de la Direcció general dels Registres i del Notariat⁵³⁴. No obstant això, l'autorització de la forma civil del matrimoni i/o la inscripció de celebracions canòniques d'individus units civilment en el passat, i les pràctiques registrals en aquestes qüestions continuarien sent disparats entre alguns jutjats.

Un altre factor a tenir en compte a l'hora d'avaluar la significació d'ambdues formes de matrimoni i un possible augment o descens relatiu en el nombre dels

⁵³² Entre les justificacions de la reforma del Codi civil per a l'aplicació del Concordat amb la Santa Seu de 1953, consta que "*Necesitábase, en primer término, eliminar antiguas dudas sobre si era posible el matrimonio civil cuando sólo uno de los contrayentes no profese la religión católica. En el artículo cuarenta y dos y en el ochenta y seis, que ahora e reforman, queda claramente establecido el carácter supletorio del matrimonio civil. Basta por tanto, que uno de los contrayentes profese esta religión para que no quepa otra clase de matrimonio que el canónico. Es decir, que la acatolicidad ha de darse en ambos contrayentes para que la clase civil del matrimonio sea posible y aquella condición ha de ser siempre probada*" (BOE, núm. 99 de 25 d'abril de 1958, p. 730).

⁵³³ En aquest sentit es va pronunciar el Tribunal Suprem en les sentències de 21 d'octubre i 12 de novembre de 1959, de 12 de desembre de 1961 i de 3 de març i de 16 d'abril de 1967.

⁵³⁴ Resolucions de l'any 1962 dels dies 13 de gener, 8 de febrer i 25 d'octubre; resolucions de 1963 dels dies 3 de setembre i 8 d'octubre.

esponsoris efectuats a nivell local, és l'oportunitat que oferirà el matrimoni civil en alguns períodes a l'hora de possibilitar unions prohibides en el Dret canònic. Així, per exemple, durant la Segona República són suprimits o modificats alguns dels impediments matrimonials del Codi civil; entre ells, la substitució dels impediments per consanguinitat o afinitat legítima fins al quart grau (art. 84.2 i 84.3 del Cc), o natural fins al segon (art. 84.4 del Cc), i per la simple consanguinitat o afinitat fins al tercer grau. Els impediments d'ordre sagrat i de professió religiosa solemne amb vot de castedat (art. 83.4 del Cc) són revocats i es deroguen les normes que exigien la declaració de no ser catòlic als qui volguessin contraure matrimoni civil. Ara bé, com va succeir l'any 1870 amb motiu de la llei de matrimoni civil, en proclamar-se la II República es presentarà altre cop el problema de la no inscripció en el Rc dels matrimonis celebrats exclusivament per l'Església, als que no se'ls reconeixerà eficàcia legal.

No obstant, en aquesta ocasió, als efectes que aquella circumstància pugui tenir en les estadístiques derivades del Rc i en la divergència numèrica resultant entre les unions anotades en la matrícula civil i en l'eclesiàstica (ja comentades en paràgrafs anteriors), cal afegir-hi la possibilitat inversa: un augment en el nombre de matrimonis celebrats civilment. Aquest estarà directament relacionat amb el nou sistema matrimonial. La reducció dels impediments al matrimoni possibilitarà unions prohibides legalment fins aleshores. Per altra banda, la introducció del divorci vincular per als vincles conjugals contrets d'acord amb les lleis republicanes i la seva retroacció a les esposalles celebrades canònicament abans de la seva aprovació, donaran carta de llibertat matrimonial a tots aquells que procedissin a la dissolució del vincle conjugal.

La incidència del fenomen pot ser dispar geogràficament. És necessari atendre a la idiosincràsia de les diferents zones de l'Estat espanyol. Una mostra és el cas català. Pel que fa a Catalunya, l'increment en el nombre de connubis pot ser inclús comparativament major que a la resta de l'Estat durant els anys de la Guerra civil. Tot just començada la conflagració, la Generalitat de Catalunya va dictar dos decrets relatius a la regulació del divorci. Pel primer s'establia com a causa de divorci, en relació a l'article 3r de la llei estatal de 1932, tant l'abandonament culpable sense limitació de temps, sempre que s'hagués produït després de l'alçament del 19 de juliol de 1936; com la separació de fet lliurement consentida, per la qual els esposos haurien habitat en domicilis diferents durant un mínim d'un any (Decret de 18 de setembre de 1936). En el segon decret, es convertia en causa de divorci el que la llei estatal contemplava únicament com a causa de separació però no de dissolució del vincle conjugal: "*Cuando las relaciones matrimoniales hayan sufrido una perturbación profunda por efecto de la diferencia de costumbres, de mentalidad o de religión entre*

los cónyuges u otra causa de naturaleza análoga que no implique culpabilidad de uno de ellos” (art. 36: 3)⁵³⁵. Aquests brots legislatius del Govern català seran truncats per la “*Ley de 8 de septiembre de 1939 dejando sin efecto todas las leyes, disposiciones y doctrinas emanadas del Parlamento de Cataluña y del Tribunal de Casación*” (article únic), que són titllades de “*audacias reformadoras*”⁵³⁶.

Durant el primer franquisme, donat el caràcter tan radicalment oposat entre el sistema conjugal de la República (civil obligatori i de divorci vincular) i el del nou règim polític (de matrimoni civil molt restrictivament subsidiari del canònic), es va pretendre liquidar d'immediat la legislació matrimonial republicana. A l'objecte es procedirà a legislar i a derogar la normativa encara vigent de forma fragmentària i amb salts en el temps (suprimint ara una part de l'antiga regulació matrimonial, ara una altra), quedant vigent per defecte el que no hagués estat expressament abolit. A diferència d'altres èpoques, el problema de la invalidació de la legislació precedent serà de més difícil resolució al confluïr-hi una situació nova: la generada per la llei de divorci vincular de l'any trenta-dos i la seva posterior derogació gradual pels vencedors. La manca de linealitat en l'abrogació de l'obra legislativa de la República tindrà el greu inconvenient de deixar en la incertesa i en l'ambigüitat molts punts referents a l' status matrimonial d'un sector de la població: el que havia optat pel matrimoni en forma civil i/o havia recorregut al divorci. Es donarà pas a una situació d'indeterminació, d'imprecisió i de buit legal respecte a algunes de les unions/desunions esdevingudes fins l'any 1938, i respecte a d'altres possibilitats durant el primer franquisme en virtut de la situació creada pel seu mode normatiu; totes elles desautoritzades a partir de l'ocupació pel bàndol nacional.

Aquesta conjuntura propiciarà que les dades contingudes en el MNP i en els recomptes d'aquests anys no reflecteixin bé ni el mercat ni la realitat matrimonial que existia *de facto*; així com tampoc les migracions d'anada i de retorn en l'estat civil de les persones. Les situacions fora de la llei (com la bigàmia), les legalment no resoltes o no contemplades explícitament, i les susceptibles de ser considerades segons interpretacions jurídiques varies; o bé no constaran en el Rc, o bé distorsionaran la deguda homogeneïtat registral, tant en el territori com entre l'acció registral dels Jutges responsables, per raó de la distinta acomodació del cos legal respecte de les unions autoritzades i susceptibles de ser inscrites. I a la fi, en les estadístiques derivades del registre de l'estat civil de les persones.

⁵³⁵ *Gaceta de Madrid*, núm. 72 de 12 de març de 1932, p. 1796.

⁵³⁶ *BOE*, núm. 273 de 30 de setembre de 1939, p. 5421.

Com anirem veient, els matrimonis declarats nuls alteraran el mercat matrimonial i dificultaran la seva identificació quan els inputs esdevenen outputs per acció de la retroactivació legal de l'estat civil anterior a l'esposori; més encara si aquest efecte no es produeix de forma homogènia i sincrònica arreu. Així, per exemple, els matrimonis efectuats amb persones ordenades *in sacris* o professes amb vot solemne de castedat, que havien engrossit el nombre de matrimonis celebrats entre 1932 i 1939, perdran la condició d'esposats; mentre que el cònjuge no lligat per aquells impediments recuperarà novament l'estatus de solter. Per altra banda, tots els qui haguessin obtingut el divorci vincular d'una unió canònica mitjançant sentència civil, seran inhabilitats per a contraure noves núpcies; mentre que la restitució de la legitimitat conjugal de l'enllaç religiós, només serà aplicada judicialment a instància de part interessada, si no era demandada, res no canviava. Endemés, en cas de haver procedit posteriorment a la celebració de segones núpcies civils, sense la prèvia declaració eclesiàstica de nul·litat del connubi religiós precedent, el cònjuge que hagués accedit a l'enllaç des de la solteria esdevindria altre cop hàbil per al matrimoni, això sí, sempre i quan hagués estat sol·licitat el restabliment del vincle conjugal primigeni. Com a darrer exemple de la dificultat que suposa, a l'hora de copsar la població casadora, la nova regulació del sistema matrimonial i el procediment seguit en la seva imposició, només afegir que si bé les esposalles celebrades en forma canònica durant la Segona república no atorgaven l'estat jurídic de casat als cònjuges, els quals mantindran la seva condició de casadors als efectes civils, amb la llei derogatòria del matrimoni civil de l'any 1938 passaran a ser reconegut com a casats. I les distintes casuístiques comentades poden no quedar correctament reflectida en les estadístiques del moviment natural de la població pel simple fet de haver estat elaborades anys més tard i a partir de dades recollides en moments amb forta turbulència política i social.

Val a dir que, en aquest apartat, algunes de les asseveracions formulades i la sistematització efectuada sobre la normativa matrimonial establerta pels vencedors des de les acaballes de la Guerra, en realitat són en gran part entelèquies operatives a l'efecte de mostrar la visió que el nou règim tenia del matrimoni, per una banda; i, per l'altra, a l'objecte de fer més clars i entenedors els termes del nou sistema matrimonial imposat, així com els seus efectes sobre l'*status quo* llegat per la legislació republicana. L'abstracció del conjunt normatiu al marge de la seqüència lògica i gradual en què es va anar disposant, tan sols és possible des del punt de mira retrospectiu de l'historiador, no pas des del l'òptica de moment pròpia dels coetanis. Per a aquests, evidentment, no era factible l'aplicació del compendi final del cos legislatiu i de la jurisprudència generada en el decurs del temps, que sí disposem avui en dia. El seu és els hagués permès una resolució i interpretació homogènia dels casos, sense importants buits legals o esclatxes

per a interpretacions massa distintes o per a desigualtats jurídiques en funció del moment històric i/o de l'ens decisor. Els agents registrals i judicials havien de resoldre les diferents situacions que se'ls plantejava d'acord amb les prescripcions disponibles en cada moment. De tal manera que, el que durant el primer franquisme va esdevenir més aviat caòtic o imprecís, des de la perspectiva històrica pot donar la impressió que estava legalment lligat i ben lligat, essent d'aplicabilitat pràctica unívoca, on difícilment tindrien cabuda realitats com la bigàmia. Hi havia cabs solts en l'àmbit jurídic que, insistim, s'anirien lligant i aclarint a saltirons a mida que es fessin visibles, sobretot per via judicial a través de les consegüents normes generades en els Tribunals de justícia com a supletòries de les omissions i llacunes de la llei.

Com ja havia succeït arran de la llei de 18 de juny de 1870 i en l'aplicació l'article 42 del Codi civil, amb la derogació del matrimoni civil obligatori (Llei de 12 de març de 1938) i del divorci vincular (Decret de 2 de març de 1938, Ordre de 9 de novembre del mateix any i Llei de 23 de setembre de 1939), es donaran casos paradoxals de matrimonis civils indissolubles davant l'Estat i invàlids davant l'Església, o el que és el mateix: consorts sense possibilitat de remaridament amb una tercera persona en la legislació civil i hàbils per a contraure noves núpcies, bé que canòniques, segons la doctrina de l'Església catòlica. Ergo, s'esdevindran situacions de bigàmia civil real, però no 'eclesiàstica'; les quals seran anotades en els llibres parroquials d'esporis, mes no en els corresponents de la secció segona del Registre civil i, menys encara, en les estadístiques que se n'aixequin. Però, anem a pams i vegem, abans que res, el context jurídic del moment, el significat i la regulació del dolo específic del matrimoni tant en l'ordenament jurídic de l'Estat com en la doctrina de l'Església.

En línies generals, ambdues institucions coincideixen en el significat del terme en sí. La divergència rau bàsicament en la naturalesa del fet, en la condició que faculta la bigàmia i l'origina. En la jurisdicció civil, la bigàmia és el que s'anomena un matrimoni il·legal, una figura delictiva que es comet de manera conscient i voluntària per qui, unit en matrimoni civil o religiós, es casa novament sabent que no ha estat declarat nul el vincle conjugal anterior; essent tipificat el seu càstig en el Codi penal. En aquesta mateixa línia l'Església determina que

“Los bigamos, esto es, los que existiendo un vínculo conyugal que lo impide, atentan contraer otro matrimonio, aunque sólo sea civil, son ‘ipso facto’ infames; y si despreciando la amonestación del Ordinario permanecen en el contubernio ilícito, deben ser excomulgados o castigados con entredicho personal, según sea la gravedad de la culpa” (cànon 2356 del Codex Iuris Canonici).

Ara bé, en el mateix Codi de dret canònic s'especifica quin és el *“vínculo conyugal que lo impide”*: el canònic; mentre que es declara nul i invàlid el matrimoni

civil celebrat entre catòlics (o per algun catòlic), entenent com a tals els batejats (encara que hagin fet apostasia). En definitiva, no són bigams aquells qui a la unió civil (considerada invàlida als ulls de l'Església) en fan seguir una de religiosa (l'única forma de matrimoni vàlida per als qui han rebut el sagrament del baptisme) contra amb un altre cònjuge. Per contra, en l'ordenament civil, la revocació de la llei de divorci vincular impossibilitarà la dissolució de qualsevol enllaç anterior que pretengués trencar el vincle civil o sagrat establert, que restarà vigent. Bé que, amb la llei derogatòria de la de matrimoni civil de 1932, seran anul·lats molts dels connubis efectuats durant la República per raó d'impediment matrimonial contemplat en el Codi civil. En l'àmbit de la jurisdicció civil, i dins de la legalitat vigent aleshores, "*No producirá efectos civiles el matrimonio canónico o civil cuando cualquiera de los cónyuges estuviese ya casado legítimamente*" (art. 51 del Cc). I estaven legítimament casats i, per tant, podien incórrer en la poligàmia per segones núpcies:

- els units canònicament durant la Segona república i en el decurs de la Guerra civil en zona 'roja' (Llei de 12 de març de 1938).
- els units civilment d'acord amb la legislació conjugal republicana fins al 21 de març de 1938 (data d'entrada en vigor de la llei de 12 de març derogatòria del matrimoni civil); a excepció feta dels esposos declarats nuls pels insurrectes, a saber: els que haguessin contravingut els impediments matrimonials no dispensables prescrits en els articles 83, 84 i 101 del Codi civil de 1889 (recordem que alguns varen ser legalitzats per la llei republicana de 28 de juny de 1932); els celebrats per autoritats diferents dels Jutges municipals (ja fossin alcaldes, caps militars o d'altres), o bé sense la presència de dos testimonis majors d'edat i "*sin tacha legal*".
- els units civilment segons el sistema matrimonial republicà en territori roig des del 21 de març de 1938 fins a l'ocupació per les forces del General Franco. Mentre no s'esmenés la seva adequació al nou règim conjugal de matrimoni obligatòriament canònic per als catòlics i civil per als qui no ho fossin, continuarien sent matrimonis existents, bé que anul·lables judicialment si es tractava de casos contemplats entre les causes de nul·litat comentades en el punt anterior. Endemés, atorgarien legitimitat als fills i l'adquisició de la nacionalitat espanyola a la contraent estrangera; ahora que incapacitaven a les parts per a contraure un nou casament sense cometre el delicte de bigàmia⁵³⁷.

⁵³⁷ Com hem repetit insistentment, a partir de l'entrada en vigor de la llei derogatòria del matrimoni civil obligatori, les úniques unions hàbils seran: la canònica per als qui 'professin la religió catòlica' fins el 1941, i per a tots els 'batejats' (apòstates o no) des de l'Ordre de 10 de març d'aquell any; i l'enllaç civil per als qui, respectivament a partir de les mateixes dates, no la professessin o no haguessin rebut el sagrament del baptisme. Ara bé, com s'ha fet esment, eventualment també seran considerats vàlids els connubis civils ajustats a la llei republicana celebrats durant el conflicte bèl·lic en les zones no ocupades pels 'nacionals'. Tres varen ser les raons adduïdes en l'acceptació d'aquesta singularitat. En primer lloc, la llei de 12 de març de 1938 no havia estat publicada en

- tornaven a estar legalment casats, a instància de part, els qui haguessin obtingut sentència ferma de divorci vincular respecte d'un matrimoni canònic, dictada per un Tribunal civil segons la llei republicana. En aquest cas, el matrimoni canònic serà declarat eficaç, al marge i en detriment d'un possible enllaç civil posterior, el qual esdevindrà dissolt judicialment, per requeriment dels interessats, per a tots els efectes civils que procedeixin⁵³⁸.
- aquells als qui s'havia suspès les causes obertes de separació o divorci promogudes segons la llei republicana (Decret de 2 de març de 1938)
- els qui, havent recorregut la resolució denegatòria de separació o divorci dictaminada pels Tribunals de justícia republicans, estiguessin a l'espera de nova sentència (Ordre de 9 de novembre de 1938).

Vist l'exposat, la discrepància entre ambdós Drets es centrava fonamentalment en la distinta validitat atorgada al matrimoni contret exclusivament en forma civil. Si bé en l'àmbit civil va ser reconeguda l'eficàcia legal de les núpcies celebrades per aquesta via durant el govern de la República i en les zones sota el seu control en el període bèl·lic, amb l'únic requeriment de la seva sanció eclesiàstica; les efectuades per catòlics foren considerades invàlides i sense força per a l'Església. Les unions en forma no religiosa de catòlics amb voluntat de mantenir el lligam no presentaven cap problema, podien legitimar-lo simplement passant per la vicaria i promovent la corresponent anotació marginal en el seient del Rc. Ara bé, si pretenien casar-se en segones núpcies en la forma canònica amb una tercera persona, la llei civil no els ho permetia donada l'existència d'un matrimoni anterior no dissolt. En contraposició, en els paràmetres del catolicisme, les segones núpcies amb un cònjuge diferent eren factibles, doncs no existia cap impediment, cap vincle matrimonial anterior eficaç, senzillament perquè les unions fora dels cànons de l'Església resultaven del tot invàlides davant de Deu, essent titlades de simples concubinat⁵³⁹. Així, els mossens autoritzaren matrimonis canònics que, si

territori republicà. En segon lloc, s'argüia la màxima dificultat que suposava per als catòlics trobar un capellà oficiant en zona roja. El darrer argument feia referència a l'article 42 del Codi civil: el seu incompliment no era cap de les causes de nul·litat matrimonial contemplades en l'article 101 d'aquell Codi. No obstant, no s'ha de confondre la nul·litat de la unió amb la del seu enregistrament. Dels referits conjugis civils, en van ser declarades nul·les les corresponents actes d'inscripció en el Registre civil, que no l'acte en sí mateix. Les actes serien restituïdes quan els matrimonis haguessin estat ajustats a la nova doctrina legal. A l'efecte, els batejats en la fe de Crist haurien de seguir alguna de les diverses formes procedimentals admeses en el Codi de dret canònic (com ara la simple celebració de la cerimònia religiosa); als no catòlics els caldria justificar o provar documentalment la seva "acatolicidad".

⁵³⁸ Pel que fa al matrimoni contret per una persona lligada per un vincle canònic anterior, per al nou Règim aquest era tan sols 'aparentment' legal: s'havia procedit d'acord amb la legislació vigent aleshores, però, entre els nous juriconsults, els Tribunals civils no podien ser competents per a dissoldre un vincle que havia estat creat per un sagrament de l'Església, i que, per tant, només aquesta podia anular o dissoldre. "*De donde resulta que la Ley civil derogatoria, al declarar civilmente lo que era nulo en esencia, no hace sino restablecer la verdad jurídica, que, a sabiendas de la impotencia de los Tribunales civiles para disolver el vínculo sacramental, se había falseado anteriormente. Y de ahí también el efecto retroactivo*" (germans de la Escalera Cottreaux, 1959: 623)

⁵³⁹ El matrimoni civil celebrat per persones compromeses a la forma canònica era molt poc valorat pel Dret Canònic com a obstacle per a que qualsevol dels contraents no pogués celebrar posteriorment matrimoni canònic amb una

bé eren vàlids en l'àmbit eclesiàstic, no tenien ni les formalitats ni els efectes legals que determinava la llei civil perquè ja venien atorgats al matrimoni civil precedent.

Realment, la picaresca ciutadana va ser autoritzada per alguns capellans coneixedors de l'existència legal d'un matrimoni civil anterior; sobretot per a aquells qui identificaven matrimoni civil i concubinat, d'acord amb el Dret canònic, segons el qual la forma civil del matrimoni era accessible exclusivament als no catòlics perquè no podia haver-hi entre batejats contracte matrimonial vàlid, que per el mateix fet no fos sacrament (Amo, 1954: 539 i López, 1977). Així, els matrimonis laics que celebressin els seus feligresos (inclús si només era creien un dels contraents), obligats a la forma canònica, eren invàlids en el fur eclesiàstic, si més no per defecte de forma. I, per al clergat, aquest era el cas dels matrimonis celebrats a l'empara de la llei de 28 de juny de 1932 de matrimoni civil obligatori.

Constitueixen un bon exemple del plantejat, la sentència del Tribunal Suprem de 20 de juny de 1945 i la resolució de la DGRCPN de 23 d'abril de 1949, fonamentada sobre el mateix principi que aquella. El cas és el que segueix:

Un home casat civilment l'any 1935 d'acord amb els requisits legals que exigia la legislació republicana, inicia els tràmits per a celebrar unes segones núpcies, ara catòliques. L'autoritat eclesiàstica tanca el corresponent expedient matrimonial sense formular cap tipus d'impediment a la unió sol·licitada. Segons els seus cànons, l'enllaç civil no deixava de ser un mer concubinat. Així, l'any 1943 era autoritzat el casament eclesiàstic sense que prèviament hagués estat dissolt el matrimoni civil anterior; com sí obligava la llei civil que el considerava un cas de delictes de bigàmia. Així ho va entendre el fiscal; però no pas l'Audiència, que va absoldre al demandat. No conforme amb la sentència absolutòria, el fiscal apel·larà al Tribunal Suprem, per al qual "*aunque en el fuero canónico carezca de valor un matrimonio civil entre bautizados, el*

altra persona. La doctrina de l'Església catòlica obliga a tot batejat a celebrar matrimoni en forma canònica perquè "*entre bautizados no puede haber contrato matrimonial válido que por el mismo hecho no sea sacramento*" (cànon 1012). En conseqüència, s'obliga a "*todos los que han sido bautizados en la Iglesia católica y a todos los que se han convertido a ella de la herejía o del cisma, aunque tanto éstos como aquellos la hayan abandonado después, si es que contraen matrimonio entre sí*" (cànon 1099, paràgraf 1er). I el matrimoni sacrament és nul si la forma canònica no és observada per aquests (cànon 1094 en relació al 1099). El dret canònic només té per vàlid el matrimoni contractat entre no batejats, al qual qualifica de legítim, en comptes de civil (cànon 1015). Per tant, com escriurà el Cardenal Gomá: "*un matrimonio civil no es matrimonio, como es entierro un entierro civil*" (citat per Amo, 1954: 541). Segons la Instrucció *Provida Mater* de 15 d'agost de 1936 de la *Sagrada Congregación de Sacramentos* "*si alguien que estaba ciertamente obligado a observar la forma canónica de celebración del matrimonio contrajo solamente matrimonio civil o celebró el matrimonio ante un ministro acatólico o si los apóstatas de la fe católica se unieron en apostasía civilmente o en rito extraño, no se requirieren trámites judiciales ni intervención del defensor del vínculo a los efectos de comprobar el estado libre de los mismos: sino que estos casos ha de resolverlos el Ordinario mismo o el Párroco, consultando al Ordinario, en la investigación que precede a la celebración del matrimonio*" (art. 231). El concordat no resol amb cap norma els casos d'aquells qui van contraure matrimoni civil amb una determinada persona durant la República i volen celebrar-ne un de catòlic amb una altra diferent, essent nul com és als ulls de l'Església el civil, ja sigui per defecte de forma substancial canònica o per raó d'impediment canònic.

Encargado debe atenerse a los términos en que aparece redactada la ley de 12 de marzo de 1938 (...) guardando silencio en cuanto a aquellas otras uniones que si nulas ante el fuero de la Iglesia, no pueden ser consideradas de igual modo ante el fuero civil". El segon matrimoni serà declarat nul pels Tribunals civils, però s'estimaran els efectes respecte al cònjuge de bona fe i dels fills haguts, que continuaran gaudint de la seva condició de legítims al marge de la nul·litat de l'enllaç dels seus pares, com resava la Ley de 23 de septiembre de 1939 relativa al Divorcio.

No obstant l'aplicació generalitzada d'aquesta pauta, entre les sentències dictades sobre circumstàncies semblants pels Tribunals civils, és molt recurrent la consideració que, si bé per a la llei canònica el matrimoni no passa de ser un concubinat, també existeix l'impediment de pública honestedat, recollit tant en el Dret civil com en el de l'Església, que precisa de la seva dispensa; la qual sí permet sol·licitar a l'autoritat eclesiàstica i civil la celebració del segon matrimoni, però que també pot ser-ne causa denegatòria. I es que, només en alguns casos i en determinades circumstàncies, l'autoritat judicial autoritzarà aquells nous matrimonis: bàsicament respecte dels matrimonis celebrats a l'estranger (de reglamentació específica) i en base al compliment de la referida pública honestedat, que exercida no dóna pas lloc al delictes de bigàmia. En la jurisdicció civil,

"Esta figura delictiva se comete de modo consciente y voluntario por quien, unido en un matrimonio con una mujer, de la que tiene un hijo que legitiman al contraer ese vínculo, se casa con otra sabiendo que no se ha disuelto ni declarado nulo el anterior y haciéndose pasar por soltero, circunstancias cuya plena virtualidad, a los efectos penales, no pueden desconocerse ni enervarse a pretexto de invalidez o insubsistencia del primer matrimonio, que consta haberse celebrado en... e inscrito en los libros de Registro del estado civil de la ciudad, sin noticia ni justificación alguna de haberse anulado o extinguido por cualquier otra causa al contraer las segundas nupcias" (Sentència del Tribunal Suprem de 5 de juliol de 1944, el subratllat ha estat afegit).

En aquest cas no s'havia actuat honestament, de tal manera que era imputable la malícia emprada en la producció voluntària del fet punible de la poligàmia i es mantenia íntegrament la legalitat del primer matrimoni. Però, en canvi, seran figures d'un altre paner quan *"No comete delito de bigamia el que casado antes civilmente en el extranjero, contrae luego matrimonio canónico en España, si en el expediente canónico instruido declaró haber contraído el matrimonio anterior y la autoridad eclesiástica autorizó el matrimonio sin estimar que del anterior resultase impedimento"* (Sentència del Tribunal Suprem de 6 de juny de 1945, el subratllat ha estat afegit).

La gran quantitat de jurisprudència trobada, generada pel Tribunal suprem sobre el dolo específic en el matrimoni il·legal, perpetrat en segones núpcies per persones encara unides legalment, evidencia la freqüència del fenomen. El qual serà comès, no a

l'empara de la legislació del divorci vincular i del matrimoni civil, però sí aprofitant les situacions creades per aquesta i a l'empara de la singular visió de l'Església, propícies al dolo específic que caracteritza la poligàmia. En conseqüència, aquelles unions canòniques no es podien inscriure en el Registre civil, si així fos, pecarien de nul·litat. Per tant, no podran constar en el MNP, de la mateixa manera que no podran ser computades les separacions de fet d'aquells qui, casats civilment, ja no poden accedir al derogat divorci vincular. En la interpretació de les dades facilitades en qualsevol estadística obtinguda a partir del Registre públic de l'Estat, s'ha de tenir en compte la veritable realitat matrimonial de la població, així com la indeterminació que en aquesta tessitura caracteritzava el mercat matrimonial, a dir, el subjacent al que teòricament era possible amb la llei a la ma.

Endemés, l'aplicació del nou cos normatiu donarà lloc a estats matrimonials heterogenis i desiguals entre situacions conjugals que en origen eren idèntiques. L'acció d'impugnació del divorci vincular concedit pels Tribunals republicans a les unions canòniques anteriors a l'any 1932 i, si era el cas, del matrimoni civil subsegüent, depenien exclusivament de la voluntat d'execució d'aquell dret per qualsevol dels interessats⁵⁴⁰. Si la invalidació de la dissolució no era sol·licitada judicialment, el divorci i l'enllaç civil que s'hagués efectuat posteriorment continuaven sent vàlids. Però si es portava a tràmit, de la resolució favorable en resultava el restabliment del vincle conjugal contret per via eclesiàstica. I, donada l'existència de segones núpcies civils, aquestes s'entendrien ineficaces per a tots els efectes civils que procedissin (a excepció feta dels fills haguts, que mantindrien la seva filiació legítima). Aquests moviments migratoris de retorn en l'estat civil esponsalici tampoc quedaran registrats, ni en el mercat matrimonial ni en el MNP, en tractar-se de la restitució dels matrimonis canònics primigenis; la qual cosa distorsionarà el càlcul d'indicadors demogràfics.

Per altra banda, seguint amb la repercussió que sobre les estadístiques matrimonials i el seu mercat de referència va tenir la desigualtat legal, val a dir que, en primer lloc, si bé tots els divorciats d'aliances canòniques no eren maridables mentre subsistís el vincle religiós (únicament dissoluble per l'autoritat eclesiàstica)⁵⁴⁰; alhora es produïa una discriminació positiva en favor del col·lectiu divorciat d'enllaços exclusivament laics. No s'havia efectuat cap pronunciament legislatiu sobre si aquets podien procedir o no a un nou esponsori. En conseqüència, varen esdevenir hàbils per a les segones núpcies. En segon lloc, a diferència dels qui no professaven la religió catòlica, els catòlics units civilment (divorciats o no) tindrien en l'àmbit jurídic del nou

⁵⁴⁰ Ley de 23 de septiembre de 1939 relativa al Divorcio (BOE, núm. 278 de 5 d'octubre de 1939, p. 5574-5575).

règim majors restriccions i menys possibilitats de tornar-se a casar o d'engrossir el grup dels casadors, que en l'àmbit eclesiàstic:

- a) en el sí de l'ordenament de l'Estat, seran admesos els matrimonis civils contrets per batejats durant el període bèl·lic sense la intervenció sacerdotal, però sota l'autoritat competent aleshores en la matèria, ja fos a través de Jutjats, Comitès o simplement davant de dos testimoni. La causa fonamental no era d'altra que "*Durante la guerra civil española de 1936-1939 se dio la circunstancia de que numerosos católicos que se encontraban en la zona republicana no pudieron celebrar el matrimonio canónico en forma ordinaria, pues no les era posible en aquella situación acudir al ordinario o párroco competente, por lo que se unieron civilmente*" (López, M., 1977, Pàg. 504). En aquest punt, s'entrava en una aparent contradicció respecte de la nul·litat declarada per a aquest tipus d'esposalles en la Llei de 12 de març de 1938. El contrasentit s'esvaeix quan es té en compte l'objecte de la regularització de l'any trenta-vuit. Aquesta feia referència tan sols a les unions laiques oficiades fins al 21 de març d'aquell any per persones diferents dels jutges municipals (malgrat el seu nomenament fos irregular si exercia ostensiblement el seu càrrec); és a dir, eren nuls els enllaços autoritzats per individus que no fossin expressament licitats per la pròpia llei republicana de l'any 1932. A partir del 1938, entraria en funcionament la nova reglamentació 'nacional' en l'únic lloc que era possible, en els territoris ocupats pels insurrectes del 18 de juliol del trenta-sis. Des de la seva intel·ligència, la celebració de la unió en forma canònica i l'aplicació del sistema matrimonial, quedaven obstaculitzades en les zones roges pel fet de la pròpia Guerra. Per tant, en l'aprovació dels connubis civils efectuats en plena conflagració, s'entenia que es tractava de casos d'aplicació de la forma extraordinària de celebració del matrimoni canònic: la realitzada només davant testimonis (cànon 1098), puix que els contraents recorrien al matrimoni civil per la impossibilitat de contraure el religiós, l'únic hàbil per a els catòlics. Per tal d'entendre'n la lògica, cal precisar que el testimoniatge es feia extensiu a aquelles persones que aprovaven l'enllaç, estiguessin o no oficialment facultades a fer-ho segons la legislació de l'any 1932; la participació de les quals sí invalidava el matrimoni així realitzat abans de l'entrada en vigor de la llei derogatòria del matrimoni civil de 1938, el dia 21 de març.
- b) en l'ordenament eclesiàstic es podran tornar a casar els seus fidels si el capellà considera el matrimoni civil anterior com un simple amistançament, tal i com resen els cànons de l'Església, podent ser declarat invàlid per defecte de forma. I segons Mariano López, "*En España se multiplicaron estas situaciones con motivo de los numerosos matrimonios civiles celebrados por católicos al amparo de la Ley de*

Matrimonio Civil de 28 de junio de 1932” (López, 1977: 498). Així, com ja s’ha fet esment a bastament, amb la legalitat vigent fins als anys seixanta, tindran lloc remaridaments pel ritus catòlic, de persones unides prèviament en la forma civil durant la República, amb una altra parella. I això no obstant la disposició efectuada per la Santa Seu abans d’acabada la guerra, per la qual eren vàlids, des del punt de vista de la forma, els matrimonis celebrats en zona roja exclusivament davant testimonis. Els casos de bigàmia formal dels qui estimaven que el vincle civil no era vinculant respecte al Dret canònic seran una realitat, per bé que caldria quantificar-ne la intensitat i significació.

El que se’ns fa entenedor a dia d’avui, no resultava tan clar de veure per als qui havien de considerar els casos particulars que sovint no es preveïen tan clarament en la remodelació jurídica i social de la petja republicana. En línies generals, en la jurisprudència generada fins a les darreries de la dècada dels 60 pel Tribunal Suprem, es va atorgar validesa jurídica i efectes civils als matrimonis civils contraets segons la legislació republicana, malgrat s’hagués procedit posteriorment a contraure segones núpcies en la forma canònica. No obstant, els Tribunals no es pronunciaren de forma manifesta i explícita sobre el tema concurrent de la validtat d’aquests darrers matrimonis; els quals, si bé ineficaços legalment, no seran l’objecte principal de l’encausament i tampoc resultaran sancionats per bigàmia en la jurisdicció penal pel simple fet que el contraent no havia comès el delicte perquè la Llei republicana l’havia facultat per a contraure un segon matrimoni civil. I havent actuat dins la legislació vigent, no hi podia haver acció delictiva ni dol específic (Rives, 2001)⁵⁴¹. Per altra banda, la Direcció general dels Registres i del Notariat suprimirà el requeriment de la presència de l’Encarregat del Registre civil en les celebracions religioses de segones núpcies; alhora denegarà la seva inscripció en el Registre⁵⁴² ja que, segons alguns autors, aquest matrimoni, si bé és legítim en l’àmbit eclesiàstic, no produeix efectes civils per haver estat atorgats al matrimoni civil anterior no dissolt i, per tant, no pot ser inscrit en el Rc (Lalaguna, 1962: 78 i ss.; López, 1977: 21-22).

És lògic pensar que el consegüent subregistre d’inscripció comportarà una subestimació del còmput matrimonial en les estadístiques del MNP. No obstant, la situació també podria afectar-les en sentit oposat, a saber, en termes de sobreestimació del nombre de matrimonis observats en tant i en quant, si bé la DGRN havia disposat que no es podia practicar la inscripció en el RC dels matrimonis canònics en segones

⁵⁴¹ Ambdós autors es basen en les Sentències de 25 de gener de 1956, 16 de desembre de 1960, 29 de maig de 1962 i de 1964 i del dia 16 de maig de 1969.

⁵⁴² En són un exemple les Resolucions de 23 d’abril de 1949 i 15 d’octubre de 1960.

núpcies quan algun dels contraents continués casat civilment, no s'havia procedit paral·lelament a esmenar l'article corresponent del Reglament del Rc segons el qual

“no podrá inscribirse matrimonio canónico o civil contraído cuando cualquiera de los conjugues estuviera ya casado legítimamente; pero el Encargado no suspenderá la inscripción porque conozca tal circunstancia o cualquiera otra causa de ineficacia por medios auténticos, sin perjuicio de que, una vez practicada, realice las diligencias que procedan” (article 252, el subratllat és nostre).

Aquesta incongruència normativa comportarà diferents pràctiques registrals per part del registradors i la consegüent possible sobreestimació o subestimació dels matrimonis registrats, en funció del criteri adoptat pels mateixos a l'hora de trametre la informació a l'INE. Podrien explicar la disparitat de criteris adoptats en la pràctica d'inscripció: el respecte i l'observança deguda al Reglament per part dels registradors, i el possible desconeixement per part d'aquests, tant de les sentències del Tribunal Suprem, com de la posició adoptada per la DGRN. Recordem que ambdues institucions de l'Administració de justícia s'havien definit sobre el tema a través dels seus dictàmens, creant jurisprudència supletòria del buit legal existent al respecte. Però no s'havia procedit a sintetitzar els diferents pronunciaments en una única norma jurídica referida expressament i explícita al tema, de forma clara i entenedora per a la seva aplicació homogènia, universal i obligatòria per a tots els registradors civils; la qual hauria estat posada a mans de tots els jutjats municipals pels conductes habituals.

L'arbitrarietat registral serà resolta definitivament per la DGRN l'any 1961 en disposar clarament que

“constando auténticamente el matrimonio civil no se procederá, por consiguiente, a la inscripción del matrimonio ulterior celebrado con otra persona, salvo que el matrimonio civil hubiese sido declarado nulo conforme la legislación española, ya porque profesaban al contraerlo la religión católica e infringieron por tanto el artículo 42 del Código Civil o ya por otra causa legal”^{543 i 544}.

⁵⁴³ Resolució de la *Dirección General de los Registros y del Notariado* de 15 de juliol de 1961.

⁵⁴⁴ Monsenyor León del Amo Pachón, en el seu article “Los matrimonios civiles durante la República. Problemas que plantean” (1954), considerava que segurament a Espanya no hi havien més divuit casos de parelles amb problemes de consciència religiosa per la indissolubilitat del seu matrimoni civil. Afegeix també algunes solucions pintoresques com legitimar la unió civil resolent el casament existent celebrant entre sí matrimoni canònic, o bé, en cas que els esposos no optessin o no poguessin optar per aquesta via per algun impediment, una altra solució seria viure separats sense poder contraure cap altre matrimoni i “arrastrando las consecuencias amargas de su pecado”, lo cual no les impediría vivir en gracia ni, con los auxilios de Dios, les estorbaría para alcanzar la vida eterna” (León del Amo, 1954, pàg. 57 i ss.).

Monsenyor León del Amo fou nomenat pel Papa l'any 1956 *Defensor del Vinculo* (matrimonial) en el Tribunal de la Rota de la Nunciatura apostòlica de Madrid, en virtut del *Apostolico Hispaniarum Nuntio*. A continuació, per Decret de 24 de febrer de 1956, el *Ministerio de Asuntos Exteriores* li reconeix el caràcter de Magistrat de l'Estat, amb els drets civils que li corresponen (ABC, Madrid, 24 de febrero de 1956, p 26: <http://hemeroteca.abc.es/nav/Navigate.exe/hemeroteca/madrid/abc/1956/02/24/026.htm>).

Al cap de dos anys, el Tribunal Suprem precisarà que “*lo más que puede inferirse, es que si esta circunstancia le consta (a l’Encarregat del Rc) por medios auténticos, podrá o deberá suspender la inscripción*”⁵⁴⁵. Ara bé, en cas contrari, l’alta de l’esdeveniment a efectes estadístics ja haurà estat efectuada, malgrat el posterior coneixement del fet permeti iniciar els tràmits per a procedir a la corresponent invalidació legal de la inscripció.

EDAT AL MATRIMONI.

L’edat és el temps d’existència d’una persona a partir del fet del seu naixement. Per tant, l’edat al matrimoni serà el nombre d’anys transcorreguts des de la naixença fins a la celebració de l’enllaç conjugal. En el decurs del temps s’han anat establint diferents llindars d’edat específics per als efectes civils (en matèria matrimonial, testamentària, d’herència, d’emancipació, etc), per als penals i judicials (atenuació o agravació de les penes, exempció de la responsabilitat criminal, etc), i per als polítics i administratius (per a ser elector, per a accedir a determinades ocupacions com Registrador de la propietat o advocat de l’Estat, entre d’altres).

Donat que l’edat marca l’adquisició de certs drets i de certes obligacions de cabdal importància en determinats actes civils, el mitja per a acreditar-la és la seva certificació pel registre civil o mitjançant la partida de baptisme. L’estadística del MNP, com a producte derivat d’aquestes inscripcions, patirà les limitacions respecte a la declaració i a la constància de l’edat determinades per les pròpies fonts que l’abasteixen: els registres parroquial i civil.

Per als efectes civils, l’edat al matrimoni ha estat regulada jurídicament a Espanya des d’antuvi, com en molts països de la resta del món. En les successives regulacions del sistema matrimonial, des de les *Leyes de Partida* (en la Llei 6a del títol I, Partida 4a), passant per la Llei provisional de matrimoni civil de 1870 (art. 4. 1), pel Codi civil de 1889 i la seva reforma de 1958, s’ adopta la regla establerta pel dret romà i acceptada pel canònic, que únicament exigeix als contraents ser púbers, entenent-se que els nois ho són als 14 anys complerts i les noies als 12 (art. 83 del Cc). Assolida la condició de núbils, podran contraure matrimoni lícit, previ consentiment dels seus representants legals (pares, avis, etc) fins a la majoria d’edat (23 anys complerts, art. 321), i amb el consell de família un cop superada. Aquests impediments es mantindran fins que, arran de l’actual Constitució, siguin reformats per les lleis 11/1981 i 30/1981.

⁵⁴⁵ Sentència del Tribunal Suprem de 25 de gener de 1963.

Com podem comprovar més endavant, l'edat legal mínima per a contraure matrimoni pot ser força determinista en els termes de la classificació estadística de les núpcies per edat dels contraents en el MNP. Avancem dues casuístiques, en primer lloc, que el llindar establert per llei explicarà, per al període 1863-1870, els límits inferiors del primer grup d'edats d'homes i dones. En segon lloc, la fórmula exigida per a l'anotació de la variable en el Registre civil, instituïda pel corresponent Reglament, impossibilitarà la classificació exhaustiva per l'edat de tots els esposos entre l'any 1871 i 1899 (veure títol III.3.2.1: "Matrimonis per edat dels cònjuges").

Hem fet esment de que la regulació de l'edat al matrimoni no és un tret exclusiu de la legislació espanyola, ans el contrari, es pot dir que ha estat reglamentada gairebé arreu. En l'àmbit internacional, la normativa aplicada és divergent entre països i en la història legislativa individual de cadascun d'ells; la qual cosa caldrà tenir en comptes en les comparatives interestatals. Així, per exemple, a Anglaterra, al País de Gal·les i a Escòcia la pràctica establia el matrimoni als homes de 14 anys complerts i a les dones de 12. Però a partir del 10 de maig de 1929, amb l'entrada en vigor de l' *Age of Marriage Act*, la legislació estipula l'accés al matrimoni als 16 anys per homes i dones, i es declaren nuls els matrimonis celebrats des d'aleshores per contraents menor. Com es pot apreciar en la taula que segueix, cap la possibilitat que dintre d'un mateix Estat regeixin distintes edats mínimes al matrimoni en funció de la zona o divisió administrativa, com seria el cas del Regne Unit, el de Txecoslovàquia, el de l'actual república de Sud-àfrica i el de Canadà (*Institut International de Statistique*, 1921 i 1929). La divergència intranacional també pot donar-se segons quina sigui la subpoblació de referència. A Surinam, l'edat mínima establerta per a les unions conjugals als anys 30 del segle XX era de 18 anys en els homes i de 15 en les dones, tret de concessió atorgada pel Governador per raó de motius greus i a excepció feta de la població asiàtica, per a la qual l'adulthood necessària per als homes era de 15 anys i per a les dones de 13.

És precisament per aquest tipus de circumstàncies que esdevé important el coneixement dels diferents llindars establerts en la comparativa internacional de les dades de matrimonis, sobretot pel que fa al primer grup d'edat contemplat en les estadístiques, ja que aquest col·lectiu serà el més dispar i heterogeni en l'edat d'accés al matrimoni i en els requeriments i dispenses a l'efecte. En conseqüència, cal anar en compte a l'hora d'analitzar l'evolució del volum de matrimonis registrats tant en estudis diacrònics com sincrònics, ja que, com s'ha comentat, aquelles circumstàncies legals podien variar en el temps, en funció de la població, de l'àrea geogràfica o administrativa i entre països. A tall d'exemple, en el quadre que segueix (taula 22) es relacionen les

edats legals establertes per a contraure matrimoni en diferents països del món a finals dels anys 20 del segle XX, una mica més del punt mig del període estudiat en aquesta recerca (1858-1974).

Endemés, a efectes estadístics, cal tenir en compte la forma en què era recollida l'edat en el Registre civil. En el cas d'Espanya, el Reglament de la Llei provisional de Registre civil de 1870 determina que

“para expresar la edad [en les inscripcions] se dirá solamente «mayor de edad», cuando la tenga cumplida con arreglo a la ley común las personas de que se trate. Si alguna de ellas no estuviere en este caso, se expresará con exactitud la edad que tenga, o bien se consignará el día de su nacimiento a tenor de la certificación del mismo si se hubiese presentado” (art. 21. 4)⁵⁴⁶.

Així doncs, la recollida d'aquesta variable no serà ni universal ni homogènia, circumstància de nefastes conseqüències per a la classificació dels matrimonis per edat dels cònjuges. A partir del nou Reglament del Registre civil de l'any 1958 *“La edad se indicará si en la inscripción no consta el día de nacimiento, y se contará por años cumplidos” (art. 137. 3)⁵⁴⁷.*

⁵⁴⁶Reglamento para la ejecución de las Leyes de Matrimonio y Registro Civil de 13 de diciembre de 1870 (*Gaceta de Madrid*, núm. 348 de 14 de diciembre de 1870, p. 1-4).

⁵⁴⁷Decreto de 14 de noviembre por el que se aprueba el Reglamento de la Ley de Registro civil (*Boletín Oficial del Estado*, núm. 296 d'11 de novembre de 1958, p. 10986).

Taula 22. Edat legal al matrimoni fins a l'any 1929 per països

País (1929)	Edat legal al matrimoni (anys complerts)		Requisit a l'edat legal fixada i/o autorització per dispensa a una edat inferior ⁽¹⁾	
	Home	Dona	Home	Dona
Alemanya ⁽²⁾	21	16	18 per emancipació (Prússia i Baviera)	16 per dispensa o emancipació (Prússia i Baviera)
Àustria	14	14	Fins els 21 anys es necessita el consentiment dels representants legals	
Bèlgica	18	15		
Bulgària	19	17		
Dinamarca	21	18		
Espanya	14	12	Als menors d'edat (menys de 23) els cal la llicència dels representants legals i als majors el del Consell de família	
Finlàndia	21	15	Als de menor edat els cal dispensa.	
França	18	15	Als de menor edat els cal dispensa del cap de l'Estat	
Anglaterra i País de Gal·les	16 ⁽³⁾	16 ⁽³⁾		
Escòcia	16 ⁽³⁾	16 ⁽³⁾		
Irlanda del Nord	14	12		
Irlanda	14	12		
Grècia	14	12		
Hongria	18	16		
Islàndia	21	18	Per als menors el Ministeri pot concedir el matrimoni	
Itàlia	18	15		
Luxemburg	18	15	Als de menor edat dispensa per la Grande Duchesse	
Noruega	20	18	Els de menor edat per dispensa reial	
Països Baixos	18	16	Els de menor edat per dispensa acordada per Reial decret per motius greus	
Polònia	18	16		
Portugal	18	14		
Romania	18	15	Fins els 25 cal consentiment dels pares o dispensa	Menors de 21: cal consentiment dels pares o dispensa
Suècia	21	18		
Suïssa	20	18		
Txecoslovàquia:				
Prov. Occidentals	14	14		
Prov. Orientals	18	16		
Brasil	18	16		
Xile	14	12		
Japó	17	15		
Confederació Australiana	14 ⁽⁴⁾	12 ⁽⁴⁾		
Grenlàndia	19	17		
Egipte	18	16		
Unió de Sud-àfrica:				
Prov. Cap, Natal i Transvaal	14	12		
Prov. d'Orange	18	15		

Font: Elaboració pròpia a partir de les publicacions de la *Statistique Générale de la France* (1907), de l'*Institut International de Statistique* (1921 i 1929) i de *Institut National d'Études Démographiques* (1954).

(1) Les caselles buides indiquen que no s'ha trobat cap altre informació al respecte.

(2) Alemanya comprèn Prússia, Baviera, Saxònia, Württemberg i Baden.

(3) Edat vigent des del 10 de maig de 1929. Anteriorment l'edat es situava als 14 (homes) i 12 (dones) anys complerts.

(4) A Austràlia Meridional la llei no estipulava cap edat mínima per al matrimoni, però es seguia la pràctica anglesa dels 14 anys en els homes i els 12 en les dones.

ESTAT CIVIL

La variable 'estat civil' indica la situació en què des del punt de vista del registre civil es troba una persona en funció de la seva situació familiar. L'estat civil pot ser de solter, casat, vidu, separat o divorciat.

Els estats civils de solters, casats i vidus són els únics en què, segons les lleis de matrimoni hagudes des de l'any 1564, es classifiquen les persones durant gairebé tot el període d'estudi d'aquest treball. Fins a l'actualitat, només hi han hagut dos períodes en la història d'Espanya en què s'ha contemplat legalment la dissolució del matrimoni: la Llei de divorci promulgada el 1932 durant la Segona República, i l'actual Llei de divorci de l'any 1981 (publicada en el *BOE* de 20 de juliol). No obstant, al marge d'ambdós períodes, existia un altre tipus de separació i de divorci, que si bé són recollits en la classificació de l'estat civil en els Censos de població espanyols, són obviats en les estadístiques vitals, potser pel fet que aquesta situació no els facultava per a contraure noves núpcies, de tal manera que no podrien tornar a engrossir els fluxos matrimonials

Fins a la llei de divorci vincular de l'any 1932 i a partir del 21 de març de 1938 (data en què entra en vigor el restabliment del sistema de matrimonial civil com a subsidiari del canònic), el terme 'divorci' apareix en els textos legals significat la fi de la vida en comú dels esposos amb la consegüent separació de béns, però sense possibilitat de celebració d'un altre casament amb tercera persona. És a dir, divorci no com a dissolució del vincle matrimonial, sinó com a separació de "*lecho y techo*". Cal recordar que el matrimoni, tant el canònic com el civil, vigent entre 1870 i 1932 i a partir de 1938 és indissoluble si no és per mort d'un dels esposos o per sentència dels Tribunals eclesiàstics. Per tant, el divorci "*no disuelve el matrimonio, suspendiendo tan sólo la vida en común de los cónyuges y sus efectos*" (art. 83 de la Llei provisional de matrimoni civil de 1870). En contraposició, el 'divorci vincular' introduït pel Govern de la II República s'anomena així perquè produeix i implica la ruptura del vincle matrimonial establert (deixa de ser indissoluble) i la dissolució de la societat conjugal, permetent unions posteriors. Es requereixen determinats motius o causes per tal que sigui concedit pel jutge (adulteri, maltractament, abandonament de la llar dels esposos, l' incompliment dels deures conjugals, etc.).

La repercussió que tindran les lleis espanyoles de matrimoni i de divorci en les estadístiques del MNP, és el registre dels estats civils de solters, casats i vidus en totes les estadístiques publicades, llevat de les referenciades als anys 1932 i 1933. En les publicacions d'ambdós anys, en totes les classificacions per estat civil de les seccions de matrimonis i de defuncions hi figura el de divorciat. Estat civil que desapareixerà de les

publicacions a partir de l'any 1934, retornant a les classificacions tradicionals. I si bé la llei de divorci de 1932 no va ser derogada fins a l'any 1938, no es contempla estadísticament la categoria "divorciat/da" en la sèrie de MNP de 1934 a 1938 pel fet d'haver estat elaborades i publicades anys més tard pel Règim franquista, un cop derogada la llei de divorci de març de 1932.

Com hem indicat, la llei de divorci de l'any 1938 fou derogada per llei de 12 de març de 1938, per aquesta darrera llei es restablí novament l'anterior sistema del Codi civil amb efectes retroactius. Al respecte, les seccions d'estadística havien de decidir què fer amb els casos de casats novament després del divorci, i es va decidir que

*"Esto traía una incertidumbre de cifras muy trabajosas que más valía prescindirlas, aunque conservadas para un estudio decenal. Se trata, además, de clasificaciones de muy poca historia en la publicación. Y por fin, se cree harto menguado el plazo de un año para dar a sus números magnitud estadísticamente manejable"*⁵⁴⁸.

Per últim, només apuntar la importància que té en la comparativa internacional el coneixement de la legislació conjugal de cada país vinculada, sobretot, a la imputació de l'estat civil matrimonial de les persones i a la habilitació legal per al connubi (impediments per raó de parentiu, d'edat, religiosos, etc); legislació que determinarà el potencial mercat matrimonial hàbil per a contraure un o més d'un enllaç conjugal. La forta impregnació de la doctrina canònica en les lleis matrimonials de l'Estat espanyol durant gairebé tot el període d'estudi, no permetrà, a diferència d'altres llocs del món, ni els casaments entre determinats graus de parentiu per consanguinitat o afinitat ni tampoc associar el muntant de divorciats amb el de solters casadors, per exemple. Montero Ríos, en la seva justificació de la Llei provisional de matrimoni civil de 1870 a les Corts constituents d'aquell mateix any, resumeix molt bé divergència i les implicacions que al respecte poden tenir les diferents confessions quan l'Estat les incorpora com a pròpies en el dret civil:

"Cada religión, cada secta, aún dentro del cristianismo, tiene un derecho matrimonial esencialmente diverso, la misma Iglesia Católica no tiene la unidad de derecho matrimonial. La de Occidente por ejemplo, declara la indisolubilidad de los matrimonios en todos los casos, excepto en el de la profesión religiosa de uno de los cónyuges antes de que el matrimonio se haya consumado. La iglesia griega, y claro es que me refiero a la que forma parte de la católica, admite la disolubilidad del matrimonio por causa del adulterio (...). Comparad ahora la legislación matrimonial de la Iglesia católica con las demás sectas cristianas: no tengo noticia de una sola, que admita la indisolubilidad del vínculo matrimonial, todas aceptan el divorcio; en cuanto al vínculo, la diferencia está en que las unas lo admiten por mayor número de causas que las otras, pero todas lo declaran por razón de adulterio, la mayor parte lo admiten por causa de abandono malicioso y hasta hay muchas que reconocen como causa bastante la incompatibilidad de caracteres (...) En

⁵⁴⁸ Dirección General de Estadística, 1942: VII ("Prólogo").

el sistema de impedimentos, la Iglesia católica oriental lo tiene diverso de la occidental, y las comunidades protestante, por regla general no admiten más impedimentos que los de la antigua ley, hasta el punto de autorizar el matrimonio entre cuñados. En el orden civil, vendría a resultar de ese sistema que habría uniones cuya descendencia sería incestuosa según la Iglesia católica, y legítima según el Derecho protestante o el Derecho” (Martí Gilabert, 2000: 105-106).

PARENTIU DELS CONTRAENTS

En aquest apartat, fem una breu introducció al parentiu com a impediment en el sistema matrimonial espanyol.

L'exogàmia, en la seva accepció de matrimoni amb parella estranya al llinatge, és una característica dels pobles “civilitzats”. Aquesta orientació, impulsada inicialment per l'Església, va ser acollida pels ordenaments jurídics civils, prohibint o dificultant els casaments entre parents consanguinis (o naturals) per motius diversos i amb límits diferents, aquest tractament es va estendre aviat a l'afinitat (la relació de parentiu amb els parents consanguinis del cònjuge) al parentiu espiritual, a l'adopció i tutela. En l'àmbit de l'afinitat, del vincle espiritual, de la tutela i l'adopció la raó de fons no és la fisiològica d'eugenèsia, sinó la moral (avui, l'impediment d'afinitat i espiritual han desaparegut).

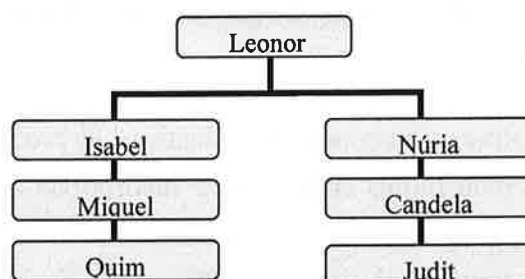
A grans trets, les classes de parentiu es poden dividir en 4 grans grups: natural o de consanguinitat, d'afinitat i quasi afinitat, espiritual i civil. En l'ordenament jurídic espanyol, durant el període d'estudi (inclús durant la Segona República) la computació dels graus que regirà en relació als impediments del matrimoni serà l'establerta en el dret canònic (art. 919 del Cc); per a les herències i legats, per a l'heretatge, retractes, impostos d'hipoteques i demés efectes civils es graduarà el parentiu segons la computació civil⁵⁴⁹.

En el parentiu s'ha d'atendre a les línies i als graus. La línia està formada per la sèrie de persones que descendeixen d'un mateix tronc o arrel, podent ser recta o col·lateral (o transversal). La primera ve traçada pels parents que descendeixen directament els uns dels altres, es a dir, només comprèn a ascendents i descendents (fill, pare, avi, besavi, rebesavi, etc); quan no és així, quan comprèn a la resta de parents, la trajectòria és col·lateral (nebot i tieta, cosins germans, etc). El grau és la distància d'un parent a un altre, o la mediació entre generació i generació. Així, entre pare i fill hi

⁵⁴⁹ En la computació de graus hi ha una diferència notable entre el sistema emprat en el dret civil i en l'eclesiàstic, segons es tracti del càlcul del parentiu en línia recta o transversal. En la línia recta ambdós drets no presenten cap divergència. El desacord es produeix en el compte de graus col·laterals o transversals. En el Dret civil es tenen en compte ambdues branques del tronc familiar; mentre que segons el canònic només se'n considera un, i si no són iguals es compta el més llarg.

haurà un grau en línia recta, entre nét i avi, dues. El càlcul de graus en la línia recta és molt senzill, només caldrà atendre al nombre de generacions, i en resultaran tants graus de parentiu com nombre de generacions hi hagi. Pel que fa a la línia col·lateral es comptaran les generacions de la línia major o troncal de l'arbre familiar. A partir de la figura que segueix es donaran uns quants exemples que ho faran més aclaridor

En l'arbre adjunt, en línia recta i prenent com a referent a en Quim, d'aquest a en Miquel (el seu pare) hi ha 1 grau (una generació); a na Isabel (la seva àvia) 2 graus (o dues generacions); a na Leonor (la seva besàvia), 3 graus (o el que és el mateix, tres generacions). En la línia col·lateral, en Quim i na Candela estan en el 3r grau canònic perquè només compta la línia major, és a dir, la que va d'en Quim a Leonor (tres generacions). Pare i fill disten 1 grau entre si (Quim i Miquel; Miquel i Isabel; Isabel i Leonor o Leonor i Núria, ...); nét i àvia disten 2 graus (Quim i Isabel o Miquel i Leonor); entre besnét i besàvia 3 (Quim i Leonor); entre els germans (Isabel i Núria), hi ha una distància d'1 grau; els cosins germans estan en el 2n grau canònic; tiets i nebots es dista 2 graus (Núria i Miquel). Respecte als tiets dels nostres pares estem en el tercer grau, en el nostre organigrama: Núria respecte en Quim (Núria, la tieta d'en Miquel, pare d'en Quim). Amb els fills dels nostres cosins germans i amb els cosins germans dels nostres pares, el nombre de graus que ens separen són tres: Candela respecte a en Quim, perquè en Quim és fill d'en Miquel, cosí germà de na Candela; o el que és igual, Quim respecte a Candela, perquè aquesta és cosina germana d'en Miquel, pare d'en Quim). Finalment, els fills de cosins germans estan entre si en el tercer grau parentiu (Quim i Judit).

Un cop explicats els graus aplicables a les classes de parentiu, cal fer el mateix amb aquestes. El parentiu natural o de consanguinitat és el que existeix entre persones que descendeixen d'un mateix tronc. El parentiu d'estricta afinitat s'estableix entre cadascun dels consorts amb els parents consanguinis de l'altre. La computació d'aquest tipus de parentiu consisteix en considerar que la muller, per exemple, respecte als familiars naturals del seu marit, té el mateix grau d'afinitat que el seu espòs en relació a

aquells: els pares i germans carnals del seu marit són els seus pares i germans afins; així com els tiets i cosins d'un dels cònjuges, són també tiets i cosins de l'altre. L'afinitat és impediment per al matrimoni, però en cap cas, els parents de cadascun dels consorts són afins entre ells, ni el cònjuge esdevé afí dels afins de l'altre consort. És a dir, *Affinitas non parit affinitatem*. I si l'afinitat no causa afinitat, no són afins, i per tant poden casarse, pare i fill d'una família amb mare i filla de l'altre, un germanastre amb la seva germanastra, i qualsevol amb la vídua del seu afí, per exemple⁵⁵⁰. La quasi afinitat és l'afinitat estricta aplicada a la promesa de matrimoni vàlida⁵⁵¹. El parentiu espiritual es contrau, pel sagrament del baptisme i de la confirmació, entre els pares del batejat/confirmat i els padrins, i entre el qui bateja/confirma (malgrat sigui llec i ho faci en cas de necessitat) i el batejat/confirmat i els seus pares⁵⁵². Per últim, el parentiu civil l'origina l'adopció entre l'adoptant i l'adoptat i els seus parents, essent també un impediment per al matrimoni⁵⁵³.

A Espanya, en l'àmbit consanguini, l'impediment matrimonial és absolut en línia recta (besavi, avi, pare, fill, nét, besnét, ..) i fins el tercer grau en la línia col·lateral (germans, cosins i nebots carnals); si bé el tercer grau col·lateral és dispensable.

En l'apartat sobre la història del sistema matrimonial a Espanya ja s'ha fet esment de la producció legislativa en relació al parentiu, per la qual cosa en aquest punt només en farem un breu repàs. A grans trets, podríem dir que la normativa civil en la matèria seguirà els impediments diriments i impedients postulats pels canons de la doctrina catòlica, que varen ser recollits en la Llei provisional de matrimoni civil de 18 de juny de 1870, i es mantindran gairebé durant tot el període objecte d'estudi, amb l'únic parentesi de la breu etapa de vigència de la Llei republicana de matrimoni civil obligatori de 28 de juny de l'any 1932.

Com s'ha dit, les normes d'inspiració eclesiàstica i el procediment a seguir en la prohibició i dispensa dels matrimonis entre parents incorporats en la llei de 1870 seran confirmats en el Codi civil de 1889 i es mantindran abans i després de la Segona República. Per la Llei de matrimoni civil de 1870 i el Codi civil de 1889, no podien contraure matrimoni entre si els ascendents i descendents per consanguinitat o afinitat legítima o natural; els col·laterals per consanguinitat legítima fins al quart grau i per afinitat legítima fins al tercer grau el 1870 i quart el 1889, i els col·laterals per consanguinitat o afinitat natural fins al segon grau (art. 6 de la LPMC de 1870 i 84 del

⁵⁵⁰ Llei 2a i 5a del títol II, Partida 4a de les *Leyes de Partida*; Concili de Trento, sessió XXIV, Dec. de reforma sobre el matrimoni i Cap. III, Dec. de reforma; article 84 Codi civil.

⁵⁵¹ Concili de Trento, sessió XXIV, Cap. III, Dec. de reforma.

⁵⁵² Concili de Trento, sessió XXIV, Cap. II, de reforma.

⁵⁵³ Lleis 7a i 8a del títol VII, Partida 4a de les *Leyes de Partida*, i article 84 del Codi civil.

Cc). Alguns d'aquets impediments diriments podien ser dispensats pel Govern⁵⁵⁴ a partir dels expedients instruïts des del Tribunal de partit judicial dels contraents. Eren susceptibles de la seva aprovació els celebrats entre col·laterals per consanguinitat legítima de tercer i quart grau, i els casaments de qualsevol grau entre col·laterals per afinitat legítima o natural (art. 7 de la Llei de 1870 i 85 del Cc)⁵⁵⁵. Els casaments de qualsevol grau entre col·laterals per consanguinitat natural dispensables amb la llei de 1870, ho deixaran de ser amb el Codi civil.

Amb l'adveniment del sistema de govern republicà, per la Llei de matrimoni civil de 1932, l'impediment de quart grau entre col·laterals per consanguinitat o afinitat serà rebaixat al tercer, de tal manera que els col·laterals per consanguinitat o afinitat natural veuran augmentar l'impediment del segon al tercer grau (art. 4), perquè en la igualtat republicana no tenia cabuda la distinció per raó de la filiació. En correspondència, podran ser dispensats l'impediment de tercer grau de consanguinitat col·lateral i l'afinitat en línia col·lateral. Per altra banda, també es procedirà a modificar el procediment i la designació de l'autoritat competent en la dispensa per lligam de parentiu. Serà el Jutge de primera instància que correspongui al Jutjat municipal pertinent per a la celebració del matrimoni a qui pertocarà la decisió de dispensa, a instància de part argüint una causa justa (art. 5)⁵⁵⁶

A les estadístiques del Moviment natural de la població, dels casaments celebrats entre parents per exempció d'impediment, només es recolliren les unions autoritzades entre parents de tercer grau col·lateral de consanguinitat, concretament: els matrimonis entre cosins germans i entre tiets i nebots. Ara bé, cal tenir en compte que el parentiu entre els cònjuges és de declaració voluntària en el Registre civil, la qual cosa comporta una subestimació del nombre de matrimonis entre parents en les estadístiques del MNP, perquè alguns jutges municipals no fan constar, o no poden fer constar, la circumstància del parentiu en les actes de matrimoni del Registre civil⁵⁵⁷. L'elevat grau de subregistre d'aquesta informació va significar la desaparició, a les estadístiques del Moviment natural de la població, de qualsevol classificació per parentiu dels contraents a partir de l'any 1940, per voluntat expressa de l'organisme estadístic responsable de la publicació.

⁵⁵⁴ Per a sol·licitar i obtenir la dispensa els contraents havien de presentar, al Tribunal del partit jurisdiccional del Jutjat municipal a on s'ha de celebrar el matrimoni, la instància dirigida al Ministeri de Justícia on constaria l'impediment/si s'exposarien les causes per a la seva autorització, adjuntant la documentació requerida. El President d'aquell Tribunal passarà l'expedient al Fiscal per a que emeti un dictamen, que serà tramès al Ministeri de Gràcia i justícia per conducte de la Direcció general del Registres civil i de la propietat i del Notariat. El Ministeri dictarà la resolució, a proposta de la Direcció general, concedint o denegant la sol·licitud (article 85 del Cc i art. *Reglamento para la ejecución de las leyes de Matrimonio y Registro civil* de 13 de desembre de 1870 a *Gaceta de Madrid*, núm. 348 del dia 14, p. 2).

⁵⁵⁵ *Gaceta de Madrid*, núm. 172 de 21 de juny de 1870, p. 1-3.

⁵⁵⁶ Llei de matrimoni civil obligatori de 28 de juny de 1932 (*Gaceta de Madrid*, núm. 185 del dia 3 de juliol, p. 60).

⁵⁵⁷ *Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico*, 1903: XIII ("Introducción").

Decisió a la que hom creu que va contribuir-hi la derogació de molts d'aquells impediment, i d'altres no associats al parentiu, durant la II República.

LEGITIMACIÓ

La legitimació de fills fa referència a la filiació legitimada⁵⁵⁸. La redacció originària del Codi civil de 1889 estableix, a l'article 119, que "*sólo podrán ser legitimados los hijos naturales. Son hijos naturales los nacidos, fuera del matrimonio, de padres que al tiempo de la concepción de aquéllos pudieron casarse sin dispensa o con ella*" (veure títol III.3.1: "Parentiu dels contraents"). I a l'article 120 es prescrivien que la legitimació podia venir: "*1) Por el subsiguiente matrimonio de los padres. 2) Por concesión real*".

La legitimació de fills és una circumstància de declaració voluntària en el Registre civil, sense que sigui preceptiva la formulació preguntes al respecte per part de l'Encarregat del Registre, origen oficial de les dades publicades al MNP. Aquesta és la raó adduïda pels responsables de l'estadística com a justificació de la manca d'ampliació de les classificacions dels matrimonis i de la desestimació de la publicació tant del nombre de matrimonis que legitimen fills com del nombre de fills legitimats a partir de l'any 1930 (INE, 1955: VII).

⁵⁵⁸ Recordem que la legitimitat fa referència a la filiació entesa com la procedència biològica d'un fill respecte dels seus progenitors. El dret de filiació és la part del Dret civil que regula aquestes relacions i els seus efectes jurídics. Com hem vist a l'apartat III.2.1: "Legitimitat" (p. 337), en la versió originària del Codi civil de 1889 es distingia entre:

- Filiació legítima: procedent de matrimoni.
- Filiació legitimada.
- Filiació il·legítima: de procedència extramatrimonial. Aquesta també distingia entre la filiació natural i la filiació il·legítima "*stricto sensu*" segons que els progenitors poguessin o no casar-se entre si al temps de la concepció.

III.3.2 VARIABLES I CREUAMENTS PRESENTATS A LA SECCIÓ DE MATRIMONIS

III.3.2.1 L'ESTADÍSTICA DE MATRIMONIS

L'estadística de matrimonis és la més homogènia i regular de totes les recollides en el *Moviment natural de la població*. Cadascuna de les tabulacions és presentada de la mateixa manera i durant el mateix interval temporal per al qual són publicades, per a totes les escales territorials (excepte la municipal i l'estatal de 1902 construïble a partir de les totalitzacions provincials). Aquestes tabulacions tracten quatre aspectes associats a la nupcialitat (edat, estat civil anterior, parentiu i legitimació de fills) i arrenquen de l'any 1900, per bé que algunes de les seves classificacions també són publicades pel decenni 1860-1870 (edat i estat civil anterior), i es mantenen fins a l'any 1974 (llevat del parentiu i la legitimació de fills).

Des de 1863 es recullen els matrimonis per estat civil dels cònjuges (sense considerar les edats) i es tabularan els esposoris totals per edat (sense considerar l'estat civil anterior dels cònjuges). Entre 1863 i 1870 es publicaran els matrimonis pel seu rang.

A partir de l'any 1922, les tabulacions s'incrementaran, només per al total nacional, amb la inclusió de la classificació dels matrimonis per l'estat civil combinat dels esposos en conjunció amb la relació recíproca d'edats dels contraents. Aquesta informació és presentada en format de taula matriu. La seva publicació és discontinua en el temps i en la informació associada. Durant el període 1934-1940 es deixa de publicar i després es reprèn novament a partir de 1941.

En conseqüència, les possibilitats d'anàlisi de la nupcialitat a partir de les estadístiques del MNP a través d'alguns indicadors com les taxes específiques de nupcialitat per edat i estat civil anterior dels cònjuges, els primers matrimonis reduïts o l'índex sintètic de primers matrimonis (ISPM), entre d'altres, es veuran limitades i només seran possibles per als anys indicats (1922-1933 i 1941-1974) o per estimació: per exemple, quan no es coneix l'estat civil anterior dels cònjuges, l'ISPM es pot estimar a través de l'índex sintètic de matrimonis (Miret, 2002: 41). A la taula 28 s'han detallat tots els creuaments dels matrimonis que es desprenen de les esmentades taules matriuials per al total nacional. A continuació es llisten, cronològicament i atenent a la combinació de les variables contemplades, les classificacions presentades a les taules matriu que informen del nombre de matrimonis per:

MNP 1941-1974	}	EDAT:
		- edat de l'espòs - edat de l'esposa - edat de l'espòs X edat de l'esposa -
MNP 1922-1933	}	ESTAT CIVIL ANTERIOR:
		- estat civil anterior de l'espòs - estat civil anterior de l'esposa - estat civil anterior de l'espòs X estat civil anterior de l'esposa -
		ESTAT CIVIL ANTERIOR X EDAT:
		- estat civil anterior de l'espòs X edat de l'espòs - estat civil anterior de l'esposa X edat de l'esposa
		ESTAT CIVIL ANTERIOR X EDAT:
		- estat civil anterior de l'espòs X edat de l'esposa - estat civil anterior de l'esposa X edat de l'espòs - estat civil anterior de l'espòs X edat de l'espòs X edat de l'esposa - estat civil anterior de l'esposa X edat de l'esposa X edat de l'espòs - estat civil anterior de l'espòs X estat civil anterior de l'esposa X edat de l'espòs - estat civil anterior de l'esposa X estat civil anterior de l'espòs X edat de l'esposa - estat civil anterior de l'espòs X estat civil anterior de l'esposa X edat de l'espòs X edat de l'esposa

Matrimonis per edat dels cònjuges

Com es pot observar a les taules 24 a 28, des de l'any 1863 a 1974 (llevat del període 1871-1899) els matrimonis totals són classificats per l'edat al matrimoni de l'home i per l'edat al matrimoni de la dona. La informació és presentada per a totes les escales territorials, llevat dels municipis per als quals només hi ha dades de l'any 1900 a 1933. Per al conjunt nacional i a partir de 1922, disposem de les dades de matrimonis creuades per l'edat combinada de l'home amb la de la dona. La classificació d'edats, però, variarà al llarg del temps, tal i com es mostra a la taula 23 que segueix:

Taula 23: Estructures d'edats en les estadístiques de matrimonis del MNP, 1863-1974

ESCALA TERRITORIAL	PERÍODE	SEXE	EDAT
Total nacional Província Capital	1863-1870	Homes	14-25 anys / 25-35 / 35-50 / majors de 50 anys
		Dones	12-25 anys / 25-35 / 35-50 / majors de 50 anys
Total nacional Província Capital Municipi (fins a l'any 1933)	1900-1931	Ambdós cònjuges	Menors de 20 anys / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / majors de 60 anys / No consta
	1932-1974	Ambdós cònjuges	Menors de 20 anys / 20-24 / 25-29 / 30-34 / 35-39 / 40-49 / 50-59 / de 60 i + anys / No consta

Font: Elaboració pròpia a partir dels MNP de 1861 a 1974.

La classificació segons l'edat dels cònjuges en l'estadística de matrimonis està basada en una estructura d'edats que varia en el temps. La classificació corresponent al període 1863-1870 presenta dos grups oberts i dos que segueixen un període de deu anys convencional. La diferència en el primer grup d'edat, 14-25 anys per als homes i 12-25 anys per a les dones, té la seva explicació en la definició legal de la pubertat, que com ja hem fet esment es xifrava aleshores en els dotze anys per a les dones i en els catorze per als homes segons el Codi civil vigent de 1889.

Malgrat l'existència d'una edat mínima legal per a l'accés al matrimoni, en la publicació de 1886 a 1892 no es tabularan els matrimonis per edat dels cònjuges, ni tampoc cap altre esdeveniment vital. La classificació del nombre de matrimonis per edat dels esposos no serà possible per efecte del Reglament del Registre civil, en el qual, com s'ha explicat en definir la variable, es fixen els termes en que s'ha de fer constar l'edat en les inscripcions dels nascuts vius, dels matrimonis i de defuncions: l'expressió 'major d'edat' si s'ha superat i l'edat precisa, o la data de naixement, dels menors. Segons el dret anterior al Codi civil, s'era major d'edat en el vint-i-cinquè aniversari. Conforme al Codi civil, la majoria d'edat s'assoleix als vint-i-tres anys complerts. Per contra, és menor la persona que no ha arribat a aquells llimars (art. 320 del Cc).

Aquesta extrema inexactitud que tenia a efectes estadístics la declaració de l'edat en el Registre civil va originar, l'any 1899 i a petició de la *Dirección general del Instituto Geográfico y Estadístico*, la Reial ordre del *Ministerio de Gracia y Justicia* instant als Jutges municipals que "*cumplan estrechamente lo dispuesto en la ley y en el reglamento del Registro Civil en punto a las circunstancias que deben contener las inscripciones, [però] procurando anotar en ellas, siempre que fuese posible, conforme a las disposiciones citadas, la edad de los padres en las inscripciones de nacimiento, la*

de los contrayentes en las inscripciones de matrimonio y la de los fallecidos en las inscripciones de defunción” enlloc de la simple anotació de “*mayor de edad*”⁵⁵⁹.

No cal fer esment de l'evident incidència i de la limitació que això va provocar en les possibilitats de classificació i de tabulació per edat en les estadístiques espanyoles anteriors al nou-cents.

La distribució de les edats dels anys 1900-1931, ja no respondrà a cap imposició legal. En la distribució de les edats dels anys 1900-1931, el primer grup d'edat es pot relacionar amb els homes de 19 anys i amb les dones entre 15 i 19, ja que a edats inferiors la nupcialitat és, per a alguns autors, obvia (Miret, 2002: 36, 51-52) i així ho evidencien les dades publicades en els censos de població que estableixen el límit inferior en els 15 anys. Ara bé, els següents grups són atípics pel que fa a l'agrupació de les edats: el primer totalitza sis edats individuals, els tres següents són quinquennals i els dos darrers decennals, seguint tots ells uns límits d'edat superiors i inferiors fora de la norma, dels usos i de les recomanacions internacionals que estableixen la convenció dels grups quinquennals en 20-24 anys, 25-29, 30-34, 35-39, ... i la decenal en 40-49 i 50-59.

Aquesta estructura per edats dels cònjuges presenta petits inconvenients en l'anàlisi de la nupcialitat. Així, per exemple, si hom vol referir els matrimonis per cada grup d'edat dels contraents a la població de la mateixa edat, haurà de recórrer a efectuar estimacions per a cada edat i sexe per tal d'homogeneïtzar els grups definits al MNP fins al 1931 respecte als establerts en els censos de població, ja que en aquests la població és tabulada pels grups quinquennals de 15-19, 20-24, 25-29, ...⁵⁶⁰. Per altra banda, l'heterogeneïtat de les estructures d'edat recollides en les publicacions del MNP obliga al càlcul de les estimacions pertinents per a l'anàlisi diacrònica i per a la construcció de sèries històriques. A la introducció del MNP de 1910 llegim: “*No nos atrevemos a intentar comparaciones internacionales de contrayentes clasificados por su edad, porque no son iguales los grupos de edades adoptados en los diferentes países. Las comparaciones en condiciones tales, nada enseñarían faltando la necesaria homogeneidad en los elementos comparados*”⁵⁶¹.

Aquest problema es resoldrà relativament l'any 1932 amb l'adopció dels criteris internacionals pel que fa a l'estructura per edats dels contraents. Des de l'any 1932, en totes les classificacions se seguiran aquests grups d'edat per tal d'harmonitzar les

⁵⁵⁹ Reial ordre del *Ministerio de Gracia y Justicia* de 22 de novembre de 1899 (*Gaceta de Madrid*, núm. 334 de 30 de novembre de 1899, p. 724).

⁵⁶⁰ Aquests censos presenten l'estructura de la població segons sexe, estat civil i grups quinquennals d'edat des dels 15 anys en endavant.

⁵⁶¹ *Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico*, 1916: 35 (“Introducción”).

agrupacions de la classificació dels matrimonis amb les edats de les relatives a les defuncions i amb les publicacions d'altres països, fent viables amb aquesta nova estructura per edats les comparacions. A partir de 1975, la classificació dels matrimonis serà per edats singulars, a excepció dels grups 14 o menys anys i el de 60 o més anys.

Com es pot observar a la taula 28 la classificació dels matrimonis per edat combinada dels contraents només és publicada a les estadístiques del MNP a partir de l'any 1922 i exclusivament pel total nacional, amb un buit de 7 anys (1934-1940) en una sèrie que arriba fins al 1974.

La combinació de l'edat al matrimoni d'ambdós esposos permet per primera vegada el càlcul de la diferència mitjana d'edat al matrimoni entre cònjuges, per una banda, i respecte l'edat al matrimoni de cadascun d'ells, per l'altra, la qual cosa no és possible amb les classificacions facilitades en els moviments naturals de la població anteriors a l'any 1922.

Matrimonis per estat civil anterior dels cònjuges

La classificació dels matrimonis per l'estat civil anterior de l'espòs en combinació amb el de l'esposa és present per a totes les escales territorials des de l'any 1858 del Moviment natural de la població fins a l'any 1974, amb les típiques excepcions comunes a tots els fenòmens registrats a les estadístiques.

Com es pot veure a les taules 24 a 28 el creuament presenta les habituals discontinuïtats en el temps comunes a tots els registres vitals del MNP, a saber, la manca d'informació directa per a totes les escales territorials durant els dos primers anys de la sèrie i a escala estatal pel 1902; el buit de classificacions del període 1871-1899 en tots els àmbits geogràfics, i la inexistència de l'escala municipal en el pla de tabulació de les publicacions de 1918 i de 1934 a 1940. Les dades per als anys 1858 i 1859 es poden calcular a partir de les dades facilitades a les taules provincials i per capitals de província "*Diferencias en número absoluto de los matrimonios verificados entre soltero y soltera, en 1861, con los de 1860, 1859 y 1858*" (*Junta General de Estadística del Reino*, 1863: 60 i 74), "*Diferencias en número absoluto de los matrimonios verificados en 1861, entre soltero y viuda con 1860, 1859 y 1858*" (*op. Cit.*, p.61 i 75), "*Diferencias en número absoluto de los matrimonios verificados entre viudo y soltera, en 1861, comparados con los de 1860, 1859 y 1858*" (*op. Cit.*, p.62 i 76) i "*Diferencias en número absoluto de los matrimonios verificados entre viudo y viuda, en 1861, con los de 1860, 1859 y 1858*" (*op. Cit.*, p.63 i 77). Així, per exemple, tenint el nombre de matrimonis de solters de 1861 i la xifra de la diferència entre els matrimonis de solters de 1858 i 1861, es poden calcular el nombre de matrimonis de solters de

1858⁵⁶². A escala estatal es pot construir el creuament fent les totalitzacions provincials de l'any 1902.

El conjunt de les categories que integren la variable "estat civil", a saber, solter/a, casat/da i vidu/a s'han mantingut durant tot el període objecte d'estudi, llevat de les estadístiques dels anys 1932 i 1933 amb la introducció de l'estat civil "divorciat/da com a conseqüència directa de la llei de divorci de la Segona República, aprovada al març de 1932 i derogada amb efectes retroactius el 1938. Sobre la incidència que ambdues lleis han tingut en les estadístiques del MNP, només volem recordar que, com hem indicat a l'apartat 'IX. 1: Estat civil', els casaments de divorciats i la pròpia condició de divorciat/da no es van registrar en les estadístiques referides als anys de 1933 a 1938, en ser publicades pel règim franquista anys més tard de la derogació de 1938 de la llei republicana de 1932.

Només cal afegir que la classificació independent dels matrimonis per estat civil anterior de l'espòs i per estat civil anterior de l'esposa, si bé només es publica per al total nacional entre els anys 1922-1933 i 1941-74, és fàcilment calculable per a totes les escales territorials a partir de la seva classificació combinada.

Matrimonis per estat civil anterior dels cònjuges i edat al matrimoni

La classificació dels matrimonis per estat civil anterior dels contraents en combinació amb la seva edat apareix per primer cop l'any 1922, exclusivament per a l'àmbit estatal, en una sèrie que es veurà interrompuda durant el període 1934-1940. Com ja s'ha indicat anteriorment, la informació és presentada en taules de format matricial i amb diferents creuaments entre les matrius publicades de l'any 1922 a 1933 i les corresponents al període 1940-1974.

Com es pot observar a la taula 28, la informació més rica i abundant és la publicada entre 1922 i 1933 en informar de l'estat civil anterior dels cònjuges combinant el del marit i el de la muller i tabulant-lo alhora per la relació recíproca de les seves edats. Aquesta combinació simultània de l'estat civil de l'espòs amb el de l'esposa i amb les respectives edats al matrimoni possibilita, per una banda, el càlcul de taxes específiques (per edat) de nupcialitat per a cada estat civil i, per altra banda, la seva combinació amb la relació recíproca d'edats dels contraents també permet, per primera vegada, l'anàlisi de la nupcialitat a partir de models de dos sexes que utilitzen les "taxes dobles" com a indicador principal (Le Bras, 2005: 291-330). Aquestes taxes

⁵⁶² [Matrimonis de solters 1861] - [Diferència entre els matrimonis de solters de 1861 respecte els de 1858] = Matrimonis de 1858

expressen l'"atracció nupcial" entre cònjuges, calculada a partir de la relació entre el nombre de matrimonis de cada combinació d'edats i la mitjana harmònica del nombre d'homes i de dones d'aquelles respectives edats (Schoen, R. 1981).

Si bé les matrius ofereixen altres creuaments gradualment més simples com la combinació de l'edat de cada contraent amb cadascun dels estats civils dels homes per una banda i de les dones per una altra o l'estat civil anterior de cada cònjuge per la seva edat, només tindran continuïtat de 1941 a 1974 la classificació dels matrimonis per estat civil anterior i edat de l'espòs i la relativa a les esposes, reduint-ne enormement les possibilitats en l'anàlisi i càlcul d'indicadors de nupcialitat a partir de les estadístiques del Moviment natural de la població.

Altres classificacions dels matrimonis

A les taules 24 a 28, troben altres classificacions del nombre de matrimonis, són les associades al parentiu dels contraents, a la legitimació de fills, al rang del matrimoni i al tipus de celebració (canònica o estrictament civil). Les dues primeres són publicades per a totes les desagregacions territorials des de començaments del segle XX fins a l'any 1940 en el primer cas (a escala municipal fins al 1933 i llevat de l'1918), i fins al 1930 en el segon. Com ja hem apuntat a l'apartat sobre la definició del matrimoni i la regulació de la legitimació, la poca fiabilitat de les dades recollides i el subregistre inscripcional del parentiu i de la legitimació de fills, en ser de declaració voluntària en el Registre civil, provocaren la seva desestimació en els plans de tabulació efectuats després de la Guerra civil de 1936 un cop restablerta l'activitat estadística.

Únicament entre el 1863 i 1870 es publiquen els matrimonis pel seu rang (o ordre de núpcies), ara bé, els dels contraents per una banda i el de les contraents per l'altra. La classificació per tipus de celebració de la unió matrimonial, canònica o civil, es redueix a les dades de l'any 1870. La distinció entre el nombre de matrimonis civils i canònics respon al fet que, per la Llei de 18 de juny de 1870 de Matrimoni civil, només s'atorgava efectes legals als matrimonis celebrats civilment, quedant derogat el sistema matrimonial vigent fins aleshores de matrimoni canònic com a única fórmula civilment eficaç (veure títol III.3.1: "Detall de l'evolució del sistema matrimonial a Espanya..."). La llei 1870 va entrar en vigor l'1 de setembre d'aquell any⁵⁶³, per tant, a l'estadística es van registrar els matrimonis celebrats segons el sistema matrimonial vigent fins a aquella data, el canònic, i el sistema vigent a partir de l'1 de setembre, a saber, el civil obligatori. El rang del matrimoni i el tipus de celebració seran dos criteris classificatoris que no es reprendran fins a la publicació del MNP referit a l'any 1975.

⁵⁶³ A la província de Canàries, la LPMC va començar a regir el 15 de setembre (*Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico*, 1877: 119).

expressen l'"atracció nupcial" entre cònjuges, calculada a partir de la relació entre el nombre de matrimonis de cada combinació d'edats i la mitjana harmònica del nombre d'homes i de dones d'aquelles respectives edats (Schoen, R. 1981).

Si bé les matrius ofereixen altres creuaments gradualment més simples com la combinació de l'edat de cada contraent amb cadascun dels estats civils dels homes per una banda i de les dones per una altra o l'estat civil anterior de cada cònjuge per la seva edat, només tindran continuïtat de 1941 a 1974 la classificació dels matrimonis per estat civil anterior i edat de l'espòs i la relativa a les esposes, reduint-ne enormement les possibilitats en l'anàlisi i càlcul d'indicadors de nupcialitat a partir de les estadístiques del Moviment natural de la població.

Altres classificacions dels matrimonis

A les taules 24 a 28, troben altres classificacions del nombre de matrimonis, són les associades al parentiu dels contraents, a la legitimació de fills, al rang del matrimoni i al tipus de celebració (canònica o estrictament civil). Les dues primeres són publicades per a totes les desagregacions territorials des de començaments del segle XX fins a l'any 1940 en el primer cas (a escala municipal fins al 1933 i llevat de l'1918), i fins al 1930 en el segon. Com ja hem apuntat a l'apartat sobre la definició del matrimoni i la regulació de la legitimació, la poca fiabilitat de les dades recollides i el subregistre inscripcional del parentiu i de la legitimació de fills, en ser de declaració voluntària en el Registre civil, provocaren la seva desestimació en els plans de tabulació efectuats després de la Guerra civil de 1936 un cop restablerta l'activitat estadística.

Únicament entre el 1863 i 1870 es publiquen els matrimonis pel seu rang (o ordre de núpries), ara bé, els dels contraents per una banda i el de les contraents per l'altra. La classificació per tipus de celebració de la unió matrimonial, canònica o civil, es redueix a les dades de l'any 1870. La distinció entre el nombre de matrimonis civils i canònics respon al fet que, per la Llei de 18 de juny de 1870 de Matrimoni civil, només s'atorgava efectes legals als matrimonis celebrats civilment, quedant derogat el sistema matrimonial vigent fins aleshores de matrimoni canònic com a única fórmula civilment eficaç (veure títol III.3.1: "Detall de l'evolució del sistema matrimonial a Espanya..."). La llei 1870 va entrar en vigor l'1 de setembre d'aquell any⁵⁶³, per tant, a l'estadística es van registrar els matrimonis celebrats segons el sistema matrimonial vigent fins a aquella data, el canònic, i el sistema vigent a partir de l'1 de setembre, a saber, el civil obligatori. El rang del matrimoni i el tipus de celebració seran dos criteris classificatoris que no es reprendran fins a la publicació del MNP referit a l'any 1975.

⁵⁶³ A la província de Canàries, la LPMC va començar a regir el 15 de setembre (*Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico*, 1877: 119).

Taula 24. Variables i creuaments presents en la secció de matrimonis del MNP per nivell de desagregació territorial, 1858-1870

	CAPITALS PROVINCIALS												PROVÍNCIES												TOTAL NACIONAL															
	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	
MATRIMONIS																																								
Total general	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	C	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	C	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
X edat espòs					X	X	X	X	X	X	X	X	C					X	X	X	X	X	X	X	X	C									X	X	X	X	X	X
X tipus de celebració (canònics / civils)													X												X														X	
X edat esposa					X	X	X	X	X	X	X	X	C					X	X	X	X	X	X	X	X	C									X	X	X	X	X	X
X tipus de celebració (canònics / civils)													X												X													X		
X estat civil anterior estat civil anterior de l'espòs	C	C	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	C	C	C	X	X	X	X	X	X	X	X	X	C	C	C	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	C	
X tipus de celebració (canònics / civils)													X												X													X		
X rang de matrimoni de l'espòs					X	X	X	X	X	X	X	X	C					X	X	X	X	X	X	X	C									X	X	X	X	X	X	
X tipus de celebració (canònics / civils)													X												X													X		
X rang de matrimoni de l'esposa					X	X	X	X	X	X	X	X	C					X	X	X	X	X	X	X	C									X	X	X	X	X	X	
X tipus de celebració (canònics / civils)													X												X													X		
X tipus de celebració (canònics / civils)													X												X													X		

Font: Elaboració pròpia a partir de les publicacions: JUNTA GENERAL DE ESTADÍSTICA DEL REINO (1863) *Memoria sobre el Movimiento de la Población de España en los años 1858, 1859, 1860 y 1861* publicada el 1863 per la Junta General de Estadística del Reino podem obtenir el nombre de matrimonis per l'estat civil anterior de l'espòs combinat amb el de l'esposa dels anys 1858 i 1859 a partir de les dades facilitades a les taules per províncies i per capitals provincials "Diferencias en número absoluto de los matrimonios verificados entre soltero y soltera, en 1861, con los de 1860, 1859 y 1858" (pp. 60 i 74). "Diferencias en número absoluto de los matrimonios verificados en 1861, entre soltero y viuda con 1860, 1859 y 1858" (p. 61 i 75). "Diferencias en número absoluto de los matrimonios verificados entre viudo y soltera, en 1861, comparados con los de 1860, 1859 y 1858" (p. 62 i 76). "Diferencias en número absoluto de los matrimonios verificados entre viudo y viuda, en 1861, comparados con los de 1860, 1859 y 1858" (p. 63 i 77). "Matrimonios verificados en 1861, clasificados por el estado civil de los contrayentes" (pp. 55 i 69). Així, tenim per a la ciutat de Barcelona el nombre de matrimonis entre solters de 1861 (p. 69) i la xifra de la diferència entre els matrimonis de solters de 1858 i 1861 (p. 74). Podem calcular el nombre de matrimonis de solters de 1858: [1995: Matrimonis de solters 1861] - [+ 169 Diferència entre els matrimonis de solters de 1861 respecte els de 1858] = 1226. Matrimonis entre solters l'any 1858.

Agregació temporal de les dades publicades: X: Informació anual i per mesos

C: construïble a partir de càlculs senzills. Per exemple, del MNP Memòria sobre el Moviment de la Población de España en los años 1858, 1859, 1860 y 1861 publicada el 1863 per la Junta General de Estadística del Reino podem obtenir el nombre de matrimonis per l'estat civil anterior de l'espòs combinat amb el de l'esposa dels anys 1858 i 1859 a partir de les dades facilitades a les taules per províncies i per capitals provincials "Diferencias en número absoluto de los matrimonios verificados entre soltero y soltera, en 1861, con los de 1860, 1859 y 1858" (pp. 60 i 74). "Diferencias en número absoluto de los matrimonios verificados en 1861, entre soltero y viuda con 1860, 1859 y 1858" (p. 61 i 75). "Diferencias en número absoluto de los matrimonios verificados entre viudo y soltera, en 1861, comparados con los de 1860, 1859 y 1858" (p. 62 i 76). "Diferencias en número absoluto de los matrimonios verificados entre viudo y viuda, en 1861, comparados con los de 1860, 1859 y 1858" (p. 63 i 77). "Matrimonios verificados en 1861, clasificados por el estado civil de los contrayentes" (pp. 55 i 69). Així, tenim per a la ciutat de Barcelona el nombre de matrimonis entre solters de 1861 (p. 69) i la xifra de la diferència entre els matrimonis de solters de 1858 i 1861 (p. 74). Podem calcular el nombre de matrimonis de solters de 1858: [1995: Matrimonis de solters 1861] - [+ 169 Diferència entre els matrimonis de solters de 1861 respecte els de 1858] = 1226. Matrimonis entre solters l'any 1858.

III.4 SECCIÓ DE DEFUNCIONS: Estadística de defuncions

III.4.1 DEFINICIÓ I NOTES BÀSIQUES SOBRE ELS CONCEPTES I LES VARIABLES ASSOCIADES A LES ESTADÍSTIQUES DE DEFUNCIÓ

Defunció

Talment com el naixement determina el principi de la personalitat jurídica de l'individu, aquesta s'extingeix per la mort de les persones, tal i com es prescriu a l'article 32 del Cc. Així, des del punt de vista jurídic, si "*La personalidad civil se extingue por la muerte de las personas*" (art. 32) i "*la inscripción hace fe de la muerte de una persona y de la fecha, hora y lugar en que acontece*" (art. 82 de la LRC de 1957), amb l'anotació en el Registre civil es dona pas a importantíssimes modificacions en els Drets de les persones, com les de la successió hereditària o abintestat, la transmissió de la pàtria potestat a la mare i la institució de la tutela, entre d'altres.

Reconeguda la necessitat de la constància de tota mort en el registre públic oficial, cal reglamentar la seva inclusió²⁸⁶. La defunció s'inscriu en el Registre civil mitjançant declaració verbal o escrita de qui tingui coneixement de la mateixa (parents, habitants de la mateixa casa, veïns, etc), corroborada per certificació mèdica acreditativa, en un termini no superior a les 24 posteriors a la mort (arts. 76 i 77 de la LRC de 1870; 63 del RRC de 1870, i 82 i 84 de la LRC de 1957). En el règim jurídic espanyol, com en el marcat pel Codi francès (art. 77), el portuguès (art. 2481) i l'italià (art. 385) (Aguilera, 1876: 24), la inscripció és condició *sine qua non* per a la llicència d'inhumació del cadàver, obligació que a Espanya es remunta a la Reial ordre d'1 de desembre de 1837, a la qual es donarà continuïtat en els articles 75 de la LRC de 1870, 62 i 63 del RRC d'aquell mateix any, i en els articles 83 i 85 de la LRC de 1957. Per la referida Reial ordre, en les partides de defunció, els mossens havien de consignar "*La enfermedad que causó el fallecimiento, según la certificación del facultativo, sin la cual no podrá darse sepultura al cadáver, debiendo dicho documento extenderse gratis y en papel común*"⁵⁶⁴. Aquest manament es mantindrà en termes més contundents en les lleis de Registre civil de 1870 i de 1957, en les quals s'especifica el protocol del procediment a seguir, de tal manera que

"Ningún cadáver podrá ser enterrado sin que antes se haya hecho el asiento de defunción en el libro correspondiente del registro civil del distrito municipal en que éste ocurrió, o del en que se halle el cadáver, sin que el Juez del mismo distrito municipal expida la

⁵⁶⁴ *Gaceta de Madrid*, núm. 1111 de 14 de desembre de 1837, p. 1.

licencia de sepultura, y sin que hayan transcurrido veinticuatro horas desde la consignada en la certificación facultativa.

Esta licencia se extenderá en papel común y sin recibir retribución alguna.

El encargado del cementerio en que se hubiere dado sepultura a un cadáver sin la licencia mencionada, y los que la hubieren dispuesto o autorizado, incurrirán en una multa de 20 a 100 pesetas, que hará efectiva el juez municipal correspondiente“ (art. 75 de la LPRC de 1870)⁵⁶⁵.

Així, en el cas de les defuncions, l'ordenament jurídic establert a l'entorn de l'enterrament implica que les estadístiques de mortalitat siguin considerades, per un gran reguiter d'autors, com la font amb el més alt grau de cobertura. El decés esdevé el succés vital amb el percentatge comparativament més elevat de declaració a les oficines municipals del Registre civil al llarg dels 116 anys estudiats. Aquesta circumstància s'explica eminentment també pel fet que la política de cementiris ha estat responsabilitat de l'autoritat civil des del segle passat, no sent possible, si més no en teoria, una inhumació formal del cadàver sense la seva inscripció prèvia per l'autoritat civil, més tenint en compte que el soterrament ha de tenir lloc obligatòriament en el termini més breu possible de temps després de la mort. Per tant, les omissions han estat producte, molt excepcionalment, d'enterraments il·legals, per de situacions de criminalitat, per pèrdua o manca de remissió dels informes estadístics, pel retard en la seva tramitació o enviament després de la data de tancament de les explotacions estadístiques.

Avui en dia, resulta adequat assumir que pràcticament el 100 per cent de les defuncions són notificades a les oficines del Registre civil. Nogensmenys, els actuals circuits estadístics de defuncions i els diversos controls existents en totes les etapes permeten una major exhaustivitat en la cobertura, sobretot gràcies a la seqüència de les inscripcions per tom i pàgina en el Rc, que ha de constar en el Butlletí estadístic de defunció, per bé que si un municipi no tramet els formularis, resulta impossible controlar la seqüència.

A diferència del registre dels naixements, en el qual no s'havia formulat un imperatiu semblant al de la mort per a la seva inscripció, la necessitat d'aixecar una acta de defunció en el Rc com a part ineludible del procés d'inhumació del cos, sota sanció econòmica per incompliment, va resultar altament beneficiós en termes de cobertura, fiabilitat i veracitat de les dades recollides per a la formació de l'estadística de mortalitat del MNP. Aquell condicionant evitarà molts dels problemes de subregistre, tan freqüentment denunciats en el cas de la natalitat, evidenciant la importància de la pràctica de la inscripció comminada per la 'necessitat' dels individus d'anotar els esdeveniments relatius a l'estat civil en l'arxiu públic, per sobre de la 'obligatorietat' de

⁵⁶⁵ *Gaceta de Madrid*, núm. 71 de 20 de juny de 1870, p. 2.

la inscripció del succés, si aquesta no va acompanyada d'una acurada fiscalització del seu exercici i d'una forta sanció econòmica o penal quan el registre per si mateix no reporti cap guany, utilitat o benefici destacable clar a curt termini. Endemés, es podria dir que el pes de la LPRC i el corresponent Reglament de 1870 cau amb distinta força en funció del fenomen de referència, la qual cosa incideix directament en la fiabilitat de les dades registrades i, per tant, explotades estadísticament. Sinó, en quina infracció és més factible incórrer, la penalitzada amb una multa entre 5 i 10 pessetes per ignorar l'obligatòria presentació, i consegüent inscripció, del nounat davant de l'Encarregat del Registre civil o la fixada entre 20 i 100 pessetes per disposar, autoritzar o procedir a l'enterrament d'un cadàver sense llicència d'inhumació? Per altra banda, la declaració i el registre de la defunció al més aviat possible (24 hores) resultava majoritàriament imprescindible als efectes d'inexcusabilitat del soterrament o de la incineració del cadàver, per qüestions sanitàries (putrefacció, control d'infeccions, etc) i per raons estrictament d'efectes legals sobre els familiars i d'heretatge, per exemple. Per contra, l' anotació del naixement en la matrícula oficial no resultarà tan apressant, en no reportar amb certa immediatesa un profit evident o una conveniència favorable als interessos dels particulars que la faci estrictament necessària per a l'exercici o l'obtenció de cap dret a curt termini, llevat d'algunes excepcions com ara les inscripcions de nadons de pare finat amb anterioritat al natalici.

Pel que fa al moment en el què es produeix el decés, tradicionalment es dona per mort a l'organisme en el precís instant en el qual té el cor, la circulació i la respiració aturades. Però en les estadístiques del MNP les defuncions no han inclòs sempre tots els successos definits atenent a aquella dimensió temporal, ni abans ni ara. Avui en dia, per exemple, la ciència mèdica sap que l'individu pot estar mort abans que tot allò succeeixi, perquè tingui el cervell en silenci, sense estimulacions, el que permetrà el transplantament d'òrgans.

Com ja s'ha fet esment reiterades vegades, els registres parroquial i civil són fonts emprades per a la captació de dades d'interès demogràfics, les quals són processades als efectes estadístics. Les primeres foren concebuts amb finalitats distintes, però permeten l'extracció de dades sobre mortalitat. Com en els naixements i en els matrimonis, les autoritats públiques del passat es van servir d'aquestes matrícules en l'elaboració de les primeres estadístiques oficials del MNP, concretament, la publicació del quinquenni 1858-1861 (inclou dades de l'any 1862) i la del decenni de 1861 a 1870 (*Junta General de Estadística del Reino*, 1863: 5 i *Junta General de Estadística del Reino*, 1877: 6).

En línies generals, les estadístiques d'aquests anys presenten, sota el terme defunció, bàsicament els enterraments dels batejats. Com apunta Vicente Pérez Moreda, els llibres de baptismes generalment contenen les anotacions sobre els nascuts vius i batejats en cada parròquia, inclosos els 'batejats d'auxili' (nens nascuts en condicions difícils, amb seriosos problemes de viabilitat) i els fetus. I si bé aquesta informació podria ser útil per tal de recollir els casos dels nascuts morts i dels nascuts vius i morts abans del baptisme, el desconeixement del grau de registre dels 'batejats de necessitat' per part dels capellans en cada lloc de la geografia espanyola descarta, en gran mesura, la seva utilització per la incertesa dels resultats (Pérez Moreda, 1980: 153).

Per als anys de 1858 a 1860 no es recullen ni els nascuts morts ni els morts abans del baptisme a les estadístiques per no constar de forma clara en els llibres parroquials (*Junta General de Estadística del Reino*, 1863: 52-55). Les defuncions respondran als morts després del baptisme, per bé que els responsables de les estadístiques d'aquells anys sospitaven de la possible inclusió d'alguns casos en els llibres d'òbits. Segons els propis responsables de la publicació, "*el número de niños que nacen muertos (...) no se ha comprendido como aumento en los nacidos y es indudable que se ha incluido en las defunciones*" (*Junta General de Estadística del Reino*, 1863: 7).

Com ja s'ha comentat en la Secció de naixements (veure l'apartat relatiu a la definició dels termes en el títol III.2.1), per tal d'esmenar aquesta mancança en la informació continguda en el MNP, els responsables de l'estadística van procedir a recollir les dades sobre nascuts morts i nascuts vius i morts abans del baptisme dels anys 1861 a 1870, constant a les publicacions des d'aleshores. I donat que en el còmput dels naixements s'inclouen els nascuts vius i morts abans del baptisme (veure esquema 3), aquests també són comptabilitzats entre les defuncions.

Un cop en funcionament el Registre civil, des de l'any 1878 es publiquen les dades del moviment natural de la població en base a la informació continguda en aquell. En la seva Llei fundacional i Reglament (1870) i en la Reial ordre de 1871 es defineix la defunció per oposició al precepte legal de "*nacido*" i, per extensió, al de "*nacimiento*" (recordem, els sobrevivents a les primeres 24 hores de vida, veure títol III.2.1). Atenent a aquesta definició i donat que no pot morir qui no ha nascut, les defuncions només inclouen els nascuts vius que han mort amb més de vint-i-quatre hores de vida (veure esquema 4), produint-se una subestimació de les defuncions dels menors d'1 any en no constar els finats durant el dia immediat al part, inclosos els morts en néixer.

La utilització del criteri legal de nascut viu en les estadístiques del MNP fins a l'any 1974 distorsiona l'anàlisi de la mortalitat general i, sobretot, de la infantil per la

subestimació de les defuncions de menors d'un any, en no incloure-hi ni els morts en néixer, ni els morts durant el primer dia de vida, els quals passen a incrementar les xifres de criatures abortives, comptabilitzades a l'estadística del MNP com a avortaments (veure esquema 4). De la mateixa manera, en els càlculs oficials de l'època publicats en el propi MNP sobre les taxes de mortalitat infantil, no es tenien en compte els nascuts vius, ni que fos per un instant, i morts abans de les primeres 24 hores de vida, de manera que l'indicador reflectia una situació millor que la real.

Quant al concepte de criatura abortiva en ús en la sèria del MNP, malgrat aquest no altera substancialment les xifres globals de naixements i de defuncions, modifica notablement les taxes específiques de mortalitat infantil, neonatal i perinatal, entre d'altres. Per tal de corregir aquestes distorsions caldrà restar de l'Estadística d'Avortaments els nascuts amb vida (cal recordar que engloben els morts en néixer i els nascuts vius i morts abans de les primeres 24 hores de vida) i sumar-los als efectius de naixements i de defuncions per tal poder procedir a calcular les "taxes rectificades" (*Instituto Nacional de Estadística*, 1978: VIII).

Aquesta correcció serà possible sempre i quan a les estadístiques hagin estat publicades les freqüències dels morts en néixer i dels finats abans de les primeres vint-i-quatre hores posteriors al part. A partir del MNP de 1930, els morts en néixer i els nascuts vius i morts abans del seu primer dia de vida es faciliten al Moviment Natural de la Població desagregadament i diferenciats de la resta d'avortaments. I des de l'any 1932 amb distinció del sexe. Evidentment, en el cas dels nascuts morts les estadístiques d'avortaments s'estaven referint a les defuncions intrauterines de fetus viables, a saber, el que avui denominem mortalitat fetal tardana.

Per altra banda, cal tenir en compte la distinta incidència que el subregistre de la mortalitat infantil té en l'anàlisi de les dades, doncs augmenta a mida que ens atensem a l'any 1975 pel canvi en la composició interna d'aquesta: la mortalitat postneonatal (la dels primers dies de vida) redueix el seu pes enfront a l'increment de la neonatal en el sí del procés de reducció secular de la mortalitat infantil (Arbelo, 1962: 261-279; Gómez, 1985; Livi-Bacci, 1993: 165-173; Blanes, 2007: 57-58). Al respecte, Rosa Gómez adverteix que "*debido al notable descenso de la mortalidad infantil durante los años estudiados [es refereix al període 1930-1974] y a que esa caída es mayor en la mortalidad tardía del primer año de edad, la proporción representada por los muertos durante el primer día de vida aumenta en el total infantil, por lo que no considerar su nacimiento y posterior defunción provoca un error creciente*" (1958: 10-11).

La no correcció de les dades anteriors a les estadístiques de l'any 1975, subestima el nivell de mortalitat infantil; impossibilita les comparacions entre abans i després d'aquesta data; dificulta la comparativa amb altres països, en tant i en quant la infravaloració de la mortalitat infantil espanyola resta vàlida a les comparacions establertes, i camufla l'evolució real o els canvis estructurals que la mortalitat infantil experimenta en els seus components i en l'etiologia de la defunció endògena i exògena.

El grau amb què l'accepció legal de nascut viu distorsiona l'anàlisi de la mortalitat infantil és tal que invalidarà qualsevol anàlisi de la mateixa que no incorpori els falsos nascuts morts entre els naixements i les defuncions, ja que aquella definició subestima de forma creixent els riscos de morir en el primer any de vida, tenint un fort impacte sobre els indicadors. Els números parlen per si sols, entre les nombroses evidències aportades al respecte per una llarga llista d'autors, ens serveix d'exemple un paràgraf en què es mostren aquelles implicacions de forma quantitativa. Un cop recuperades per al període 1911-1974 prop de 320.000 defuncions infantils, comptabilitzades exclusivament entre els avortaments, la seva inclusió en el càlcul dels indicadors de mortalitat té una repercussió significativa, doncs *"Por un lado, la tasa de mortalidad infantil corregida es un 4 por ciento superior a la legal en las primeras décadas del siglo XX, entorno del 25 por ciento en los años sesenta y superior al 30 por ciento en los años anteriores a 1975. Por otro lado, sobreestima la esperanza de vida al nacer entre un 0,7 y un 1,1 por ciento, aunque a diferencia de la tasa de mortalidad infantil el sesgo permanece muy estable a lo largo de todo periodo por un efecto de compensación"* (Blanes, 2007: 59).

El problema que planteja el subregistre de les defuncions es resoldrà l'any 1975 amb l'adopció, únicament als efectes estadístics, del criteri medicobiològic en la definició de nascut viu (veure esquema 5). Recordem que per nascut viu s'entén *"la expulsión o extracción de la madre de un producto de la concepción viable, con independencia del período de gestación, el cual, después de ésta separación, respira o manifiesta cualquier otro signo de vida"*. Aquest canvi de criteri (del legal a l'usat en demografia) afectarà la composició de la subpoblació finada (veure esquemes 4 i 5), en ser concebuda la defunció com la mort de tota persona nascuda viva, independentment de les hores que hagi viscut. Per tant, les defuncions inclouran els nascuts amb vida que van morir abans de complir les primeres 24 hores de vida, dins dels quals ja estan comptabilitzats els morts en néixer.

Endemés del subregistre d'origen legal, també es produeix un subregistre d'ordre registral, bàsicament en les defuncions properes al naixement per la confusió plantejada a l'entorn de la distinció entre els nascuts morts, els morts durant el naixement i els

finats amb poc temps de vida. La manca d'una definició clara sobre el període que abraça cadascuna de les categories fa poc rigoroses les inscripcions d'aquests casos i, per tant, la seva correcta classificació, la qual cosa es trasllada a l'estadística que se'n deriva, a saber, el MNP. En conseqüència, els càlculs de la mortalitat perinatal i la dels seus components es veuran afectats per aquest error d'imputació en el moment de la inscripció, doncs, per exemple, sovint els morts en néixer i les defuncions del primer dia de vida acaben formant part de les xifres de nascuts morts (Arbelo, 1962: 143; Gómez, 1985: 14-15; Livi-Bacci, 1993: 31; Ramiro Fariñas, 1998; Sanz, 1997: 13-17). Rosa Gómez ha constatat, en el seu estudi sobre la mortalitat infantil (1992), la correcció de bona part de l'error registral a partir de l'any 1960 gràcies a les reformes introduïdes el 1958 en el model del formulari "*Parte de alumbramientos de criaturas abortivas*" (imatge 17, p.), així com el de "*Declaración de los nacimientos*" (imatge 15, p.) ambdós a emplenar en el Rc (veure pàgines 233 i ss). Com ja s'ha fet esment a l'apartat "Els butlletins estadístics establerts el 1960", les modificacions en els models van suposar una reducció de la confusió respecte d'aquelles subpoblacions en permetre ubicar cada cas d'una forma més apropiada, reduint el marge d'arbitrarietat en la seva declaració i inscripció.

Amb anterioritat als formularis establerts a mitjan segle XX, l'Estadística d'Avortaments acostumava a subestimar la incidència d'aquest grup en la mortalitat infantil per una manca d'exhaustivitat, sobretot en aquells parts que no eren atesos per personal sanitari, i pels problemes de classificació acurada dels nascuts morts i dels mort en néixer. La infravaloració dels morts en néixer i en el primer dia de vida, si bé és difícil de quantificar, havia de ser prou important en les primeres dècades del segle XX, ja que la introducció a les darreries dels anys cinquanta de mesures tendents a la normalització dels butlletins estadístics i dels qüestionaris del Registre civil, reduint el marge d'arbitrarietat en la inscripció de nascuts morts, morts en néixer i en els primers moments de la vida, va provocar un salt brusc en la sèrie. Així, segons els càlculs d'Amand Blanes, "*en el trienio 1957-59 los muertos el primer día de vida representaban el 8,3 por ciento de las defunciones infantiles, mientras que en los tres primeros años de la década de los sesenta su peso se situó en el 15,6 por ciento*" (2007: 58).

La manca de precisió en la definició dels tres components de l'avortament (en l'accepció legal del terme) és important en la configuració de les dades, però n'hi ha d'altres com la voluntat de declaració incorrecta de l'edat, aspecte que ja ha estat tractat de forma més específica en l'apartat III.2.1.sobre les inconsistències i problemes plantejats per la procedència de les dades. Només recordar que els enregistrats com a nascuts morts, morts en néixer o nascuts vius i morts abans de les primeres 24 hores de

vida podrien haver estat declarats en aquests termes per tal d'evitar els tràmits burocràtics que per als naixements exigeix la legislació: primer el de la declaració del naixement i després el de la defunció, a partir de la qual s'obté la llicència d'enterrament. Per contra, en el cas dels avortament no procedeix ni l'alta de la criatura abortiva en la matrícula oficial ni la consegüent baixa en la mateixa, sent únicament obligada la seva notificació als efectes de la inhumació del fetus⁵⁶⁶.

Ara bé, endemés dels diferents tipus de subregistre indicats, cal afegir el produït pels problemes derivats de la mateixa organització del Rc i de la manca de costum de la població d'inscriure, per iniciativa pròpia, els esdeveniments. El dèficit en la inscripció va afectar menys a les defuncions que als naixements, en no poder efectuar-se cap enterrament sense prèvia ordre del jutge i, per tant, sense registrar la defunció (Bernabeu, 1992: 33 i *Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico*, 1895: 25). El grau d'omissió en el Registre civil dels primers anys pot variar en funció de la localitat. Per altra banda, aquest fet pot alterar, en funció del seu nivell, els resultats de la investigació, per a la qual cosa caldria analitzar el tipus de les divergències i mesurar les diferències entre les dades parroquials i les civils⁵⁶⁷. El subregistre originat per via de les ocultacions de naixements i de defuncions ha estat estudiat per autors com J. W. Leasure (1962), M. Livi-Bacci (1968), V. Pérez Moreda (1985), F. Dopico (1995) i A. Sanz (1997), entre d'altres.

Per altra banda, cal tenir present la deficient inscripció de les morts violentes en els períodes bèl·lics del segle XIX, durant la guerra del Marroc, durant la Guerra Civil de 1936 i en la immediata postguerra. De les estadístiques del moviment natural de la població espanyola dels anys 1936 a 1939, les xifres de defuncions són les més discutibles, com es desprèn dels estudis realitzats per Villar Salinas (1942), Díez Nicolás (1985) i els propis responsables de l'estadística del MNP d'aquells (*Dirección General de Estadística*, 1943), entre d'altres. L'existència de mortalitat causada per una confrontació armada no comptabilitzada en l'estadística del MNP, sembla clarament

⁵⁶⁶ Segons els articles 45 i 173 de la Llei sobre el Registre civil, aquest havia de dur un lligall independent de les actes amb les declaracions i parts dels avortaments. Hi haurien de constar detalls de l'infantament com l'hora i el nombre d'hores de vida del nascut. Els lligalls amb les declaracions haurien de ser incorporats a un *Libro Diario*, diferent del que contenia les actes de naixements, matrimonis i defuncions, i un cop feta aquesta incorporació, es podia procedir a expedir la llicència de sepultura (art. 174 de la Llei sobre el Registre civil). La Llei no indicava la necessitat d'incloure aquests casos amb la resta d'actes, sinó que a efectes legals, només calia anotar i guardar els lligalls en el *Libro Diario*.

⁵⁶⁷ Alberto Sanz ho fa en tres localitats madrilenyes pels anys 1871, 1875, 1880, 1885 i 1890 sobre les defuncions registrades en total, de menors d'1 any, d'1 a 4 i les actes sense constància d'edat. Sanz aprecia que les divergències entre ambdós registres no són importants i el Registre civil, lluny de mostrar subregistre, supera als parroquials en nombre d'inscripcions. Conclou que les sèries del Registre civil a partir de 1871 no experimenten alteracions serioses que suposin un greu problema de subregistre d'aquesta font respecte a la sèrie parroquial, per bé que aquest patró de comportament pot variar d'una localitat a un altre i/o poden estar afectades ambdues fonts per un mateix problema de subregistre (1997: 54-57). A la mateixa conclusió arriba Mª Pilar Brel en els seus estudis comparatius entre ambdues fonts a finals del segle XIX (1999: 91-114).

evident. Pensem només en tots els caiguts en la Batalla de l'Ebre, molts dels quals foren enterrats pels propis pagesos propietaris de les terres on quedaren exposats els cadàvers, sense donar notícia ni del fet ni de la certesa de la seva mort. Aquest col·lectiu passarà a engrossir les xifres de desaparicions o absències fins a exhaurir el termini legal per a la declaració de la presumpció de mort. De fet, en la confrontació espanyola del 1936, es fou conscient en tot moment que *“Consecuencia natural de la guerra es la desaparición de personas, combatientes o no, víctimas de bombardeos, incendios, u otras causas con la lucha relacionadas, acaeciendo que, no obstante la certeza del óbito, la identificación de los cadáveres, ya por ser desconocidas las personas en el lugar en que su muerte ocurriera o por aparecer deformes o descompuestos, resulta labor imposible”*, per la qual cosa es van decretar mesures excepcionals tendents a facilitar la inscripció de les absències, desaparicions o defuncions *“sin aquella demora que impondría la observación de preceptos notoriamente inadecuados en el presente caso”* (Decret de 8 de novembre de 1936).

De fet, el problema plantejat no és el subregistre en sí mateix, sinó l'avaluació del grau que pugui haver arribat a assolir i la determinació de seva distribució diferencial en el territori i en l'estructura de la població. Endemés de la imputació de les omissions, per a una correcta interpretació de la dinàmica de la mortalitat durant qualsevol conflagració bèl·lica, cal tenir present la naturalesa de les inscripcions efectuades en el Rc en aquesta conjuntura i els procediments establerts per al seu enregistrament, atenent a la regulació excepcional decretada a causa de la necessitat imposada per l'especial anormalitat de les circumstàncies. Així, per tal de poder disposar de mecanismes de validació de les xifres d'òbits verificades en el Rc i posteriorment publicades en el MNP, cal analitzar també les repercussions que a efectes estadístics poden haver tingut sobre les inscripcions les mesures que, amb caràcter provisional, varen ser dictaminades per tal regular les inscripcions de defunció i desaparició esdevingudes per la guerra. Així, per exemple, els requisits legals establerts per a inscriure una desaparició o una absència i per a la consecució de la declaració de presumpció jurídica de mort de l'inscrit seran més estrictes durant el confrontament armat que en l'etapa posterior, senzillament perquè es pressuposa que les circumstàncies d'ambdós moments tenen implicacions i lectures diferents en les accions dels homes. En aquest sentit es pronunciaven els Nacionals en l'Ordre de 28 de juliol de 1939, a l'establir l'abrogació d'algunes de les mesures especials prescrites en els primers mesos de guerra sobre la inscripció de desaparicions i defuncions, ja que la posició jurídica adoptada en aquell temps, menys propensa a decretar inscripcions de defuncions sense proves contundents, si bé *“podría resultar adecuada si existía la esperanza de que el desaparecido residiera en la zona roja, carece de base lograda la unidad de España, si el desaparecido no se*

ha reintegrado a su domicilio ni dado noticias de su paradero. Puede, por tanto, llegarse a la conclusión lógica de que si no existe un conjunto de pruebas que lleve al ánimo del Juez a la convicción de que procede ordenar una inscripción de defunción, hay, en cambio, la certeza moral de que la desaparición equivale a aquella". Per tant, un cop acabada la guerra, serà més fàcil la consecució del beneplàcit judicial per a la inscripció d'un decés i no pas d'una desaparició o absència, la qual cosa repercutirà en les estadístiques que, com el MNP, es basen en el mètode del registre.

Per altra banda, cal considerar si existeixen factors discriminatoris en la inscripció d'un mateix fet, la mort, aspecte que podria comportar una falsa mortalitat diferencial en les sèries de defuncions, diferències que bé podrien ser provocades pels diferents criteris d'enregistrament de les mateixes. Continuant amb l'exemple de la Guerra civil espanyola del 36, les desaparicions i les absències de Republicans i Nacionals no seran considerades ni tractades sota els mateixos criteris, el sedàs variarà en funció del color de la camisa amb què es va lluitar i de l'exèrcit que ocupés el territori en el moment d'ocurrència de la mort, doncs, segons resa aquella mateixa Ordre de 1939, "*No se deja de tener en cuenta la posibilidad de que los expedientes se refieran en algún caso a personas desafectas al Glorioso Alzamiento Nacional, huídas del territorio patrio, y por esa consideración los Jueces deberán exigir, antes de ordenar la inscripción objeto de esta Orden, una prueba de antecedentes que robustezca la garantía de que en el desaparecido no existe justificación patriótica para que, si vive, no haya dado noticias de su existencia*". De tal manera que, en la zona roja i entre la seva població, possiblement seran més probables les declaracions judicials d'inscripció d'absència, més que no pas les de desaparició i de defunció. No cal dir les repercussions que la pràctica de criteris d'inscripció discriminatoris poden haver tingut en les estadístiques del MNP en la distribució de les defuncions en el territori i segons distintes variables classificatòries. Pensem que totes les sol·licituds d'inscripció de defunció que foren denegades no constaran entre els òbits de l'any de referència, sinó que les persones passaran a ser registrades entre els desapareguts o absents i no s'inclouran, per tant, en les classificacions del MNP dels òbits per sexe i edat, entre d'altres. Si a més a més, els criteris i les disposicions que regulen la inscripció estan associades o tenen una incidència directa o indirecta amb el territori, les diferències de la dinàmica demogràfica quedaran reflectides geogràficament.

Causas de defunció

La definició de 'causa de defunció' publicada per l'*Instituto Nacional de Estadística* en la publicació del MNP de l'any 1992 (INE, 1992: IX), és una transcripció literal de l'aprovada el 1970 per la Comissió d'Estadística de Nacions

Unides, considerant-la “*el conjunto de todas aquellas enfermedades, estados morbosos o lesiones que produjeron la muerte o que contribuyeron a ella, y las circunstancias del accidente o de la violencia que produjo dichas lesiones*”⁵⁶⁸. Aquesta accepció no és d'altra que la formulada per l'Organització Mundial de la Salut (d'ara en endavant OMS) l'any 1965⁵⁶⁹, la qual va ser adoptada per Nacions Unides (NU) als efectes estadístics. Val a dir que la definició és gairebé idèntica a l'aplicada anteriorment en les estadístiques espanyoles, quan es va acollir la formulada per ambdós organismes internacionals l'any 1948 i 1953, respectivament, en els termes que segueixen: “*Causa de defunción es la condición morbosa o proceso patológico, anormalidad, lesión o envenenamiento que directa o indirectamente produce la defunción. Los síntomas o modos de fallecer tales como debilidad cardíaca, astenia, etc. no son considerados como causa de muerte a los fines estadísticos*”⁵⁷⁰.

Un cop establerta la definició estadística de l'objecte classificatori, l'assignació de l'òbit a la causa que el provoca es fa mitjançant les diferents relacions internacionals de causes de defunció elaborades des de mitjans del segle XIX. Aquests llistats seran aplicats a les estadístiques del MNP des de l'any 1900. Veiem a continuació l'origen, els principis generals que els regulen i els problemes que presenten les distintes catalogacions internacionals i la pròpia imputació i ordenació de la causa del decés.

Les dificultats en la classificació de les defuncions per les seves causes es centren fonamentalment en dos aspectes: el de l'assignació d'una mort a una causa específica i el dels successius canvis esdevinguts al llarg del temps en el llistat classificatori de les causes que la provoquen (A. Blanes, 1996: 17; Nacions Unides, 1951)⁵⁷¹. Es tracta de dos aspectes a l'entorn de la determinació nosològica de la mort que estan relacionats amb distints ordres de factors, com ara:

- Les dificultats en la identificació del procés que desemboca en la mort
- La manca d'especificació detallada de la causa en els BED

⁵⁶⁸ Principi nombre 51 dels *Principios y recomendaciones para un sistema de estadísticas vitales* publicat per Nacions Unides l'any 1974, p. 63.

⁵⁶⁹ Organització Mundial de la Salut (1967) *Manual de la Clasificación Estadística Internacional de Enfermedades, traumatismos y Causas de Defunción, revisión 1965*. Ginebra: OMS, Vol. I: 249.

⁵⁷⁰ Definició publicada per la Comissió d'Estadística de Nacions Unides l'any 1953 en els seus *Principios para un Sistema de Estadísticas Vitales* (principi nombre 309.C.5 a Nacions Unides, 1953, p. 13), i publicada el 1948 per l'OMS en el seu *Manual of the International Statistical Classification of Diseases, Injuries and Causes of Death*. Geneva: 2 Vols.

⁵⁷¹ Aquesta problemàtica és tractada en una revisió que sobre la mateixa es va publicar en el monogràfic del *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, sota el títol “Expresiones diagnósticas y causas de muerte” (ADEH: XI-3: 1993)

- La complexitat de l'adscripció a una única causa de decés quan en el desenllaç fatal hi concorren múltiples factors
- Els canvis introduïts en les estructures gnoseològiques de les classificacions
- La pertorbació de la 'moda diagnòstica' en la imputació de les causes derivada de les escoles o pràctiques mèdiques hegemòniques en cada conjuntura històrica
- Els avenços en el coneixement mèdic i en la ciència medicoforense

En conseqüència, un dels majors reptes que plantegen les estadístiques sobre les causes de defunció són el seu grau d'exactitud i de comparabilitat, tant a nivell nacional com internacional.

L'origen històric de la recopilació de dades sobre la morbiditat i mortalitat per causes està estretament vinculat a la necessitat de disposar d'informació sobre les malalties epidèmiques, infeccioses i contagioses que des de temps remots ha patit la població. La disponibilitat de dades al respecte, abans i ara, permeten localitzar i situar l'escenari, valorar la seva incidència i freqüència, així com les tendències i les perspectives de la mortalitat i morbiditat per tal d'aixecar programes d'higiene i salut pública adients. Així mateix, permeten avaluar l'eficàcia de les mesures emprades per a combatre-les o prevenir-les.

Ara bé, l'exactitud, la precisió, la fiabilitat i la comparabilitat d'aquestes estadístiques presenten dificultats generades per factors de diversa índole, com ara l'existència de multiplicitat de situacions o malalties que poden provocar la mort, la disparitat en els diagnòstics o les diferents pràctiques mèdiques desenvolupades al llarg del temps. Totes elles dificultats a les quals cal afegir les vinculades essencialment als procediments seguits per a la seva inscripció segons la legislació establerta al respecte en cada país i al mètode emprat per al seu aprofitament estadístic.

La resolució d'una gran part de les dificultats que presenta la classificació de les defuncions per les seves causes està íntimament associada a la necessitat de l'existència d'un llistat estàndard i uniforme de les mateixes i dels criteris a emprar per a la imputació d'una o altra causa. Com indica Nacions Unides en el seu *Manual de Métodos y estadísticas Vitales*, "El establecimiento de un método uniforme de clasificación de las causas de defunción ha sido indudablemente el trabajo más intenso que se ha llevado a cabo en el campo de las estadísticas vitales. Los esfuerzos por clasificar las causas de defunción se remontan a la época de Sauvages (1706-1777)" (Nacions Unides, 1955: 193).

El reconeixement de la necessitat d'una classificació de les causes de decés i de la seva homogeneïtzació internacional es remunta bàsicament a la segona meitat del segle XIX quan, en el primer Congrés Internacional d'Estadística celebrat a Brussel·les el 1853, es va designar un comitè integrat pels Drs. William Farr (aleshores *Compiler of Abstracts* de la *General Register Office* d'Anglaterra des de 1839) i Marc d'Espine per a l'elaboració d'una llista de malalties susceptible de ser aplicada per les oficines d'estadística de tots els països en la classificació de les defuncions. En varen resultar dues relacions que foren presentades i unificades en una llista única, de 139 rúbriques, en el segon Congrés Internacional d'Estadística de l'any 1855. Aquesta classificació va ser revisada en les Conferències Internacionals d'Estadística dels anys 1864, 1874, 1880 i 1886, però no va rebre l'aprovació universal.

L'acceptació general es produiria l'any 1893 en la reunió celebrada a Xicago per l'*Institut International de Statistique* (successor de les Conferències Internacionals d'Estadística en la tasca de classificació), en la qual es va aprovar la Nomenclatura Internacional de Causes de Defunció, coneguda col·loquialment com la 'Classificació d'en Bertillon'. Fou presentada pel seu principal artífex, el Dr. Jacques Bertillon com a president del comitè que havia estat designat a l'efecte per l'esmentat Institut en la reunió celebrada a Viena el 1891. Aquest llistat constituïa una síntesi de les anteriors classificacions (l'anglesa, l'alemanya i la suïssa) i seguia el principi del Dr. William Farr de considerar malalties generals i malalties localitzades en un òrgan concret o en una determinada regió anatòmica (E. Vargas, 1991: 191-197). Per instrucció del Congrés de Viena, Bertillon va establir una relació detallada amb 161 rúbriques, una intermèdia de 99 i una altre de més abreujada amb 44 entrades. La classificació va ser revisada en les subsegüents conferències internacionals de revisió⁵⁷² dels anys 1900 (primera revisió), 1909 (segona revisió) i 1920 (tercera revisió). Cal precisar que l'*Institut International de Statistique* va capitanejar aquesta comesa revisionista a través de la figura del Dr. Jacques Bertillon fins l'any 1928, després de la mort d'aquell el 1922, quan va assumir-ne la preparació una comissió mixta formada per l'*Institut International de Statistique* i l'Organització d'Higiene de la Societat de Nacions, institucions durien a terme la quarta revisió de l'any 1929 i la cinquena de 1938.

Posteriorment, arran de la dissolució de la Societat de Nacions el 1946, la revisió i el desenvolupament de la llista va passar a ser una funció de l'Organització Mundial de la Salut⁵⁷³. La Primera Assemblea Mundial de la Salut va aprovar, el 1948, la Sisena

⁵⁷² L'*Institut International de Statistique* va aprovar l'any 1899 una resolució per la qual s'instava a tots els països a adoptar la classificació. Per aquesta mateixa resolució, s'establia la revisió decennal de la nomenclatura, en resposta a la proposta aixecada l'any anterior a l'*Institut* per l'*American Public Health Association*.

⁵⁷³ La Conferència Internacional de la Salut celebrada a Nova York l'any 1946 confia a la Comissió Interina de l'Organització Mundial de la Salut la revisió de la Nomenclatura, la proposta de modificacions i la presentació

Revisió de la Llista Internacional de Malalties i Causes de Defunció, coneguda amb el nom de “Classificació Estadística Internacional de Malalties, Traumatismes i Causes de Defunció”⁵⁷⁴. A aquesta la següen les revisions dels anys 1948 (sisena revisió), 1955 (setena revisió), 1965 (vuitena revisió), 1975 (novena revisió) i 1985 (desena revisió).

La classificació de l'any 1948 havia estat presentada pel Comitè d'Experts en Estadístiques Sanitàries de l'OMS i ratificada en la Conferència Internacional per a la Sisena Revisió Decennal, que havia tingut lloc el mateix any a París⁵⁷³. Aquesta sisena conferència, endemés de l'aprovació de la relació de causes sotmesa a ratificació per la Primera Assemblea Mundial de la Salut, va sol·licitar que aquesta emprengués les mesures oportunes per tal que el llistat fos utilitzat mundialment. L'Assemblea va acordar, en la “Reglamentació núm. 1 de l'organització Mundial de la Salut, relativa a la Nomenclatura (incloent la compilació i publicació d'estadístiques) de Malalties i Causes de Defunció”⁵⁷⁵, el caràcter vinculant i obligatori de l'ús de la llista per part de tots els països membres de l'OMS, de la mateixa manera que ho eren tots els altres acords i tractats establerts amb aquesta institució. La nova Nomenclatura havia d'entrar en vigor l'1 de gener de 1950. Val a dir que aquest fou un pas molt important en la normalització i adopció, a escala nacional i internacional, d'un llistat uniforme de causes de defunció.

En perspectiva històrica, la Nomenclatura Internacional de Causes de Defunció ha seguit, a grans trets, els principis establerts per a la seva classificació pel Dr. William Farr, qui considerava que

“Les divisions de base d'una Statistiques des Maladies en général résident dans la façon même dont celles-ci se manifestent, soit qu'elles se développent et sévissent exclusivement dans des endroits définis (maladies endémiques), soit qu'elles se propagent, comme le Choléra, d'un pays à un autre (maladies épidémiques) ou qu'elles se transmettent par contagion, soit qu'elles naissent d'une manière isolée (sporadiquement), des causes les plus banales, les sources du mal se trouvant à l'intérieur de l'organisme, soit encore qu'elles résultent directement d'un traumatisme” (Citat a *Demographic Yearbook 1951*: 54).

Així, la Classificació Internacional de 1948 segueix, en línies molt generals, els principis que informaren les Llistes Internacionals anteriors de Causes de Defunció i contempla com a grans grups de divisió de les malalties, traumatismes i causes de

d'una llista per a la propera reunió de la Conferència Internacional per a la Revisió Decennal de la Nomenclatura Internacional de Causes de Defunció (la que seria la sisena conferència de revisió), la qual va tenir lloc a París l'any 1948. A l'efecte, la Comissió Interina va designar un Comitè Tècnic d'Experts en Estadístiques Sanitàries.

Entre els postulats de la Constitució de l'Organització Mundial de la Salut consta que ha d'establir i revisar la nomenclatura internacional de malalties, causes de mort i dels procediments sanitaris (article 2 del capítol. II).

⁵⁷⁴ La classificació apareix en el volum I del *Manuel de Classement Statistique International des Maladies, Traumatismes et causes de Décès / Manual of the International Statistical Classification of Diseases, Injuries and Causes of Death*, publicat en dos volums per l'Organització Mundial de la Salut el 1948.

⁵⁷⁵ La reglamentació va ser aprovada el 24 de juny de 1948 amb l'objectiu d'assegurar la uniformitat i comparabilitat de les estadístiques i causes de defunció.

defunció: el grup de les malalties causades per agents infecciosos ben definits; al què segueixen categories que comprenen tumors, al·lèrgies i malalties de les glàndules endocrines, del metabolisme i de la nutrició; a continuació es classifiquen la resta de malalties en funció de la seva localització anatòmica i, finalment, la darrera secció comprèn una doble classificació dels traumatismes (Nacions Unides.1955: 193-194).

William Farr també havia procedit a classificar les causes de decés en cinc grans grups, divisió que no va reeixir. No obstant, les regles bàsiques que va establir per a determinar com i quines malalties o estats mòrbids s'havien d'incloure en la relació han estat seguides, en certa mesura, en els llistats internacionals, a dir, han estat precursoras⁵⁷⁶ dels preceptius aplicats en les diferents nomenclatures internacionals que, a grans trets, postulen com a directrius generals per a la classificació les regles que segueixen:

- la finalitat de la nomenclatura no és la classificació exhaustiva de tots i cadascun dels estats patològicament definits per un terme, sinó l'obtenció d'estadístiques sobre causes de defunció.
- les malalties i les afeccions mòrbides tindran una rúbrica pròpia en funció de la freqüència i la importància que tinguin com a causants de les defuncions i en la mesura que es prestin a ser clarament diferenciades.
- així mateix es preveuen rúbriques diferents per a aquelles malalties de poca incidència, però que són fàcilment identificables en un mateix grup.
- algunes rúbriques tenen una denominació més genèrica, o menys ben definida en termes patològics, en incloure sota un mateix epígraf malalties molt properes entre elles però no idèntiques.
- les malalties difícilment diferenciades entre elles seran agrupades en un mateix calaix de sastre com a categoria residual del grup.

I si bé no tots els estats definits mèdicament tenen una rúbrica específica o individual en la nomenclatura, existeix una rúbrica o un número en el què sí poden ser encabits, a saber, no hi ha una rúbrica per a cada malaltia o traumatisme, però sí una rúbrica o un número de codificació en el qual classificar-les. Per altra banda, totes les

⁵⁷⁶ W. Farr considerava que:

- les afeccions amb denominació pròpia en els informes mèdics haurien de ser incloses específicament a les taules, al marge de la seva poca incidència, a excepció feta d'aquelles extremadament infreqüents, les quals serien designades sota una rúbrica general indicant-ne les precisions en notes.
- caldria un nombre reduït de grups principals per tal d'evitar xifres poc elevades que desvirtuïn els resultats obtinguts.
- en el cas que una malaltia porti a una altra com a complicació de la primera, serà considerada com a causa de la defunció la primera.

revisions de les nomenclatures s'han adaptat al progressos mèdics tals com els que comporten la inclusió de noves famílies d'afeccions.

Per altra banda, cada cop s'ha donat més èmfasi a l'etiologia de les malalties en la seva classificació, però no s'ha considerat, ni practicable ni desitjable, transformar-la en una base estrictament etiològica. Aquest canvi comportaria la separació de malalties pròximes o de la mateixa naturalesa, o bé la fragmentació de grups d'afeccions amb característiques ben definides, en petits grups de base etiològica, però poc significatius estadísticament

Aquests són els criteris generals que han estat rectors per a l'elaboració de les diferents classificacions internacionals de malalties, traumatismes i causes de defunció hagudes en el període que ens ocupa. Ara bé, com s'indicarà en aquest mateix apartat, un cop obtingut un llistat uniforme, les regles per a la imputació d'una mort en una o altre causa de defunció són tan importants com la mateixa classificació. Endemés, els continus avenços en el coneixement mèdic o la diferent òptica de cada escola mèdica impliquen variacions tant en l'atribució com en la pròpia classificació de les causes. Així, en les successives revisions d'aquestes relacions s'ha alterat el contingut d'alguns apartats i rúbriques, la qual cosa dificulta l'anàlisi de l'evolució de les probabilitats de morir en funció de les causes en estudis de caràcter longitudinal.

L'establiment de la revisió decenal de la Nomenclatura Internacional de Causes de Defunció, periodicitat establerta des de 1899⁵⁷², ha implicat la creació de noves rúbriques i la consegüent transferència de categories de malalties d'un epígraf a un altre, la qual cosa comporta ruptures en les tendències de les sèries de mortalitat d'algunes causes de mort. Quan es procedeix al traspàs d'una rúbrica completa a un altre apartat de la llista, les dades poden ser ajustades fàcilment en la reconstrucció temporal de la sèrie. Així, per exemple, en la nomenclatura de 1929 (4a revisió) la '*tabes dorsalis*'⁵⁷⁷ formava part del grup d'afeccions del sistema nerviós i dels òrgans sensorials, mentre que la sífilis pertanyia al grup de les malalties infeccioses i parasitàries. En la cinquena revisió (1938), si bé la sífilis es va mantenir en el mateix grup, la *tabes dorsalis* va ser reordenada com a sífilis. Per tant, a efectes d'homogeneïtzació de les sèries de defuncions per sífilis entre la quarta i la cinquena revisió, només cal sumar les rúbriques 'sífilis' (localitzada en el grup de malalties d'infeccioses i parasitàries) i *tabes dorsalis* (localitzada en el grup de malalties del sistema nerviós i dels òrgans sensorials) de la classificació de 1929 (4a revisió) per tal que les defuncions siguin comparables a les de la rúbrica 'sífilis' de la revisió de 1938 (5a revisió).

⁵⁷⁷ Malaltia consistent en la progressiva degeneració del teixit nerviós en la medul·la espinal com a conseqüència de la sífilis.

En d'altres casos l'ajustament és més difícil. En la cinquena revisió (1938) les morts esdevingudes per aneurisma de l'aorta i els seus sinònims van ser reclassificades com a 'sífilis', mentre que en la quarta revisió eren incloses en el títol general i sense epígrafs independents d' 'aneurisma (excepte els de cor)'. Per tant, l'agregació sota una mateixa rúbrica no permet determinar de forma immediata i directa el nombre específic del total d'aneurismes recollits per la classificació de 1929 que haurien de ser transferits a la categoria 'sífilis' per tal que aquesta fos comparable.

A aquests inconvenients cal afegir els relacionats amb la precisió en la diagnosi de la causa de la mort, ja que la qualitat de les estadístiques de defunció per les seves causes també depèn de la qualitat del declarant d'aquestes. La veracitat, precisió i exactitud no serà la mateixa si la causa enregistrada és declarada per un professional de la medicina o bé per un familiar, el qual pot desconèixer o amagar intencionadament la causa real. El secret professional, la confidencialitat, el dret a la intimitat i l'estigma social que pesa negativament sobre algunes malalties com la sífilis i altres afeccions venèries, l'alcoholisme, la tuberculosi o la sida, entre d'altres, sovint comporten una alegació distinta a la real, o no correcta, de la causa del decés, amb la consegüent repercussió en el seu tractament estadístic.

Per altra banda, si bé en la majoria de països les lleis prescriuen l'obligatorietat d'ompliment del Certificat Mèdic de Defunció pel metge que assisteixi al finat en la seva darrera malaltia, igualment es produeixen inexactituds en la imputació de l'afecció que provoca la mort en tant i en quant la precisió en el diagnòstic depèn del nivell de coneixements i del grau d'especialització del personal mèdic, de la seva experiència professional, de la coneixença i del discerniment que tingui de les classificacions estadístiques i de les regles que les regeixen, de l'existència legal o no de la confidencialitat de la informació relativa a la causa de la defunció, i de la sensibilitat i conscienciació del personal sanitari sobre la importància que té, a efectes estadístics, el CMD i l'indicació en el mateix de la causa de l'òbit.

Pel que fa als errors en la diagnosi i atribució de la causa del decés, els propis encarregats de l'estadística espanyola ja apuntaven, el 1906, que l'elevat nombre de casos assignats a les malalties mal definides a Espanya, sobretot en les poblacions que no són capitals de província, evidencien tant el grau d'aproximació amb que s'han obtingut les altres causes de defunció, com la imperícia o negligència dels qui intervenen en la fixació d'aquesta dada, així com les dificultats que comporta una escrupolosa determinació de la mateixa⁵⁷⁸. Un mecanisme d'avaluació de la bondat de

⁵⁷⁸ Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, 1906: LVI ("Introducción").

les xifres consisteix en analitzar l'evolució al llarg del temps del percentatge que suposen les defuncions de causa desconeguda, mal definida o atribuïda a la senilitat respecte del total de defuncions.

Amand Blanes n'ha fet l'estudi per al període 1959-1991, constatant una notable reducció del seu percentatge per la millora en les certificacions i gràcies als avenços en el coneixement mèdic. No obstant això, aquest fenomen introdueix una distorsió en l'evolució històrica de la resta de causes de mort, doncs *“se plantea el problema de que un incremento en una determinada causa de muerte puede ser reflejo de una mejora en la certificación y no de una mayor incidencia de esa enfermedad en la población. Estas defunciones no pueden ser distribuidas entre el resto de grupos de causas en base al peso de cada uno de ellos sobre el total de defunciones, ya que se ha constatado que ciertas causas de muerte son más frecuentemente mal diagnosticadas o mal declaradas que otras”* (Blanes, 1996: 19). En definitiva, l'exactitud en la diagnosi de la causa del decés pot ser variable, tant entre malalties com entre metges.

Hem vist com en l'atribució d'una defunció a la seva causa es pot concórrer en errors d'identificació de la mateixa, però també en la seva adscripció quan l'origen del traspàs pot estar vinculat a una multiplicitat de causes. Els problemes de classificació que presenten les morts esdevingudes per una única causa no van més enllà de les, més o menys importants, dificultats esmentades. Altra cosa és la classificació d'una defunció quan hi concorren causes concomitants. És el cas, per exemple, de les malalties que presenten complicacions o aquelles en les què es declara alguna infecció afegida, a dir, les defuncions en les quals hi poden haver contribuït més d'un factor com a desencadenants de l'esdeveniment fatal. En aquestes circumstàncies, i a efectes estadístics de confecció de la taula numèrica de les defuncions per les seves causes, cal assignar la mort a un únic agent, la qual cosa implica la tria d'aquest entre les afeccions que han contribuït al desenllaç final. El problema principal radica en la divergència en quant als mètodes i als criteris seguits en la determinació de la causa principal de l'òbit, tant a nivell nacional com internacional. Si no hi ha regles o si bé aquestes no segueixen un mètode d'aplicació infalible en l'elecció de la causa principal, un mateix estat morbíd pot ser imputat, i per tant classificat estadísticament, a causes diferents, donant resultats estadísticament també diferents i de poc potencial comparatiu.

Aquest problema ja fou abordat per en Jacques Bertillon en la Conferència Internacional per a la Revisió de la Nomenclatura de Causes de Defunció celebrada l'any 1900. Com a apèndix de la nomenclatura establerta, feu un decàleg de les complicacions més freqüents de cada malaltia important, indicant-ne les negligibles. A

més, introduïa regles generals per a la tria de la causa bàsica de defunció a tabular estadísticament en els processos de causes múltiples.

Per a en Bertillon, quan una malaltia és originada per una complicació directa i freqüent de l'altre, la mort es classificarà en la rúbrica de la inicial. Si la vinculació entre ambdues no és prou clara, es procedirà a imputar la defunció a la més perillosa. En el cas que una de les dues possibles causes de mort sigui una afecció transmissible, es comptabilitzarà com a tal. Per altra banda, si es diagnostica alhora una malaltia d'evolució lenta i una d'evolució ràpida, l'òbit serà atribuïble, preferentment, a la segona.

Aquets preceptes generals foren seguits per la majoria dels Serveis d'estadística dels països integrants de la Conferència Internacional d'Estadística fins als nous mètodes plantejats el 1948 per l'OMS. Ara bé, la manera en què les regles van ser aplicades va variar molt entre aquells per la divergència en el sistema seguit en la seva aplicació ja que, malgrat el seguiment de criteris idèntics, la imputació de causes, abans i ara, pot variar en funció de l'existència o no de certificats mèdics de defunció, del tipus de model emprat, en tant que sigui més o menys complet en el detall sobre el procés mòrbid i en funció de qui és la persona responsable de emplenar-lo, i de a qui correspon l'elecció de la causa de defunció que tindrà efectes estadístics (el metge, altre personal mèdic, un parent o bé l'oficina estadística).

En resum, l'aplicació de mètodes diferents pot conduir a resultats també diferents i a problemes de comparabilitat. Així es constata, per exemple, en l'estudi realitzat l'any 1935 per la *United States Bureau of the Census* a requeriment de la Comissió per a la Revisió de la Llista Internacional de Causes de defunció: les pràctiques estadístiques turques, a diferència de les de Noruega, d'Anglaterra, de Gal·les i dels EUA, consistien a atribuir, en cas d'una defunció en la què convergien la pneumònia i algun altre procés infeccios (com la grip) o parasitari (com l'escarlatina o la tos ferina), a la primera la causa de la defunció i a considerar la infecciosa o parasitària com a secundària. En conseqüència, aquest criteri comportarà problemes de comparabilitat entre els països ja que el pes relatiu dels grups de causes es veurà afectat en tant i en quant les dues malalties pertanyen a grups de causes diferents: la pneumònia pertany al grup de les malalties respiratòries i no al de les infeccioses o parasitàries (*Demographic Yearbook 1951*, p. 56-57).

Per altra banda, abans de 1948, els països a on les certificacions mèdiques de defunció amb indicació de causes múltiples eren un pràctica habitual (Dinamarca, Anglaterra, Gal·les, Suècia, Suïssa o els EUA), tampoc estaven exempts de febleses. Si

bé en molts casos era el professional mèdic qui efectivament escollia la causa principal de la mort, prèviament a ser reportada a l'oficina d'estadística, no existia cap garantia que tots els membres del col·lectiu mèdic seguissin idèntiques regles de selecció que les establertes i utilitzades pel Servei estadístic oficial en la determinació de la causa principal de la mort.

Malgrat la consignació gairebé generalitzada arreu del món de la causa del decés en les partides del Rc, la casuística a nivell internacional era molt variada. Recordem que la inscripció de la defunció té un origen legal. I en gairebé tots els països, endemés de la comunicació de la mort i de les característiques del difunt, s'inclou una declaració sobre la pròpia causa. Però en alguns Estats, a diferència de l'al·legació del fet mateix de la defunció, la concreció específica del motiu que la provoca no esdevé imperativa, sent tan sol requerida la naturalesa de la mateixa en termes molt genèrics amb l'objecte de discernir entre les morts naturals i les accidentals o violentes per tal de poder emprendre accions penals. Així, per exemple, abans de l'establiment del Model de Certificat Mèdic Internacional uniforme, elaborat per l'OMS el 1948 (en vigor des de 1950), països com el Canadà, els EUA i les Filipines disposaven d'un CMD molt complet i detallat en quant a la causa principal i als processos mòrbids concomitants. A més a més, el certificat estava integrat en la pròpia acta original de defunció, la còpia de la qual constituïa l'informe estadístic que era tramès per al seu ús estadístic a l'organisme competent en la matèria. A l'altre extrem, en països com Ceilan, si bé el certificat mèdic també era agregat a l'informe estadístic, només es requeria l'anotació d'una única causa de defunció que, pel general, era registrada amb els termes: natural, violenta o accidental, sense cap altre detall addicional (Nacions Unides, 1955). En Estats com l'espanyol o el Xilè, el CMD constituïa (i constitueix encara avui en dia) un document separat del formulari estadístic, de tal manera que la causa del decés era anotada en el butlletí dissenyat per a usos estadístics, a partir de la consignada en la certificació facultativa, certificació que era conservada en l'arxiu registral. Ara bé, mentre a Xile la 'causa de defunció' contemplava els epígrafs 'intermèdia', 'originària' i 'connexes', a Espanya no era possible efectuar la mateixa descripció del procés mòrbid, doncs en la certificació mèdica tan sols s'exigia l'anotació d'una única causa de defunció, sense cap altre especificació al respecte que no fos el codi assignat en la nomenclatura internacional vigent. Un cas certament curiós és el de Suïssa, a on el secret professional impedia la consignació de la causa de la mort, tant en el registre administratiu com en el formulari estadístic. El registrador civil procedia a emplenar el formulari estadístic, sense deixar constància del motiu del decés. Acte seguit, l'informe era enviat al metge que havia atès al finat, a l'objecte que fos ell mateix qui anotés la causa de la defunció. Així, la informació s'obtenia a través de la remissió directa per

part del metge assistent en la defunció, als serveis estadístics, d'aquell formulari que prèviament havia omplert i tramès el registrador al metge per tal que aquest emplenés l'únic camp buit d'informació: la causa de la mort amb indicació del caràcter accidental, de suïcidi o d'homicidi de la mateixa en cas de defunció per violència externa (Nacions Unides, 1955; *Demographic Yearbook 1951*).

Davant d'un mapa de pràctiques tan variades i distintes, calia establir procediments més uniformes per al registre i selecció de la causa de defunció en vista a l'elaboració de l'Estadística de Defuncions per causa, ja fos el metge o el Servei estadístic el responsable de la seva tria als efectes estadístics. I si bé, com ja s'ha fet referència, la qüestió fou tractada en diverses reunions internacionals, no s'arribarà a un acord fins a la Conferència Internacional per a la Sisena Revisió de les Llistes Internacionals de Malalties i Causes de Defunció celebrada l'any 1948. Els problemes específics de la declaració de la causa de defunció havien estat discutits en la Conferència Internacional celebrada a Ginebra l'agost de 1925, amb la participació dels directors dels Serveis nacionals d'estadística i dels caps o assessors tècnics de les oficines estadístiques mèdiques. En aquesta ocasió, la Comissió d'Higiene de la Societat de Nacions va elaborar un informe en el qual formulava algunes recomanacions per a un "Model Uniforme de Certificat de la Causa de Defunció". Malauradament, les dificultats que comportava l'obtenció de la informació necessària per a procedir a la selecció de la causa bàsica de defunció quan en el desenllaç n'hi intervenien de concomitants, va portar a la revisió del model el 1948.

Entre les principals recomanacions aprovades per la Conferència, cal destacar la pròpia necessitat de la certificació mèdica de la causa del decés per part del metge assistent; la homogeneïtzació de les preguntes a efectuar en el document per al discerniment de la causa principal i la d'aquelles que hi contribuïren de forma independent; l'establiment de regles uniformes per a la seva selecció; la difusió i l'ensenyament de les mateixes; la conscienciació de la importància del CMD entre els professionals; la centralització de totes les estadístiques demogràfiques; la tabulació directa de la causa de l'òbit a partir dels propis certificats mèdics, i la confidencialitat de la certificació (Nacions Unides, 1955: 191-192).

L'any 1948 s'insisteix en sol·licitar l'adopció, a escala nacional i internacional, d'un model comú de certificat mèdic i l'ús de normes uniformes per a la tria i classificació de les causes de defunció. L'OMS, concretament el seu Comitè d'Experts en Estadístiques Sanitàries, va fer seves aquestes recomanacions. Va establir un model i va elaborar un *Manuel de Classement Statistique International des Maladies, Traumatismes et causes de Décès*, en el qual es donen instruccions destinades a orientar

als metges sobre l'ús i emplenament del certificat ⁵⁷⁹. Els països membres de l'OMS estaven obligats a ajustar-se al màxim possible a aquell "Model Internacional de Certificat Mèdic de Causa de Defunció" (MICMD)⁵⁸⁰, que reproduïm més avall (Imatge 23), doncs, en virtut de l'article 9 de la ja citada "Reglamentació núm. 1 de l'organització Mundial de la Salut relativa a la Nomenclatura ..." ⁵⁸¹, cada membre havia d'adoptar un prototipus, el més similar possible al model donat, que aportés dades sobre:

- I. la malaltia o condició patològica que produís la mort, amb les circumstàncies mòrbides anteriors que poguessin existir, per tal que la causa bàsica de defunció fos clarament identificable.
- II. La resta de condicions patològiques significatives que contribuïssin al decés, malgrat no estiguessin relacionades amb la malaltia o condició patològica que aquesta va produir.

Imatge 23. Model Internacional de Certificat Mèdic de Causa de Defunció proposat per l'Organització Mundial de la Salut l'any 1948

CAUSA DE DEFUNCION		Intervalo aproximado entre el comienzo de la enfermedad y la muerte
I		
<p><i>Enfermedad o condición patológica que produjo la muerte directamente*</i></p> <p style="margin-left: 20px;">a)</p>	<p>debida a (o como consecuencia de)</p>	
<p><i>Causas antecedentes. Causas antecedentes o condiciones morbosas, si existiera alguna, que produjeron la causa arriba consignada, mencionándose en último lugar la causa básica o fundamental</i></p> <p style="margin-left: 20px;">b)</p>	<p>debida a (o como consecuencia de)</p>	
<p style="margin-left: 20px;">c)</p>		
II		
<p><i>Otras condiciones patológicas significativas que contribuyeron a la muerte, pero no relacionadas con la enfermedad o condición morbosa que la produjo</i></p>	<p>.....</p> <p>.....</p>	
<p>* No quiere decirse con esto la manera o modo de morir, p.e. debilidad cardíaca, astenia, etc. Significa propiamente la enfermedad, lesión o complicación que causó el fallecimiento</p>		

Font: Naciones Unidas, 1955: 117.

En el *Manuel...* de l'OMS es fan avinents normes per a la imputació de la causa bàsica de defunció i es plantegen els principis generals del nou mètode proposat, entre els quals destaca l'exaltació de la figura del metge o del cirurgià com la persona més

⁵⁷⁹ El reglament internacional de 1948 es va inspirar en el *Manuel des causes concomitantes de décès* adoptat pels EUA i en els mètodes en vigor aleshores a l'Anglaterra i al País de Gal·les.

⁵⁸⁰ El Model Internacional de Certificat Mèdic de Causa de Defunció fou publicat a "Medical Certification of Cause of Death. Instructions for Physicians on Use of International Form of Medical Certificate of Cause of Death" a *Bulletin of the World Health Organisation*, Genève: Supplement 3, 1952.

⁵⁸¹ La reglamentació núm. 1 es pot consultar a World Health Organization: *Official Records of the World Health Organization*, Núm. 13.

qualificada per a emplenar el certificar i designar la causa de la defunció, tant la que ha d'incorporar l'estadística, la bàsica, com tota la informació complementària sobre les afeccions o factors que contribueixen a la mort. En conseqüència, la causa inicial de defunció declarada pel professional de la medicina serà l'acceptada per als usos estadístics, llevat dels casos excepcionals previstos en el manual. Nacions Unides secundarà aquest criteri declarant que "*en cuanto sea posible, la certificación médica de la causa de defunción deberá hacerla el médico que haya atendido al paciente*" (principi nombre 209 C, Nacions Unides, 1953: 8).

La Comissió d'Estadística de Nacions Unides també secundarà aquelles directrius en els seus *Principios para un Sistema de Estadísticas Vitales* publicats l'any 1953. En el seu principi nombre 307, recomanarà que l'informe estadístic de decés s'ajusti, al màxim possible, al MICMD elaborat per l'OMS⁵⁸² en relació a l'anotació de la causa del decés i al procés/sos mòrbids que l'acompanyen.

Com s'ha indicat, el Model fou concebut per a facilitar la tria de la causa principal de defunció en cas de concomitància amb d'altres, per a la qual cosa calia procedir a la descripció del desenvolupament lògic de la mateixa i dels processos que precedeixen a la mort. Endemés, i com ja havia apuntat la Societat de Nacions en el seu informe de l'any 1925, amb el nou certificat es pretenia donar resposta a la necessitat d'uniformitzar, arreu, les qüestions requerides als metges en la declaració del decés, ja que preguntes diferents poden portar a respostes distintes i, per tant, el material estadístic i l'anàlisi que se'n faci del mateix pot variar enormement. Precisament per aquesta raó, la Comissió d'Estadística de Nacions Unides va adherir-se, l'any 1953, als esforços i al treball efectuat per l'OMS, atribuint a la rúbrica 'causa de defunció' la màxima prioritat en el seus *Principios para un Sistema ...* i definint el concepte en els termes transcrits a l'inici d'aquest apartat, aclarint que

"Los síntomas o modos de fallecer tales como debilidad cardíaca, astenia, etc. no son considerados como causa de muerte a los fines estadísticos. La 'causa básica de defunción' que es la que se debe adoptar a efectos de tabular las estadísticas de mortalidad, en vez de la causa directa o el antecedente intermedio, se puede definir como a) la enfermedad o lesión que inició la cadena de acontecimientos patológicos que condujeron a la defunción, o b) las circunstancias del accidente o de la violencia que produjo la lesión fatal" (Nacions Unides, 1953: 13).

Val a dir que aquest conjunt de criteris es mantindran en els anys següents, doncs la definició i el protocol establerts per Nacions Unides l'any 1974 (aprovats per la Comissió d'Estadística el 1970) per a la determinació de la causa bàsica de defunció

⁵⁸² El principi núm. 307 diu així: "307. Modelo del informe estadístico sobre un hecho vital (...). c) En cuanto al certificado médico que indique la causa de defunción, se sugiere que su forma se ajuste en cuanto sea posible al 'Modelo Internacional de Certificado médico de causa de defunción'" (Nacions Unides, 1953: 11)

seran redactats, en els seus nous principis i recomanacions, en termes gairebé idèntics als presentats l'any cinquanta-tres i als fixats per l'OMS el 1965⁵⁸³. I és que, segons el principi nombre 51,

“La causa básica de defunción, en vez del antecedente directo o inmediato, es la que tiene que adoptarse como causa principal para la tabulación de las estadísticas de mortalidad, y se define como a) la enfermedad o lesión que inició la cadena de sucesos que condujo directamente a la muerte, b) las circunstancias del accidente o violencia que produjo la lesión mortal.

(...) para obtener la aplicación uniforme del principio arriba citado está claro que debe usarse el modelo de certificado médico recomendado por la Asamblea Mundial de la Salud. Con el uso de dicho modelo se asigna al médico o cirujano que firma el certificado de defunción, la responsabilidad para describir la cadena de acontecimientos. Se supone, con razón, que el médico que certifica en ejercicio profesional está en mejor posición que cualquier otra persona para decidir qué causa patológica condujo a directamente a la muerte, y para señalar las enfermedades antecedentes, si existen, que dieron lugar a dicha causa”⁵⁸⁴.

Entre els països que l'any 1950 van adoptar el Model Internacional de Certificació Mèdica de la Causa de Defunció (MICMD), elaborat el 1948, destaquen: Anglaterra i Gal·les, Canadà, EUA, Guatemala, Holanda (el 1952) Israel, Japó, Noruega, Nova Zelanda, Panamà, Tailàndia, Uruguai i Xile (el 1954). Algun país van procedir a elaborar adaptacions nacionals d'aquell, és el cas d'Austràlia, Cuba, Dinamarca, Equador, Grècia, Islàndia, Itàlia, Luxemburg, Mèxic, Xile (fins el 1954), Suïssa i Txecoslovàquia. D'altres països seguiren amb el model anterior, revisat el 1938: Bolívia, Filipines, Paraguai i Holanda (fins el 1952) (*Demographic Yearbook 1951*). Però a Espanya no es va procedir a adaptar el *Boletín Estadístico de Defunción* (BED) a cap dels models internacional de certificació mèdica de defunció fins a l'any 1959, quan, arran de la reforma del Registre civil espanyol de 1957, es regulen les estadístiques derivades d'aquest⁵⁸⁵.

Els nous butlletins espanyols entrarien en vigor l'any 1960 incorporant les recomanacions internacionals en matèria de certificació mèdica de causes de defunció, en aquest cas les establertes per l'OMS el 1948. Com s'ha mostrat a l'apartat sobre “El Certificat Mèdic de Defunció i el registre de la causa de defunció” (veure punt II.4.5), el BED conté un únic apartat a complimentar pel facultatiu, es tracta de la consignació de la causa de la defunció, el format del qual s'inspira en el MICMD; però no el reproduceix

⁵⁸³ Organització Mundial de la Salut (1967) *Manual de la Clasificación Estadística Internacional de Enfermedades, traumatismos y Causas de Defunción, revisión 1965*. Ginebra: OMS, Vol. I: 489.

⁵⁸⁴ Nacions Unides, 1974, principi nombre 51, paràgrafs 215 i 217, p. 63 i Organització Mundial de la Salut (1967) *Manual de la Clasificación Estadística Internacional de Enfermedades, traumatismos y Causas de Defunción, revisión 1965*. Ginebra: OMS, p. 435.

⁵⁸⁵ Ordre de la Presidència de Govern del 8 de juliol publicada al *BOE*, núm. 173 de 21 de juliol de 1959, p. 9957-9965

fidelment. Cal recordar que a efectes legals i registrals no s'adopta aquell model internacional. En el cas espanyol, ambdós documents, el certificat i el BED, són independents: el primer s'arxiva en el Rc, mentre que el segon constitueix la font exclusiva de l'Estadística de Defunció. Aquest darrer és l'únic expedient tramés al Servei provincial d'estadística. No obstant, la informació relativa a la causa i a les circumstàncies de la mort que inclou el BED s'obtenen del CMD, podent ser indistintament transcrits tant pel metge que certifica la mort com per l'encarregat del Rc, amb els inconvenients que això comporta. Per tal de no redundar en l'explicació dels aspectes legals, procedimentals, de contingut, sobre la interacció entre el CMD i BED i els problemes que plantegen, ens remetem als títols II.4.4 i II.4.5, especialment als punts "Els butlletins estadístics establerts el 1960" i "El Certificat Mèdic de Defunció i el registre de la causa de defunció", respectivament.

Ara bé, malgrat el cert *décalage* espanyol, en termes temporals i de contingut, en relació al MICMD, Espanya s'acollirà a les classificacions internacionals de malalties i causes de mort a partir de 1899, essent en el MNP de 1900 quan s'efectuarà la primera incorporació a l'Estadística de Defuncions. Endemés, el desfasament entre l'aprovació de les revisions internacionals i la seva aplicació a les estadístiques espanyoles serà molt breu, un màxim de tres anys de diferència. Val a dir que, des de començaments del segle XX, el Servei estadístic espanyol va voler recollir, als efectes estadístics, la causa fonamental que provoca la mort, seguint les classificacions, els criteris i les recomanacions internacionals al respecte. No obstant, com ja s'ha indicat en altres apartats, la inadequació del formulari estadístic i de la certificació mèdica, així com les conseqüències atribuïbles al desconeixement diagnòstic, al procediment de certificació i d'imputació del motiu del decés per part dels metges, incidiran negativament en les estadístiques de mortalitat. Així ho evidencien els muntants de morts per causa indeterminada o inimputable. El pes relatiu dels epígrafs destinats a recopilar, en totes les nomenclatures de malalties i traumatismes, els decessos no susceptibles d'imputació a cap de les afeccions mòrbides llistades ens aproxima al grau d'efecte que la indeterminació de la causa de defunció pot tenir en la informació presentada en el MNP. Com a mostra, a Espanya, en la dècada dels cinquanta del nou-cents, la categoria "*Síntomas, signos o hallazgos anormales clínicos y de laboratorio, no clasificados en otra parte*"⁵⁸⁶, en la qual es consignen les causes de decés inclassificables en qualsevol dels altres 21 capítols de la classificació, significava prop del 15% de totes les causes de mort a Espanya. A dir, una mort de cada sis no podia atribuir-se ni tan sols a un apartat o sistema definit de l'organisme. Però aquesta circumstància es veia agreujada pel fet que no totes les causes mal definides i poc especificades s'agrupaven en aquell apartat,

⁵⁸⁶ Categoria inclosa en el Capítol XVIII de la Classificació Internacional de Malalties de 1948 (sisena revisió).

en cadascun dels altres també hi figurava un nombre considerable de rúbriques sense especificació detallada que, en conjunt, afectava entre el 40 i el 50% de totes les defuncions certificades (Segura, 1986: 52-60).

I malgrat la introducció de l'esquema bàsic del MICMD en el BED, els errors en les certificacions mèdiques i en l'atribució de la causa de la mort no seran resolts de forma definitiva. Essent així, per tal de vetllar per la necessària homogeneïtzació de criteris, el *Servicio de Estadísticas Sanitarias* de l'INE centralitzarà, des de l'any 1973, la tasca de buidatge i codificació de les causes de defunció consignades en els butlletins en un equip d'experts en la matèria i sotmetrà permanentment a controls de qualitat i a verificació informàtica mensual els llistats produïts. Per altra banda, en algunes províncies s'establirà la col·laboració amb l'autoritat sanitària provincial per tal que aquesta sol·liciti dels metges els aclariments pertinents quan es constati una marcada deficiència en la diagnosi del decés registrat en el BED⁵⁸⁷. Les institucions provincials procediran al buidatge de la informació continguda en els butlletins, sistematització que serà enviada a l'INE, junt amb els butlletins, per tal que procedeixi a la seva revisió i integració en la informació nacional.

No obstant les deficiències apuntades, a Espanya, a diferència d'altres països, la fiabilitat de les estadístiques de causes de mort és relativament major i s'ha anat incrementant amb el pas del anys per l'obligatorietat de l'expedició del CMD per part del metge de la família o d'un forense⁵⁸⁸, de tal manera que, com manifesta el propi INE, al MNP de 1961 ja es xifrava en l'estadística espanyola de causes de defunció "*un 84 por 100 de causas definidas, constituyendo solamente un 16 por 100 la senilidad y causas deficientemente definidas, cifra halagüeña para este tipo de estadística*" (INE, 1964: 24).

Vistes les dificultats a l'entorn de la variable 'Causa de defunció', vegem ara quines han estat les nomenclatures utilitzades en les estadístiques de mortalitat espanyoles entre l'any 1863 i 1975.

És a la publicació del decenni 1861-1870 quan es presenten les defuncions anuals del període 1863-1870 classificades, per primer cop, per les seves causes. Es tracta d'una classificació pròpia en cinc grups ('*enfermedades comunes*', '*enfermedades epidémicas y contagiosas*', '*muertes naturales repentinas*', '*muertes violentas*' i '*muertes*

⁵⁸⁷ En el cas de Catalunya, per acord entre l' Institut central d'estadística i documentació de la Generalitat de Catalunya i l'INE, serà el Departament de Sanitat i Seguretat Social qui codificarà els butlletins estadístics i es responsabilitzarà de la correcta especificació de les diagnosis en aquells.

⁵⁸⁸ Article 85 de la LRC de 1957 i articles 274 i 275 del RRC de 1958. Cal advertir que les funcions que en aquests articles s'encomanaven als Metges del Registre civil, passen a ser funcions dels metges forenses quan els primers són integrats en aquests darrers.

seniles'), que no ofereix cap tipus de fiabilitat als investigadors (Bernabeu, 1992 i 1993) perquè, entre d'altres raons, "*La ambigüedad terminológica, así como las dificultades materiales para la diagnosis de las causas, llevan a la consideración de desechables estas cifras*" (Sánchez Aguilera, 1996: 157). En aquest mateix sentit, en el pròleg de *Estadística del Registro civil de España, durante el año de 1873. Estadística de los Registros Civiles de Madrid* s'indica que

*"El examen de las certificaciones de defunción que existían en los mismos [es refereix als registres civils], hizo comprender la conveniencia de que se revisaran éstas por una persona inteligente, que al par de examinarlas inspeccionara el cadáver a que hacían referencia, evidenciándose de este modo, no sólo la certeza de la muerte, dato importante, que evita las inhumaciones prematuras, sino el hecho de haberse producido aquella por causas naturales, alejando con esto la posibilidad de que se oculten accidentes o violencias, dignas de severo castigo"*⁵⁸⁹.

El 1900 es va adoptar la nomenclatura del Dr. Jacques Bertillon, aprovada per l'*Institut International de Statistique* l'any 1893. Consta de 14 grups que, en la relació espanyola, comprenen 91 classes d'afeccions numerades fins a 99 rúbriques, ja que les que corresponen als nombres 40, 53, 66, 67, 70, 84, 90 i 94 són suprimides sense alterar la numeració, amb l'objecte de conservar una relació perfecta amb la tercera classificació, més àmplia, del mateix autor, la qual no va ser adoptada a Espanya. Aquest constitueix el primer esforç de classificació uniforme amb altres països amb la finalitat de facilitar les comparacions de les dades. Al pròleg de la publicació d'aquest any s'exposen les raons de l'elecció: "*Esta clasificación es más bien una titulación de grupos morbosos hecha con la mayor vaguedad posible, que se presta maravillosamente a unificar las estadísticas de las naciones que la acepten, que orilla la grave dificultad de armonizar las distintas escuelas reinantes en nosología, y es apta para recibir los progresos de la ciencia sin modificación alguna, por mucho que varíe el concepto de la génesis morbosa*" (Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, 1901: V-VI.).

El 1902 se segueix la nomenclatura del Dr. Jacques Bertillon aprovada per conveni de la Comissió Internacional, reunida a París el 21 d'agost de 1900 per tal de revisar les nomenclatures gnoseològiques. Com la seva predecessora, aquesta es divideix en 14 grups generals, però ara es recull un total de 179 rúbriques. El llistat abreujat de malalties i causes de defunció no serà introduït fins a l'any 1903. Aquesta relació comprèn en les seves 35 rúbriques les 179 de la completa.

Entre 1910 i 1921 s'aplica Segona Revisió de la Classificació Internacional de Malalties i Causes de Defunció. La nomenclatura reduïda consta de 38 rúbriques, en les

⁵⁸⁹ Dirección General de los Registros Civil y de la Propiedad y del Notariado, 1876: 8.

quals estan compreses les 189 de la detallada. Ambdues llistes s'utilitzen des de l'1 de gener de 1910, segons el convingut el 3 de juliol de 1909 per la Comissió Internacional d'Estadística, aprovatòria d'aquesta segona revisió. L'any 1922 Espanya incorporarà la tercera revisió efectuada l'any 1920.

El 1931 s'adopta la llista de malalties dirimida en el Conveni de la IV Comissió Internacional per a la Revisió de Nomenclatures gnoseològiques, que seguirà vigent en els anys següents fins al seu examen el 1938. Aquesta quarta revisió la conformen 200 rúbriques en la relació detallada i 43 en l'abreujada. En les publicacions d'aquest període les causes detallades es presenten amb subdesagregacions: junt a les divisions obligatòries de la llista de malalties, es conserven les subdivisions potestatives d'aquelles per tal de facilitar la comparació amb les classificacions anteriors⁵⁹⁰. Així, per exemple, si de la rúbrica obligatòria "Bronquitis" (número 106 de la divisió obligatòria de les malalties) no se'n conservés la subdivisió, no es podrien estudiar les potestatives "aguda" i "crònica", que en la nomenclatura anterior tenien la seva rúbrica específica i independent.

Cal fer un petit apunt sobre la classificació de la causa per mort violenta en les estadístiques dels MNP relatius a les dades corresponents als anys de la Guerra Civil espanyola de 1936-1939. Al respecte, es dictaren noves instruccions ordenant la classificació de les defuncions esdevingudes per mort violenta en la zona republicana com a homicidis (codis 173 i 175), fossin o no en aplicació de sentències judicials; mentre que les produïdes en zona nacional ho haurien de ser com a execució de població civil (codi 197), si no hi hagués sentència judicial, i com a execució judicial (codi 198), si l'hagués (Celestino Rey, 2001).

La cinquena revisió data de l'any 1938⁵⁹¹ i fou aprovada pels Estats signataris poc després de 1940. Serà utilitzada a Espanya entre el 1941 i el 1950. Presenta una configuració similar a l'anterior, en incloure una llista detallada per sexe de 200 rúbriques (distribuïdes en 18 grups principals), una intermèdia com a resum de l'anterior en 87 epígrafs i ampliant la reduïda a 44 categories. Els principals canvis aportats es centren en la diferent numeració de les causes infeccioses i parasitàries, i en la reordenació de les causes externes introduint rúbriques lligades als mitjans de transport (Blanes, 2007).

A partir de l'1 de gener de 1951, España i la resta de membres de l'OMS adopten la *Classificació Estadística Internacional de Malalties, Traumatismes i Causes de*

⁵⁹⁰ Segons el Conveni Internacional, els números de la llista de malalties corresponen a divisions obligatòries, mentre que les subdivisions (indicades amb lletres) són potestatives.

⁵⁹¹ Institut International de Statistiques (1940) *Nomenclature Internationale des Causes de Décès 1938*. La Haye

Defunció. Aquesta sisena revisió fou efectuada i aprovada per l'OMS l'any 1948⁵⁹². Consisteix en una reforma radical de les llistes precedents, per bé que conserva l'estructura general de la seva antecessora. La nova nomenclatura segueix un doble objectiu: ordenar les causes de les malalties i les de la mort per a la seva aplicació estadística i, atès que una nomenclatura també ha de permetre, alhora, l'estudi de la morbiditat, es donen diferències notables en comparació amb els llistats anteriors.

La relació detallada comprèn 16 seccions, subdividides en 612 rúbriques de malalties i estats mòrbids, i una secció annexa proporcionant una doble classificació dels traumatismes amb 153 categories per a les lesions segons la seva causa externa i amb 189 categories per a caracteritzar els traumatismes en funció de la naturalesa de la lesió. La llista detallada, amb categories de tres dígits i subcategories de quatre, fou concebuda per a la classificació, tabulació i publicació de les defuncions per causes a nivell nacional, amb o sense les categories de quatre dígits. Però, a efectes de tabulació i publicació, també s'elaboraren altres llistats: un intermedi de 150 rúbriques per a la classificació de les causes de morbiditat i mortalitat per grups d'edat i altres característiques de la població, i un abreujat de 50 categories destinat a encasellar les morts en base a les divisions geogràficoadministratives del país quan no fos possible l'ús de la llista intermèdia⁵⁹³.

Malgrat l'increment de les rúbriques considerades en la relació detallada, a Espanya no es va arribar a l'ordenació en subrúbriques de quatre xifres i, a més, van ser excloses les causes que durant l'any de referència no haguessin registrat cap cas. La nomenclatura reduïda adoptada fou la B de 50 categories. Per al període 1961-1967, es seguirà la *Nomenclatura Internacional de Malalties, Traumatismes i Causes de Defunció* detallada en la seva setena revisió⁵⁹⁴.

La sisena i la setena revisions representen una ruptura en la codificació de les causes. Entre els principals canvis destaquen:

- l'asma s'inclou en el grup III de les al·lèrgiques, endocrines, del metabolisme i de la nutrició, mentre que en les classificacions anteriors i posteriors s'engloba en les de l'aparell respiratori (grup VIII)
- la grip passa del grup de malalties infeccioses i parasitàries (grup I) al de les respiratòries (grup VIII)

⁵⁹² Organisation Mondiale de la Santé (1948) *Manuel de Classement Statistique International des Maladies, Traumatismes et causes de Décès*. Vol. I-II, Ginevra.

⁵⁹³ També es va confeccionar un llistat especial de 50 rúbriques per a la tabulació de les causes de morbiditat per a l'ús exclusiu de la Seguretat Social.

⁵⁹⁴ La setena conferència internacional de revisió va tenir lloc a París el 21 al 26 de febrer de 1955.

- els enverinaments i les intoxicacions s'engloben en el grup de causes externes (XVIII)
- la leucèmia passa del grup de la sang (grup IV) al dels tumors (grup II)
- la senilitat, englobada anteriorment com a "vejez", passa al grup de símptomes, senilitat i estats mal definits (grup XVI) (Blanes, 2007).

A partir de l'any 1968 les causes de defunció són classificades d'acord amb la VIIIa Revisió de la Classificació Internacional de Malalties, adoptada per l'OMS. Aquesta relació serà utilitzada per l'INE des de l'1 de gener d'aquell any i suposarà un trencament en l'encasellament per grans grups de causes respecte de la setena revisió. La vuitena nomenclatura es caracteritza pel canvi en la classificació de les malalties cardiovasculars, les quals aniran del grup de les del sistema nerviós (grup VI) al de l'aparell circulatori (grup VII). Una altre novetat significativa és la ubicació de les diarrees infantils en el grup de les malalties infeccioses (grup I), seguint el criteri de l'etiologia en la classificació i no el seguit en la setena revisió, el de l'edat, la qual cosa implicava la seva inclusió en el grup de perinatals (grup XV). Finalment, el 1975 s'adoptarà la novena revisió amb categories de 4 dígits.

Professió

La professió és anotada a l'acta de defunció del Registre civil i al Butlletí Estadístic de Defunció. En tots els casos, la pregunta sempre és oberta i es pretén enregistrar la "professió, ofici o ocupació principal" del finat. En aquells documents no hi ha cap mena indicació orientativa sobre el detall i la denominació específica amb que cal consignar la professió (ofici o ocupació) a inscriure. La informació recollida d'aquesta forma s'agrupa en les publicacions del MNP conforme a una llista preestablerta, que ha anat canviant en el temps, i a la qual els responsables de l'estadística ajusten els literals recollits al seient del Rc i al BED a partir de les certificacions mèdiques de defunció que hi són transcrites textualment.

El 1903, s'introdueix per primera vegada en el MNP la classificació dels òbits per la professió dels difunts. La inexistència d'aquest encasellament en la sèrie anterior de la publicació és justificada, per la pròpia Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, argüint que *"Por imposibilidad material debida al excesivo trabajo que la complicada y difícil operación censal ha impuesto al Cuerpo facultativo y auxiliar de Estadística, se ha (...) omitido la clasificación de las profesiones de los fallecidos, cuya reforma, utilísima a las ciencias médica y sociológica reclaman los adelantados en Estadística"* (Movimiento natural... Año 1903,1907: V).

Les professions registrades a les estadístiques vitals espanyoles entre el 1903 i el 1929 es distribueixen en els 14 grups que conformen les divisions generals de les 91 rúbriques de la Nomenclatura de Professions del Dr. Jacques Bertillon, adoptada el 1893 per l'Institut Internacional d'Estadística en la sessió de Xicago⁵⁹⁵. Aquesta classificació és també la utilitzada en els censos de població espanyols fins a l'aixecat l'any 1920, inclòs.

En totes les introduccions del MNP es consignen 61 rúbriques d'aquesta nomenclatura, distribuïdes en cadascuna d'aquelles divisions generals, però no se'n detallen les subdivisions establertes en la classificació d'en Bertillon que donen lloc als 91 epígrafs. Per altra banda, en el Cens de població de l'any 1900 únicament es consignen els 91 epígrafs reals de la nomenclatura en la classificació per al conjunt de la Península, Illes Adjacents i Possessions del Nord i Costa Occidental d'Àfrica. A escala provincial i per a les respectives capitals, els conceptes professionals es condensen en 31 grups, detallant en la introducció d'aquell cens les equivalències amb el llistat detallat d'en Bertillon. Per ambdues qüestions s'ha elaborat la taula 29, per tal de poder establir les correspondències dels grans grups de professions consignats al MNP, tant amb la nomenclatura extensa aprovada el 1893 com amb la configurada en base a aquella i als efectes estadístics en els censos de població per a les províncies i capitals provincials.

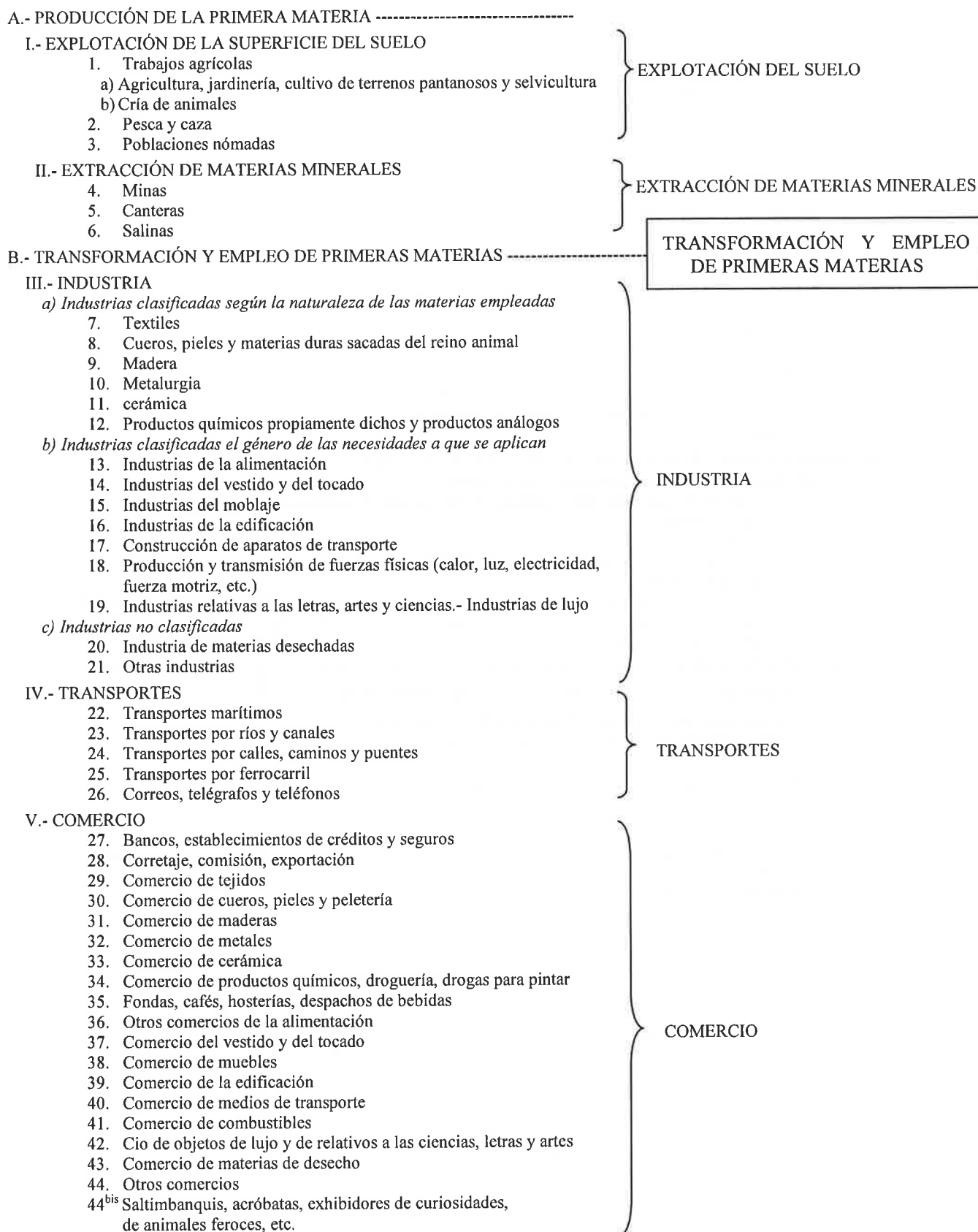
Com es pot observar a la taula 29, les subpoblacions incloses en alguns epígrafs, si bé poden resultar curioses, presenten un cert grau d'arbitrarietat en la seva classificació, essent més aviat calaixos de sastre. Així, per exemple, entre els "*improductivos*" del grup "*diversas*" s'inclouen, entre d'altres, els nens sense professió per raó de la seva edat, els acollits en establiments públics, els rodamóns, les prostitutes i els estudiants. Entre els individus classificats en la rúbrica "*trabajo doméstico*" s'hi comptabilitzen els servents, però també hi figuren, com és habitual, les dones casades, les filles i tots els membres de la família dedicats al servei domèstic.

La nomenclatura de professions utilitzada en el cens de població de 1930 presenta millores considerables amb la introducció de 129 grups, classificació que es mantindrà en el cens de 1940 i que s'utilitzarà també en totes les estadístiques del MNP des de l'aparició d'aquest nou llistat l'any 1930 i fins a l'any 1950. A aquelles circumstàncies, entre d'altres, es resolen parcialment consignant les categories "*servicio doméstico*", "*escolares y estudiantes*", "*situaciones improductivas*", "*miembros de familia*" i "*profesiones desconocidas*".

⁵⁹⁵Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico (1907) *Movimiento natural de la población de España. Año 1903*. p VIII.

Taula 29. Classificació de les professions en el MNP i llur correspondència amb la classificació detallada, 1903-1929

Nomenclatura de Professions del Dr. J. Bertillon (1893) Llistat de professions en el MNP de 1903-29

<p>C.- ADMINISTRACIÓN PÚBLICA Y PROFESIONES LIBERALES -----</p> <p>VI.- FUERZA PÚBLICA</p> <p>45. Ejército</p> <p>46. Armada</p> <p>47. Guardia civil, carabineros y policía</p> <p>VII.- ADMINISTRACIÓN PÚBLICA</p> <p>48. Administración pública</p> <p>48bis Pompas fúnebres</p> <p>VIII.- PROFESIONES LIBERALES</p> <p>49. Cultos</p> <p>a) Clero católico secular</p> <p>b) Clero católico regular</p> <p>c) Otros cultos</p> <p>d) Sirvientes de los cultos</p> <p>50. Profesiones judiciales</p> <p>51. Profesiones médicas</p> <p>52. Profesiones de la enseñanza LIBERALES</p> <p>53. Ciencias, letras y artes</p> <p>a) Literatos</p> <p>b) Copistas, estenógrafos y traductores</p> <p>c) Arquitectos e ingenieros</p> <p>d) Artes plásticas</p> <p>e) Artistas músicos (compositores, profesores de música, artistas líricos, instrumentistas, cantantes, coristas, etc.)</p> <p>f) Arte dramático</p> <p>IX.- PERSONAS QUE PRINCIPALMENTE VIVEN DE SUS RENTAS</p> <p>54. Personas viviendo principalmente de sus rentas</p> <p>a) Propietarios que viven principalmente del producto de la localización de sus inmuebles</p> <p>b) Rentistas</p> <p>c) Retirados, pensionistas del Estado y de otras administraciones públicas o privadas</p> <p>d) Individuos de situación mal determinada, que citan como profesión una distinción honorífica, o que dicen: <i>particular</i>, o se refieren a una profesión antiguamente ejercida</p> <p>IX bis.- PROPIETARIOS QUE VIVEN DE LA LOCALIZACIÓN DE SUS INMUEBLES Y PRINCIPALMENTE DE OTRA PROFESIÓN</p> <p>54bis propietarios que viven de la localización de sus inmuebles y principalmente de otra profesión o modo de vivir</p>	<p style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">ADMINISTRACIÓN PÚBLICA Y PROFESIONES LIBERALES</p>
	<p>} FUERZA PÚBLICA</p> <p>} ADMINISTRACIÓN PÚBLICA</p> <p>} PROFESIONES</p> <p>} PERSONAS QUE VIVEN PRINCIPALMENTE DE SUS RENTAS</p>
<p>D.- DIVERSOS-----</p> <p>X.- TRABAJO DOMÉSTICO</p> <p>55. Trabajo doméstico</p> <p>a) Miembros de la familia</p> <p>b) Sirvientes domésticos</p> <p>XI.- DESIGNACIONES GENERALES SIN INDICACIÓN DE UNA PROFESIÓN DETERMINADA</p> <p>56. Designaciones generales sin indicación de una profesión determinada</p> <p>a) Industriales, fabricantes y manufactureros</p> <p>b) Negociantes</p> <p>c) Comerciantes y tratantes</p> <p>d) Dependientes de comercio</p> <p>e) Cajeros y tenedores de libros</p> <p>f) Empleados</p> <p>g) Dependientes de almacén</p> <p>h) Mecánicos</p> <p>i) Mozo de almacén, mozo de comedor, camareros y sirvientes</p> <p>j) Jornaleros, braceros, peones, destajistas</p>	<p style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">DIVERSOS</p>
	<p>} TRABAJO DOMÉSTICO</p> <p>} DESIGNACIONES GENERALES SIN INDICACIÓN DE UNA PROFESIÓN DETERMINADA</p>

XII.- IMPRODUCTIVOS.- PROFESIÓN DESCONOCIDA

- 57. Individuos momentáneamente sin ocupación
- 58. Individuos sin profesión
- 59. Individuos no clasificados
 - a) Niños sin profesión por razón de su edad
 - b) Alumnos de las escuelas y colegios de 1ª enseñanza
 - c) Estudiantes
 - d) Acogidos en hospicios y enfermos
 - e) Locos y enajenados
 - f) Presos y presidiarios
- 60. Mendigos, vagabundos y prostitutas
- 61. Profesión desconocida

IMPRODUCTIVOS
PROFESIÓN DESCONOCIDA

Font: elaboració pròpia a partir del MNP i del Cens de Població de 1900.

A la taula 30 s'han reproduït les rúbriques de les professions extretes del Cens de població de 1930 establint llur correspondència amb els grans grups registrats en la classificació de les defuncions per aquesta variable a les estadístiques del MNP, en les quals ja no es facilita el llistat detallat de les rúbriques que contempnen els grups generals de professions presents en les diferents publicacions de l'any 1930 fins al 1950.

Finalment, entre 1951 i 1969, combinades amb la nomenclatura abreujada de causes de defunció i sexe, es tabulen les defuncions per professions condensades en els 40 subgrups bàsics de la "Classificació uniforme internacional d'ocupacions de l'Oficina Internacional de Treball" (Ginebra, setembre de 1949), nomenclatura que va adoptar l'INE per a la classificació professional del Cens de la població de 1950. Per tal de reflectir el total de defuncions es classifiquen també les relatives a la població econòmicament inactiva. A partir de l'estadística de l'any 1970 ja no es publicarà cap informació relativa a la professió dels finats.

Taula 30. Classificació de les professions en el MNP i llur correspondència amb la classificació detallada, 1930-1950

Nomenclatura de Professions en els censos de de 1930 i 1940	Llistat de professions en els MNP de 1930 a 1950	
I.- PESCA 62. pesca	} PESCA Y RURALES	
II.- FORESTALES Y AGRÍCOLAS 63. Explotación de montes 64. Agricultura 65. Ganadería		
III.- MINAS Y CANTERAS 66. Minas de carbón 67. Ídem de hierro 68. Ídem de plomo 69. Ídem de cobre 70. Ídem de mercurio 71. Otras minas 72. Canteras 73. Aguas minerales 74. Salinas		} PROFESIONES EXTRACTIVAS
IV.- INDUSTRIAS DE LA ALIMENTACIÓN 75. Molinería de granos 76. Quesos y mantecas 77. Azúcar 78. Aceites 79. Vinos, cervezas y otras bebidas 80. Panaderías y confiterías 81. Conservas 82. Otras industrias de la alimentación	} PROFESIONES INDUSTRIALES (segueix)	
V.- INDUSTRIAS QUÍMICAS 83. Alcoholes 84. Productos farmacéuticos y perfumería 85. Tabacos 86. Abonos 87. Productos del petróleo y de los carbones minerales 88. Materias explosivas e inflamables 89. Materias colorantes, pinturas y barnices 90. Caucho y gutapercha 91. Papel y cartón 92. Otras industrias químicas		
VI.- ARTES GRÁFICAS 93. Imprenta, grabado y encuadernación 94. Fotografía		
VII.- INDUSTRIAS TEXTILES 95. Hilados 96. Tejidos de lino y cáñamo 97. Tejidos de algodón 98. Tejidos de lana y seda 99. Blondas, encajes, bordados y pasamanería 100. Crines y plumas 101. Otras industrias textiles		
VIII.- CONFECCIONES CON TEJIDOS 102. Sastrería 103. Modistería 104. Tapicería, lencería y ropa blanca 105. Sombrerería y paragüería 106. Otras		

IX.- CUEROS Y PIELES

- 107. Curtidos de cueros y pieles
- 108. Peleterías
- 109. Fabricación de calzado
- 110. Otros artículos de cuero y piel

X.- INDUSTRIAS DE LA MADERA

- 111. Serrerías
- 112. Carpinterías
- 113. Barcos
- 114. Carruajes
- 115. Ebanistería
- 116. Otras

XI.- METALURGIA

- 117. Hierro
- 118. Otros metales

XII.- TRABAJO DE LOS METALES

- 119. Fundición de hierro
- 120. Forja, herrería y cerrajería
- 121. Calderería
- 122. Fundición y moldeo de otros metales
- 123. Herramientas
- 124. Trefilería y cadenas
- 125. Armas
- 126. Aparatos de precisión y medida
- 127. Máquinas-herramientas
- 128. Motores y maquinaria para transportes
- 129. Barcos
- 130. Hojalatería y lampistería
- 131. Otras

XIII.- TRABAJO DE LOS METALES FINOS

- 132. Joyería y orfebrería
- 133. Bisutería y objetos de arte

XIV.- CONSTRUCCIÓN Y EDIFICACIÓN

- 134. Puertos, puentes, carreteras y calles
- 135. Conducción de aguas
- 136. Trabajo de la piedra
- 137. Albañilería
- 138. Armaduras
- 139. Vidriería, fumistería y pintura
- 140. Fabricación de cales, yesos y cementos
- 141. Fabricación de ladrillos, tejas y piezas de cemento
- 142. Otras industrias de la construcción

XV.- INDUSTRIAS VARIAS

- 143. Producción y distribución de energía eléctrica
- 144. Electroquímica
- 145. Cristal, loza, porcelana y alfarería
- 146. Diversas

XVI.- TRANSPORTES

- 147. Correos, telégrafos, teléfonos y radio
- 148. Ferrocarriles
- 149. Tranvías
- 150. Navegación marítima y fluvial
- 151. Otros transportes

PROFESIONES INDUSTRIALES
(continuació)

TRANSPORTES

XVII.- COMERCIOS	}	PROFESIONES COMERCIALES
152. Géneros alimenticios		
153. Hoteles, restaurantes y despachos de bebidas		
154. Químicos y farmacéuticos		
155. Librerías y papelerías		
156. Tejidos y artículos para el vestido		
157. Venta de maquinaria de todas clases y herramientas		
158. Bazares y almacenes de artículos diversos		
159. Espectáculos		
160. Bancos, compañías de seguros y Agencias de negocios		
161. Otros comercios		
XVIII.- SERVICIO DOMÉSTICO	}	SERVICIO DOMÉSTICO
162. Servicio doméstico		
XIX.- FUERZAS PÚBLICAS	}	FUERZA PÚBLICA
163. Ejército		
164. Armada		
165. Guardia civil, carabineros y policía		
XX.- ADMINISTRACIÓN PÚBLICA	}	ADMINISTRACIÓN PÚBLICA
166. Administración pública		
XXI.- CULTO Y CLERO	}	PROFESIONES LIBERALES
167. Clero católico secular		
168. Clero católico regular		
169. Otros cultos		
170. Sirvientes del culto		
XXII.- PROFESIONES LIBERALES	}	PROFESIONES LIBERALES
171. Profesiones judiciales		
172. Profesiones médicas		
173. Profesiones de la enseñanza		
174. Arquitectura e ingeniería		
175. Bellas artes		
176. Otras profesiones liberales		
XXIII.- RENTISTAS Y PENSIONISTAS	}	PROPIETARIOS Y RENTISTAS
177. Propietarios que viven principalmente del producto de la localización de sus inmuebles		
178. Rentistas		
179. Retirados, jubilados, pensionistas del Estado y de otras administraciones públicas o privadas		
XXIV.- POBLACIÓN ESCOLAR	}	ESCOLARES Y ESTUDIANTES
180. Alumnos de las escuelas y colegios de primera enseñanza		
181. Estudiantes		
XXV.- IMPRODUCTIVOS	}	SITUACIONES IMPRODUCTIVAS
182. Acogidos en hospicios y asilos		
183. Acogidos en hospitales y manicomios		
184. Presos y presidiarios		
185. Mendigos, vagabundos, prostitutas		
186. Individuos momentáneamente sin ocupación		
187. Individuos sin profesión		
XXVI.- MIEMBROS DE LA FAMILIA	}	MIEMBROS DE FAMILIA
188. Miembros de la familia		
189. Niños sin profesión por razón de su edad		
XXVII.- PROFESIÓN DESCONOCIDA	}	PROFESIONES DESCONOCIDAS
190. Profesión desconocida		

Font: Elaboració pròpia a partir del MNP i dels Censos de Població de 1930 i 1940.

III.4.2 VARIABLES I CREUAMENTS PRESENTATS A LA SECCIÓ DE DEFUNCIONS

III.4.2.1 CLASSIFICACIONS GENERALS DE LES DEFUNCIONS

Classificació de les defuncions per sexe i edat

L'estructura per edats en la classificació de les defuncions presenta dificultats pràctiques. El primer inconvenient, comú a tots els treballs que es basen en aquesta dada, és la seva l'omissió, el mal registre de la mateixa i la tendència a l'arrodoniment en els dígits acabats en 0 i 5 (Blanes, 2007; Viciano, 1999 i Livi-Bacci, 1993, entre altres). Després, segueix la divergència de criteris en la determinació de les agrupacions de les edats, que implica la dificultat material d'establir comparacions regulars a nivell nacional i internacional, perquè els grups anàlegs d'edat a comparar comprenen anys diferents⁵⁹⁶. Com veurem més endavant, en el cas espanyol, aquest darrer aspecte no afecta gaire a l'anàlisi de sèries històriques a escala provincial i estatal per la presència continuada d'edats desagregades any a any per a laxes períodes de temps. Ara bé, quan no es disposa d'aquella informació i hom ha de recórrer a altres classificacions per tal de reconstruir-la, com la de les defuncions per causa per tal de disposar de l'edat dels difunts, la diferent distribució de les edats adoptada entre ambdues classificacions obliga a efectuar agrupacions o bé estimacions, ja que en les defuncions per causes els grups d'edat són quinquennals.

Les deficiències en la declaració de l'edat, si bé es produeixen en tots els fenòmens, tenen una major probabilitat d'incidència en les defuncions, doncs mai podrà ser notificada per qui la coneix més certerament, el propi afectat. Aquest fet comporta l'existència d'una major propensió per part del declarant de la mateixa a notificar unes determinades edats, històricament les acabades en 0 i 5 per arrodoniment, en detriment d'altres, sobretot les xifres terminades en els dígits adjacents: l'1 i el 9. En la bibliografia demogràfica especialitzada existeixen nombroses referències de l'existència del problema de l'atracció de les edats arrodonides, gairebé sempre en relació als censos de població. S'han proposat diversos índexs per a avaluar la seva intensitat, com el de Whipple, de Myers o el de Bachi⁵⁹⁷. Anand Blanes i Francisco J. Viciano han mesurat, en les seves respectives tesis doctorals sobre la mortalitat a Espanya i a Andalusia en el segle XX, l'efecte d'atracció/repulsió del dígit final en les estadístiques del MNP del nou-cents. Per valorar-ne la incidència han utilitzat, com a mètode, l'índex de Myers, el

⁵⁹⁶ Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, 1916: 41.

⁵⁹⁷ Una revisió sobre aquesta sèrie d'índexs apareix a Shryock, HS i Siegel, JS (1976) "The age composition" in Shryock HS, Siegel JS *The methods and materials of Demography*, Academic Press.

primer, i el de Whipple, el segon. Ambdós autors convergeixen en constatar com l'evolució d'aquells índexs presenten una tendència descendent a mida que avança el segle, sobretot des de les dècades dels cinquanta i seixanta del nou-cents, evidenciant una progressiva millora en la notificació de l'edat al llarg del temps. A principis d'aquella centúria les edats a la mort declarades es concentren, sobretot, en els dígit acabats en 0 i, en menor mesura, en 5, tendència que minvarà significativament des de mitjan de segle (Blanes, 2007: 52-56 i Vicianà, 1999: 61-63)⁵⁹⁸. Nogensmenys, el simple cop d'ull a les taules estadístiques publicades en el MNP, sobre les defuncions anuals desagregades per edats simples, evidencia aquesta casuística, ja que fins als anys cinquanta apareixen clarament sobredimensionades les múltiples de 10, seguides de més lluny per les de 5. La clara coincidència entre el punt d'inflexió marcat per la dècada de 1960 i la introducció dels nous butlletins estadístics aprovats el desembre de 1959 podria no ser casual. La incorporació de la data de naixement en els nous BED, en substitució de l'edat en anys complerts, requerida fins aleshores, hi podria haver contribuït de forma preeminent en permetre identificar, ara correctament, l'edat dels individus per derivació d'aquella i no per declaració directa de tercers, que en determinats contextos socioculturals poden conèixer amb poca precisió aquesta dada. Altres factors que possiblement també contribuïren positivament a la minva significativa durant la segona meitat del nou-cents del biaix que representa l'atracció dels nombres rodons en la declaració de l'edat foren, entre d'altres, la millora del nivell d'alfabetització de la població i l'extensió de l'ús del Document Nacional d'Identitat.

No obstant, cal tenir en compte que la introducció de la data del natalici en el BED pot tenir un doble efecte, efectes que es mouran en sentit oposat. La incorporació d'aquella informació en el BED, si bé suposa una millora en la correcció, precisió i exactitud de l'edat que serà consignada el MNP, pot implicar, alhora, una reducció del nombre de declaracions efectuades, fet que es traduirà en un augment del gruix d'observacions anotades en la columna dels "*No consta la edat*" en les taules estadístiques de mortalitat. I és que la indicació del moment exacte del naixement constitueix una variable més precisa, però de més complexa declaració per part dels familiars o coneguts, de tal manera que podria ser omesa en una proporció relativament major de casos en comparació a l'edat, ja que la notificació d'aquesta constitueix una variable de coneixement més aproximat i, per tant, més fàcilment predicable malgrat

⁵⁹⁸ Sense entrar en el detall de la formulació matemàtica, en el mètode de Myers el rang de l'índex oscil·la entre 0 i 180. El valor zero indica que tots els dígit (del 0 al 9) s'han declarat en igual mesura, mentre que un valor de 180 significa que tothom ha declarat el mateix dígit en la terminació de l'edat. Segons els càlculs d'Amand Blanes per al conjunt d'Espanya, es passa d'un valor proper a 20 l'any 1910 a valors inferiors al 2 des de la dècada dels seixanta i fins al darrer any d'estudi, el 2000 (2007: 54, taula 2.3). Pel que fa a l'índex de Whipple, els que s'esperaria en cas d'una correcta informació en la variable edat, serien índexs amb valors pròxims a 100 per a cadascun dels dígit. Vicianà constata l'assoliment d'aquest òptim en la dècada dels anys 80 del segle XX, si bé a partir de 1960 els índexs estan molt a prop d'aquest òptim (Vicianà, 1999: 63, taula 7).

l'alt risc d'imprecisió que pot arribar assolir. L'estudi efectuat per Viciano i Blanes sobre aquesta qüestió sembla apuntar cap a aquella hipòtesi.

Segons els càlculs de Amand Blanes per al conjunt espanyol del període 1910-2000, "*Las defunciones en que no consta la edad del difunto representan menos del 0,7 por ciento del total, a excepción de las acaecidas durante el período de la Guerra Civil con un máximo del 4 por ciento en el año 1938. Los porcentajes eran más bajos en los primeros decenios del siglo pasado, entre el 0,2 y el 0,3 por ciento, mientras que a partir de los años sesenta se situaron entre el 0,6 y el 0,7 por ciento*" (2007: 52-53 i mapa 2.1). A la mateixa conclusió arriba Viciano sobre les estadístiques provincials andaluses de defunció (1999: 62-63, taula 6). Per a ambdós investigadors, s'incrementa el pes relatiu de les edats no consignades just quan entren en vigor els nous formularis estadístics, sense que altres factors en siguin explicatius, ja que, en paraules de Blanes, "*Su distribución no refleja ningún patrón espacial definido ni presenta relación con variables culturales o socioeconómicas como, por ejemplo, los niveles educativos de la población*" (2007: 52).

Pel que fa al muntant de freqüències d'edat a la mort desconeguda, cal advertir que si bé el volum d'efectius de la columna dels "*no consta edad*" ha estat escàs, generalment inferior a l'1% (Blanes 2007: 62 i Viciano, 1999: 53), la seva eliminació produiria un biaix d'infraestimació dels indicadors de mortalitat, per la qual cosa cal atendre a algun ajustament d'aquestes dades mantenint invariable les xifres totals d'observacions.

Un altre dels problemes associats a la indeterminació de l'edat a la mort està directament relacionat amb els criteris seguits per a la seva classificació en les estadístiques del MNP, doncs si bé fins a l'any 1974 es fa constar sempre en aquestes el nombre d'òbits de persones d'edat desconeguda en la categoria 'no consta', a partir de 1975 aquell és imputat per l'INE entre tots els grups d'edat, sense especificar el repartiment dels respectius volums en la publicació, de tal manera que ni es factible conèixer quina és la incidència de la manca de declaració de l'edat, ni tampoc serà possible a l'investigador efectuar la seva pròpia assignació en funció de les hipòtesis que consideri més oportunes, quedant totalment supeditat a aquella distribució qualsevol anàlisi que es faci de les dades.

En relació a la combinació de variables en la caracterització dels òbits, la classificació de les defuncions per edat del difunt amb distinció del sexe ha estat present en totes les estadístiques del MNP des de l'any 1863, a excepció del període comprès

entre els anys 1882 i 1899⁵⁹⁹. Si bé aquesta classificació és recollida en totes les publicacions, no és recollida de la mateixa manera per a tots els àmbits territorials en termes de la pròpia existència de la informació a escala provincial i per capitals, sent inexistent per municipis, i en termes de l'estructura d'edats adoptada en les estadístiques fins a l'any 1974 (veure taules 31 32 a 36).

Així és, en línees generals, per a tot el període objecte d'estudi no es disposa d'una sèrie contínua d'òbits classificats per sexe i edat dels finats, en combinació o no amb una altra variable, que no sigui estrictament a escala provincial, doncs en els períodes 1918-1924 i 1934-1940 la sèrie per capitals de província deixa de ser publicada per a totes elles, llevat per al grup dels menors de 5 anys i per a les ciutats de Barcelona i Madrid, des de l'any 1951. A aquesta circumstància es superposa la discontinuïtat en la grandària dels intervals d'agregació de les edats, ja que si bé des de 1908 aquests són d'un any de durada, amb un grup final obert per sobre dels 100 anys complerts, en el període 1903-1907 tenen una amplitud superior, amb un darrer grup d'edat de 60 i més anys. Excepcionalment, de 1900 a 1902, malgrat les defuncions infantils són desglossades per agregacions de dies, en el primer mes de vida, i per grups de mesos fins a l'any, els decessos de les d'edats subsegüent són publicades per grups d'edats agregades. De tal manera que, en el primer septenni del segle XX no es va fer ús de la mateixa agrupació d'aniversaris per a totes les anualitats del MNP. A més, la definició del grup obert final ha estat variable, movent-se entre una amplitud mínima que va dels 110 i més anys d'edat a una màxima de 60 i més. Per altra banda, totes les subdivisions són completades, fins a l'any 1975, per la categoria "*No consta*". A partir d'aleshores, con ja s'ha fet esment, les observacions d'edat desconeguda són imputades per l'INE a la resta d'edats, prèviament a la publicació dels resultats definitius en el MNP. No cal dir que aquestes diferències en la categorització de l'estructura per edats dels finats en els distints volums del MNP dificulten el tractament de la sèrie completa de mortalitat des de la primera publicació.

Les capitals provincials són les entitats que més experimenten la manca del creuament per l'edat. A aquest nivell només tenim dades per als períodes 1863-1870 (per sexes reunits arrenca de 1860), 1900-1902 i 1908-1917 (veure taula 31). El 1918 es justifica la reducció de la informació publicada "*Por la escasez de créditos disponibles*

⁵⁹⁹ Recordem que de l'any 1871 a 1877 no es publica cap informació sobre el moviment natural de la població. Per al període 1878 a 1899 només disposem de la publicació del *Movimiento de la Población de España. Septenio de 1886 a 1992*, a on únicament s'informa del total general de naixements, de defuncions i de matrimonis, per bé que a escala estatal, provincial, per partits judicials i per municipis o districtes municipals majors de 5.000 habitants. Per a la resta d'anys, la informació és recollida per altres publicacions com l'*Anuario estadístico de España* o en les introduccions d'alguns moviments naturals de la població, publicacions que faciliten dades molt generals dels esdeveniments vitals (veure títol II.3: Publicacions, estructura i contingut del MNP, p. 145 i ss i les taules 3, 11 a 13, 17 a 19 i 25 a 27).

para estas publicaciones, y teniendo en cuenta la pequeña aplicación que tenían, han sido suprimidos los cuadros en que se representaban las defunciones ocurridas en las capitales de España, clasificadas por causas de muerte, y los que agrupaban las mismas defunciones por edades detalladas. Sin embargo, tan pronto como las circunstancias lo permitan, se volverán a incluir los estados suprimidos” (Dirección General de Estadística, 1923: V). No obstant els buits en la classificació, com es pot observar a la taula 34, disposarem d’una sèrie de defuncions per edat cronològicament més llarga (de 1900 a 1917 i de 1924 a 1933) emplenant els buits d’informació amb les edats registrades en la tabulació de les causes de defunció per edat i sexe de 1903 a 1907, de 1924 a 1933 i a partir de 1951 únicament per a Barcelona i Madrid capitals (veure taules 31 i 34). El problema principal, a més de l’esmentada manca d’informació, és la divergència en les edats contemplades entre ambdues classificacions, com es desprèn de la taula 31.

La classificació a escala estatal i provincial de les defuncions per sexe i edat és present en tot el període estudiat: per edat sense distinció del sexe a partir de 1860 i combinant alhora ambdues variables de 1863 a 1870 i durant tot el segle XX, amb un únic buit de 5 anys (1903-1907) (veure taula 31). El buit es pot esmenar amb la relació combinada de les defuncions per causes, sexe i edat, informació que sí és facilitada i d’aquesta forma s’ha enregistrat el creuament a la taula 35. A escala estatal no es publica aquest creuament el 1903 i el 1904, però es pot obtenir fent els corresponents sumatoris de les xifres provincials o a partir de l’ordenació del total nacional de defuncions pel llistat abreujat de causes, edat i sexe (veure taula 36).

El 1908 s’introdueix per primer cop la classificació per al total nacional, per a províncies i per a capitals de les defuncions per sexe i edats desagregades any a any, a partir del grup dels menors d’1 any de vida, en pro d’una més senzilla aplicació pràctica de les dades, com s’indica al pròleg del MNP d’aquell any. Com es pot observar a la taula 31, per a les capitals provincials només es disposa de l’edat detallada any a any per als decessos registrats de 1908 a 1917. Per contra, aquesta subdivisió de la variable es mantindrà a escala estatal i provincial de l’any 1908 fins a l’any 1974, amb l’única modificació dels grups que tanquen la llista: fins a l’any 1930 amb els majors de 100 anys; el 1931 s’amplia fins als de 110, i a partir de 1940 per grups quinquennals des de l’edat 105, tancant-se amb el grup 115-119 fins a l’any 1950 i amb el grup obert de 115 i més anys d’edat a partir de l’any 1951 (agregant-se també totalitzacions quinquennals al final de cada cinc anys d’edat en el darrer període).

para estas publicaciones, y teniendo en cuenta la pequeña aplicación que tenían, han sido suprimidos los cuadros en que se representaban las defunciones ocurridas en las capitales de España, clasificadas por causas de muerte, y los que agrupaban las mismas defunciones por edades detalladas. Sin embargo, tan pronto como las circunstancias lo permitan, se volverán a incluir los estados suprimidos” (Dirección General de Estadística, 1923: V). No obstant els buits en la classificació, com es pot observar a la taula 34, disposarem d’una sèrie de defuncions per edat cronològicament més llarga (de 1900 a 1917 i de 1924 a 1933) emplenant els buits d’informació amb les edats registrades en la tabulació de les causes de defunció per edat i sexe de 1903 a 1907, de 1924 a 1933 i a partir de 1951 únicament per a Barcelona i Madrid capitals (veure taules 31 i 34). El problema principal, a més de l’esmentada manca d’informació, és la divergència en les edats contemplades entre ambdues classificacions, com es desprèn de la taula 31.

La classificació a escala estatal i provincial de les defuncions per sexe i edat és present en tot el període estudiat: per edat sense distinció del sexe a partir de 1860 i combinant alhora ambdues variables de 1863 a 1870 i durant tot el segle XX, amb un únic buit de 5 anys (1903-1907) (veure taula 31). El buit es pot esmenar amb la relació combinada de les defuncions per causes, sexe i edat, informació que sí és facilitada i d’aquesta forma s’ha enregistrat el creuament a la taula 35. A escala estatal no es publica aquest creuament el 1903 i el 1904, però es pot obtenir fent els corresponents sumatoris de les xifres provincials o a partir de l’ordenació del total nacional de defuncions pel llistat abreujat de causes, edat i sexe (veure taula 36).

El 1908 s’introdueix per primer cop la classificació per al total nacional, per a províncies i per a capitals de les defuncions per sexe i edats desagregades any a any, a partir del grup dels menors d’1 any de vida, en pro d’una més senzilla aplicació pràctica de les dades, com s’indica al pròleg del MNP d’aquell any. Com es pot observar a la taula 31, per a les capitals provincials només es disposa de l’edat detallada any a any per als decessos registrats de 1908 a 1917. Per contra, aquesta subdivisió de la variable es mantindrà a escala estatal i provincial de l’any 1908 fins a l’any 1974, amb l’única modificació dels grups que tanquen la llista: fins a l’any 1930 amb els majors de 100 anys; el 1931 s’amplia fins als de 110, i a partir de 1940 per grups quinquennals des de l’edat 105, tancant-se amb el grup 115-119 fins a l’any 1950 i amb el grup obert de 115 i més anys d’edat a partir de l’any 1951 (agregant-se també totalitzacions quinquennals al final de cada cinc anys d’edat en el darrer període).

Taula 31. Desagregació per edat de les defuncions i nivell de desagregació territorial en el MNP, 1860-1974 (cont.)

1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874
TOTAL NACIONAL														
Defuncions de menors de 5 anys														
<p>< 1 any / < 5 anys. Taula: 1810-1840 entret de la taula "Defuncions. Cifras relatives" per profundes</p> <p>< 1 any / < 5 anys. Taula: "Resumen de las defunciones"</p>														
Defuncions de menors de 5 anys X sexe														
Defuncions X edat														
<p>< 1 any / 1-4 / 5-9 / ... / 55-59 / ... / 60-69 / 70-74 / ... / 85-90 / 91 / ... / 99 / 100 Taula: (1)</p> <p>< 1 any / 1-4 / 5-9 / ... / 100 / > 100 Taula: 1868-1877 "Clasificación combinada de las defunciones por causas de muerte según la nomenclatura abreviada del C.I.E.R. y por grupos de edades. Resumen general de la Nación"</p>														
Defuncions X edat X sexe														
Defuncions X causes abreujades X edat X sexe														
Defuncions X causes detallades X edat X sexe														
Defuncions X estat civil X edat X sexe i per sexes reunits														
Defuncions X professions X edat X sexe														

Font: Elaboració pròpia a partir de les publicacions del *Movimiento Natural de la Población*.

(1) Taula: 1860 "Defunciones ocurridas en las [provincias capitales] durante el año de 1860, clasificadas por edades" 1861-1862 "Defunciones por edades"

(2) 0 a 4 dies / 5 a 9 dies / 10 a 14 dies / 15 a 20 dies / 1 a 2 meses / 2 a 3 meses / 3 a 6 meses / 6 a 9 meses / 9 a 12 meses / 1 año / 1 día a 2 años / 2 años / 1 día a 3 años / 3 años / 1 día a 5 años / 5 años / 1 día a 10 años / 10 años / 1 día a 15 años / 15 años / 1 día a 18 años / 18 años / 1 día a 20 años / 20 años / 1 día a 25 / 25 años / ... / 95 años / 1 día a 100 años / de 100 años / 1 día a 100 años / 1 día a 100 años / Total de 0 días a 1 año / Total d'1 any i 1 día a 5 anys / Total de 5 anys / 1 día a 20 anys / Total de 20 anys / 1 día a 60 anys / Total de 60 anys / 1 día a més de 100 anys.
Taula: 1900-1902 "Defunciones clasificadas por edades"

Com es desprèn de la taula 31, el grau de detall en el primer any de vida (en dies i mesos) de l'estructura per edats de les estadístiques de 1900 a 1902 no serà freqüent. La distribució mensual de les defuncions infantils no es tornarà a repetir fins a l'any 1941. Fins aleshores, les tabulacions d'aquestes, en el sentit ampli que es dona a l'estadística del MNP de la dels infants fins a 4 anys d'edat complerts, serà dels menors d'1 any, del grup d'1 a 4 o dels menors de 5 anys d'edat, distingint-ne el grup dels menors d'un any. I si bé des de l'any 1941 es publiquen taules específiques de les defuncions infantils (veure taula 31), la majoria de les dades reflectides en les taules 33 a 36 sobre el creuament de les defuncions de menors de 5 anys per edat, procedeixen de la classificació general dels òbits per edat i sexe i de la seva tabulació per causes en la forma recollida en la taula 31. L'única classificació de les defuncions per edat a escala municipal és la dels menors d'1 any i d'1 a 4 a partir del MNP de 1941 (veure taula 31 i 33).

Defuncions per lloc de residència del finat

El 1951 s'introdueix per primer cop i per a totes les escales territorials (a excepció feta de la municipal) la classificació de les defuncions per sexe i lloc de residència del difunt, classificació que es mantindrà en els anys següents per tal de corregir el biaix que suposen les xifres de defuncions classificades pel lloc on es produeix el fenomen a registrar. Sota aquest últim criteri, les defuncions en aquells municipis que disposaven de centres hospitalaris, normalment els de major volum poblacional, tendien a estar sobreestimades. Per contra, en aquells municipis sense aquests centres, les defuncions estaven subestimades (veure títol III.1.1: "Georeferenciació de les dades").

Com en el cas de la classificació dels naixements per lloc de residència paterna, els nivells de desagregació territorials contemplats en el creuament de les defuncions per lloc de residència del difunt, només permeten una correcció parcial del grau de distorsió que implica l'agregació de les dades pel lloc d'inscripció en el Rc, en no especificar la localitat de residència del finat. Les categories són les que segueixen:

- Escala territorial de referència: província.
 Nombre d'inscripcions legals a la província de defunció amb
 Residència del difunt $\left\{ \begin{array}{l} - \text{ a la província} \\ - \text{ en una altra província} \\ - \text{ a l'estranger} \end{array} \right.$

Com es desprèn de la taula 31, el grau de detall en el primer any de vida (en dies i mesos) de l'estructura per edats de les estadístiques de 1900 a 1902 no serà freqüent. La distribució mensual de les defuncions infantils no es tornarà a repetir fins a l'any 1941. Fins aleshores, les tabulacions d'aquestes, en el sentit ampli que es dona a l'estadística del MNP de la dels infants fins a 4 anys d'edat complerts, serà dels menors d'1 any, del grup d'1 a 4 o dels menors de 5 anys d'edat, distingint-ne el grup dels menors d'un any. I si bé des de l'any 1941 es publiquen taules específiques de les defuncions infantils (veure taula 31), la majoria de les dades reflectides en les taules 33 a 36 sobre el creuament de les defuncions de menors de 5 anys per edat, procedeixen de la classificació general dels òbits per edat i sexe i de la seva tabulació per causes en la forma recollida en la taula 31. L'única classificació de les defuncions per edat a escala municipal és la dels menors d'1 any i d'1 a 4 a partir del MNP de 1941 (veure taula 31 i 33).

Defuncions per lloc de residència del finat

El 1951 s'introdueix per primer cop i per a totes les escales territorials (a excepció feta de la municipal) la classificació de les defuncions per sexe i lloc de residència del difunt, classificació que es mantindrà en els anys següents per tal de corregir el biaix que suposen les xifres de defuncions classificades pel lloc on es produeix el fenomen a registrar. Sota aquest últim criteri, les defuncions en aquells municipis que disposaven de centres hospitalaris, normalment els de major volum poblacional, tendien a estar sobreestimades. Per contra, en aquells municipis sense aquests centres, les defuncions estaven subestimades (veure títol III.1.1: "Georeferenciació de les dades").

Com en el cas de la classificació dels naixements per lloc de residència paterna, els nivells de desagregació territorials contemplats en el creuament de les defuncions per lloc de residència del difunt, només permeten una correcció parcial del grau de distorsió que implica l'agregació de les dades pel lloc d'inscripció en el Rc, en no especificar la localitat de residència del finat. Les categories són les que segueixen:

- Escala territorial de referència: província.

Nombre d'inscripcions legals a la província de defunció amb

Residència del difunt	{	- a la província
		- en una altra província
		- a l'estranger

- Escala territorial de referència: capital provincial

Nombre d'inscripcions legals a la capital provincial de defunció amb

Residència del difunt	{	<ul style="list-style-type: none"> - a la capital - en un altre municipi de la província - en una altra província - a l'estranger
-----------------------	---	---

Altres classificacions

La tabulació de les defuncions per l'estat civil i sexe dels finats i la classificació dels òbits per l'establiment a on es produeix la mort, distingint en els benèfics els decessos dels menors dels majors de 5 anys d'edat, és una constant al llarg de tot el període estudiat (veure taules 32 a 36).

La classificació de les defuncions per estat civil del difunt és present per a totes les desagregacions territorials, des de l'any 1860 a 1974, llevat dels municipis (la sèrie comença l'any 1900 i acaba el 1933) i dels períodes per als quals no hi ha publicació del MNP. Aquest creuament només presenta els canvis que la llei introdueix en la definició de l'estat civil de les persones, que a efectes estadístics suposa la inclusió dels divorciats en els MNP de 1932 i 1933 i les referenciades en els apartats sobre la definició del terme matrimoni i la variable estat civil del títol III.3.1. Ara bé, "*es costumbre bastante general aceptar la división de los individuos en solteros, casados y viudos; pero tal división no es lógica, para ciertos usos al menos, si no se hace cuenta separada de los impúberes*", ja que en el conjunt de les defuncions de solters es barregen les dels veritablement solters i la dels "*impúberes*"⁶⁰⁰.

Des del MNP de 1900, la distribució de les defuncions pel tipus d'establiment on es produeixen i la distinció entre les dels menors i majors de 5 anys en els benèfics té una presència continuada per a totes les entitats territorials (a escala municipal es deixa de publicar el 1933). L'única modificació de cert interès és la manca de distinció del sexe dels menors i majors de 5 anys en la classificació de les defuncions en establiments benèfics a partir del MNP de 1941.

La variable "*Establecimiento de defunción*" contempla dos epígrafs en les estadístiques compreses en el període 1901-1974, a saber, "*establecimientos benéficos*" i "*establecimientos penitenciarios*". Només per al 1900 hi consta una tercera categoria: "*en despoblado, en la calle, etc.*". La condició "*en establecimientos benéficos*" és

⁶⁰⁰ Segons el Codi civil, la pubertat legal comença als 12 anys per a les dones i als 14 per als homes (Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, 1901: XV ("Introducción")).

publicada pels grups d'edat de menors de 5 anys i de 5 i més anys (al MNP de 1900 només es recullen els menors de 5 anys) amb distinció del sexe fins a l'any 1940 (cal fer els sumatoris corresponents per tal d'obtenir els creuaments considerats a les taules 33 a 36) i per sexes reunits de 1941 a 1974. Ambdues classificacions són presentades per a tots els àmbits territorials, però a partir de l'any 1941, la classificació quedarà relegada als municipis i reduïda als òbits ocorreguts en centres benèfics per sexes reunits.

III.4.2.2 CLASSIFICACIONS ESPECIALS DE LES DEFUNCIONS

Classificació de les defuncions per causa, sexe i edat

La classificació de les defuncions per causa, sexe i edat figura de forma irregular durant tot el període objecte d'estudi. Des de l'any 1863 les defuncions són publicades per les seves causes i se'n detalla l'edat i/o el sexe dels finats en les publicacions posteriors. Ara bé, aquestes tabulacions tenen una presència erràtica en termes de l'àmbit territorial pel qual són publicades, del llistat reduït o detallat de causes considerat en l'encasellament dels òbits, i de la combinació de les relacions d'afeccions mòrbides amb altres variables com el sexe, l'edat o la professió (veure taules 31 a 36).

Hem vist que les defuncions per causes es cataloguen segons dues llistes, la detallada i l'abreujada. Com es pot observar a les taules 34 a 36, la nomenclatura detallada de les causes de mort és proporcionada quasi exclusivament per al total nacional, tant en la seva combinació amb el sexe (aquesta informació només es disposa per províncies de 1900 a 1907 i de 1922 a 1940, i per capitals de l'any 1900 a 1902) com amb el sexe i l'edat (creuament triple únicament publica des de 1951 i per al total nacional). La nomenclatura reduïda per sexe és facilitada per al conjunt de l'Estat des de l'any 1903 i per províncies per als períodes 1903-1907 i 1919-1934; per capitals només disposem d'aquest creuament de 1903 a 1917, de 1924 a 1933 i de 1951 a 1974.

La publicació de la distribució de les morts per les seves causes amb distinció del sexe i de l'edat del finat és la informació que presenta majors discontinuïtats en el temps i en les escales territorials contemplades, tal i com es pot observar a les taules 34 a 36. A les estadístiques del període 1903 a 1950, la classificació pels conceptes combinats de malalties i edats dels difunts s'adapta exclusivament a la nomenclatura abreujada. El 1951 s'introdueix en aquella tabulació la detallada tan sols per al total nacional, quedant relegada l'abreujada a les capitals de Barcelona i Madrid.

És al MNP de 1903 quan es publiquen per primera vegada els òbits per causes abreujades, sexe i edat. La informació s'ofereix a escala provincial i per capitals de província. Es faciliten dades provincials per als períodes 1903-1907 i 1930-1940. Els

responsables de l'estadística justifiquen la interrupció entre 1908 i 1929 tot argüint que "*Con el propósito de hacer menos voluminosa esta obra sin menoscabo de la utilidad y del interés, se ha creído conveniente modificar en parte el plan seguido en los años precedentes*" (Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, 1914: VII). Pel que fa a les capitals de província, aquella combinació de variables es mantindrà ininterrompudament en el període 1903-1917, es tornarà a reprendre entre 1924 i 1933 i, només per a Barcelona i Madrid, de 1951 a 1974. Per tant, durant 10 anys (1941-1950) aquesta informació quedarà reduïda al conjunt nacional, tal i com mostren les taules 34 a 36.

Com es pot observar a la taula 31, entre els anys 1903 i 1940, en la classificació dels decessos pel llistat reduït de causes, sexe i edat, les edats són agregades per grups quinquennals, distingint les defuncions del primer any de vida, el grup d'1 a 4 i situant l'interval obert en 60 i més anys. Excepcionalment, i durant el període de 1941 a 1950, en l'ordenació simultània de les defuncions segons la nomenclatura abreujada, el sexe i l'edat (només publicada durant aquest interval d'anys pel conjunt de l'Estat) es desagreguen les defuncions dels menors d'1 any per mesos (menors d'1 mes, d'1 a 2, de 3 a 5 i de 6 a 11 mesos d'edat), en la resta de categories se segueix la mateixa estructura del període anterior, tancant el límit superior en 70 i més anys d'edat.

En línies generals, del MNP de 1903 al de 1940, la distribució de les defuncions en funció de la relació reduïda de malalties, traumatismes i demés afeccions mòrbides segueix els criteris establerts internacionalment en els grups de menors d'1 any, 1-4, 5-9, 10-14, 15-19, 20-24, 25-29, 30-34, 35-39, 40-44, 45-49, 50-54, 55-59, de 60 i més, i d'edat desconeguda. Així mateix s'esdevenia a gran part d'Europa: Alemanya, Àustria-Hongria, Bèlgica, Dinamarca, França, Holanda, Itàlia, Rússia, Sèrbia, Suècia i Suïssa compartien aquesta estructura per edats; mentre que la Gran Bretanya i Noruega divergeixen tot presentant agregacions decennals que presenten de 25-34, 35-44, 45-54 i el grup de 55 i més anys (Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, 1916: 41-45).

La taula 31 mostra com en els 116 anys estudiats, les morts distribuïdes per sexe i edat únicament són encasellades atenent al llistat detallat de les causes que les provoquen a partir de l'any 1951 i exclusivament per al total nacional, això sí, són ordenades segons l'estructura d'edats recomanada per l'OMS, a saber, menors d'1 any, d'any a any fins als 4, grups quinquennals des dels 5 als 84, i el grup obert de 85 i més anys. Malauradament, en aquet mateix període no es facilita cap altra dada sobre mortalitat per edat, sexe i afecció mòrbida que la relativa a la ciutat comtal i a l'estatal, creuament presentat per grups d'edats distints d'aquells: de menors d'1 any, d'1 a 4, 5 a

14, 15 a 24, 25 a 44, 45 a 64, 65 a 74, i de 75 i més anys. No obstant això, cal destacar que, la principal novetat introduïda en aquests anys és precisament la classificació de les defuncions per causes detallades a partir d'una llista completa a tres dígit, la qual cosa representa un salt quantitatiu i qualitatiu important.

En un altre ordre de coses, una qüestió a tenir en compte en l'anàlisi de la mortalitat per causes i edat és l'amplitud del darrer interval d'edat contemplat en l'estructura aplicada. Recordem que aqueta es tancava amb un grup final obert en 60 i més anys d'edat complerta fins el MNP de 1940, en 70 i més de l'any 1941 a 1950 i en el grup d'edats iguals o superiors als 85 a partir d'aquella anualitat. L'existència de diferents grups d'edat oberts genera inconvenients a l'hora d'analitzar les tendències de la mortalitat per edat per les dificultats operatives i interpretatives que comporta aquella circumstància.

Un altre aspecte a considerar en l'estudi de la mortalitat per causes és la variació que pugui arribar a assolir el percentatge de les catalogades com a desconeguda o mal definida en relació a la resta de rúbriques de la classificació nosològica. Entre els factors amb clara incidència sobre el pes que poden arribar assolir les defuncions no determinades, tenen especial rellevància el recurs a l'autòpsia en la diagnosi del motiu de la mort; el coneixement que es tingui de les malalties; la preparació rebuda pel personal mèdic i sanitari per a la complementació de les certificacions mèdiques, dels butlletins estadístics i de la corresponent classificació internacional de malalties, i els sistemes de codificació, entre altres. L'existència d'un elevat nombre de defuncions indefinides suposa la subestimació d'altres causes de defunció, les quals, evidentment, no han estat diagnosticades o registrades. No obstant això, no és factible una lectura exclusivament a la inversa d'aquest fet quan els valors són força inferiors, doncs la constatació de percentatges baixos d'òbits sense causa detalla no significa, necessàriament, una millora en la certificació de la resta de causes de mort, que bé podria ser, sinó que també podria significar una major incidència de les altres. A l'objecte de l'anàlisi demogràfica, en la distribució de les defuncions mal definides entre la resta de causes de mortalitat cal tenir molt en compte la imputació diferencial de la incorrecció diagnòstica entre les causes, ja que algunes són més freqüentment mal imputades o declarades que altres, de tal manera que no serà factible el simple repartiment proporcional de les mateixes.

Un problema que també es planteja a l'investigador està estretament associat a l'ús del concepte legal de nascut viu en les estadístiques vitals fins l'any 1975. A l'hora de treballar amb les causes de les defuncions infantils, aquesta circumstància implicarà la reassignació dels morts en néixer i dels finats en el decurs de les 24 hores posteriors

als part (els falsos nascuts morts), comptabilitzades entre els avortaments, a les distintes causes de decés, la qual cosa no serà gens fàcil donada la inexistència històrica de la corresponent tabulació de la morbiditat i mortalitat perinatal en les estadístiques de mortalitat espanyoles.

Classificació de les defuncions per professions, causes, sexe i edat

En línies generals, la importància concedida en els plans de tabulació a la variable professió és oscil·lant i va decreixent fins a la seva completa desaparició l'any 1970. La classificació per professió de les defuncions totals per sexe i la seva distribució per causes abreujades tenen una presència irregular en el temps i en relació a l'àrea geogràfica de referència. Per a capitals i províncies només es disposa de les dades bàsiques de decessos per sexe i professió fins als anys 1940 i 1950, respectivament. Per al total nacional augmenta el pla de tabulació, però sense continuïtat en el temps, amb el creuament per causes abreujades i sexe de 1951 a 1969 i amb el dels òbits per edat i sexe de 1941 a 1950.

Per acabar, és significatiu comentari que anys més tard, concretament el 1986, fa l'INE respecte de la publicació de les taules de mortalitat per professió dels finats, just després d'haver-les tornat a reprendre i a abandonar, l'anotació fa així: "*se suprime la clasificación de las defunciones por la profesión del fallecido ya que esta variable no aporta ninguna información relevante a la causa de defunción, como pone de manifiesto la cifra de personas que no podían ser clasificadas, que representaba casi una cuarta parte de los fallecidos, como consecuencia de que los Boletines Estadísticos de Defunción no son el instrumento idóneo para recoger con precisión esta información*" (INE, 1986: X).

als part (els falsos nascuts morts), comptabilitzades entre els avortaments, a les distintes causes de decés, la qual cosa no serà gens fàcil donada la inexistència històrica de la corresponent tabulació de la morbiditat i mortalitat perinatal en les estadístiques de mortalitat espanyoles.

Classificació de les defuncions per professions, causes, sexe i edat

En línies generals, la importància concedida en els plans de tabulació a la variable professió és oscil·lant i va decreixent fins a la seva completa desaparició l'any 1970. La classificació per professió de les defuncions totals per sexe i la seva distribució per causes abreujades tenen una presència irregular en el temps i en relació a l'àrea geogràfica de referència. Per a capitals i províncies només es disposa de les dades bàsiques de decessos per sexe i professió fins als anys 1940 i 1950, respectivament. Per al total nacional augmenta el pla de tabulació, però sense continuïtat en el temps, amb el creuament per causes abreujades i sexe de 1951 a 1969 i amb el dels òbits per edat i sexe de 1941 a 1950.

Per acabar, és significatiu comentari que anys més tard, concretament el 1986, fa l'INE respecte de la publicació de les taules de mortalitat per professió dels finats, just després d'haver-les tornat a reprendre i a abandonar, l'anotació fa així: "*se suprime la clasificación de las defunciones por la profesión del fallecido ya que esta variable no aporta ninguna información relevante a la causa de defunción, como pone de manifiesto la cifra de personas que no podían ser clasificadas, que representaba casi una cuarta parte de los fallecidos, como consecuencia de que los Boletines Estadísticos de Defunción no son el instrumento idóneo para recoger con precisión esta información*" (INE, 1986: X).

Taula 32. . Variables i creuaments presents en la secció de defuncions del MNP per nivell de desagregació territorial, 1858-1870

	CAPITALS PROVINCIALS												PROVÍNCIES												TOTAL NACIONAL															
	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	
DEFUNCIONS (1)																																								
Total general	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
X sexe			C	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			C	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			C	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
X edat			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
X sexe						X	X	X	X	X	X	X	X						X	X	X	X	X	X	X	X						X	X	X	X	X	X	X	X	
X estat civil			C	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			C	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			C	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
X sexe			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
X causes de defunció			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	

Font: Elaboració pròpia a partir de les publicacions: JUNTA GENERAL DE ESTADÍSTICA DEL REINO (1863) *Memoria sobre el Movimiento de la Población de España en los años 1858, 1859, 1860 y 1861* i DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1877) *Movimiento de la Población de España en el decenio de 1861 a 1870*.

Agregació temporal de les dades publicades: X: Informació anual X: Informació anual i per mesos

(1) Defuncions:

1858-1860: Les defuncions de nadons comprenen les dels batejats.

1961-1870: Les defuncions de nadons comprenen els nascuts morts, els nascuts vius i morts batejats i sense batejar.

C: construïble a partir de càlculs senzills.

Taula 36. Variables i creuaments presents en la secció de defuncions del MNP, Total nacional 1878-1974 (1)

DEFUNCIONS		
Total general (2)	X sexe	1878-1974
X edat	X sexe	1878-1974
X estat civil	X sexe	1878-1974
X sexe	X edat	1878-1974
X edat	X sexe	1878-1974
X establiment de defunció (3)	X sexe	1878-1974
X lloc de residència X sexe		1878-1974
X causes de defunció detallades	X sexe	1878-1974
X sexe	X edat	1878-1974
X causes de defunció abreujades	X sexe	1878-1974
X sexe	X edat	1878-1974
X professió	X sexe	1878-1974
X sexe	X edat	1878-1974
X causes abreujades	X sexe	1878-1974
X edat	X sexe	1878-1974
Menors de 5 anys d'edat		
Total general	X sexe	1878-1974
X edat	X sexe	1878-1974
X sexe	X causes de defunció detallades	1878-1974
X causes de defunció abreujades	X sexe	1878-1974
X legítimitat X sexe		1878-1974
Ilegítims		
X sexe	X sexe	1878-1974
En establiments benèfics (3)		
X edat (≤ 5 anys / > 5 anys) X sexe		1878-1974

Font: Elaboració pròpia a partir de les publicacions del *Movimiento Natural de la Población* i de *Letimario Estadístico de España*.

X. *Movimiento Natural de la Población*
 * 1878-1884.- Es publiquen dades del total de defuncions a *Letimario Estadístico de España* (1889).
 1878-1885.- Es publiquen dades del total de defuncions a la "Introducción" del MNP de 1905.
 1882-1885.- Es publiquen dades del total de defuncions a la "Introducción" del MNP de 1901.
 1878-1888.- Es publiquen dades del total de defuncions a la *Gaceta de Madrid* de 1891, núm. 123, pàg. 403.
 1893-1899.- Es publiquen dades del total de defuncions a *Letimario Estadístico de España* (1912) i a la "Introducción" del MNP de 1900, 1901 i 1905.
Agregació temporal de les dades publicades: X. Informació anual; X. Informació anual i per trimestres; X. Informació anual, per mesos i per trimestres; X. Informació només trimestral
 (1): Total Nacional.- Comprèn la península i les illes adjacents (Canàries i Balears).
 (2) Defuncions: mort dels sobrevivents a les primeres 24 hores de vida.
 (3): Establiment de defunció (sexes reunits i sexe).
 En la classificació per establiment de defunció, la categoria "en establecimientos benéficos" és detallada pels grups d'edat de menors de 5 anys i de 5 i més anys al llarg de tot el període d'estudi. Llevat del MNP de l'any 1900 en què només es recullen les de menors de 5 anys. Ambdós grups d'edat són classificats alhora per sexe fins el 1940, i per sexes reunits de 1941 a 1974 amb temporalitat trimestral. Cal fer els sumatoris corresponents en cada cas (pel sexe de cada grup d'edat o dels trimestres) per tal d'obtenir els creuaments considerats en el quadre.
 C: construïble a partir de càlculs senzills.

IV EN RESUM I CONCLUSIÓ

Del Movimiento Natural de la Población

L'estadística del *Movimiento Natural de la Población* (MNP) té com a objectiu la quantificació dels naixements, matrimonis i defuncions, així com el coneixement de determinades característiques associades a aquests fenòmens, mitjançant el tractament i l'explotació de la informació procedent dels registres parroquials, primer, i civil, després, recollida en els informes estadístics que els diferents organismes oficials encarregats de l'MNP han establert a tal efecte en el decurs del temps.

Les estadístiques de l'MNP proporcionen informació sobre els esdeveniments vitals ocorreguts durant un any natural en la població de referència, a partir de la seva inscripció en el registre públic oficial de l'Estat creat per a la constància oficial de l'estat civil de les persones jurídiques. Les variables enregistrades en aquest i la forma de la seva anotació han de ser les justes i convenientes a l'únic efecte d'assegurar la constància oficial dels fets inscripibles en relació a l'existència, a l'estat civil i a la condició de les persones, com a garant de l'accés als drets i a les obligacions que la legislació prevegi. Aquest principi bàsic en la determinació del contingut de les actes del Registre civil, presenta un greu inconvenient a l'hora de l'explotació estadística de les dades recollides en aquest arxiu públic. Desajustaments que neixen de la divergència d'objectius i d'usos de la informació enregistrada entre el productor de les mateixes i els seus usuaris. De tal manera que, com hem anat veient al llarg d'aquesta Tesi, en un sistema d'estadístiques vitals basat en el mètode de registre com l'espanyol, la definició jurídica dels esdeveniments, els epígrafs registrals i la forma de la seva consignació sovint no són apropiats per als usos demogràfics, sinó que responen als legals per als quals varen ser gestats.

Aquelles estadístiques apareixen, doncs, com a subproducte i totalment vinculades a la seva font, el Registre civil. En conseqüència, tant el perfil de la població representada, de la omesa i fins i tot de la duplicada en les xifres del MNP; així com l'evolució dels termes, criteris classificadors i continguts de l'estadística, han depès i restat íntimament lligats a les vicissituds i a les reformes legals introduïdes en matèria registral, per una banda en el Codi civil, que determina la personalitat o condició jurídica de les inscripcions que han de ser practicades en el Registre civil, i, per altra banda en la legislació vigent en cada moment històric respecte dels fenòmens demogràfics enregistrats. De la mateixa manera, les subpoblacions presents en el MNP

de naixements, avortaments, defuncions i unida en matrimoni han estat condicionades també per la conjuntura històrica.

La base de la informació continguda en l'estadística del *Moviment Natural de la Població* són, en origen, les actes de naixement, matrimoni i defunció, així com els lligalls d'avortaments del Registre civil. D'aquestes depenen el contingut final del MNP, de forma molt acusada fins ben entrat en segle XX i en menor mesura a mida que ens endinsem en aquesta centúria. Al llarg del segle XX, la incidència serà cada cop menor gràcies a un millor funcionament i reglamentació del Registre civil i a l'adopció d'informes estadístics fixes per a la declaració dels esdeveniments vitals en aquell, en la redacció dels quals ja hi intervindrà amb ple dret, a mitjan centúria, l'organisme oficial encarregat de l'estadística (INE). Així, es passarà de recollir directament en taules resum els continguts dels registres parroquials, a extreure en models individuals per a cada cas particular ocorregut (simples còpies de les inscripcions efectuades en el Registre civil) la informació facilitada en els seients dels Llibres d'actes del Registre civil, per acabar introduint Butlletins estadístics, els quals aniran sent modificats.

En conseqüència, l'exhaustivitat de la font, la categorització de les variables i la tabulació de les classificacions en l'estadística del *Moviment Natural de la Població* també han estat condicionades per la informació recollida en els informes estadístics emprats per a la captació de les dades registrals i per la forma de la seva redacció i constància. El seu contingut és de cabdal importància, en depèn l'explotació estadística posterior, que es tradueix en les possibilitats de classificació de les variables i de la seva tabulació en les successives publicacions de la sèrie estadística. A tall d'exemple, només cal recordar la declaració de l'edat, que fins a l'any 1899 era inscrita de forma molt genèrica per als adults amb l'expressió 'major d'edat'. Els problema que presenta el contingut dels informes establerts per a la captació de les dades es fa evident amb els canvis introduïts en els butlletins estadístics que entren en vigor l'any 1960, en els quals s'intenten recollir nombroses qüestions demogràficosanitàries que no apareixien en els anteriors, meres transcripcions més o menys literals de les rúbriques contingudes a les actes del Registre civil. I el mateix es pot dir, des de l'any 1975, de la introducció de l'any de naixement (de les mares, dels contraents i dels finats) i de celebració del matrimoni, en lloc de l'edat i de la durada consignades en els butlletins estadístics anteriors, la qual cosa possibilita la classificació dels fenòmens per gèneracions o cohorts, quelcom inviable en les estadístiques anteriors a l'any 1975, per bé que aquesta informació constava a les actes del Registre civil des de la seva creació i reglamentació el 1870.

En tot moment, comparant les actes del Registre civil i els continguts finals de les publicacions, hom s'adona que hauria estat possible un pla de tabulacions més ambiciós. Hi ha dos moments claus de pèrdua d'informació en el procediment d'obtenció de les dades, a saber, en el de la transcripció dels continguts de les actes del Registre civil a l'informe estadístic, i entre aquest darrer i el seu buidatge per al tractament estadístic posterior. Al respecte, un dels exemples més primaris i evidents és la data de naixement, la qual ha estat anotada en l'acta de naixement des del primer moment de la implantació del Registre civil a Espanya. Si s'hagués procedit a abocar aquesta raó en els informes estadístics, hauria estat possible disposar de sèries de dades classificades segons aquest criteri, permetent, en última instància, reconstruir la trajectòria vital de les generacions. L'any 1975 és una prova de com sense canvis en l'acta del registre civil es pot extreure i proporcionar molta més informació. Hom té la percepció que durant tot aquest període la periodicitat anual de la publicació ha dificultat, en part, la implementació de reformes de consideració, sempre postergades per l'urgència de tenir la publicació de l'any finalitzada. S'ha de fer palès, en la seva defensa, que la història política, econòmica i social d'Espanya tampoc va afavorir la introducció d'aquestes reformes.

Fragilitat institucional i organitzativa de la font estadística

L'estadística del Moviment Natural de la Població ha tingut una implantació força atribolada, ja que en el seu procés de formació hi ha imbricats dos processos: la instauració del Registre civil en relació i per diferenciació amb els parroquials, i l'explotació dels registres existents, tant eclesiàstics com civils, amb la finalitat de disposar d'informació sobre les característiques i la conjuntura demogràfica.

Malgrat els constants intents haguts fins al darrer terç del segle XIX de crear un veritable Registre civil que permetés obtenir dades sobre el moviment natural de la població, aquest no es crearà fins a l'any 1870. Tant en el procés d'implantació de la pròpia institució, com en el de la captació de les dades inscrites en aquesta per als efectes estadístics, seran una constant durant el segle XIX la manca de personal qualificat, la imperícia de l'administració municipal i la poca col·laboració dels capellans, del personal destinat a l'enregistrament de l'estat civil i de la institució responsable, la *Dirección general del Registro civil y de la propiedad y del Notariado*. Totes elles, circumstàncies que deixaran la font estadística en una posició de debilitat, que es veurà agreujada per l'especial conjuntura històrica d'aquesta centúria d'ocupació napoleònica, des guerres carlines i d'inestabilitat política marcada per constants canvis de règims, de governants i de governs (monàrquics, d'alternança conservadora, de caire

liberal i progressista), entre d'altres qüestions menors. Tot plegat comportarà la mancança absoluta de productes estadístics sobre el moviment natural de la població fins el 1958 i la fragilitat en la seva producció posterior per la total subordinació als registres parroquial i civil, a la voluntat de cooperació de les institucions que els regenten, així com per la pròpia situació de l'organisme encarregat en cada moment de l'elaboració del MNP.

La supeditació a les inscripcions efectuades pels estaments eclesiàstic i registral, i per tant a la seva reglamentació, matèria sobre la qual el Servei estadístic no tindrà cap ascendència ni influència, determinarà la informació presentada en la publicació estadística, la qual restarà condicionada als biaixos generats per la pròpia naturalesa religiosa i jurídica de les dades d'origen. Aquest fenomen acompanyarà la sèrie del MNP des del seu naixement. Així, per posar algun exemple, si bé les observacions relatives a les dues primeres publicacions del MNP (1858-1961 i 1961-1870) procediran dels llibres eclesiàstics, la limitació imposada per la seva qualitat de registre de sagraments, obligarà a la complementació de la informació facilitada en els mateixos amb indagacions sobre el nombre de nascuts morts i de nascut vius i morts abans del baptisme des de l'any 1863, els quals eren omesos majoritàriament en els llibres parroquials, perquisicions que no varen ser efectuades pels anys anteriors.

La subordinació estadística també es farà palesa amb el canvi de proveïdor de les dades amb la implantació del Registre civil. De fet, la subjecció serà una constant fins a mitjan del segle passat, quan s'iniciarà el procés de conciliació entre els interessos demogràfics i els registrals dins la legalitat vigent, tant registral com la relativa als esdeveniments vitals que contempla el registre públic de l'estat civil de les persones. En la redacció d'aquesta tesi ja s'ha fet esment, en nombroses ocasions, de les implicacions que sobre el sistema d'estadístiques vitals té l'ordenament jurídic en aquelles matèries. S'ha vist com la determinació legal dels esdeveniments vitals, com serà el cas del naixement i del nascut amb vida, condicionarà l'ajustament de la subpoblació compresa en les xifres publicades en el MNP a la concepció jurídica d'aquells actes, en detriment de la demogràfica. També s'ha fet referència al biaix que pot implicar la legislació civil en el registre oficial dels fenòmens i, de retruc, en l'estadística que se'n deriva i a la seva adequació a la realitat, com ha succeït històricament amb la regulació del sistema matrimonial en relació al còmput i a la naturalesa de les observacions consignades en la sèrie estadística de casaments.

No obstant, les implicacions de la forta dependència de la font no es limiten a les restriccions en el contingut del MNP, a la naturalesa de la informació consignada en aquest i al perfil o caracterització de les subpoblacions afectades pels fenòmens

demogràfics o omeses en les xifres publicades, sinó que es fan extensives a la pròpia disponibilitat de dades. El fracàs en la instauració d'un registre públic per a la constància oficial de l'estat civil de les persones i la inexistència d'un organisme estadístic oficial d'abast nacional competent en la matèria, com ja ha quedat dit, no haurà permès disposar de dades estadístiques elaborades sobre els successos vitals ocorreguts abans de l'any 1958. I si bé un cop instituïdes ambdues institucions, es procedirà a la producció del MNP únicament a partir de les circumstàncies anotades en el Registre civil, l'exclusivitat en el proveïment de la informació provocarà un buit en la publicació del moviment natural de 1870 a 1877. Els motius seran, bàsicament, la recent implantació d'aquell registre i, sobretot, el seu mal funcionament. Un mal funcionament marcat i condicionat per la conjuntura política, econòmica i social del moment gens favorable al seu desenvolupament. Aquesta situació es perllongarà fins a l'edició del volum corresponent als anys 1886-1892, i es reprendrà fins a l'entrada del nou segle. El dèficit en la sèrie del MNP només serà esmenable, per a alguns anys, amb l'escassa informació publicada a l'*Anuario Estadístico de España* i en la *Gaceta de Madrid*, així com per la minsa informació facilitada en el MNP de 1900 sobre el nombre de successos ocorreguts de 1883 a 1899.

Hom creu que, malgrat la difusió de les dades, la publicació no es feu com a continuïtat de la pròpia sèrie del MNP. I és que, la fragilitat de l'estadística també estarà associada a la pròpia implantació i dinàmica del servei estadístic oficial a Espanya, aspectes que tingueren repercussions en els primers anys de funcionament del MNP i en altres moments claus de la història espanyola. Ho evidencien les especials circumstàncies del darrer quart del segle XIX de consolidació del Registre civil, d'instabilitat política amb els successius canvis de govern i de guerra civil i colonial; context que va incidir en la consolidació i en el devenir del Servei estadístic a Espanya. L'eficàcia dels successius organismes oficials, així com la cobertura temporal de la sèrie del MNP, l'evolució de l'estructura i l'abast de la informació continguda en aquella, han experimentat fluctuacions des del seu naixement. Aquestes variacions han estat directament relacionades amb:

- els canvis esdevinguts en l'organigrama institucional intern i en relació a la seva dependència administrativa superior (departamental, ministerial o estatal)
- aspectes de caire competencial en el repartiment i atribució de funcions i matèries, i en la direcció i en l'autoritat del servei estadístic
- els recursos logístics d'infraestructura, de personal (nombre i qualificació del mateix) i de dotació pressupostària
- la conflictivitat política, econòmica i social viscuda arreu de l'Estat des de la segona meitat del segle XIX.

Tots aquests factors actuaren de forma imbricada, amb un major o menor grau d'incidència entre ells segons sigui el període de referència considerat. Així, la Revolució de 1868, com a producte de la confluència de les crisis política, econòmica i social d'aquells anys, va significar la paralització de l'activitat estadística i la reducció de l'eficàcia del Servei en general. Circumstàncies marcades per una molt dràstica reducció pressupostària i en dotació de personal des de l'any 1866 a 1870. Aspectes que estaran íntimament vinculats a la crisi de subsistència arrossegada des de 1866 (carestia del blat) i a la borsària, financera i industrial provocades per l'escassa rendibilitat de les inversions ferroviàries i per la repercussió negativa de la Guerra de secessió en el sector cotoner català. Aquella dinàmica restrictiva s'estendrà a la unificació dels treballs geogràfics i estadístics en el sí d'un organisme dirigit majoritàriament per geodestes, que prioritzaren els treballs propis de la seva formació durant les dècades de 1870 i 1880, en detriment dels estadístics com el Moviment Natural de la Població. Endemés, l'organisme competent en matèria estadística canviarà tres cops de denominació i d'organigrama intern. En el procés, el Servei encarregat de les fonts demogràfiques per excel·lència, veurà reduïdes les seves facultats competencials executores, per passar a funcions bàsicament deliberatives i consultives. Al que cal afegir, també, els canvis de dependència ministerial que patirà, fet que limitarà la seva capacitat i potencialitat productiva independent fins aleshores, condemnant la institució a la passivitat en un període de retrocés. Un retrocés, com dèiem, caracteritzat per la reducció d'actius humans que es veurà agreujada per la fusió del servei estadístic amb les dependències existents en aquells ministeris⁶⁰¹.

En tot aquest garbuix, no sembla pas una coincidència la represa dels treballs estadístics en una data tan llunyana com el 1877 per a la publicació de les dades relatives al període 1861-1870. Es considera, doncs, que aquelles circumstàncies s'han d'afegir també a l'explicació donada per als buits en l'edició del MNP per als anys compresos entre 1878 i 1885 i a la manca de variables, classificacions i tabulacions efectuades en les estadístiques sobre els naixements, matrimonis i defuncions ocorregudes de 1886 a 1992 i només dels totals per als anys 1893-1899.

En la mateixa línia d'incidència, però en una dinàmica més favorable a l'estadística, la relativa homogeneïtat d'aquests Servei durant els primers vint anys del segle XX es correspon amb la reorganització i la relativa estabilitat competencial de l'*Instituto Geográfico y Catastral*, malgrat la reduïda dotació pressupostària, que

⁶⁰¹ Recordem que el Servei d'estadística passa de la *Presidencia del Consejo de Ministros*; a integrar-se en la *Dirección de Agricultura, Industria y Comercio*, que n'assumirà les competències i el convertirà en una simple secció o negociat; per acabar depenent directament, l'any 1877, del *Ministerio de Fomento*, just després de la reforma del reglament de l'*Instituto Geográfico y Estadístico*.

implicarà el manteniment de la publicació amb molts pocs canvis d'estructura i contingut. Mentre que, la desvinculació del ram de l'estadística respecte dels treballs geogràfics amb la creació de la *Dirección General de Estadística* de l'any 1922, suposarà, fins al 1931, una embranzida que es traduirà en un important increment de les classificacions presentades a les publicacions vinculades a l'interès que l'anàlisi de la nupcialitat i de la fecunditat han despertat a Europa. Aquesta dinàmica es veurà truncada durant la dècada dels anys 30 del segle passat per tres raons fonamentals: la proclamació de la Segona República; la reunificació dels treballs estadístics i geogràfics sota la *Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico*, i els constants canvis d'ubicació administrativa dels serveis d'estadística un cop són novament individualitzats (separació dels treballs geogràfics dels estadístics).

La Guerra Civil espanyola de l'any 1936 va paraitzar altre cop els treballs estadístics del MNP. Es reprendran amb la publicació de la sèrie corresponent al període 1934 a 1940, iniciada l'any 1942 i finalitzada el 1944. Aquestes estadístiques presenten una reducció dràstica de la informació continguda per efecte directe de la pròpia Guerra Civil en sí, com a conflicte bèl·lic, que dividirà territorialment i administrativa el Servei d'estadística i la direcció del registral en els dos bàndols bel·ligerants. De tal manera que, durant els anys de la immediata postguerra, l'objectiu prioritari dels responsables de l'elaboració del MNP serà la reorganització del servei estadístic (amb molt poca dotació pressupostària i de personal) i la ràpida publicació de les estadístiques paraitzades des de l'inici de la guerra. Una evidència clara d'aquest parer és la reducció de la informació publicada des de l'any 1922 en les matrius de doble entrada respecte als naixements i avortaments per edat dels pares i per legitimitat (per al total nacional), i dels matrimonis per combinació de l'estat civil anterior dels cònjuges amb l'edat recíproca d'aquests. Per a aquests anys (1934-40), també es deixen de tabular els matrimonis per edat de l'espòs en combinació amb la de l'esposa (pel total nacional, per les altres escales no s'ha publicat mai); la distinció dels nascuts vius per la seva legitimitat (per a totes les desagregacions territorials) i el seu creuament amb l'edat dels progenitors (pel total nacional, per les altres escales no s'havia publicat mai). Endemés, es deixen de classificar les defuncions per causes, sexe i edat per a capitals provincials, i en el pla de tabulació no són considerats els municipis.

Discontinuitats i continuïtats

Les estadístiques del *Movimiento natural de la población* recullen, amb diferents nivells de detall i desagregació, les dades sobre naixements, matrimonis i defuncions. En línies generals, el programa de tabulacions en les successives publicacions s'ha

mantingut, així com la definició dels esdeveniments vitals i les escales territorials utilitzades en la presentació de les dades. Fins a l'any 1975 no es realitzen reformes substantives en les estadístiques del moviment natural. Ara bé, això no vol dir que abans d'aquests anys no hi hagin hagut canvis. Ans el contrari, l'estadística ha experimentat diverses modificacions destacables. Convé citar els següents paràgrafs que apareixen a la introducció del *Movimiento natural de la población española. 1975*:

"La estructura y amplitud de la información de estas estadísticas han fluctuado sensiblemente desde su implantación, de acuerdo con las dotaciones presupuestarias, la vinculación administrativa del Organismo encargado de su realización y publicación, así como la pérdida paulatina de interés en relación a otros campos cuya investigación estadística se ha iniciado con posterioridad. (...). En general se constata una paulatina disminución de datos a nivel provincial y una insuficiente información sobre el comportamiento de las generaciones o cohortes, que sin duda ha dificultado la realización en España de estudios sobre su población" (INE, 1978: IX).

Aspectes que, si bé són del tot certs, com hem conclòs en aquest darrer capítol, no han estat els únics determinants.

BUI TS EN LA SÈRIE DE PUBLICACIONS

La sèrie de publicacions del MNP no ha cobert, com s'ha reiterat en repetides ocasions, tot el període objecte d'estudi (1858-1974). Les edicions del segle XIX no aconsegueixen una exhaustiva cobertura temporal del període 1858-1900, pel que no hi ha una publicació regular de les dades. Hi ha un important buit pels anys compresos entre 1871-1885 i 1893-1899. Es poden obtenir les dades relatives als anys sense publicació a partir d'altres obres com la *Reseña Geográfica y Estadística de España*, per al període 1878-1884 (Instituto Geográfico y Estadístico, 1888); la *Gaceta de Madrid* i les introduccions de les publicacions del MNP de 1900, 1901 i 1905, en les quals només podem trobar dades generals dels successos vitals esdevinguts de 1878 a 1899.

Pel que fa a aquestes publicacions, cal advertir que les dades facilitades per als anys de 1878 a 1899 a la "Introducción" del *Movimiento natural de la población de España. Año 1905*, no coincideixen ni amb les detallades a les introduccions del MNP de 1900 i de 1901, ni amb les de l'*Anuario Estadístico de España* (1888), ni amb les xifres contingudes a les pròpies estadístiques relatives als períodes pels quals existeix la publicació del MNP, a saber, 1858-1870 i 1886-1892. Hom té el convenciment que la raó de la divergència de xifres és la font d'on s'obté la informació presentada en la introducció del MNP de 1905. Per al període 1878-1899, les dades s'extreuen de la publicació francesa de l'any 1907 que porta per títol *Statistique internationale du*

Mouvement de la population d'après les Registres d'Etat civil.-Résumé rétrospectif depuis l'origine des Statistiques de l'Etat civil jusqu'en 1905 (République française: Ministère du Travail, Statistique générale de la France). Curiosament, és el mateix Servei d'estadística espanyol el que va subministrar la informació al seu homòleg francès.

El buit pels anys 1871 a 1877 s'explica, com ja s'ha fet esment, per l'inici de la implantació del Registre civil; per la insuficiència burocràtica; pels propis problemes organitzatius i estructurals del Servei d'Estadística; per la manca de costum de la població d'inscriure's a través dels nous tràmits, i per la convulsiva situació sociopolítica i econòmica d'aquell període. A aquestes circumstàncies, cal afegir altres aspectes més específics com la introducció de la nova legislació en matèria conjugal, sobretot en implicar la imposició d'un nou sistema matrimonial contrari a la pràctica consuetudinària de la població, la canònica. Pel buit de 1885 no s'ha trobat cap explicació clara distintiva de certa especificitat.

POBLACIÓ DE REFERÈNCIA

La recopilació de la informació enregistrada en la font és el resultat de l'aprofitament estadístic de les inscripcions practicades en el Registre parroquial, en un primer moment i, des de l'any 1971, en el civil. En correspondència amb la pràctica d'aquests arxius, l'agregació geogràfica de les dades per divisions administratives estarà en tot moment vinculada al criteri territorial d'inscripció dels esdeveniments vitals per lloc d'ocurrència, sent anotats en el Registre civil/parròquia del municipi corresponent, del naixement/bateig (o avortament), de la defunció/enterrament i dels matrimonis/celebracions canòniques, a excepció feta de les unions celebrades des de 1870 fins a mitjan del segle passat, que ho seran per domicili de residència d'algun dels contraents. Per tant, des de l'entrada en vigor de la Llei Provisional de Registre civil (1870) fins a l'any 1974, les estadístiques del moviment natural de la població es refereixen a la població present, sigui o no resident, en el cas de la natalitat, de la mortalitat i de la nupcialitat des de 1950. I el mateix succeeix quan les dades consignades en el MNP s'obtenien dels registres parroquials (1858-1870); els naixements, els matrimonis i les defuncions eren tabulades pel municipi a on corresponia la parròquia en què s'havia imposat el sagrament.

No és possible una correcta identificació espacial de la població consignada en el MNP afectada per cada fenomen demogràfic, si no s'atén a la imbricació de l'aspecte estrictament geogràfic i al d'inscripció legal del mateix. Les estadístiques del moviment natural són resultat del sistema registral i, per tant, les observacions computades en

aquelles estadístiques estan mancades de la necessària reciprocitat, o correspondència, entre la població susceptible de protagonitzar un determinat esdeveniment vital i el nombre de casos registrats en el mateix territori. La raó: el criteri registral incorpora els casos de població no resident en el municipi on té lloc el registre. La publicació de les dades segons el lloc on es produeix el fenomen dificulta la interpretació demogràfica perquè sovint els fluxos no es poden relacionar amb els estocs poblacionals de la mateixa àrea de referència, no permetent la correcta realització d'estudis territorials. S'introdueix una distorsió en els resultats que dificulta la comprensió dels fenòmens demogràfics per unitats territorials petites, com per exemple els municipis. Òbviament, la construcció de sèries i indicadors, com per exemple la Taxa bruta de natalitat o la Taxa general de fecunditat, es veurà molt afectada.

No obstant, el criteri territorial d'inscripció no va quedar prou clar en determinades situacions. De fet, la inscripció fora de termini, la reconstitució dels registres i la rectificació governativa dels mateixos constituïen llacunes que van anar sent esmenades amb disposicions imprecises i sense el rang adequat. Al respecte, els matrimonis celebrats abans de mitjan segle XX (moment en que passen a ser inscrits exclusivament en el lloc d'ocurrència) tenen especial rellevància, en la seva valoració cal tenir en compte la gran quantitat de dubtes i confusions que va ocasionar la seva inscripció en el Registre civil segons el criteri domiciliari, a causa de la imprecisió normativa sobre les possibles casuístiques d'ordre registral.

A la vista de les nombroses consultes aixecades a la *Dirección general del Registro civil y de la propiedad y del Notariado* i de les contínues disposicions aclaridores dels preceptes establerts, hom considera que no era pas estrany o anecdòtic un mal registre oficial dels fets. De la mateixa manera que no ho seran les implicacions que se'n puguin derivar a efectes estadístics i analítics, si no es qüestiona la veracitat de les dades. De ben segur, nombroses situacions hauran estat resoltes de forma distinta, segons el període i el lloc de referència, en funció de les variades interpretacions que de les lleis en tinguessin els agents implicats: contraents, capellans, Jutges municipals i encarregats del Registre civil. Enmig de tanta ambigüitat, incertesa o imperícia registral, l'assignació territorial dels esdeveniments pot ser del més variat en un ampli ventall casuístic, originant dubtes sobre la correcta imputació geogràfica del fenomen en les estadístiques del MNP, o en aquelles investigacions efectuades a partir de les inscripcions practicades en el Rc.

Per tal de resoldre aquest problema, a partir de 1975 s'estableix un nou criteri de classificació, el de la residència. Amb aquest canvi es pretén eliminar les distorsions que provocava domiciliari els esdeveniments vitals en el lloc on es produïen.

COBERTURA TERRITORIAL

El MNP recull les dades registrals de base agregant-les per determinades escales territorials i presentant-les segons diferents criteris de classificació. Les estadístiques fan referència al total nacional, a les províncies, capitals provincials, municipis amb un determinat volum poblacional i, excepcionalment, als partits judicials (de 1886 a 1892). Certament, el MNP del període 1886-1892 introdueix els partits judicials, així com els ajuntaments i els districtes municipals majors de 5.000 habitants. Però les dades publicades a la introducció de l'estadística de l'any 1900 sobre el total de naixements, matrimonis i defuncions de 1893 a 1899, període en el qual no hi va haver publicació del MNP, són detallades només per províncies i pel total nacional. La resta d'agregacions geogràfiques de les dades, a saber, les capitals, les províncies i el conjunt estatal estaran presents en totes les publicacions.

Nogensmenys, els nivells de desagregació territorial de la font es mantenen de forma força regular al llarg de tot el període estudiat, essent la més erràtica l'escala municipal, que queda totalment fora del pla de tabulacions en diferents anys del període estudiat. Les províncies i les capitals provincials, aquestes últimes per raó de la seva capitalitat, tindran un tractament diferent al municipal, tant pel que fa a la cobertura temporal de les sèries de fluxos, com en el nombre d'informació i tabulacions publicades per a aquesta escala. La inclusió dels municipis en el pla de tabulació estarà determinada pel criteri restrictiu del volum poblacional dels mateixos. En canvi, la presència de les províncies i de les respectives capitals en les estadístiques del MNP no estarà condicionada al seu nombre d'habitants i, en conseqüència, la informació es publica en totes les edicions de l'estadística; mentre que els interessats en l'àmbit municipal trobaran discontinuïtats de dos rangs:

1. a nivell de totes les divisions administratives contemplades, la manca de dades publicades, que no recollides, a escala municipal pels anys 1918 i de 1934 a 1940
2. a nivell pròpiament municipal⁶⁰², si bé els municipis identificables en el MNP són seleccionats en funció de llur volum poblacional segons el cens de població anterior més proper a les dades de referència, aquests no han estat sempre els mateixos donat que el llinar marcat ha canviat al llarg del temps:
 - de 1886 a 1892, els ajuntaments o districtes municipals (no capitals provincials) majors de 5.000 habitants.

⁶⁰² A les estadístiques del MNP s'utilitza el terme "*Ayuntamiento*" fins l'any 1941, a partir d'aquesta data s'emprarà el de "*municipio*".

- pels períodes 1900-1917 i 1919-1933, els ajuntaments majors de 10.000 habitants.
- de 1941 a 1974, els grans municipis (no capitals) majors de 20.000 habitants.

Els nivells mínims d'habitants considerats en cada moment eren molts elevats respecte de la realitat de l'assentament rural o urbà i de la distribució en el territori de la població en cada període de vigència dels mateixos. Així, l'establiment d'aquests tres llindars poblacionals de tall diferents en la selecció dels municipis presents en el MNP ha comportat:

1. el decrement del nombre de municipis amb informació publicada en les successives edicions del MNP, el qual ha estat un efecte directe de l'increment en el volum poblacional requerit per a la seva inclusió en la publicació.
2. discontinuïtats temporals rellevants en les sèries cronològiques municipals dels esdeveniments vitals registrats. Recordem que dels 116 anys que comprèn l'estudi d'aquesta tesi, únicament es facilita informació municipal per a un total de 74 anys, no pas de forma contínua en el temps cronològic, sinó amb interrupcions. Endemés, es disposa d'informació per a tots els anys en què es publiquen dades a aquesta escala, només per a 7 de les 45 municipalitats no capitals de província que han estat considerades algun cop en l'estadística.
3. que són poc representatius de la distribució espacial de la població, si més no a Catalunya. I és que el nivell d'exigència establert en quant al nombre d'habitants per a la publicació de les dades al MNP s'ha evidenciat sempre molt elevat respecte del seu assentament. Així, per exemple, no en saben res de la dinàmica vital dels habitants de la província de Lleida entre 1858 i 1974, llevat del comportament de la seva capital. El mateix es pot dir dels municipis gironins de 1941 a 1970 i de la realitat tarragonina, de la qual només es faciliten dades de Reus i Montblanc des de l'any 1900 (i per a Valls durant 33 anys). Cal fer memòria que a Catalunya, per exemple, l'increment del nombre de municipis registrats en el MNP des de l'any 1971 no és atribuïble a una major adequació del llindar poblacional establert, sinó que respon a l'empenta de la indústria catalana en els anys seixanta del segle passat en detriment del sector primari espanyol, circumstàncies que donaran lloc al fenomen de la forta immigració que es concentrarà en determinats municipis catalans (Ripollet, Rubí, el Prat de Llobregat, etc).

Val a dir que aquestes circumstàncies limiten enormement les possibilitats que ofereix la font per als estudis a escala municipal i en l'elaboració de les seves sèries de dades històriques, fet que es veu agreujat per la inexistència d'informació municipal per als anys de 1858 a 1870, 1918 i de 1934 a 1940.

La conclusió a la què hom arriba és que els criteris de selecció del llinar poblacional dels municipis s'han circumscrit a qüestions operatives, a l'àmbit estricte de l'organització i gestió de la pròpia font, a una política d'economia de mitjans i en cap cas al de la realitat demogràfica del país, a saber, no ha seguit el criteri de representativitat demogràfica poblacional i la seva distribució territorial.

Per altra banda, sovint les dades publicades no ofereixen el mateix nivell de detall en totes les agregacions territorials considerades en una mateixa edició del MNP i al llarg de la sèrie. La informació publicada per a cadascuna de les divisions administratives no és homogènia, ni sincrònicament ni diacrònica. S'observa un important decrement de les dades proporcionades a escala municipal (per a alguns anys no se'n facilita cap), seguits d'una reducció més gradual de la informació detallada per capitals (especialment en l'estadística de defuncions) i en menor mesura per les províncies. Com és lògic, el total nacional és l'àmbit que registra més classificacions, algunes de les quals només són publicades per aquesta escala territorial. Una constant en la sèrie del MNP és, doncs, l'heterogeneïtat en la publicació de les dades per agregació geogràfica al llarg del temps. Si bé el MNP proporciona informació per diferents nivells de desagregació territorial, en tots ells es produeix aquella circumstància.

CLASSIFICACIONS I CREUAMENTS PRESENTATS

L'estadística del moviment natural ofereix gran quantitat d'informació i de classificacions sobre els fets vitals. Però, en aquest punt, existeixen diferències respecte al contingut de les diferents publicacions. Les sèries del segle XIX són heterogènies en la naturalesa de les seves dades i desagregació territorial, i incompletes en la cobertura territorial i poblacional, caracteritzant-se per la insuficiència de tabulacions. Des de l'any 1900, la publicació de la sèrie anual del MNP és contínua, oferint una gran quantitat d'informació, de categoritzacions i de tabulacions, amb una progressiva i major fiabilitat de les dades. Però, si bé se segueixen estructures similars dels continguts, les variacions són força evidents en les classificacions especials de certs fenòmens.

Al llarg del segle XX, el contingut i l'abast del MNP relatiu al detall de les variables contemplades, a la seva tabulació i a l'àmbit geogràfic per al qual són

publicades, s'anirà ampliant en alguns dels seus apartats, alhora que es reduirà la informació contemplada en altres. Així, per exemple, la classificació de les defuncions per edat o per causes de mort és present en totes les publicacions, però no ho és ni per a totes les escales territorials, ni sota una mateixa estructura d'edats o llistat de causes (no sempre podem comptar amb dades per a capitals de província tabulades per edat i sexe i tampoc d'informació desagregada per causa de defunció i edat, tant per a províncies, com per a capitals); el detall de les edats de la classificació de les defuncions infantils dels anys 1900-1902 no es tornarà a repetir fins a l'any 1941; la classificació dels avortaments per viabilitat no s'introduirà fins al 1930; el decrement de les dades d'estacionalitat és una constant al llarg de tot el període. Però potser, el més destacable són les classificacions introduïdes a partir del MNP de 1922, la dels naixements i dels avortaments per edat de la mare en una sèrie que arriba fins al 1974, i la classificació combinada dels matrimonis per edat i estat civil anterior dels cònjuges publicada només per al total nacional i per alguns anys.

A grans trets, s'observa una asimetria en la forma en què el MNP tracta cadascuns dels fenòmens demogràfics dels que informa. En una visió de conjunt, l'estadística de defuncions és la que presenta un major volum de classificacions. No obstant això, és la que experimenta més irregularitats i discontinuïtats en la publicació de la informació tabulada i per escales territorials, la qual cosa limita les possibilitats d'anàlisi d'aquestes dades ja que en algunes ocasions apareix i desapareix la classificació en funció de l'escala territorial i/o no es manté la mateixa per a un determinada agregació geogràfica al llarg del temps. En són un clar exemple la desagregació de les defuncions per causes o per sexe i edat a escala provincial i per capitals de província, i si bé la classificació de les defuncions per edat o per causes de mort són presents en totes les publicacions, no són presentades ni per a totes les escales territorials, ni sota una mateixa estructura d'edats o llistat de causes. A l'altre extrem es situen l'estadística de nupcialitat i de parts, que mostren una major consistència temporal tot i que la informació proporcionada i tabulada és menor que en el cas anterior. Finalment, l'estadística de naixements i avortaments es pobre de continguts fins l'any 1922, any a partir del qual, com ha quedat dit, s'introdueixen nous criteris de classificació.

No sempre és possible disposar de sèries de classificacions homogènies de les variables contemplades a les estadístiques del Moviment Natural de la Població, les causes de defunció, les professions i les edats, entre d'altres ho exemplifiquen. Recordem, per exemple, que fins a l'any 1932, no s'estableix en totes les classificacions dels matrimonis per grups d'edats l'estructura de 20 a 24, 25 a 29,..., per tal d'harmonitzar aquestes agrupacions amb les edats de les classificacions de les defuncions, en les de naixements sobre l'edat dels pares i amb les publicacions d'altres

països, fent viables des d'aquell moment i amb aquest criteri les comparacions. Per altra banda, les diferents revisions internacionals de les causes de mort impliquen problemes tant pel que fa a l'adequació de la seva diagnosi, com als canvis relacionats amb els avenços de la medicina, la qual cosa dificulta l'anàlisi de l'evolució de l'estructura de la mortalitat per causes.

En alguns fenòmens, com ara el de la mortalitat infantil, hi conflueixen alhora, i de manera molt especial, els tres tipus de discontinuïtats indicades, limitant enormement les possibilitats d'anàlisi: buits importants les sèries de les dades; manca d'homogeneïtat i de continuïtat en les sèries presentades per algunes variables, la seva categorització i classificacions, sobretot pel que fa a les subdivisions en grups d'edat i a les causes de la mort, i, finalment, els MNP no presenten tabulacions d'estructura igual i continua en les classificacions per agregació territorial de les dades. És a dir, la mortalitat infantil esdevé un bon exemple dels problemes que presenta la font per a l'anàlisi demogràfica, doncs en la seva publicació es reuneixen les majors limitacions de l'estadística, ja que sovint no és publicada una determinada classificació de la informació per algun període, respecte d'alguna agregació temporal de les dades, tabulació que es reprèn posteriorment amb una diferent categorització de les variables. Aquest és el cas, per exemple, de les defuncions infantils per sexe i edat per capitals provincials.

Per a Marcelino Pascua, "La explicación de estas y otras discrepancias que los peritos podrán fácilmente notar en la presentación de los datos demográficos españoles, parece derivarse del criterio diverso que tenían los varios directores generales que han regentado el Instituto y sus organismos sucesores, y no por opción de sus funcionarios técnicos, entre los cuales hubo siempre personas de reconocida valía. El mal que con ello se ha inferido al crédito de nuestras publicaciones demográficas y a la investigación médicoestadística ha sido realmente grave y sólo cabe confiar en que en adelántelos cambios, bien en sentido de ampliación o de reducción de los datos que los 'Movimientos' suministran, respondan al juicio de expertos y no sean simplemente producto de las famosas 'ideas', más o menos 'geniales', de políticos" (1934: 5). Pascua, si bé va publicar aquestes paraules l'any 1934, hom creu que serien secundades plenament a dia d'avui per nombrosos investigadors, respecte del MNP i de moltes altres estadístiques que recullen els moviments de la població, sobretot les vinculades a les migracions.

Pascua no anava pas errat, no obstant, hom ha intentat mosdrar en aquest treball que també propiciaren de forma molt significativa aquelles circumstàncies, l'estructura i les competències establertes entre les diferents institucions de l'Estat, com és el cas de

la independència entre la registral i l'estadística i la freqüent relegació d'aquesta a altres; el sistema seguit per a la captació de les dades al llarg del temps; les possibilitats d'ajustament, en el decurs d'aquests 116 anys estudiats, de la informació recollida i facilitada pel Registre civil a les necessitats estadístiques demogràficosanitàries i a les recomanacions internacionals en l'àmbit de les estadístiques vitals, i, finalment, a la qualitat de les notícies obtingudes, que limitaren enormement el seu ús, especialment en els primers anys. No s'ha d'oblidar, tampoc, la incidència de les inquietuds científiques prevalents en l'ordre nacional i internacional.

En línies generals, hom ha pogut constatar quatre períodes claus en el pla de tabulacions de les estadístiques que conformen el Moviment Natural de la Població, associats al centre d'interès que en cada moment ha guiat els responsables en la seva elaboració, o vinculats a alguns aspectes de la investigació demogràfica iniciats amb posterioritat. Aquests períodes són:

1. 1858-1921. Centre d'interès: la fiabilitat i veracitat de les dades (fins el 1900) i estandardització inicial de l'estructura i continguts del MNP (de 1900 a 1921)
2. 1922-1933. Centre d'interès: la fecunditat i la nupcialitat com a factor vinculat
3. 1934-1940. Centre d'interès: la reconstitució del Servei d'estadística i la posta al dia en les publicacions de tota mena. La millora del pla estadístic en sí del MNP, així com dels censos de població queda relegada a millors temps.
4. Des de 1941. Represa de la normalitat en l'activitat estadística que possibilita centrar altra volta l'atenció en el contingut del MNP.

El primer període es relaciona amb les publicacions del segle XIX com a ens embrionaris, experimentals i centrades en l'estudi de la fiabilitat de les pròpies dades, validacions presentades en amplies introduccions de caire analític i comparatiu a escala nacional i internacional. Aquesta preocupació anirà minvant des de començaments del segle XX fins a l'any 1921, alhora que s'estandarditzaran des de l'any 1900 les tabulacions presentades gràcies al bagatge assolit.

El segon i el quart períodes es vinculen amb les novetats introduïdes en els censos de població sota l'estímul de l'interès despertat per l'anàlisi de la nupcialitat i de la fecunditat a Europa. Els anys compresos entre 1922 i 1933 es caracteritzen per l'eclosió d'informació estadística sobre fecunditat i nupcialitat amb la classificació combinada dels naixements i dels avortaments per l'edat dels pares i per la classificació dels matrimonis per estat civil anterior dels cònjuges per relació recíproca d'edats. El cens de

1920 introdueix, per primer cop, la classificació del nombre de fills tinguts per edat de la mare i relació recíproca dels que encara viuen i dels que han mort, i també introdueix la classificació dels matrimonis per edat combinada d'ambdós cònjuges . Les estadístiques de l'any 1934 a 1940 presenten un fort decalatge en la quantitat d'informació publicada, com a conseqüència directa de la Guerra Civil espanyola, per la imperiosa necessitat de reorganitzar el Servei d'estadística amb molt pocs recursos econòmics i humans, i per la urgència a publicar les estadístiques paralitzades des del 1936. A partir de l'any 1941 es produirà un increment moderat de les classificacions publicades i es reprendran, amb menor detall de creuaments, les introduïdes l'any 1922, però en sintonia amb la informació publicada en el Cens de 1940.

Finalment, l'evolució de la publicació de l'MNP presenta una certa harmonia amb la dels censos de població pel que fa a la introducció de reformes substantives, els canvis més importants en les classificacions de l'MNP coincideixen, amb un any o dos de retard, amb les esdevingudes en els censos de població més innovadors.

CANVIS EN ELS CONCEPTES I LES VARIABLES

Les definicions dels fets vitals que s'han d'inscriure en el registre civil i recaptar per a la producció estadística, han presentat històricament problemes de comparació per la diversitat i la divergència dels conceptes emprats, tant a nivell nacional com en termes dels usos internacionals. Aquesta discrepància invalida tota comparació nacional o internacional quan va més enllà de les qüestions estrictament vinculades al significat de les paraules, estenent-se al seu significat. Els termes emprats també poden fer referència a subpoblacions diferents malgrat la univocitat del vocable o significat utilitzat en molts casos .Els criteris seguits per a la definició de nascut viu, defunció fetal, matrimoni i la pròpia defunció han variat en moltes ocasions en el sí de la trajectòria estadística d'un mateix país, com en el cas espanyol, i/o entre països. En conseqüència, a l'objecte de la comparativa intranacional i supranacional, les divergències en les definicions emprades ha comportat l'elaboració i recomanació de definicions i criteris uniformes, si més no als efectes estadístics, per part d'organismes internacionals.

Espanya no assumirà fins a l'any 1975 les propostes efectuades per l'OMS-NU relatives als esdeveniments vitals. Aquesta data s'evidencia força tardana en el context europeu, doncs la majoria dels serveis estadístics nacionals les hauran adoptat poc després de ser plantejades a mitjan del segle passat (bàsicament en la dècada dels anys 50). La singular concepció legal dels nascuts vius, de les defuncions fetals (en sòl

espanyol: avortaments) i de les defuncions, així com la indissociable vinculació de la producció estadística als criteris de viabilitat legalment establerts, situarà el sistema espanyol entre el reduït grup de països amb normes i concepcions significativament diferents de la resta de serveis estadístics, com serà també el cas de França i Bèlgica. I sí bé en un bon nombre de territoris les accepcions de nascut viu i de defunció fetal diferiran respecte de les recomanacions internacionals, les diferències seran menors en limitar-se exclusivament al fet d'introduir un llindar de viabilitat medicobiològic (nombre de setmanes de gestació, pes, talla, etc), com a element de tall complementari de la vitalitat, en la delimitació d'ambdues subpoblacions (el naixement i la DF); sense que en cap cas sigui discutida la substantivitat de la simple manifestació de vida en la reputació de nascut viu. Per contra, la formulació estadísticolegal espanyola d'aquells col·lectius es centrarà en la viabilitat, que no es regirà pas per consideracions mèdiques, biològiques o demogràfiques; sinó tan sols legals a l'objecte d'atorgar l'existència jurídica de la persona.

A Espanya, el Moviment Natural de la Població és una estadística estretament vinculada als arxius de base d'on obté la informació (els registres parroquial i el civil) i, per tant, restarà totalment condicionada per les particularitats i normes que regulen aquelles fonts, cànons que seguirà fidelment fins l'any 1974, inclòs. Així, els conceptes i les variables demogràfiques utilitzades en les publicacions han experimentat les variacions pròpies associades al canvi en la procedència de les dades de partida: es passa de consignar els baptismes, els esponsoris canònics i els enterraments del Registre parroquial, a comptabilitzar els naixements, els matrimonis i les defuncions inscrites en el Registre civil, segons la definició i els criteris legals que regeixen en cada cas i moment històric. Conseqüentment, els conceptes demogràfics consignats en les publicacions de l'MNP fins a l'any 1870 segueixen els establerts pels cànons de l'Església catòlica, mentre que a partir de 1871 seguiran la legislació registral i la relativa als fenòmens de la seva competència, ja hem vist com el fenomen més afectat per aquest darrer aspecte és el de la nupcialitat.

Ara bé, en la història d'aquesta estadística hi ha hagut dues ruptures relacionades amb la definició dels conceptes utilitzats en les successives publicacions, que han donat lloc a tres etapes diferents des del punt de vista conceptual. Les dues primeres estan relacionades amb el canvi de la font utilitzada en l'elaboració de l'estadística, a saber, el registre parroquial primer i el civil després. La tercera està vinculada al canvi de criteri seguit, a efectes estadístics, en la classificació dels fenòmens: el legal de 1871 a 1974 i el medicobiològic a partir de l'any 1975. Pel que fa als canvis en els conceptes i les variables en les estadístiques del MNP, l'exemple més evident és el dels naixements;

altres casos, de menor entitat, són el del parentiu, la legitimitat i la legitimació de fills, entre altres.

Inconsistència de les dades publicades

La qualitat i fiabilitat de la informació continguda en l'MNP depenen del grau de cobertura poblacional i d'enregistrament de les fonts de les quals emanen les seves dades. El subestimació o la doble comptabilització dels naixements, dels matrimonis i de les defuncions i els errors registrals en les inscripcions derivades d'una classificació incorrecta dels esdeveniments vitals per mala imputació dels mateixos, així com els defectes en l'enregistrament de les edats, entre altres, es reflectiran en les estadístiques vitals.

El subregistre o la sobreestimació són present en totes les estadístiques del MNP, en la de parts, naixements, avortaments, matrimonis i defuncions. Les causes poden ser de tres tipus:

- d'ordre legal
- d'ordre registral
- d'ordre conjuntural

Part de les inconsistències del MNP s'expliquen per factors d'ordre legal en la mesura que l'estadística estigui obligada a respectar als efectes estadístics la legislació vigent en els assumptes civils i registrals en dependre del Registre públic i oficial de l'Estat. Com s'ha reiterat repetides vegades, l'estadística és construïda a partir de la informació continguda en aquell, per la qual cosa el Servei estadístic es veurà obligat a computar únicament els casos inscrits en aquell arxiu administratiu, a conformar-se amb la informació continguda en les actes dels llibres del Registre civil i a ajustar-se als termes legalment establerts per a la seva la seva constància en els mateixos. De la mateixa manera, els criteris legals establerts en relació a les variables i als esdeveniments vitals en què convergeixen els interessos registrals i demogràfics coincidirán i seran respectats plenament en les estadístiques del MNP. Els exemples emblemàtics per excel·lència fan referència a la declaració de l'edat i als nascuts vius per distinció amb els avortaments i en contraposició a les defuncions. Pel que fa als condicionaments legalment establerts que faculden per a la inscripció en el Registre civil i determinen alhora les subpoblacions representades per les dades del MNP, cal fer esment dels matrimonis susceptibles de ser enregistrats en funció de la forma de la seva celebració i dels moment històric de referència.

Pel que fa a les inadequacions d'origen registral són les atribuïbles a errors pròpiament de registre. Aquests poden ser conseqüència de la imprecisió de les disposicions aprovades, tant pel que fa al grau de correspondència entre la casuística plasmada en la normativa i la plantejada en la realitat, com pel que respecta a les dificultats i a la confusió generades per les mateixes, bé per definicions poc estrictes i clares sobre els procediments i els termes legals aplicar, o bé per la publicació fragmentària i discontinua en el temps de les mateixes. No s'ha d'oblidar tampoc la manca de rigor per desconeixement, desídia o negligència dels registrables i dels registradors.

Entre les causes que afecten a la veracitat i validitat de les xifres publicades en el MNP, cal afegir les incidències sobrevingudes a l'organització i al funcionament del Registre civil per factors externs a la pròpia institució; el devenir de la història política, econòmica i socialment convulsa de la història de l'estat espanyol, així com el decalatge entre la modernitat d'algunes lleis i l'actitud reaccionària de la societat en alguns períodes. De fet, totes les lleis que s'avançaren al seu temps provocaren una forta confrontació social entre una minoria innovadora i una majoria més conservadora.

Voldria, però, fer referència a la vulnerabilitat del sistema amb dues cites extretes dels responsables de l'elaboració de l'estadística del MNP:

“El examen de las certificaciones de defunción que existían en los mismos [es refereix als registres civils], hizo comprender la conveniencia de que se revisaran éstas por una persona inteligente, que al par de examinarlas inspeccionara el cadáver a que hacían referencia, evidenciándose de este modo, no sólo la certeza de la muerte, dato importante, que evita las inhumaciones prematuras, sino el hecho de haberse producido aquella por causas naturales, alejando con esto la posibilidad de que se oculten accidentes o violencias, dignas de severo castigo”. (Dirección General de los Registros Civil y de la Propiedad y del Notariado (1876): Estadística del Registro civil de España, durante el año de 1873. Estadística de los Registros Civiles de Madrid.- Ministerio de Gracia y Justicia. Imprenta del Ministerio de Gracia y Justicia, Madrid. P. 8)

“Los datos relativos a los nacidos muertos en Burgos y Zamora (capitales) han sido facilitados por los celadores de los respectivos cementerios, por haber oficiado los Jueces municipales que en el libro de fetos de aquellos Registros civiles no aparece en el año 1900 ningún hecho de esta clase, y reconocer, sin embargo, que los nacidos muertos son sepultados en el cementerio general, de Burgos, al menos, acompañando tan sólo al celador del mismo la correspondiente certificación facultativa” (Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, 1901: XXIII).

Per altra banda, cal tenir present la deficient inscripció de les morts violentes en els períodes bèl·lics del segle XIX i durant la Guerra Civil de 1936. De les estadístiques del moviment natural de la població espanyola dels anys 1936 a 1939, les xifres de defuncions són les més discutibles com es desprèn dels estudis realitzats per Villar Salinas (1942), Díez Nicolás (1985) i els responsables de l'estadística del MNP (Dirección General de Estadística, 1943), entre d'altres.

Dels aspectes a desenvolupar en futures recerques i altres reflexions

A aquestes alçades de la Tesi, hom haurà constatat que no hi ha una explotació de les dades, tot i que, molt inicialment, quan es plantejaven els continguts d'aquesta recerca, s'havia considerat complementar aquest treball amb un estudi de la consistència i solidesa de la font a partir de les dades publicades. És evident, per tant, que aquesta és la tasca en majúscules que ha quedat pendent, fet, però, que no menysté la integritat del treball presentat. L'anàlisi de l'estructura i dels continguts formals del MNP han assolit una dimensió no prevista inicialment que ha modificat les nostres intencions inicials. A més, les úniques dades informatitzades pels anys anteriors a 1975 només estaven disponibles per Catalunya. Si volíem disposar, per tant, de totes les dades del MNP a Espanya de 1858 a 1974, calia un buidatge de proporcions inabastables ara per ara en aquesta recerca de tercer cicle. No obstant, com s'ha comentat en la introducció definitiva d'aquesta tesi doctoral, s'ha configurat un base de dades única per a tota la informació disponible per a Catalunya, llevat de les causes de defuncions i de la classificació de les morts per professió, a partir de l'existent en el Centre d'Estudis Demogràfics, la qual ha estat recodificada amb l'objecte d'establir metadades precises i estrictes que permeten afinar al més mínim les diferències en els termes i variables emprats en el MNP.

Un altre aspecte a tractar en major profunditat en futures investigacions és l'exploració de l'aprofitament que es va fer o es podia haver fet de les dades recollides en les actes del registre civil en els formularis i butlletins utilitzats en l'elaboració de l'estadística del MNP.

BIBLIOGRAFIA I FONTS

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- ABELLÁN CRIADO, Antonio [et al.] (2001) “La información estadística y demográfica”, a VVAA *Las claves demográficas del futuro de España*. Madrid: Fundación Cánovas del Castillo (Colección Veintiuno), p. 111-134.
- AGUILERA VELASCO, Alberto (1879) *Ley sobre organización judicial para el Imperio de Alemania de 27 de enero de 1877 comparada con las demás legislaciones orgánicas de Europa y América y precedencia de un juicio crítico*. Madrid: establecimiento tipográfico de García y Caravera, *Colección de códigos europeos*. 136 pàgines.
- AGUILERA VELASCO, Alberto (1876) *Código civil francés. Comentado, concordado y comparado con las legislaciones vigentes*. Madrid: *Colección de códigos europeos. Concordados y anotados*, Tomo I, 538 pàgines.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (2003) 100 anys d'estadística municipal. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- ALBALADEJO, Manuel, 1997, *Desde el instante en que nace, todo niño es persona e inscribible en el registro*. Madrid: Editoriales de Derecho Reunidas.
- ALBERCH, R. i SIMÓN, A. (1980-81) “El cens de 1595. Bisbats de Solsona, Vic i Alt Urgell”, *Revista Catalana de Geografia*, 9-16, pàg. 80-103.
- ALBERDI, Inés (1982) “Un nuevo modelo de familia” a *Papers: Revista de Sociologia*, núm. 18 (1982) p. 87-112. <http://ddd.uab.cat/pub/papers/02102862n18p87.pdf>
- ALONSO IGLESIAS, Enrique i PACHECO GÓMEZ, Castor V. (1926) *El Registro del estado civil en España: exposición metódica de la legislación y jurisprudencia*. Madrid: Reus. 858 pàgines.
- AMO PACHÓN, León de (1954) “Los matrimonios civiles durante la República. Problemas que plantean” *Revista de derecho privado*, 1954, p. 539-549, Madrid: Edersa.
- ANDRÉS GALLEGO, J. (1975) *La política religiosa en España, 1891-1913*. Madrid
- ANTEQUERA, José María (1886) *La codificación moderna en España*. Madrid: Impremta de la Revista de Legislación. 230 p.
- ARANGO VILA-BELDA, Joaquín (1980) “Origen e historia de los censos en España”, *Revista del Centre d'Estudis Urbanístics, Municipals i Territorials (CEUMT)*, 23, febrer, pàg. 17-20.
- ARANGO VILA-BELDA, Joaquín (1982) “Los censos de población española en perspectiva histórica”, a *Jornadas de estadística española. CXXV Aniversario de la Estadística Oficial*. Madrid: del 3 al 6 de noviembre de 1981, Tom III, Instituto Nacional de Estadística, Madrid, pp. 51-72.
- ARBELO CURBELO, Antonio (1950): La mortalidad de la infancia en España. (Cuatrienio 1941-1944). A Sección de Puericultura Maternología e Higiene Escolar

(ed.), *Publicaciones al Servicio de España y del Niño Español*, Madrid: Ministerio de la Gobernación Dirección General de Sanidad. p. 5-24

ARBELO CURBELO, Antonio (1951a) “La mortalidad de la infancia en España” a IV. La mortalidad en cada una de las primeras semanas de la vida en Madrid, capital, en los años del quinquenio 1943-1947, *Revista Española de pediatría*, tomo VII.

ARBELO CURBELO, Antonio (1951b): “Necesidad demográfico-sanitaria de rectificar el concepto legal de nacido vivo.” *Revista Internacional de Sociología*, IX (36): 393-405.

ARBELO CURBELO, Antonio (1951c): “La mortalidad neonatal en España, Octoenio 1941-48” a Sección de Puericultura Maternología e Higiene Escolar (ed.) *Publicaciones al Servicio de España y del Niño Español*, Madrid: Ministerio de la Gobernación, Dirección General de Sanidad. p. 3-56.

ARBELO CURBELO, Antonio (1962) *La mortalidad de la infancia en España, 1901-1950*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas –Instituto Balnes de Sociología- y Dirección General de Sanidad.

ARRIZABALAGA, J. (1993): “La identificación de las causas de muerte en la Europa preindustrial: algunas consideraciones historiográficas”. *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, vol. 11, núm. 3, p. 23 - 48.

ARRIZABALAGA, J. (1999): “Medical causes of death in preindustrial Europe: some historiographical considerations”. *Journal of the history of medicine and allied sciences*, vol. 54, núm. 2, p. 241-260. AURÍA,

Cristina i LÁZARO, Mariano (1988) “La mortalidad urbana a finales del siglo XIX a través del registro civil” a UBIETO ARTETA, Agustín (coord.) *Metodología de la investigación científica sobre fuentes aragonesas (Actas de las III Jornadas)*. Saragossa: Universidad de Zaragoza, Instituto de Ciencias de la Educación, p. 77-88.

AZCONA SAN MARTÍN, Francisco (1997) “Los archivos parroquiales, desde el Concilio de Trento hasta el siglo XX”, *Fuentes Estadísticas*, núm. 25, abril, Instituto Nacional de Estadística, pàg. 20.

BALAGUER, E. et al. (1991): “La transición sanitaria española en el período 1879-1919”. A Livi Bacci, M. (ed.) *Modelos regionales de la transición demográfica en España y Portugal*, Alacant: Institut de cultura Juan Gil-Albert; Seminari d'Estudis sobre la població Valenciana. p. 137-156

BANCO URQUIJO (ed) (1970 i 1973) *Guía de fuentes estadísticas de España*. Barcelona: Servicio de Estudios del Banco Urquijo.

BARCIA MARTÍN, Lucoano (1976) *Matrimonio y libertad civil en materia religiosa*. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela.

BARÓ PAZOS, Juan (1993) *La codificación del derecho civil en España (1808-1889)*. Santander: Servicio de Publicaciones, Universidad de Cantabria, 320 pàg.

BARONA VILAR, J. L. (1990): “Origen històric de la medicina actual: ciència mèdica i escoles mèdiques durant el segle XIX”. *Introducció a la medicina*, Valencia: Universitat de Valencia. p. 118-130.

BARONA VILAR, J. L. (1993): “Teorías médicas y la clasificación de las causas de muerte”, *Revista de Demografía Histórica*, vol. 11, núm. 3, p. 49-64.

- BARRIENTOS ALFAGEME, Gonzalo (1980) "El Registro Civil: problemas de una fuente demográfica", a *Actas de las Primeras Jornadas de Geografía de Extremadura*. Cáceres: Instituto de Ciencias de la Educación, Universidad de Extremadura.
- BARRIONUEVO DOLMOS, Augusto (2001) "Las estadísticas históricas en el INE", *Fuentes Estadísticas*, núm 50, enero, Instituto Nacional de Estadística.
- BATLLORi, M. i ARBELOA, V. M. (Ed), 1975 *Iglesia y Estado durante la Segunda República española*, Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BENNASSAR, B. (1967) *Valladolid au Siècle d'Or. Une ville de Castille et sa campagne au XVI siècle*. París.
- BERMEJO CABRERO, José Luis (1982) *Estudios sobre la Administración Central Española (siglos XVII y XVIII)*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales.
- BERNABEU MESTRE, J. (1991): "Enfermedad y población: una aproximación crítica a la epidemiología histórica española". *Revisiones en Salud Publica*, vol. 2, p. 67-88.
- BERNABEU MESTRE, Josep (1992) "Fuentes para el estudio de la mortalidad en la España del siglo XIX. Las estadísticas demográfico sanitarias", a *I Encuentro Marcelino Pascua. Estadísticas demográfico-sanitarias*. Madrid: Centro Nacional de Epidemiología, Instituto de Salud Carlos III, pp. 27-44.
- BERNABEU MESTRE, Josep (1993) "Expresiones diagnósticas y causas de muerte. Algunas reflexiones sobre su utilización en el análisis demográfico de la mortalidad", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, XI, 3, pp. 11-21.
- BERNABEU MESTRE, J. (1995): *Enfermedad y población. Introducción a los problemas y métodos de la epidemiología histórica*. València: Seminari d'Estudis sobre la Ciència.
- BERNABEU MESTRE, J. et al. (1999): *Clima, microbis i desigualtat social: de les topografies mèdiques als diagnòstics de salut*. Maó: Institut Menorquí d'Estudis.
- BERNABEU MESTRE, J.; Robles González, E. (2000): "Demografía y problemas de salud. Unas reflexiones críticas sobre los conceptos de transición demográfica y sanitaria". *Política y sociedad*, vol. 35, pp. 45-54.
- BERNABEU MESTRE, J. (2002): "Madres y enfermeras. Demografía y salud en la política poblacionista del primer franquismo, 1939-1950". *Revista de Demografía Histórica*, vol. XX, núm. I, pp. 123-143.
- BERNABEU MESTRE, J. et al. (2003): "El análisis histórico de la mortalidad por causas. Problemas y soluciones". *Revista de Demografía Histórica*, vol. XXI, núm. I, pp. 167-193.
- BERRIO ALVAREZ-SANTULLANO, Juan (1985) "Fuentes de información y circuito de los datos de mortalidad", *Estadística Española*, 106, gener-març, pàg. 45-69.
- BERTILLON, Jacques (1899) *Nomenclatura de las enfermedades (causas de las defunciones por ...)*. Madrid: Imprenta de la Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico.
- BLANES, A. y AJENJO, M. (1994), *Estimació i correcció del subregistre del Moviment Natural de la Població al període 1975-1984: comarques, capitals comarcals, municipis majors de 5.000 habitants i restes comarcals*, CED, mimeo.

BLANES LLORENS, Amand (1996) *La mortalidad en España. 1960-1991. Análisis territorial y por causas.*- Memòria d'investigació, dirigida per Anna Cabré, llegida al Departament de geografia, Facultat de Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona. Mimeo, 151 planes.

BLANES LLORENS, Amand (2007) *La mortalidad en la España del siglo XX. Análisis demográfico y territorial.*-Tesi doctoral, dirigida per Anna Cabré Pla, llegida al Departament de Geografia, Facultat de Filosofia i Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona. Mimeo, 414 planes i annexos.

BONFIELD, Lloyd (2003) "La familia en la legislación europea" a KERTZER, David I. i BARBAGLI, Marzio (compiladors.) (2003) *Historia de la familia europea*, Barcelona: Paidós, 2 volums, Vol. II: 181-241.

Boletín Oficial de Barcelona[16 maig 1834-setembre 1843]. Barcelona: Imprenta del Boletín Oficial. Periodicitat bisetmanal.

Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona [14 octubre 1843-31 desembre 1985]. Barcelona: la Diputació. Periodicitat diària.

BREL CACHÓN, Mª Pilar (1999) "Comparación de los registros parroquiales y de los registros civiles. Una aportación a la validez de las fuentes demográficas", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, XVII, II, pàg. 91-114.

BRIAN, Éric (2002) "Transactions statistiques au xixe siècle. Mouvements internationaux de capitaux symboliques", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 2002/5 – 145, p. 34-46. ISBN 0335-5322 / ISBN 2-02-057307-5.

BUNLE, Henri M. i LEVY, Mlle Claude (1954) "Histoire et chronologie des réunions et congrès internationaux sur la population", *Population* (Edició francesa), any 9, 1954. p. 9-36

BURGUEÑO i Rivero, Jesús (1990) "Modificacions del mapa provincial espanyol des de 1834" a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, vol. 24 (desembre 1990), pàg. 13-35.

BURGUEÑO, Jesús (1996) *Geografía política de la España constitucional. La división provincial*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales.

BURGUEÑO, Jesús i LASSO, Ferran (2002) *Història del mapa municipal de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Governació i Relacions Institucionals, Direcció General d'Administració Local

BURGUEÑO, Jesús (2010) "Províncies: tota una historia" a *Revista* (suplement de *Regió 7*), dissabte 13 de febrer de 2010, p. 2-6.

BURRIEL de ORUETA, E. (1980) "Las deficiencias de las fuentes demográficas: el problema del subregistro en Canarias", *Estudios Geográficos*, 158, p. 15-46.

BUSTELO GARCÍA DEL REAL, F. (1973) "El vecindario de Campoflorido y la población española del siglo XVII", *Revista de Historia Económica*, VII: 297-322.

BUSTELO GARCÍA DEL REAL, F. (1973) "El vecindario general de España de 1712-1717 o censo de Campoflorido", *Revista Internacional de Sociología*, XXXII: 83-103 i CABALLERO, Fermín (1868) *Reseña geográfico-estadística de España*. Madrid: Imprenta M. Rivadeneyra.

CABRÉ, Anna.; PUJADAS, I. (1987): La fecundidad en Cataluña desde 1922: análisis y perspectivas. *I congreso hispano-luso-italiano de demografía histórica*. pàg. 1-18.

CABRÉ, Anna (1989) La reproducció de les generacions catalanes, 1856-1960. Tesis doctoral, dirigida per Jordi Nadal, presentada al Departament de Geografia, Facultat de Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona. Mimeo.

CABRÉ, Anna (1991): "Les migracions en la reproducció de la població catalana, 1880-1980". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, vol. 19-20, p. 34-55.

CABRÉ, Anna (1991): "Població i poblament". *Actes del primer congrés català de Geografia.*, vol. 1. p. 61-70.

CABRÉ, Anna.; TORRENTS, À. (1992): "La elevada nupcialidad como posible desencadenante de la transición demográfica en Cataluña". A Livi Bacci, M. (ed.) *Modelos regionales de la transición demográfica en España y Portugal*, Alacant: Instituto de Cultura Juan Gil-Aubert; ADEH.

CABRÉ, Anna.; MUÑOZ, F. M. (1994): Ildelfons Cerdà i la insuportable densitat urbana: algunes consideracions a partir de la cartografia i anàlisi de les estadístiques contingudes en la "Teoría General". *Cerdà, urbs i territori. Una visió de futur*, Madrid: Electa. p. 37-46.

CABRÉ, Anna (directora): BLANES, Amand i AJENJO, Marc (1995) Estimació i correcció del subregistre del Moviment Natural de la Població al períodes 1975-1984. Comarques, capitals comarcals, municipis majors de 5.000 habitants i restes comarcals. Bellaterra: Centre d'Estudis demogràfics. Mimeo.

CABRÉ, Anna (1999) El sistema català de reproducció. Barcelona: Proa.

CABRÉ, Anna; DOMINGO, Andreu; MENACHO, Teresa (2002) *Demografía y crecimiento de la población española durante el siglo XX*. Bellaterra: Centre d'Estudis Demogràfics, col·lecció Papers de Demografia; 205.

CABRÉ, Anna.; ESTEVE, Albert (2004): Marriage squeeze and changes in family constitution: historical comparative evidence in Spain, France and United States along the XXth century. *Papers de Demografia*, vol. 244.

CABRÉ, Anna; ESTEVE, Albert (2005) *Los efectos del decrecimiento de las cohortes sobre la constitución familiar: evidencia histórica comparada en España, Francia y Estados Unidos, 1920-1940*. Bellaterra: Centre d'Estudis Demogràfics, col·lecció Papers de Demografia, 262.

CACHINERO SÁNCHEZ, Benito (1982) "La evolución de la nupcialidad en España (1887-1975)", *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 20, pàg. 81-99.

CAMPS i ARBOIX, Joaquim de (2005) *El Decret de Nova Planta*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor.

CÁRCCEL ORTÍ, Vicente (1979) *Iglesia y Revolución en España (1868-1874): Estudio histórico-jurídico desde la documentación vaticana inédita*. Pamplona: Ediciones Universidad de Navarra. 682 p. ISBN 8431306025.

CÁRCCEL ORTÍ, Vicente (1979) "La Iglesia en la España contemporánea (1808-1875)" a CÁRCCEL ORTÍ, Vicente (Dir.) *Historia de la Iglesia en España (1868-1874)*. Madrid: La Editorial Católica (col·lecció: Biblioteca de Autores Cristianos, 20). ISBN 8422009064

CARRERAS, Albert (Coord.) *Estadísticas históricas de España, siglos XIX y XX*. Madrid: Fundación Banco Exterior.

CARRIÓN OLMOS, Salvador (1977) *Historia y futuro del matrimonio civil en España*. Madrid: Editoriales de Derecho Reunidas, 425 pàgines. ISBN 84-7130-193-8.

CASTAN (1944) *Derecho Civil español*. Madrid,.

CASTILLO PINTADO, A. “El servicio de millones y la población del Reino de Granada”, *Saitabi*, IX: 61-91.

CELESTINO REY, Fernando (2001) “La Administración Estadística del Estado: 1936-1939”, *Fuentes Estadísticas*, núm. 50, enero, Instituto Nacional de Estadística.

CELESTINO REY, Fernando (2002) “Marco institucional: la tramitación legislativa de la Ley de Estadística de 1945”, *Estadística Española*, Vol. 44, 151, pàg. 445-463.

CENTRE D'ESTUDIS DEMOGRÀFICS (1999) *Continuïtat i denominació dels municipis de Catalunya des de 1947 fins 1996*. Bellaterra: Centre d'Estudis Demogràfics. Mimeo.

“Civitas” – Biblioteca de Legislación, edit., 1991, *Código Civil*.- Civitas, Madrid.

“Civitas” – Biblioteca de Legislación, edit., 1991, *Legislación sobre Registro Civil*.- Civitas, Madrid.

CERDÀ, Ildefons (1867) *Teoría General de la Urbanización*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1968.

CLAVERO SALVADOR, Bartolomé (1987) “Código y registro civiles, 1791-1875”, *Historia, instituciones, documentos*, ISSN 0210-7716, núm. 14, 1987, pàg. 85-102. <http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=58193>

Código civil español, concordado y comentado con el derecho foral vigente en Cataluña, Aragón, Navarra y demás territorios aforados con la jurisprudencia del Tribunal Supremo de Justicia y con los códigos civiles de la mayor parte de los países de Europa y América (1890), Editat per León Bonel y Sánchez. Barcelona. A. López Robert, Impresor.

Códigos antiguos de España: colección completa de los códigos de España, desde el Fuero juzgo hasta la Novísima recopilación, con un glosario de las principales voces anticuadas, notas, índices parciales y un repertorio general alfabético de materias. Compilats per Marcelo Martínez Alcubilla Madrid: J. López Camacho [1885], 2 volums, 2042 pàgines.

CODINA, J. (1978) “El fogatge de 1553 i la població de l'Hospitalet, San Boi i el Prat”, a *Revista Catalana de Geografia*, 3, pàg. 431-446.

Colección de códigos europeos, concordados y anotados (1876). Vol I: *Código civil francés*, 470 p. (comentat per Estanislao Figueras); Vol. II: *Código civil Italiano*, 324 p. (comentat per Vicente Romero). Madrid: Establecimiento tipográfico de la Colección de los Códigos Europeos, imp.

Colección de las leyes, decretos y declaraciones de las Cortes y de los Reales Decretos, Órdenes, Resoluciones y Reglamentos generales expedidos por las Secretarías del Despacho. Madrid: Imprenta Nacional, [1837-1843] 14 volums: 1837-1842.

Colección de las leyes, decretos y declaraciones de las Cortes y de los Reales Decretos, Órdenes, Resoluciones y Reglamentos generales expedidos por las Secretarías del

Despacho. Madrid: Imprenta Nacional, [1843-1846], 6 volums: 1843-1845, continuada per *Colección legislativa de España*.

Colección legislativa de España, Madrid: Imprenta Nacional i a partir del tomo 70 per la Imprenta del Ministerio de Gracia y Justicia [1848-1893], 111 volums: 1846-1890, continuació de *Colección de las leyes, decretos y declaraciones de las Cortes y de los Reales Decretos, Órdenes, Resoluciones y Reglamentos generales*.

Colección legislativa de estadística ... publicada por acuerdo de la ... Junta General de Estadística. 1856-1866. Madrid: Junta general de Estadística, Imprenta Europea, 1862. XLIV, 506 pàgines.

Colección legislativa de estadística: comprende un apéndice de las disposiciones no publicadas en el tomo dado a la luz en 1862, y todas las leyes, reales decretos y órdenes que a este ramo se refieren desde 1º de julio de 1862 hasta fin de 1866; publicada por acuerdo de la Dirección General de Estadística y con autorización de la Presidencia del Consejo de Ministros. Madrid: Dirección General de Estadística, Imprenta Europea, 1866. 469 pàgines.

COLL MARTÍN, Sebastian i CARMONA PIDAL, Juan Antonio (1992) "Guia de fuentes cuantitativas para la historia contemporánea de España. Sociedad y política", *Studia Historica*, X.

COLL MARTÍN, Sebastian i FORTEA, José Ignacio (1995) *Guía de fuentes cuantitativas para la historia económica de España*, Vol I: *Recursos y sectores productivos*. Madrid: Banco de España-Servicio de Estudios, *Estudios de Historia Económica*, núm. 32.

COLOMER CODINA, Gumersindo (1883) *Movimiento de la población de Barcelona en el veinteno de 1861-1880. Densidad por calles, casas y habitaciones de la población vecinada en Barcelona en 1882*. Barcelona: Establecimiento tipográfico de los sucesores de N. Ramírez y Cia.

CONSORCIO DE INFORMACIÓN Y DOCUMENTACIÓN DE CATALUÑA (ed) (1975) *Inventario de estadísticas de España. Análisis documental de las publicaciones editadas desde 1960*. Barcelona: CIDOC.

CONSORCI D'INFORMACIÓ I DOCUMENTACIÓ DE CATALUNYA (ed) (1989) *Inventario de estadísticas de España. Edición acumulada 1960-1988*. Barcelona: CIDOC.

Constitució espanyola. Aprovada per les Corts Generals el dia 31 d'octubre de 1978. Ratificada per referèndum popular el dia 6 de desembre de 1978. Sancionada per Sa Majestat el Rei Joan Carles I davant les Corts Generals el dia 27 de desembre de 1978 a Boletín Oficial del Estado, núm. 311-3, del 29 de desembre de 1978 (publicada en català) i www.parlament.cat/activitat/constitucio.pdf

CRESPO ALONSO, Santiago (2004) *Análisis comparativo del certificado médico de defunción en los periodos 1989-1992 y 1996-1997 en Sabadell. Interpretación según legislación vigente*. -Tesi doctoral, dirigida per Josep Castella i Josep Franch, llegida al Departament de Psiquiatria i Medicina Legal, Facultat de Medicina, Universitat Autònoma de Barcelona. Mimeo, 191 planes i annexes.

CUENCA TORIBIO, J. M. (1971) *La Iglesia española ante la revolución liberal*. Madrid.

CUSIDÓ VALLVERDÚ, Teresa Antònia (2006) *El Moviment Natural de la Població, 1858-1974: origen, història i anàlisi crítica dels continguts*. Memòria de recerca, dirigida per Albert Esteve Palós, llegida al Departament de Geografia i Centre d'Estudis Demogràfics, Universitat Autònoma de Barcelona. Mimeo, 231 planes.

Decretos de la Reina Nuestra Señora Doña Isabel II, dados en su Real Nombre por su Augusta Madre la Reina Gobernadora, y Reales Ordenes, Resoluciones y Reglamentos Generales expedidos por las Secretarías del Despacho Universal... Compilats per José María de Nieva. Madrid : Imprenta Real (T. 21, la Imprenta nacional) [1835-1837], 3 vols, Colección legislativa de España: 19-21.

Decretos del Rey Don Fernando VII (1814-1823). Compilats per Fermín Martín de Balmaceda. Madrid: Imprenta Real [1818-1824], 7 volums: 1814-1823 (el Vol. VII es titula *Decretos y resoluciones de la Junta Provisional, regencia del Reino y los expedidos por su majestad desde que fue libre del tiránico poder revolucionario, comprensivo al año de 1823; Decretos del Rey Don Fernando VII, o Colección de Reales Resoluciones expedidas... desde 1º de enero de 1820 hasta el 7 de marzo inclusive del mismo año....*)

Decretos del Rey Nuestro Señor Don Fernando VII, y Reales Ordenes, Resoluciones y Reglamentos Generales expedidos por las Secretarías del Despacho Universal y Consejos de S. M. Compilats per José María de Nieva. Madrid: Imprenta Real [1824-1834], 11 volums: 1824-1833 (a partir del Vol. 10 el títol és *Decretos del rey Nuestro Señor Don Fernando VII, y de la Reina su Augusta Esposa*).

Decretos del Rey. Reales órdenes, resoluciones y reglamentos generales expedidos... desde 1º de enero hasta fin de diciembre de 1833. Compilats per José María de Nieva (1834). Madrid: Tom. XVIII, Imprenta Real.

DELGADO, Margarita i FERNÁNDEZ CORDÓN, Juan Antonio (1989) "Análisis de las cifras de matrimonios en España desde 1975", *Estadística Española*, vol. 31, 121, maig-agost, pàg. 281-295.

DÍAZ, Pedro (1996) "El reto de comunicar las estadísticas", a *Jornadas de estadística española. Conmemorativas del 50 aniversario del INE*. Madrid: 21 y 22 de noviembre de 1995, Instituto Nacional de Estadística, pàg. 313-323.

Diccionario demográfico multilingüe: versión en español. Lieja (Belgium): Ordina Editions; IUSSP; CELADE.

DÍEZ DEL CORRAL, Jesús (1997) "La Ley del registro Civil de 8 de junio de 1957 y su valoración actual", *La Ley: revista jurídica española de doctrina, jurisprudencia y bibliografía*, núm. 3, pàg. 1828-1834.

DÍEZ NICOLÁS, Juan (1985) "La mortalidad en la Guerra Civil española", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, III, 1, març, pàg. 41-55.

DÍEZ NICOLÁS, Juan (1996) "Cincuenta años de estadísticas demográficas", a *Jornadas de estadística española. Conmemorativas del 50 aniversario del INE*. Madrid: 21 y 22 de noviembre de 1995, Instituto Nacional de Estadística, pàg. 351-356.

DIRECCIÓN GENERAL DE ESTADÍSTICA (ed) *Colección legislativa de estadística*. Madrid, Vol. I (1856-1862) i Vol. II (1862-1866).

DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO, CATASTRAL Y DE ESTADÍSTICA (1935) *La demografía española en el decenio 1921-1930: población y*

natalidad. Madrid: Talleres del Instituto geográfico, Catastral y de Estadística. CLXXXVIII pàgines.

DOMÍNGUEZ ORTIZ, A. (1960) *La sociedad española del siglo XVII*. Madrid. Vol. I.

DOMINGO, Andreu (1997) *La formación de la pareja en tiempos de crisis : Madrid y Barcelona, 1975-1995*. Tesi doctoral del Departamento de Sociología de la UNED, dirigida per la Dra. Anna Cabré, *Mimeo*. 390 planes.

DOMINGO, Andreu; MIRET, Pau; TREVIÑO, Rocío (1993) *La nupcialidad en el período de crisis : Madrid y Barcelona, 1975-1985*. Bellaterra: Centre d'Estudis Demogràfics, col·lecció Papers de Demografia; 78

DOMINGO, Andreu; MIRET, Pau; TREVIÑO, Rocío (1992) "La nupcialidad en Cataluña para los períodos 1976-80 y 1981-85" Comunicació presentada a les "II Jornadas sobre Demografía Urbana y Regional". Valencia, 1992). Bellaterra: Centre d'Estudis Demogràfics.

DOMINGO, Andreu; MIRET, Pau (1995) *Mercat matrimonial, constitució familiar i migracions : anàlisi històrica i prospectiva*. *Mimeo*. 41+annexes planes.

DOMINGO VALLS, Andreu (2008) *Descenso literario a los infiernos demográficos. Distopía y población*. Barcelona: Editorial Anagrama, Colección Argumentos, 380.

DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio (1960): *La sociedad española en el siglo XVII*. Madrid, Vol. I.

DOPICO, F. i ROWLAND, R. (1990) "Demografía del Censo de Floridablanca: una aproximación", *Revista de Historia Económica*, VIII, núm. 3, pp. 591-618.

DOPICO GUTIÉRREZ del ARROYO, Fausto (1995) "Censos, movimiento natural e saldos migratorios. Unha nova estimación de natalidade, a mortalidade e a emigración españolas do último cuarto do século XIX", a *Estudios migratorios*, 1, desembre, pàg. 102-119.

DUDFIELD, Reginald (1915) "Still-Births in Relation to Infantile Mortality", *Bulletin de l'Institut International de Statistique*. Viena: Vol. XX, part 2.

EGEA JIMÉNEZ, Carmen (2000) "Fuentes alternativas al Movimiento Natural de la Población (INE) en el estudio de la natalidad: el registro Civil y el Archivo Parroquial", *Estudios geográficos*, LXI, 240, juliol-setembre, C.S.I.C., Instituto de Economía y Geografía, pàg. 529-536.

EIRAS ROEL, A. (1975) "Test de concordancia aplicado a la crítica de vecindarios fiscales de la época preestadística" a *Actas de las I Jornadas de Metodología Aplicada de las Ciencias Históricas*, Vol. III: *Metodología de la Historia Moderna. Economía y Demografía*, Santiago de Compostela, pp. 361-386.

EIRAS ROEL, A. (1990) "Sobre la distribución profesional de la población en la España de Carlos III. Examen crítico de las cifras censales" a *Coloquio Internacional Carlos III y su tiempo*, Tom 2, pp. 506-543.

ESCALERA COTTEREAU, Santiago y Mariano de la (1959) *El registro del estado civil: legislación, jurisprudencia y comentarios*. Madrid, Ediciones Giner, 853 pàgines.

ESPÍN CÁNOVAS, Diego (1969) "La constitución de 1869 y la legislación civil española hasta 1874", *Revista de Estudios Políticos*, ISSN 0048-7694, núm. 63, 1969, p. 117-1398.

ESTEVE, Albert (2003) *El nomenclàtor com a font per a l'estudi territorial de la població a Catalunya. Aplicacions, 1857-1998*. Tesis doctoral dirigida per la Dra. Anna Cabré, Departament de Geografia (UAB) i Centre d'Estudis Demogràfics, Mimeo, 384 + CD-ROM planes.

ESTEVE, Albert; CABRÉ, Anna (2004) *Marriage squeeze and change in family formation : historical comparative evidence in Spain, France, and United States in the XXth century*. Bellaterra: Centre d'Estudis Demogràfics, col·lecció Papers de Demografia, 244.

FERNÁNDEZ CORDÓN, J.A. (1977), *Étude démographique de la fécondité en Espagne (1922-1974)*, Tesis Doctoral, Université de Paris I, Paris.

FERNÁNDEZ-CORONADO GONZÁLEZ, Ana (2004) *El proceso de secularización del matrimonio. Una reinterpretación histórica según los presupuestos del constitucionalismo español*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.

FERNÁNDEZ DE PINEDO, E. (1974) *Crecimiento económico y transformaciones sociales en el País Vasco, 1100-1850*. Madrid

FERRER ALÒS, Llorenç (1991) "Familia y grupos sociales en Cataluña en los siglos XVIII y XIX". a CHACON JIMENEZ, F.; HERNANDEZ FRANCO, J. ; PEÑAFIEL RAMON, A. (eds.). *Familia, grupos sociales y mujer en España (s. XV-XIX)*. Murcia: Universidad de Murcia, Departamento de Historia Moderna, Contemporánea y de América, 1991, pàg. 119-136. ISBN 84-7684-931-1.

FERRER ALÒS, Llorenç (1998) "Germans al celibat, germanes al matrimoni. El paper dels cabalers en la reproducció social dels grups socials benestants a Catalunya (segles XVIII i XIX)". a X. Roigé, A. Garcia, M. Mascarell (Eds.), *Antropologia del parentiu*. Barcelona: Icària, ICA, 1998. P. 211-249.

FERRER ALÒS, Llorenç (2003) "Familia i ciutadans honrats. Les estratègies d'adaptació de la petita noblesa catalana (segles XVIII-XIX)" a *Estudis d'Història Agrària*, 16 (desembre 2003), p. 169-215.

FERRER ALÒS, Llorenç (2003) "Segundones y actividad económica en Catalunya, siglos XVII-XIX. Reflexiones a partir de la familia Berenguer de Artés". *Revista de demografía histórica*, vol. XXI (2003), núm. 2, p. 93-128.

FERRER MARTÍN, Daniel (1952) *El Registro Civil y sus defectos. Compendio de los errores y defectos que pueden apreciarse y procedimiento para su subsanación*. Madrid.

FERRER ORTIZ, Javier (2008) "La eficacia civil del matrimonio canónico y de las decisiones eclesíásticas en el derecho español" a *Revista Ius et Praxis*, any 14, núm. 2, pàgines 373-406.

FLÓREZ ESTRADA, Álvaro (1814) *Plan para formar una estadística de la provincia de Sevilla, 1814*. Madrid: Edició facsímil, Instituto Nacional de Estadística, 1983.

FORTEA PÉREZ, J. I. (1981) *Córdoba en el siglo XVI: las bases demográficas y económicas de una expansión urbana*. Córdoba.

FRUTOS GIMENEZ, Pedro de (1985) "La estadística de nacimientos", *Estadística Española*, 107, abril-juny, pàg. 29-37.

FUENMAFOR, Amadeo de (1954) "La inscripción del matrimonio canónico en el Registro Civil", *Anuario de Derecho Civil*, Vol. 7, núm. 1, 1954, pàg. 61-114, ISSN:0210301X.

FUENTES QUINTANA, Enrique (1982) "Discurso", a *Jornadas de estadística española. CXXV Aniversario de la Estadística Oficial*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística, Tom I, pàg. 30-42.

Gaceta de Madrid: diario oficial. Madrid: Imprenta Nacional, 1697-1936. Periodicitat diària (buidada i indexada a partir de 1930 per *Repertorio cronológico de legislación* [Aranzadi])

Gaceta de la República: diario oficial. Madrid (1936-1938); Barcelona (1938): Imprenta Diario de Barcelona. Periodicitat irregular

Boletín oficial del Estado. Madrid: Presidencia del Gobierno, 1936-2010

GALOBARDES, J. B. (1831) *Cataluña en la mano*. Barcelona: Imprenta Hnos Torras.

GARCÍA ÁLVAREZ, Manuel (1981) *Historia del Instituto Nacional de Estadística (1945-1981). Resumen de su actividad*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.

GARCÍA ESPAÑA, E. i MOLINIE BERTRAND, A. (1986) *Censo de la Corona de Castilla en 1591. Estudio analítico*, Madrid.

GARCÍA ESPAÑA, Eduardo (1987) "Introducción", a INE *Censo de 1787: Floridablanca*, Tomo I: *Comunidades Autónomas Meridionales*. Madrid: INE.

GARCÍA ESPAÑA, Eduardo (1997) "Las estadísticas históricas en el INE", *Fuentes Estadísticas*, núm. 25, abril, Instituto Nacional de Estadística, pàg. 12-13.

GARCÍA ESPAÑA, Eduardo (2001) "Imputaciones de población en la primera mitad del siglo XIX", *Fuentes Estadísticas*, núm. 50, enero, Instituto Nacional de Estadística.

GARCIA FARIA, Pere (1893) *Proyecto de Saneamiento del subsuelo de Barcelona: alcantarillado, drenaje, residuos urbanos*. Barcelona: Imprenta de Henrich y Comp. en comandita: Sucesores de N. Ramírez y Cia.

GARCIA FARIA, Pere (1894) *Medios de aminorar las enfermedades y mortalidad en Barcelona*. Memoria leída en la Academia de Higiene de Cataluña. Barcelona: Adm. Industria e Invenciones.

GARCÍA FERNÁNDEZ, Paulino (1985) *Población de los actuales términos municipal, 1900-1981. Poblaciones de hecho según los censos*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.

GARCÍA PÉREZ, Mª Sandra (2009) "Apuntes sobre los archivos parroquiales en España", *Biblios: Revista electrónica de bibliotecología, archivología y museología*, ISSN 15-624730, núm. 34. <http://www.scielo.org.pe/pdf/biblios/n34/a06n34.pdf>

GARCÍA ROMÁN, Joan (2008) *Fonts d'informació per als estudis sociodemogràfics a Catalunya. 1996-2007*. Treball de recerca del Màster en Estudis Territorials i de la Població, especialitat demografia, del Departament de Geografia i Centre d'Estudis Demogràfics, Universitat Autònoma de Barcelona, dirigida per Marc Ajenjo Cosp. Mimeo, 70 planes.

GARCÍA SESTAFE, J. V. (1985) "Algunas observaciones sobre la comparabilidad de las estadísticas de nacimientos", *Estadística Española*, 106, gener-març.

Geografia General dels Països Catalans. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1992-1996, 7 vols.

GIL ALONSO, F. y CABRÉ, A. (1997), "El crecimiento natural de la población española y sus determinantes" en R. Puyol (ed.). *Dinámica de la población en España*. Ed. Síntesis, Madrid.

GIL IBÁÑEZ, Santos (1978) "Un intento de homogeneización de las clasificaciones profesionales en España (1860-1930)", *Revista Internacional de Sociología*, 25, gener-març, pàg. 7-40.

GISBERT, JA i VERDÚ, FA (1998) "Documentos médicos legales" a GISBERT, JA *Medicina legal y toxicología*. Barcelona: Masson, pàg. 136-140.

GÓMEZ REDONDO, Rosa (1985) "El descenso de la mortalidad infantil en Madrid, 1900-1970", *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 32, pp. 101-139.

GÓMEZ REDONDO, R. (1990), *Las causas de muerte en España, 1981-1985. Análisis diferencial por sexo y edad*, Instituto de Demografía, Documentos de trabajo nº 4, Madrid

GÓMEZ REDONDO, Rosa (1992) *La mortalidad infantil española en el siglo XX*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas / Siglo XXI.

GÓMEZ REDONDO, R.,(2004) "La mortalidad en España durante la segunda mitad del siglo XX: Evolución y Cambios", en R. Puyol (coord) *Transformación Demográfica. Raíces y Consecuencias*, número monográfico de la revista Papeles de Economía Española, nº 104, pp. 37-56

GONZÁLEZ MUÑIZ, Miguel Ángel (1978) *Constituciones, Cortes y Elecciones españolas. Historia y anécdota (1810-1936)*. Madrid-Gijón: Crónica general de España, Ediciones Júcar.

GONZÁLEZ PÉREZ, Jesús (1954) "La inscripción en el registro civil de los llamados hijos ilegítimos no naturales", *Revista General de Legislación y Jurisprudencia*, separata, gener, 25 planes.

GOURBIN, C. i MASUY-STROOBANT, G. (1995a) "Registration of vital data: are live births and stillbirths comparable all over Europe?", *Bulletin of the World Health Organization*, 1995, 73 (4): 449-460.

GOURBIN, Catherine. (1995b) "Critères d'enregistrement des événements 'naissance vivante' et 'mort-né' en Europe" a *Collecte et comparabilité des données démographiques et sociales en Europe*, Chaier Quetelet 1991. Institut de demographie, UCL, Louvain-la-Neuve, Academia/L'Harmattan, 1995, p. 219-242.

Gran Enciclopèdia Catalana. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1986-1993 (2a ed).

Gran Geografia Comarcal de Catalunya. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1981-1985, 19 vols, redacció a cura de Max cahner.

GRANJEL, L. S. (1972): Legislación sanitaria española del siglo XIX. *Cuadernos de historia de la medicina*, vol. 11, p. 255-307

HERRERO MARTÍNEZ DE AZCOITIA, G. (1961) *La población palentina en los siglos XVI y XVII*. Publicaciones de la Institución Tello Téllez de Meneses, 21.

IBÁÑEZ, José María (1844) *Tratado elemental de estadística ...* . Madrid: Imprenta del Colegio de Sordo-Mudos.

IGLESIES, Josep (1957) *Distribució comarcal de la població catalana a la primera meitat del segle XVI*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans i Societat Catalana de Geografia.

IGLESIES, Josep (1958) "La població. Moviment demogràfic de Catalunya" a SOLÉ SABARÍS, Lluís (Dir.) *Geografia de Catalunya*. Barcelona: Editorial Aedos, cap. XVII, vol. I.

IGLÉSIES FORT, Josep (1961) *El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cien años*. Barcelona: Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, Vol. XXXIII, núm. 16. pp. 319- 435.

IGLÉSIES FORT, Josep (1962) *El fogatge de 1365-1370*. Barcelona: Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, Vol. XXXIV.

IGLÉSIES FORT, Josep (1969-70) *El cens del Comte Floridablanca*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 2 volums.

IGLÉSIES FORT, Josep (1974) *Estadísticas de población de Catalunya en el primer vicenni del segle XVIII*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 3 volums.

IGLÉSIES FORT, Josep (1979) *El fogatge de 1553*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 2 volums.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (ed) (1956a) *Índice Cronológico de Legislación Estadística. Años 1813-1956*. Madrid: Publicaciones del primer centenario de la estadística española, Instituto Nacional de Estadística, .

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1956b) *Publicaciones estadísticas de España*. Madrid: INE

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1970) *Catálogo de publicaciones estadísticas españolas*. Vol. I: *Publicaciones del INE*. Madrid: INE

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1976) *Catálogo descriptivo de publicaciones estadísticas*. Madrid: INE

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1982a) *Catálogo de las publicaciones estadísticas españolas*. Vol. I: *Publicaciones del INE. Apéndice 1876-1982*. Madrid: INE.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1982b) *Catálogo de publicaciones estadísticas españolas*. Vol. II: *Publicaciones de los Ministerios Civiles 1976-1982*. Madrid: INE.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1982c) *La estadística en los Ministerios. Esquema legal*. Madrid: INE.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1982d) *Jornadas de estadística española. Madrid, del 3 al 6 de noviembre de 1981*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1994) *Organización estadística española: Textos legales*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1996) *Jornadas de estadística española. Conmemorativas del 50 aniversario del INE. Madrid, 21 y 22 de noviembre de 1995*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2002) *Poblaciones imputadas en la primera mitad del siglo XIX*. Madrid: INE. Artes Gráficas, ISBN: 84-260-3559-0.

JIMENO AGIUS, José (1885) *La natalidad y la mortalidad en España*. Madrid: Establecimiento tip. de El Correo. 75 pàgines.

JUAN VIDAL, J. (1989) *El cens de Floridablanca a les Illes balears, 1786-1787*. Palma de mallorca.

LABACA ZABALA, María Lourdes (octubre 2004) “La protección de la monogamia en el matrimonio celebrado en forma religiosa” a *Noticias jurídicas*: <http://noticias.juridicas.com>.

LACRUZ BERDEJO, José Luis. i ASÍS SANCHO, Francisco de (1984) *Derecho de Familia*. Barcelona: Bosch.

LAÍN ENTRALGO, P. (1982): *El diagnóstico médico: historia y teoría*. Barcelona: Salvat.

LALAGUNA DOMÍNGUEZ, Enrique (1962) *Estudios de Derecho matrimonial*. Madrid-Pamplona: Rialp-Publicaciones del estudio General de Navarra, 37.

LANDES, David S. Et alii (ed) (1974) *Las dimensiones del pasado*. Madrid: Alianza.

LANZA GARCÍA, R. (1991) *Población y crecimiento económico de Cantabria en el Antiguo Régimen*. Madrid.

LARREA HOLGUIN, Juan Ignacio (1953) *El matrimonio en los regímenes concordatarios*. Quito

LÁZARO, Mariano i AURÍA, Cristina (1988) “registro civil y registros parroquiales en Zaragoza a fines del siglo XIX” a UBIETO ARTETA, Agustín (coord.) *Metodología de la investigación científica sobre fuentes aragonesas (Actas de las III Jornadas)*. Saragossa: Universidad de Zaragoza, Instituto de Ciencias de la Educación, pp. 121-128.

LEASURE, James W. (1962) *Factors involved in the decline of fertility in Spain, 1900-1950*. Michigan: Princeton University PhD, Ann Arbor Microfilms.

LE BRAS, H.(2005) *La démographie*. Paris: Odile Jacob.

LEGUINA, Joaquín (1996) “preguntar y responder”, a *Jornadas de estadística española. Conmemorativas del 50 aniversario del INE*. Madrid: 21 y 22 de noviembre de 1995, Instituto Nacional de Estadística, pàg. 65-71.

LÓPEZ ALARCÓN, M. (1959) “El matrimonio civil y su inscripción”, *Pretor*, núm. 81-82 (1959), pàg. 86-112, Madrid: Ediciones y Publicaciones Jurídicas.

LÓPEZ ALARCÓN, M. (1977) “Matrimonio civil y matrimonio canónico: ordenamiento actual en España y legislación comparada”, *Pretor*, núm. 98, octubre-diciembre (1977), pàg. 5-35/485-516, Madrid: Ediciones y Publicaciones Jurídicas.

Ley de 8 de junio de 1957, reguladora del registro civil. Ley y Reglamento del Registro Civil, edición preparada por Urbano Ruiz Gutiérrez. Madrid: Tecnos, 1987.

LIBRERO LÓPEZ, Julián (1993) “Las estadísticas de causa médica de muerte: coordinadas históricas, herramientas actuales”, *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, XI, 3, p. 153-172.

- LINZ, Juan J. (1974) "Cinco siglos de historia española: cuantificación y comparación", a LANDES, David S. Et alii (ed) *Las dimensiones del pasado*. Madrid: Alianza
- LIVI BACCI, Massimo (1968) "Fertility and nupcialiti changes in Spain from the late 18th to the early 20th century", *Population Studies*, vol. XXII, 1 i 2, març, pp. 83-102 i juliol, pp. 211-234.
- LIVI-BACCI, M. (1985), "Cambios en la fecundidad y la nupcialidad en España desde finales del siglo XVIII hasta principios del XX", en Espina, A., Fina, L. y Lorente, J.R. *Estudios de economía del trabajo en España. I. Oferta y demanda de trabajo*, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, Madrid.
- LIVI-BACCI, Massimo (1993) *Introducción a la demografía*. Barcelona: Ariel (Ariel Historia).
- LLAMAZARES FERNÁNDEZ, Dionisio (1995) *El Sistema matrimonial español: matrimonio civil, matrimonio religioso y matrimonio de hecho*. Madrid: Servicio de Publicaciones de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense de Madrid, 311 pàgines.
- LÓPEZ GAY, Antonio (2004) *Els comportaments migratoris en la dinàmica demogràfica de la ciutat de Barcelona, 1834-2003*- Memòria d'investigació, codirigida per Anna Cabré i Joaquín Recaño, llegida al Departament de Geografia, Facultat de Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona. Mimeo, 169 planes.
- LÓPEZ GAY, Antonio (2007) *Canvis residencials i moviments migratoris en la renovació poblacional de Barcelona*.-Tesi doctoral, codirigida per Anna Cabré Pla i Joaquín Recaño Valverde, llegida al Departament de Geografia, Facultat de Filosofia i Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona. Mimeo, 489 planes i annexos.
- LUCES GIL, Francisco (1975) *Derecho registral civil con modelos y formularios*. Barcelona: Bosch, Casa Editorial. 417 p.
- LUCES GIL, Francisco (1991) *Derecho registral civil: lecciones sobre derecho civil*. Barcelona: Bosch, cop. 624 p.
- LUCES GIL, Francisco (2002) *Derecho del registro civil. Comentarios, legislación resoluciones RDGRN y modelos*. Barcelona: Bosch, cop. 519 p.
- LUNA GARCÍA, Antonio (1950) *Manual de registro civil*. Madrid: Instituto de Estudios de Administración Local.
- MADOZ, Pascual (1845) *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Madrid: edición facsímil 1989, Almedralejo, Biblioteca Santa Ana.
- MALUQUER DE MOTES, Jordi (2008) "El crecimiento moderno de la población de España de 1850 a 2001: una serie homogénea anual", *Investigaciones de Historia Económica*, núm. 10, p. 129-1612.
- MANRESA NAVARRO, José María (1914) *Comentarios al Código civil español*. Madrid: Hijos de Reus, Editores-Impresores-Libreros, Tomo I.
- MARCOS MARTÍN, A. (1978) *Auge y declive de un núcleo comercial y financiero de Castilla la Vieja. Evolución demogràfica de medina del Campo durante los siglos XVI y XVII*. Valladolid.

- MARICHALAR, Amalio (Marqués de montesa) i MANRIQUE, Cayetano (1915) *Recitaciones del Derecho Civil de España. Segunda parte de la obra Historia de la Legislación*. Madrid: Imp. De la Suc. De M. Minuesa de los Ríos, Tom UI.
- MÁRQUEZ RUIZ, José Manuel (2004) “Comienzo y fin de la personalidad”, Noticias Jurídicas, abril 2004, Leggio, <http://noticias.juridicas.com>
- MARTÍ, Casimiro (1981) “Afianzamiento y despliegue del sistema liberal”, a TUÑÓN de LARA, M. (Dir.) *Historia de España*. Barcelona: Editorial Lábora, Tom VIII.
- MARTÍ GILABERT, Francisco (2007) *La Primera República española: 1873-1874*. Madrid: Rialp, 162 pàgines.
- MARTÍ GILABERT, Francisco (2000) *El matrimonio civil en España: desde la República hasta Franco*. Pamplona: Eunsa (Ediciones Universidad de Navarra), 186 pàgines.
- MARTÍ GILABERT, Francisco (1998) *Política religiosa de la segunda República española*. Pamplona: Eunsa (Ediciones Universidad de Navarra).281 pàgines.
- MARTÍ GILABERT, Francisco (1989) *La cuestión religiosa en la revolución de 1868-1874*. Madrid.
- MARTÍN BERNAL, J. M. i GARRIDO LESTACHE, A., 1994, *Identificación del nacido. Historia y estado actual*. Madrid: COLEX, 164 pàgines.
- MARTÍN DE AGAR, J. T., 1985, *El matrimonio canónico en el Derecho civil español*. Barañain-Pamplona: Ediciones Universidad de Navarra (EUNSA), 215 pàgines.
- MARTÍN GALÁN, M. (1978) “230 pueblos de la provincia de Guadalajara: su población en 1752, 1768 y 1786”, *Revista Internacional de Sociología*, XXXVI.
- MARTÍN GALÁN, M. (1981) “Fuentes y métodos para el estudio de la demografía castellana durante la edad moderna”, *Hispania: revista española de historia*, vol. 41, núm. 148, p. 231-236.
- MARTÍN MARTÍNEZ, Isidoro (1963) *El Desarrollo de la Iglesia Española y sus relaciones con el Estado*. Separata de *El nuevo estado español*, 2a ed., Madrid: Instituto de Estudios Políticos : Editora Nacional. 50 pàgines.
- MARTÍN MARTÍNEZ, Isidoro (1989) *Sobre la Iglesia y el Estado*. Madrid
- MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo (1892-1894) *Diccionario de la administración española: compilación de la novísima legislación de España peninsular y ultramarina en todos los ramos de la administración pública hasta 1891*, Madrid: Administración, 9 volums.
- MARTÍNEZ NAVARRO, Fernando (1992) “Algunos problemas en la reconstrucción de las series históricas de las estadísticas demográfico-sanitarias”, a *I Encuentro Marcelino Pascua*. Madrid: Centro Nacional de Epidemiología, pp. 79-109.
- MARTÍNEZ VAZQUEZ de CASTRO, Luis (2008) *El concepto de matrimonio en el Codi Civil*. Cizur Menor (Navarra): Aranzadi.
- MATILLA TASCÓN, A. (1947) *La Única Contribución y el Catastro de Ensenada*. Madrid: Servicio de Estudios de la Inspección General del Ministerio de Hacienda.
- MELÓN y RUIZ de GORDEJUELA, Armando (1951) “Los censos de la población en España (1857-1940)”, *Estudios Geográficos* (CSIC), 12, maig, pp. 203-281.

MINISTERIO DE GRACIA Y JUSTICIA (1870) *Leyes provisionales del matrimonio y del registro civil, publicadas como leyes del reino en virtud de autorización de 24 de Mayo y 2 de Junio de 1870*. Madrid: Imprenta del Ministerio de Gracia y Justicia.

MINISTERIO DE INFORMACIÓN Y TURISMO (ed) (1965) *Censo de publicaciones oficiales españolas*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.

MIRET GAMUNDI, Pau (1994) *Cambios en los modelos de constitución familiar de las generaciones contemporáneas en España. Un análisis de la nupcialidad de las generaciones nacidas entre 1941-1970*.- Treball d'investigació, dirigit per Anna Cabré, llegida al Departamento de Sociología, Facultad de Ciencias Políticas y Sociología, Universidad Nacional de Educación a Distancia. *Mimeo*, 173 planes.

MIRET GAMUNDI, Pau (2002): *Primonupcialidad en España durante el siglo XX: evolución histórica y comportamientos generacionales*.- Tesi doctoral, dirigida per Anna Cabré, llegida al Departamento de Sociología II (Estructura social), Facultad de Ciencias Políticas y Sociología, Universidad Nacional de Educación a Distancia. *Mimeo*, 383 planes.

MOLINIE BERTRAND, A. (1976-1984) *Atlas de la population du Royaume de la Castille d'après le recensement de 1591*, Caen, 2 volums.

MOLINIE BERTRAND, A. (1985) *La population du Royaume de la Castille au XVIIe siècle*, París.

MOLL BLANES, Isabel i PUJADAS MORA, Joana M. (2006): Los archivos parroquiales de las Diócesis de las Islas Baleares. Descripción de su contenido y relación de trabajos realizados a partir de su información. *Jornada sobre els arxius parroquials com a font per a l'estudi de la historia social de la població*, Barcelona.

MOLS, Roger (1954-1956) *Introduction à la démographie historique des villes d'Europe, du XIVe au XVIIIe siècle*. Lovaina: Duculot.

MONTERO, Eloy (1940) "El nuevo Estado español y la Institución matrimonial", *Revista de la Facultad de derecho*, Madrid.

MORCILLO, M. i ARBELO, A., 1946, "La mortalidad del recién nacido en el distrito de Buenavista de Madrid, en el quinquenio 1940-1944" a *Actas de Pediatría*, pàg. 75-84.

MUÑOZ PRADAS, Francesc i SOLER SERRATOSA, J. (1988) "La demografía histórica catalana de los siglos XVI a XVIII: un balance historiográfico del decenio 1974-1984", a PÉREZ MOREDA, V. i Reher, D-S. (eds) *Demografía histórica en España*. Madrid: Textos universitarios, Ediciones el Arquero

MURAT, Pierre (2001) "La réforme de l'inscription à l'état civil de l'enfant prématurément perdu: entre progrès et occasion manquée", *études sur la mort*, 2001/1, núm. 119, p. 183-192.

MURILLO MUÑOZ (2006) *Matrimonio y convivencia en pareja en el ámbito de la Unión Europea: hacia un nuevo modelo de matrimonio*. Madrid: Dykinson. ISBN 84-9772-927-7. 573 Pàgines. <http://vlex.com/source/matrimonio-convivencia-pareja-ambito-union-europea-1751>

MURO, J. I.; NADAL, F. i URTEAGA, L. (1996) *Geografía, estadística y catastro en España, 1857-1870*. Barcelona: Ediciones del Serbal, Colección La Estrella Polar.

NACIONES UNIDAS (1953): *Principios para un sistema de Estadísticas vitales: recomendaciones para perfeccionar y uniformar las estadísticas vitales*. Nova York: Departament d'Assumptes Econòmics, oficina d'Estadística de les NNUU.

NACIONES UNIDAS (1954): *Mortalité foetale, mortlité des enfants du premier âge et mortalité des jeunes enfants*. volum I: *Statistiques*, Nova York: NNUU.

NACIONES UNIDAS (1961-...): *Demographic Yearbook*. Nova York: NNUU.

NACIONES UNIDAS (1974): *Principios y recomendaciones para un sistema de estadísticas vitales*. Nova York: Departament d'Assumptes Econòmics y Socials, Oficina d'Estadística de les NNUU. Informes Estadístics: Sèrie F, núm. 35.

NACIONES UNIDAS (1985): *Manual de sistemas y métodos de estadísticas vitales*. Vol. II: *Examen de las practicas nacionales*. Nova York: Departament d'Assumptes Econòmics i Socials Internacionals, Oficina d'Estadística de les NNUU. Estudis de Mètodes: Sèrie F, núm. 19, Rev. 1

NACIONES UNIDAS (1992): *Manual de sistemas y métodos de estadísticas vitales*. Vol. I: *Aspectos jurídicos, institucionales y técnicos* Nova York: de desenvolupament Econòmic i, Oficina d'Estadística de les NNUU. Estudis de Mètodes: Sèrie F, núm. 35. IBBN 9213611471

NADAL, Jordi i GIRALT, Emili (1953) "Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1553 a 1717", *Estudios de Historia Moderna*, III.

NADAL, Jordi (1976) *La población española (siglos XVI a XX)*. Barcelona: Ariel.

NADAL, Jordi (1983) "La població", a NADAL, Jordi i WOLFF, Philippe. (Ed.) *Història de Catalunya*. Barcelona: Oikus-Tau, cap.3, 65-94.

NADAL OLLER, Jordi (1992) *Bautismos, desposorios y entierros. Estudios de historia demográfica*. Barcelona: Ariel.

NAVARRO VALLS, Rafael (1982) "La posición jurídica del matrimonio canónico en la Ley de 7 de julio de 1981" a *Revista de Derecho Privado*, ISSN 0034-7922, Any 66, núm. 1, 1982, pàg. 665-709.

NAVARRO VALLS, Rafael (1995) *Matrimonio y Derecho*. Madrid: Tecnos.

NICOLAU, Roser (1985) *Presentación de las fuentes y series demográficas españolas de los siglos XIX y XX*. Centre d'Estudis Demogràfics, *Papers de Demografia*, 6, 68 planes.

NIEVA, José María de (Comp.) *Decretos de la Reina Nuestra Señora Doña Isabel II, dados en su Real Nombre por su Augusta Madre la Reina Gobernadora, y Reales Ordenes, Resoluciones y Reglamentos Generales expedidos por las Secretarías del Despacho Universal...* Madrid: Imprenta Real i el vol. 3 per la Imprenta Nacional [1835-1837], 3 volums: 1834-1836.

NOGUERAS, Beatriz i POMBO, Mª Nieves (1993) "Estadística y censos en la España del siglo XIX: reseña de los nuevos tiempos", a REHER, David, et alii *España a la luz del Censo de 1887*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.

Novísima recopilación de las leyes de España: dividida en XII libros: en que se reforma la Recopilación publicada por el señor don Felipe II en el año de 1567, reimpressa últimamente en el de 1775, y se incorporan las pragmáticas, cédulas, decretos, órdenes y resoluciones reales, y otras providencias no recopiladas, y expedidas hasta el de

1804. *Mandada formar por el señor don Carlos IV*. Madrid: Imprenta Nacional del BOE, 1976, Edició Facsímil de la publicació de 1805-1807, 6 volums.

ORENZANZ GARCÍA, Juan (1997) "El Fogaje, quinientos años después", *Fuentes Estadísticas*, núm. 25, abril, Instituto Nacional de Estadística, p. 21.

ORGANITZACIÓ MUNDIAL DE LA SALUT (1948) *Manuel de Classement Statistique International des Maladies, Traumatismes et Causes de Décès*. Ginebra: Volums I i II

ORGANITZACIÓ MUNDIAL DE LA SALUT (1950) *Comité de expertos en estadísticas de la salud*. Ginebra.

ORGANITZACIÓ MUNDIAL DE LA SALUT (1957) *Manual de la clasificación estadística internacional de enfermedades, traumatismos y causas de defunción*. Revisió de 1955. Ginebra.

ORGANITZACIÓ MUNDIAL DE LA SALUT, *Technical Report Series*. Ginebra: núm. 25 i núm. 28.

PACHECO, Joaquín Francisco (1808-1865) *Comentario histórico, crítico y jurídico a las Leyes de Toro*. Madrid: [s.n.], 1862-1876 (Imprenta de Manuel Tello)

<http://www.juntadeandalucia.es/cultura/bibliotecavirtualandalucia>

PAREDES ALONSO, Francisco Javier (1982) *Pascual Madoz (1805-1870). Libertad y progreso en la monarquía isabelina*. Pamplona: Ed. Universidad de Navarra.

PASCUA MARTÍNEZ, Marcelino (1934) *La mortalidad infantil en España*. Madrid: Departamento de Estadísticas Sanitarias de la Dirección General de Sanidad.

PASTOR GARCIA QUISMONDO, Fernando (1999) "Declaración errónea de la edad de adultos y ancianos en España: evaluación de la consistencia de los datos para el análisis de la mortalidad, 1900-1930", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, XVII, II, 1999, p. 29-60.

PERDIGUERO GIL, E. (1993): Causas de muerte y relación entre conocimiento científico y conocimiento popular. *Revista de Demografía Histórica*, vol. 11, núm. 3, p. 65-88.

PERÉ RALUY, José (1962) *Derecho del Registro Civil*. Madrid: Aguilar.

PÉREZ GARCÍA, J. M. (1975) "Fuentes de control de los catastros fiscales: las escrituras de protocolos", a *Actas de las I Jornadas de Metodología Aplicada de las Ciencias Históricas*, Vol. III. Santiago de Compostela.

PÉREZ GARCÍA, J. M. (1979-1980) "Algunas reflexiones entorno a la utilización de la única, *Cuadernos de Estudios Gallegos*, XXI. Santiago de Compostela.

PÉREZ MOREDA, Antonio (1980) *Las crisis de mortalidad en la España interior (siglos XVI-XIX)*. Madrid: Siglo XXI.

PÉREZ MOREDA, Antonio (1983) "En defensa del censo de Godoy: observaciones previas al estudio de la población activa española de finales de siglo XVIII", a ANES G.; ROJO, L. A. i TEDDE, P. (Eds.) *Historia Económica y pensamiento social*. Madrid: Alianza/Banco de España, pp. 283-299.

PÉREZ MOREDA, Antonio (1985) “La evolución demográfica española en el siglo XIX (1797-1930): tendencias generales y contrastes regionales”, *La popolazione italiana nell’ottocento*, CLUEB/S.I.D.E.S., Bolonia, pp. 45-114.

PÉREZ MOREDA i REHER, David (ed.) (1988) *Demografía histórica en España*. Madrid: Textos universitarios, Ediciones el Arquero.

PÉREZ PUCHAL, Pedro (1973) “Fuentes y métodos de la demografía histórica”, *Estudios Geográficos*, XXXIII, febrer, pp. 5-32.

PERPIÑÁ, Román (1961) “Población española y censo de riqueza en 1799”, *Revista Internacional de Sociología*, XIX, 74, abril-juny.

PIKE, R. (1978) *Aristócratas y comerciantes. La sociedad sevillana en el siglo XVI*. Barcelona.

PIÑAN SUEIRO, José (1963) *Disposiciones estadísticas*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.

PIQUERO, S.; OJEDA, R. I FERNÁNDEZ DE PINEDO, E. (1990) “El vecindario de 1631: presentación y primeros resultados”, ponència presentada al *II Congreso de la Asociación de Demografía Histórica*. Alacant.

PLADEVALL, A. (1973) “Un cens general fins ara desconegut”, *Ausa*, pp. 3-13.

PLADEVALL, A. (1973) “Un cens demogràfic i econòmic del Bisbat de Vic, de 1780”, *Revista Catalunya Geogràfica*, 4, pp. 577-616.

PRESSAT, Roland (1983) *El análisis demográfico. Conceptos – métodos – resultados*. Madrid: Fondo de Cultura Económica.

PRESSAT, Roland (1988) *The dictionary of Demography*. Oxford: Ed. Christopher Wilson, Blackwell Reference.

PRESSAT, Roland (1986) “Un siècle de démographie à l’Institut international de statistique”, *Populacion* (edició francesa), any 41, núm. 3 (maig-juny, 1986), p. 591-599.

Pretor: revista técnica jurídica. Madrid: Ediciones y Publicaciones Jurídicas, 1952-1979 (trimestral; des de 1975, bimestral).

PUJADAS, Isabel (1974) “Fuentes estadísticas para el estudio de la población”, a *I Coloquio sobre Geografía y Mundo Actual*. Barcelona.

PUJADAS MORA, Joana María (2009) *L’evolució de la mortalitat infantil i juvenil a la ciutat de Palma (Mallorca, 1838-1960)*.-Tesi doctoral, dirigida per Isabel Moll Blanes i Diego Ramiro Fariñas, llegida al Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts, Universitat de les Illes Balears. Mimeo, 579 planes.

RAMÍREZ, Pedro Mariano (1844) *Tratado de administración práctica en España*. Madrid: Imprenta de Vicente de Lalama. 2 Volums.
http://books.google.es/books?id=imV7pOKRj24C&printsec=frontcover&dq=tratado+de+administraci%C3%B3n+practica+en+Espa%C3%B1a&source=bl&ots=oCoSrjAecp&sig=TzjGUE89iFvtlwi47SUnVTNeWMQ&hl=ca&ei=GgcTTdWCJ8e08QOlysCFBw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&sqi=2&ved=0CBYQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false

- RAMIRO, D.; SANZ, A.; BERNABEU, J.; ROBLES, E. (2002), *De expresiones diagnósticas a causas de muerte: Una propuesta metodológica para el análisis de la mortalidad*, Cuadernos de Trabajo del IEG (CSIC), Madrid.
- RAMIRO FARIÑAS, Diego (1998) *La evolución de la mortalidad en la infancia en la España interior, 1785-1960*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (1970, 19ª edició) *Diccionario de la Lengua Española*. Madrid.
- RECAÑO, Joaquín; TORRENTS, Àngels (2004): Algunos apuntes sobre los determinantes de la mortalidad infantil en Cataluña (S. XVIII-XX). *Papers de Demografia*, pàg. 1-26.
- REHER, David (1990) *Town and country in Pre-industrial Spain. Cuenca, 1550-1870*. Cambridge.
- REHER, David, et alii (1993) *España a la luz del Censo de 1887*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- REHER, David-Sven i VALERO LOBO, Ángeles (1995) *Fuentes de información demográfica en España*. Madrid: Cuadernos Metodológicos, 13, Centro de Investigaciones Sociológicas.
- REHER, David-Sven (2000): La investigación en demografía histórica: pasado, presente y futuro. *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, vol. XVIII, núm. II, pàg. 15-78.
- REINA BERNÁLDEZ, Víctor (1983) *Lecciones de derecho matrimonial*. Barcelona: Promociones Publicaciones Universitarias, 726 pàgines.
- REINA BERNÁLDEZ, Víctor i MARTINELL, Josep Maria (1995) *Curso de Derecho matrimonial* Barcelona: Marcial Pons, EAN/ISBN: 9788472483071.
- Repertorio cronológico de legislación (1930- ...)*. Pamplona: Aranzadi.
- RESA MATEO, Rafael i SEVILLA HERMOSO, Mª Angustias (2000) *Formularios del registro civil*. Granada. Comares. 247 p.
- RIVES GILABERT, José María i RIVES SEVA, José Pablo (octubre 2001) "Evolución histórica del sistema matrimonial español" a *Noticias jurídicas*:
<http://noticias.juridicas.com>.
- Revista de derecho privado*. Madrid: Edersa, 1913- (mensual).
- ROCA i TRIAS, Encarna i PUIG i FERRIOL, Lluís. (2001) *Instituciones del dret civil de Catalunya*, especialment el capítol I "L'ordenament civil català", València: Tirant lo Blanc.
- RODRÍGUEZ GIL, Magdalena (1994) "Consideraciones sobre la codificación civil española y su influencia en las codificaciones iberoamericanas", *Boletín de la Facultad de Derecho*, núm. 6.
- RODRÍGUEZ OCAÑA, Esteban i BERNABEU MESTRE, Josep (1997) "Physicians and statisticians: two ways of creating demographic health statistics in Spain, 1841-1936", *Continuity and Change*, 12 (2), 1997, 247-264, Cambridge University Press.
- RUEDA FERNÁNDEZ, J. G. (1989) *Demografía y comportamientos demográficos en Zamora de los siglos XVI y XVII*.-Tesi doctoral llegida a la Universidad de Salamanca.

RUIZ ALMANSA, Javier (1943) “La población de España en el siglo XVI. Estudio sobre los recuentos de vecindario de 1594, llamados comúnmente ‘Censo de Tomás González’”, *Revista Internacional de Sociología*, Vol. III, 4, octubre-diciembre.

RUIZ ALMANSA, Javier (1944) “Pasado, presente y porvenir de la Estadística española”, *Boletín de Estadística*, 21, gener-març.

RUIZ ALMANSA, Javier (1947) “El censo de población de España de 1797. Ordenado por el rei don Carlos IV, ejecutado bajo la dirección de don Eugenio Larruga y ultimado y publicado en 1801”, *Revista Internacional de Sociología*, V, 19, juliol-setembre.

RUIZ MARTÍN, Felipe “La población española al comienzo de los tiempos modernos”, *Cuadernos de Historia*, Anexos de la revista *Hispania*, 1, pp. 189-190.

RUIZ MARTÍN, Felipe (1968) “Movimientos demográficos y económicos en el Reino de Granada durante la segunda mitad del siglo XVI”, a *Anuario de Historia Económica y Social*, I, pp. 135-137.

RUIZ MARTÍN, Felipe (1972) “Demografía eclesiástica hasta el siglo XIX”, a ALDEA VAQUERO, Q., MARÍN MARTÍNEZ, T. i VIVES GATELL, J. (drs) *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*. Madrid, Vol. I.

SAAVEDRA, P. (1985) *Economía, Política y Sociedad en Galicia. La provincia de Mondoñedo, 1480-1830*. Madrid.

SALAS AUSÉNS, José Antonio (1988) “El ‘Registro civil’ como fuente para la investigación histórica” a UBIETO ARTETA, Agustín (coord.) *Metodología de la investigación científica sobre fuentes aragonesas (Actas de las III Jornadas)*. Saragossa: Universidad de Zaragoza, Instituto de Ciencias de la Educación, pp. 29-76.

SALOMON, N. (1964) *La campagne de la Nouvelle Castille à la fin du XVIe siècle d’après les Relaciones Topográficas*. París.

SÁNCHEZ AGUILERA, Dolores (1996) “Las diferencias territoriales de la mortalidad en Andalucía a finales del siglo XIX”, *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, XIV, 2, pp. 151-171.

SÁNCHEZ CASADO, Isabel (1982) “Casi doscientos años de la estadística oficial española”, *El Nuevo Lunes*, 29 de novembre.

SÁNCHEZ CASADO, Isabel (1983) *La Estadística del Estado en los períodos constitucionales*. Madrid: Movinter. 223 p.

SÁNCHEZ-LAFUENTE FERNÁNDEZ, Juan (1975) *Historia de la Estadística como ciencia en España, 1500-1900*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.

SANZ GIMENO, Alberto (1997) *La transición de la mortalidad infantil y juvenil en el Madrid rural. Siglos XIX y XX*.-Tesi doctoral, dirigida per David Sven Reher, llegida al Departamento de Sociología II (Población y Ecología Humana), Facultad de Ciencias Políticas y Sociología, Universidad Complutense de Madrid. Mimeo, 411 planes i annexos.

SANZ GIMENO, Alberto (1999) *La mortalidad de la infancia en Madrid. Cambios demográfico-sanitarios en los siglos XIX y XX*. Madrid: Dirección General de salud Pública. Consejería de Sanidad y Servicios Sociales. Comunidad de Madrid.

SANZ SERRANO, Anselmo (1956) *Resumen histórico de la Estadística en España*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística.

- SCHOEN, R., (1981) "The harmonic mean as the basis of a realistic two-sex marriage model", *Demography*. 8(2): pp. 201-216.
- SEGURA, A. (1986) "Fuentes de error en la interpretación de las tasas de mortalidad y de incidencia de cáncer en España", *Oncología*. Barcelona: 1986; 9: 52-62.
- SEGURA, A. i GISPERT, R. (1987) "El médico y la certificación de las causas de defunción", *Medicina Clínica*, 1987; 89: 415-422.
- SEVILLA ANDRÉS, Diego (1974 2a ed.) *Historia política de España (1800-1973)*. Madrid: Editora Nacional.
- Statistical Handbooks Series (1924-1930)*. Ginebra: Societat de Nacions. Organización de Higiene. núm. 1-14, El volum núm. 4 correspon a Espanya: Greenwood, M. i Granville, P. (1925) *Statistiques démographiques officielles du Royaume d'Espagne*. Els altres països estudiats són els Països Baixos (núm. 1, 1924), Bèlgica (núm. 2, 1924), Anglaterra i Gal·les (núm. 3, 1925), Àustria (núm. 5, 1925), Països escandinaus i República Bàltica (núm. 6, 1926), Portugal (núm. 7, 1926), República Txecoslovaca (núm. 8, 1927), República Francesa (núm. 9, 1927), Hongria (núm. 10, 1927), Irlanda i Irlanda del Nord (núm. 11, 1929), Suïssa (núm. 12, 1928), Escòcia (núm. 13, 1929).
- SOLÉ TURA, Jordi i AJA, Eliseo (1982 2a ed.) *Constituciones y períodos constituyentes en España (1808-1936)*. Madrid: Siglo XXI de España.
- SUÁREZ PERTIERRA, Gustavo (coord.) (2005) *Derecho matrimonial comparado*. València: Tirant lo Blanch, 278 pàgines.
- TAJER MIR, Mercedes (2001) "Estadísticas de Barcelona, 1841-1960", *Fuentes Estadísticas*, núm. 50, Madrid: Instituto Nacional de Estadística.
- TOMÁS VILLARROYA, Joaquín (1982 2a ed.) *Breve historia del Constitucionalismo español*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales.
- TORRENTS ROSÉS, Àngels (1993) *Transformacions demogràfiques en un municipi industrial català: Sant Pere de Riudebitlles, 1608-1935*. Tesi doctoral, dirigida per Jordi Nadal, llegida al Departament d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona. Mimeo, 606 planes.
- UBIETO ARTETA, Agustín (coord.) (1988) *Metodología de la investigación científica sobre fuentes aragonesas (Actas de las III Jornadas)*. Saragossa: Universidad de Zaragoza, Instituto de Ciencias de la Educación.
- UCELAY, Enrique (1881) *El Decreto del Ministerio-Regencia sobre matrimonio civil y el Partido Liberal Dinástico*. Estudio jurídico-político. Madrid: Imprenta y librería de Moya y Plaza, 187 pàgines.
- UNITED NATIONS FUND FOR POPULATION ACTIVITIES i INTERAMERICAN CHILDREN'S INSTITUTE (1982) *Diagnóstico del Registro Civil Latinoamericano, enero de 1980, abril 1982*.
- USTÁRIZ, G. de (1742) *Theórica y Práctica de Comercio y Marina*. Madrid.
- VALERO ESCANDELL, José Ramón (1986) "La implantación del Registro Civil en España (problemas de utilización en estudios demográficos)", *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Contemporánea*, núm. 5, pp. 87-99.
- VALLS FÍGOLS, Miquel (2002) *Les fonts d'informació demogràfica de caràcter local a Catalunya. Una aplicació a la comarca del Berguedà*. Memòria de recerca, codirigida

per Àngels Torrents i Anna Cabré, llegida al Departament de Geografia i Centre d'Estudis Demogràfics, Universitat Autònoma de Barcelona. Mimeo, 127 planes.

VARGAS ALVARADO, E. (1991) *Medicina Forense y Deontología Médica*. México: Trillas.

VELARDE FUERTES, Juan (1982) "Estadística y Economía. Historia de una larga aproximación en España", a *Jornadas de estadística española. CXXV Aniversario de la Estadística Oficial*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística, Tom I, pp. 49-69.

VICENS VIVES, J. (1971) *Historia Social y económica de España y América*. Barcelona.

VICIANA FERNÁNDEZ, Francisco José (1998) *La transición demográfica y sanitaria en Andalucía durante el siglo XX*.-Tesi doctoral, dirigida per Carmen García Gil i Juan Antonio Fernández Cordón, llegida al Departamento de Ciencias Socio-Sanitarias, Universidad de Sevilla. Mimeo, 300 planes i annexos.

VILAR, P. (1987) *Catalunya dins l'Espanya Moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*. Barcelona: Edicions 62, 4 volums.

VILLAR, J. (1989) "Causa de muerte: errores en la certificación de defunción", *Medicina Clínica*, 1989; 93: 463-466.

VILLAR SALINAS, Jesús (1942) *Repercusiones demográficas de la última guerra civil española, problemas que plantean y soluciones posibles*. Madrid: Memoria premiada por la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas.

VILLAR SALINAS, Jesús, 1944, *Libro de Actas del VI Congreso Nacional de Pediatría*. IV Congreso Nacional de Pediatría, Santander, juliol de 1944.

VILLAR SALINAS, J. (1951): "La mortalidad infantil contemporánea de las provincias españolas, disociada en sus dos grandes causas (Mortalidad perinatal y mortalidad influenciada)". *Revista internacional de sociología*, vol. 9, núm. 34, p. 365-388.

WATTIER, P. I PICARD, O. (2002) *Mariage, sexe et tradition*. Plon.

WOODS, Robert (2005) "The measurement of historical trends in fetal mortality in England and Wales", *Population Studies*, 59:2, 147-162.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (1952) "Medical Certification of Cause of Death. Instructions for Physicians on Use of International Form of Medical Certificate of Cause of Death" a *Bulletin of the World Health Organization*, supplement 3, Ginebra, Suïssa.

YUN CASALILLA, B. (1987) *Sobre la transición del feudalismo al capitalismo en Castilla. Economía y sociedad en Tierra de campos (1500-1830)*. Valladolid.

ZAMORA, Francisco; GENOVA, Ricard; SERRANO, Pedro i RECAÑO, Joaquín (1997) *Demografía: análisis y proyecciones*. Madrid: Editorial Síntesis, col·lecció Espacios y Sociedades (Serie General, núm. 9).

ZAFRA VALVERDE, José (1973) *Régimen político de España*. Pamplona: Ed. Universidad de Navarra.

FONTS, BASES DE DADES I INSTITUCIONS

Les publicacions elaborades per autors específics es recullen a la bibliografia general.

Anuaris i ressenyes estadístiques.

COMISIÓN DE ESTADÍSTICA GENERAL DEL REINO (1859) *Anuario estadístico de España. 1858*. Madrid

COMISIÓN DE ESTADÍSTICA GENERAL DEL REINO (1860) *Anuario estadístico de España. 1859*. Madrid

JUNTA GENERAL DE ESTADÍSTICA DEL REINO (1863) *Anuario estadístico de España, 1860 y 1861*. Madrid: Imprenta Nacional.

JUNTA GENERAL DE ESTADÍSTICA DEL REINO (1867) *Anuario estadístico de España, 1862-1865*. Madrid: Imprenta Nacional.

DIRECCIÓN GENERAL DE ESTADÍSTICA (1870) *Anuario estadístico de España, 1866-1867*. Madrid: Imprenta Nacional.

DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1888) *Anuario estadístico de España, 1878-1884* o *Reseña geográfica y estadística de España*. Madrid: Imprenta de la Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico.

DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1913) *Anuario estadístico de España, 1912*. Madrid: Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes.

__ (1916) *Anuario estadístico de España, 1915*.

NEGOCIADO DE ESTADÍSTICA PADRÓN Y ELECCIONES *Anuario Estadístico de la ciudad de Barcelona 1902*. [...] Publicat anualment fins a 1917.

NEGOCIADO DE ESTADÍSTICA PADRÓN Y ELECCIONES *Anuario Estadístico de la ciudad de Barcelona 1918-1919-1920*.

DIRECCIÓN GENERAL DE ESTADÍSTICA (1944): *Anuario estadístico provincial de Gerona*.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1952) *Reseña estadística de la provincia de Tarragona*.

__ (1957) *Reseña estadística de la provincia de Barcelona*.

__ (1958): *Reseña estadística de la provincia de Lérida*.

__ (1959) *Reseña estadística de la provincia de Gerona*.

__ (1972) *Reseña estadística provincial. Gerona*.

__ (1962) *Reseña estadística de la provincia de Tarragona*.

__ (1969) *Reseña estadística provincial. Barcelona*.

__ (1969): *Reseña estadística provincial. Lérida*.

__ (1975) *Reseña estadística provincial. Tarragona.*

BUNLE, Henri (1954) *Le Mouvement naturel de la population dans le monde : de 1906 a 1936.* París: Les Éditions de l'Institut national d'études démographiques. 541 p.

STATISTIQUE GENERALE DE LA FRANCE, Ministère du Travail (1907) *Statistique internationale du Mouvement de la population d'après les Registres d'Etat civil. Résumé rétrospectif depuis l'origine des Statistiques de l'Etat civil jusqu'en 1905.* París: Imprimerie Nationale, 880 pàgines.

INSTITUT INTERNATIONAL DE STATISTIQUE (1929) *Renseignements sur l'organisation actuelle des statistiques de l'état civil dans divers pays.* París: Imprimerie Nationale, 75 pàgines.

INSTITUT NATIONAL D'ÉTUDES DÉMOGRAPHIQUES (1954) *Le Mouvement Naturel de la population dans le Monde.* La Haia: Sociéte Anonyme Ancienne Librairie W. P. Van Stockum & Fils, 541 pàgines.

NACIONES UNIDAS (1952) *Demographic Yearbook 1951.* New York: Department of International Economic and Social Affairs, Statistical Office.

__ () *Demographic Yearbook 1952.*

Censos de població.

DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1902, 1903, 1907) *Censo de la población de España según el empadronamiento hecho el 31 de diciembre de 1900.* Tomos I-III. Madrid

__ (1913, 1916, 1917, 1919) *Censo de la población de España según el empadronamiento hecho el 31 de diciembre de 1910.* Tomos I-IV. Madrid.

SERVICIO GENERAL DE ESTADÍSTICA (1922, 1924, 1926, 1928, 1928, 1929) *Censo de la población de España según el empadronamiento hecho en 31 de diciembre de 1920.* Tomos I-VI. Madrid.

INSTITUTO GEOGRÁFICO, CATASTRAL Y DE ESTADÍSTICA (1932-1943) *Censo de la población de España según el empadronamiento hecho en 31 de diciembre de 1930.* Tomos I-XV. Madrid.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1987-1991) *Censo de 1787: Floridablanca.* Madrid: INE, 5 toms.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1943 s. a)) *Censo de la población de España según el empadronamiento hecho en 31 de diciembre de 1940.* Tomos I-XVII. Madrid.

__ (1952, 1954, 1959) *Censo de la población de España según el empadronamiento hecho en 31 de diciembre de 1950.* Tomos I-III. Madrid.

__ (1962-1969) *Censo de la población y de las viviendas de España según el empadronamiento hecho en 31 de diciembre de 1960.* Tomos I-IV. Madrid.

__ (s. a.) *Censo de la población de España según el empadronamiento hecho en 31 de diciembre de 1970.* Tomos I-IV. Madrid.

Estadístiques del Moviment Natural de la Població.

JUNTA GENERAL DE ESTADÍSTICA DEL REINO (1863) *Memoria sobre el Movimiento de la Población de España en los años 1858, 1859, 1860 y 1861*. Madrid.

DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1877) *Movimiento de la Población de España en el decenio de 1861 a 1870*. Madrid: Imprenta de la Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico.

___ (1895) *Movimiento de la población de España. Septenio de 1886-1892*. Madrid.

___ (1901) *Movimiento anual de la población de España. Año de 1900*. Madrid.

___ (1903) *Movimiento anual de la población de España. Año de 1901*. Madrid.

___ (1906) *Movimiento natural de la población de España. Año 1902*. Madrid.

___ (1907) *Movimiento natural de la población de España. Año 1903*. Madrid.

___ (1909) *Movimiento natural de la población de España. Año 1904*. Madrid.

___ (1910) *Movimiento natural de la población de España. Año 1905*. Madrid.

___ (1911) *Movimiento natural de la población de España. Año 1906*. Madrid.

___ (1913) *Movimiento natural de la población de España. Año 1907*. Madrid.

___ (1914) *Movimiento natural de la población de España. Año 1908*.

___ (1914) *Movimiento natural de la población de España. Año 1909*. Madrid: Talleres del Instituto Geográfico y Estadístico.

___ (1916) *Movimiento natural de la población de España. Año 1910*.

___ (1916) *Movimiento natural de la población de España. Año 1911*.

___ (1917) *Movimiento natural de la población de España. Año 1912*. Madrid: Establecimiento tipográfico "Sucesores de Rivadeneyra".

___ (1917) *Movimiento natural de la población de España. Año 1913*.

___ (1917) *Movimiento natural de la población de España. Año 1914*.

___ (1917) *Movimiento natural de la población de España. Año 1915*. Madrid: Talleres del Instituto Geográfico y Estadístico.

___ (1917) *Movimiento natural de la población de España. Año 1916*.

___ (1919) *Movimiento de la población de España. Año 1917*.

DIRECCIÓN GENERAL DE ESTADÍSTICA (1923) *Movimiento de la población de España. Año 1918*. Madrid: Sobrinos de la sucesora de M. Minuesa de los Ríos.

JEFATURA SUPERIOR DE ESTADÍSTICA (1924) *Movimiento de la población de España. Años 1919-1920*. Madrid: Sobrinos de la sucesora de M. Minuesa de los Ríos.

___ (1926) *Movimiento de la población de España. Años 1921-1923*. Madrid: Imprenta de los hijos de M. G. Hernández.

JEFATURA DEL SERVICIO GENERAL DE ESTADÍSTICA (1929) *Movimiento de la población de España. Años 1924-1925-1926*. Madrid: Imprenta de los hijos de M. G. Hernández.

DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO, CATASTRAL Y DE ESTADÍSTICA (1932) *Movimiento natural de la población de España. Años 1927-1928-1929*. Madrid: Imprenta de los hijos de M. G. Hernández.

___ (1934) *Movimiento natural de la población de España. Año 1930*. Madrid: Talleres del Instituto Geográfico y Catastral

SUBSECRETARÍA DE TRABAJO Y ACCIÓN SOCIAL (1935) *Movimiento natural de la población de España. Año 1931*. Madrid: Talleres del Instituto Geográfico y Catastral.

___ (1936) *Movimiento natural de la población de España. Año 1932*. Madrid: Talleres del Instituto Geográfico.

DIRECCIÓN GENERAL DE ESTADÍSTICA (1942) *Movimiento natural de la población de España. Año 1933*. Madrid: Talleres del Instituto Geográfico y Catastral.

___ (1942) *Movimiento natural de la población de España. Año 1934*. Madrid: Imp. Ernesto Giménez S. A.

___ (1943) *Movimiento natural de la población de España. Año 1935*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra (S. A.) Artes gráficas.

___ (1943) *Movimiento natural de la población de España. Año 1936*.

___ (1943) *Movimiento natural de la población de España. Año 1937*. Madrid: Imp. Ernesto Giménez S. A.

___ (1943) *Movimiento natural de la población de España. Año 1938*. Madrid: Talleres del Instituto Geográfico y Catastral.

___ (1943) *Movimiento natural de la población de España. Año 1939*.

___ (1944) *Movimiento natural de la población de España. Año 1940*.

___ (1945) *Movimiento natural de la población de España. Año 1941*.

___ (1945) *Movimiento natural de la población de España. Año 1942*.

___ (1945) *Movimiento natural de la población de España. Año 1943*.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1947) *Movimiento natural de la población de España. Año 1944*. Madrid: Talleres del Instituto Geográfico y Catastral.

___ (1948) *Movimiento natural de la población de España. Año 1945*.

___ (1948) *Movimiento natural de la población de España. Año 1946*.

___ (1949) *Movimiento natural de la población de España. Año 1947*. Madrid: Gráficas Sánchez.

___ (1950) *Movimiento natural de la población de España. Año 1948*. Madrid: Barranco.

___ (1951) *Movimiento natural de la población de España. Año 1949*. Madrid.

___ (1952) *Movimiento natural de la población de España. Año 1950*.

___ (1955, 1958) *Movimiento natural de la población de España. Años 1951, 1952 y 1953*. Tomo I y II

___ (1960) *Movimiento natural de la población de España. Años 1954, 1955 y 1956*.

___ (1961) *Movimiento natural de la población de España. Años 1957, 1958 y 1959*.

- ___ (1963) *Movimiento natural de la población de España. Año 1960.*
- ___ (1964) *Movimiento natural de la población de España. Año 1961.*
- ___ (1965) *Movimiento natural de la población de España. Año 1962.*
- ___ (1968) *Movimiento natural de la población de España. Años 1963 y 1964.*
- ___ (1968) *Movimiento natural de la población de España. Año 1965.*
- ___ (1969) *Movimiento natural de la población de España. Año 1966.*
- ___ (1970) *Movimiento natural de la población de España. Año 1967.*
- ___ (1972) *Movimiento natural de la población de España. Año 1968.*
- ___ (1972) *Movimiento natural de la población de España. Año 1969.*
- ___ (1973) *Movimiento natural de la población de España. Año 1970.*
- ___ (1974) *Movimiento natural de la población de España. Año 1971.*
- ___ (1975) *Movimiento natural de la población de España. Año 1972.*
- ___ (1975) *Movimiento natural de la población de España. Año 1973.*
- ___ (1976) *Movimiento natural de la población de España. Año 1974.*
- ___ (1978-1979) *Movimiento natural de la población de España. Año 1975. Toms I, II (9 vols.) i III*
- ___ (1990) *Movimiento natural de la población española. Año 1986.*
- ___ (1991) *Movimiento natural de la población española. Año 1987*
- ___ (1995) *Estadísticas del movimiento natural de la población de española. Defunciones según causa de muerte, 1992.*

Altres publicacions i fonts estadístiques.

Censo de Frutos y Manufacturas de España é Islas Adyacentes, ordenado sobre los datos dirigidos por los Intendentes, y aumentado con las principales reflexiones sobre Estadística de cada una de las provincias, en la sección primera del Departamento del Fomento General del Reyno y de la Balanza de Comercio, Baxo la dirección de su xefe D. Marcos Marín, por el oficial D. Juan Polo y Catalina. Madrid en la Imprenta Real. Año de 1803 o *Censo de la riqueza territorial e industrial de España en el año 1799.* Madrid: edició facsímil, 1982, Instituto Nacional de Estadística.

DIRECCIÓN GENERAL DE LOS REGISTROS CIVIL Y DE LA PROPIEDAD Y DEL NOTARIADO (1876) *Estadística del Registro civil de España, durante el año de 1873. Estadística de los Registros Civiles de Madrid.* Madrid: Ministerio de Gracia y Justicia, Imprenta del Ministerio de Gracia y Justicia.

JEFATURA SUPERIOR DE ESTADÍSTICA (abril/juny 1924-octubre/desembre 1926) *Boletín de Estadística.* Madrid: Ministerio de Trabajo, Comercio e Industria. Publicació trimestral.

SERVICIO GENERAL DE ESTADÍSTICA (gener/març 1927-gener/març 1931) *Boletín de Estadística.* Madrid: Ministerio de Trabajo, Comercio e Industria. Publicació trimestral.

DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO, CATASTRAL Y DE ESTADÍSTICA (abril/juny 1931-octubre/desembre 1932) *Boletín de Estadística*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Previsión. Publicació bimensual.

LABORATORIO DE ESTADÍSTICA (1933-1935): *Boletín del Centro de Investigaciones Especiales o Laboratorio de Estadística*. Madrid.

Servicio Nacional de Estadística (gener/març 1939-abril/juny 1939) *Boletín de Estadística*. Madrid: Ministerio de Organización y Acción Sindical

DIRECCIÓN GENERAL DE ESTADÍSTICA (juliol/setembre 1939-octubre/desembre. 1945) *Boletín de Estadística*. Madrid: Ministerio de Trabajo

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (gener/juny 1946- maig/juny 1964) *Boletín de estadística*. Madrid: Presidencia del Gobierno.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (juliol/agost 1964-novembre/desembre 1979) *Boletín mensual de estadística*. Madrid: Presidencia del Gobierno.

COLOMER CODINA, Gumersindo (1883) *Movimiento de la población de Barcelona en el veinteno de 1861-1880. Densidad por calles, casas y habitaciones de la población vecinada en Barcelona en 1882*. Barcelona: Establecimiento tipográfico de los sucesores de N. Ramírez y C^a.

ESCODÉ BARTOLÍ, Manuel (1921) *Monografía estadística de la clase obrera*. Ed. especial publicada por acuerdo del Excelentísimo Ayuntamiento en sesión de 28 de septiembre de 1921. Barcelona: Ayuntamiento de Barcelona. Comisión de Hacienda i Instituto de Estadística y Política Social, Tall. de Artes Gráficas Henrich y C^a, 128 p.

COMISIÓN MIXTA DE COORDINACIÓN ESTADÍSTICA (1973) *Guia de fuentes estadísticas de España*. Barcelona: Banco Urquijo, Servicio de Estudios en Barcelona

CONSORCIO DE INFORMACIÓN Y DOCUMENTACIÓN DE CATALUÑA (setembre 1972- ...) *Boletín bibliográfico de estadísticas de España*. Barcelona. Peridocitat mensual

CONSULTES A INTERNET

Colección Histórica (*Gaceta*): Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado, Ministerio de la Presidencia: http://www.boe.es/aeboe/consultas/bases_datos/gazeta.php

INEBASE: Instituto Nacional de Estadística (INE): <http://www.ine.es/inebmenu/indice.htm>

SISTEMA DE INFORMACIÓN DEMOGRÁFICA DE ANDALUCÍA: Instituto de Estadística de Andalucía (IEA): <http://www.juntadeandalucia.es/institutodeestadistica/sid/index.htm>

POPULATION EN CHIFFRES: Institut National d'Études Démographiques (INED): www.ined.fr/fr/pop_chiffres

UNITED NATIONS POPULATION INFORMATION NETWORK (POPIN): División de Población de Naciones Unidas: www.un.org/popin

WORLD HEALTH ORGANIZATION STATISTICAL INFORMATION SYSTEM (WHOSIS): Organización Mundial de la Salud (OMS): www.who.int/whosis/en

AUSTRALIAN BUREAU OF STATISTICS (ABS): www.abs.gov.au

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK (Holanda): www.cbs.nl

INSTITUT NATIONAL DE STATISTIQUE (INS, Bèlgica): www.statbel.fgov.be

INSTITUT NATIONAL DE LA STATISTIQUE ET DES ÉTUDES ÉCONOMIQUES (INSÉE, França): www.insee.fr/fr/

INSTITUT NATIONAL D'ÉTUDES DÉMOGRAPHIQUES: www.ined.fr

INTERNATIONHAL STATISTICAL INSTITUTE (ISI) / INSTITUT INTERNATIONALE DE STATISTIQUE: www.cbs.nl/ISI

ISTITUTO NAZIONALE DI ESTATISTICA (ISTAT, Itàlia): www.istat.it

MAX PLANCK INSTITUTE FOR DEMOGRAPHIC RESEARCH: www.demogr.mpg.de

OFFICE FÉDÉRAL DE LA STATISTIQUE (OFS, Suïça): www.bfs.admin.ch

OFFICE FOR NATIONAL STATISTICS (ONS, Regne Unit): www.statistics.gov.uk
www.sespas.es

STATISTICHES BUNDESAMT (SB, Alemanya): www.destatis.de

STATISTICS CANADA (SC): www.statcan.ca

STATISTICS NORWAY (SSB): WWW.SSB.NO

STATISTICS SWEDEN (SCB): WWW.SCB.SE

U.S. CENSUS BUREAU: WWW.CENSUS.GOV/

Universitat Autònoma de Barcelona

TESI DOCTORAL EN DEMOGRAFIA

DEPARTAMENT DE GEOGRAFIA / CENTRE D'ESTUDIS DEMOGRÀFICS
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

**El Moviment Natural de la Població.
Història, conceptes i anàlisi crítica dels continguts**

ANNEX

Teresa Antònia Cusidó i Vallverdú

Direcció:

Dra. Anna Cabré i Pla
Dr. Albert Esteve i Palós

Bellaterra, 2011

Formularis establerts el 1836:

Circular del *Gobierno civil de la provincia de Badajoz* comunicant la Reial Ordre de 19 de gener de 1836 de la Governació del Regne sobre els models de llibre a seguir pels batlles dels Ajuntaments per al registre dels naixements, matrimonis, defuncions i relació d'expòsits, llibres manats formar per l'article 36 del *Real Decreto para el arreglo provisional de los Ayuntamientos de la Península é Islas adyacentes* de 23 de juliol de 1835.

(*Gaceta de Badajoz*, núm. 12 de 28 de gener de 1836, p. 48-50)

18.

«Excmo. señor.—El señor secretario del Despacho de Hacienda encargado del de Guerra dice al intendente general del ejército lo que sigue.—He dado cuenta á la Reina Gobernadora del expediente que V. S. me ha remitido en catorce del corriente mes, por providencia de consecuencia de haber hecho presente el interventor del distrito de Castilla la Nueva, la conveniencia y necesidad de trabajo que repultará, de que en una sola nómina se incluyan todos los cesantes de la administración militar de las auditorias de guerra, y de las secretarías de las capitancias generales; y en otra los jubilados de las mismas clases; y entera S. M. ha tenido á bien resolver de conformidad con los dictámenes de V. S. y del intendente general del ejército, que desde el presente mes de Enero se comprendan en una sola nómina dos intendentes de ejército, y dos individuos cesantes de administración militar, y dos procedentes de dos juzgados y secretarías de las capitancias generales, y en otra sola nómina los jubilados de las mismas clases; conforme á lo dispuesto en los artículos primero y segundo del capítulo veinte y dos del real decreto de diez y seis de Junio de mil ochocientos treinta y uno. De orden de S. M. lo comunico á V. S. para su obediencia, y fines consiguientes. Dios guarde á V. S. muchos años. Madrid 17 de Enero de 1836.—Méndizabal.—De la propia real orden lo traslado á V. E. para su conocimiento y fines correspondientes.»

Se publica en el boletín oficial para noticia de los individuos que se hallan en el caso á que hace referencia. Badajoz 24 de Enero de 1836.—Rodil.

Gobierno civil de la provincia de Badajoz.

Por el juez de primera instancia de la villa de Zafra se sigue causa criminal, y se solicita la busca y prisión de las personas siguientes: Antonio Rodríguez menor, Diego Bacas, Páezas, Francisco yerno de Juan Molina, y un hijo de Antonio Silva llamado Joaquín, todos ex-jitanos y vecinos de la Puebla de la Calzada. Lo que se hace saber á los subdelegados y encargados de policía de la provincia, para que procedan á la busca y prisión de las indicadas personas, dando su conocimiento oportuno, caso de ser hábidos; al juzgado que los reclama.

Señas de los tres reos.

Antonio Rodríguez, de 21 años de edad, estatura mediana,

un cuerpo regular, color bueno, pelo castaño, vestido á la jitano andaluz.

Diego Bacas, mayor de 40 años, estatura cinco pies, pelo negro, color trigüño, ojos pardos, barba clara, vestido al uso de los del campo de este país.

Otro llamado Páezas, edad como 28 años, delgado, alto, castaño, vestido como jitano y paisano, ojos pardos, color trigüño. Badajoz 26 de Enero de 1836.—Laguna.

IDEM.

Por el señor subsecretario de Despacho de la Gobernación del Reino se me ha comunicado con fecha 19 del actual la real orden siguiente.

La atribucion octava artículo 36 del real decreto de ayuntamientos de 23 de julio del año último previene que los alcaldes hagan anotar en diferentes libros los nacidos, casados y muertos, y tambien los expositos de sus respectivos territorios, custodiandose estos registros en el archivo, y remitiendo al gobernador civil de la provincia cada tres meses un extracto de su resultado confrontado con los libros parroquiales. Y como quiera que es de grande importancia en que estos libros ó registros sean uniformes á la par que sencillos, se ha servido S. M. aprobar los adjuntos cuatro modelos, á fin de que los alcaldes de esta provincia se arreglen enteramente á ellos, haciendolos regir desde principio de este año. Digo á V. S. de real orden comunicada por el señor secretario del despacho de la Gobernación del Reino por su mas pronta circulacion y cumplimiento.

Lo que se comunica á los alcaldes presidentes de los ayuntamientos de esta provincia acompañándoles los cuatro modelos que se oñan para que con arreglo á ellos, y en cumplimiento de la atribucion octava del artículo 36 del real decreto de 23 de julio último, formen los libros ó registros de nacidos, casados y muertos desde principios del presente año con la mayor exactitud, remitiendo á este gobierno civil al fin de cada trimestre y antes del 15 del siguiente mes, los extractos de lo que resulte de los libros. Encargo muy particularmente á todos los alcaldes la mayor exactitud en la formacion de estos libros, por los perjuicios que pueden seguirse de faltar á ella ó de cometer la inexcusable omision, y será sin duda el mayor cargo que pueda hacerse si se hallasen inexactos ó descuidados los asientos. Badajoz 26 de Enero de 1836.—Laguna.

Modelo número 2.º

Año de 1836.

Casillas en que se anotará los expositos y los demas que no hayan nacido de legitimo matrimonio.

SEXO.	Nombres que se le han puesto.	Día y hora en que nació.	Establecimiento en que se espuso, ó casa y calle en que nació.
VARON.	DOMINGO	Veinte de Febrero de mil ochocientos treinta y seis á las ocho de la mañana.	En la Real Tucúsa.
HEMERA.	FRANCISCA	Primero de marzo de mil ochocientos treinta y seis á las cuatro de la tarde.	Calle de Toledo número veinte.
Deben anotarse si algún niño á tiempo de su esposicion tenia consigo nota, papeleta, aviso, ó señal con que poder ser reclamado, ó reconocido algun día.			

Modelo número 1.
Libro de nacidos para el año de 1836.

SEXO	Nombre que se le ha puesto y sus apellidos.	Día y hora en que nació.	Calle y casa en que nació.	Nombre del padre, naturalza, profesión, vecindad ó domicilio en qué calle vive.	Nombre de la madre, con expresión de las mismas circunstancias del padre.	Abuelos paternos, su naturalza y vecindad.	Abuelos maternos, su naturalza y vecindad.
Varela.	Francisco Manuel Rodríguez Martínez.	Diez y cinco de Febrero de mil ochocientos treinta y seis, á las diez de la mañana.	Calle de Cantareros, núm. veinte.	Francisco Rodríguez Aranda, natural de Ocaña, vecino de Madrid, vive en calle de Cantareros número 20, de oficio obrero.	Manuela Martínez Palacios, natural de Talavera, vecina de Madrid, y vive en dicha calle de Cantareros.	Matías Rodríguez, natural de Ocaña, vecino de dicho pueblo, y Francisca Aranda, natural y vecina del mismo pueblo.	Alonso Martínez, natural de Talavera, vecino del mismo pueblo, y Brigida Palacios, natural y vecina de la misma villa.
Hembra.	Juana Martinaga Matos, Rodríguez Lopez.	Diez y cinco de Marzo de mil ochocientos treinta y seis, á las once de la noche.	Calle del Sacramento, núm. número 16, casa número diez.	Julian Matos Rodríguez, natural de Aranda, vecino de Madrid, vive en calle del Sacramento casa n.º 10 de oficio guarriero.	Dionisia Lopez del Valle, natural de Valdecañas, vecina de Madrid, vive en dicha calle del Sacramento.	Tomás Matos, natural de Aranda, vecino de dicho pueblo, y María Manuela Rodríguez, natural de Aranda.	Alfonso Lopez, natural de Valdecañas, vecino de dicho pueblo, y Juana del Valle, natural del mismo pueblo.

Modelo número 3.
Libro de casados para el año de 1836.

Nombre, apellidos y profesión de los contrayentes.	Estad. y estado de los contrayentes.	Pueblos de su naturalza y el de su domicilio cuando contraxen matrimonio, calle y casa donde viven.	Día en que se ha celebró el matrimonio, y particular.	Padre, su naturalza, vecindad, donde vive y profesión que tienen.	Abuelos paternos, su naturalza y vecindad.	Abuelos maternos, su naturalza y vecindad.
Francisco Martinaga, de oficio segador.	Veinte y cinco años, de estado soltero.	Natural de Albacete, domiciliado en Madrid al tiempo del matrimonio, calle de Toledo número veinte.	En primer de Mayo de mil ochocientos treinta y seis, en la parroquia de Sta. Cruz.	Manuel Martínez, natural de Albacete y vecino de Madrid, y Francisca Valle natural de Chinchón, vive en calle de Atocha, vecina calle de Atocha, se trata en carne propia, y Rodrigo Rodríguez y Ledanda Rodríguez de la misma vecindad viven en calle de la Magdalena n.º 2. Abuelos jornaleros.	Esteban Martínez, y María Rodríguez, naturales y vecinos de Albaladeja.	Manuel Bellido, natural y vecino de Chinchón, y Ana Velaz.
Aaa Bellido Rodríguez.	Treinta años, de estado viudo.	Natural de Chinchón, y vivía al tiempo del matrimonio en la plazuela de Sta. Cruz, número.				Cayetano Rodríguez y Lucía Martínez, naturales y vecinos de Chinchón.

Sres. Edictores del boletín oficial.

Espero se sirvan ustedes insertar en el boletín mi contestación al remitido de don Felix Gutierrez y Vargas sobre las elecciones de Baccarota, que ustedes insertaron en el boletín del 26. El expediente de estas elecciones se pasó á la junta directiva en 25 de setiembre, y en 10 de octubre fue aprobado por el gobierno civil, y los nombrados puestos en posesion de sus cargos, sin que hubiese ninguna reclamacion contra los electos; como resulta de un decreto del citado dia 25 de setiembre. Claro es que no se podia reclamar contra su eleccion en diez y siete de Diciembre como lo hizo don Felix Gutierrez contra tres de los elegidos que siendolo legitimamente, no dejaban de ser concejales por esta reclamacion; ni yo podia dejar de considerarlos como tales ni de prevenirle hablase con atencion y decoro de personas constituidas en cargos publicos honoríficos. Los tres individuos atacados por don Felix no asistieron al ayuntamiento en que se evacuó el informe que le pedi en vista de la representacion de aquel. Estos son los hechos que espongo con sencillez y verdad para que el público ilustrado forme un juicio seguro de lo ocurrido, y siendo sólo este mi objeto y aun así deber no estoy en el caso ni me es decoroso contestar ni tomar en consideracion personalidades que se dirijan á mi y mucho menos á otros. Badajoz 27 de Enero de 1826. = Laguna.

Anuncios.

TEARRO. El sábado treinta del corriente una sociedad de Guardias Nacionales de todas armas de esta ciudad, ha dispuesto dar una funcion dramática á beneficio de las urgencias del Estado, distribuida en los terminos siguientes.

Abrirá la escena un himno nuevo.

Se representará la comedia en un acto titulada: La Cuarentena, composicion de don José Maria de Cervera.

De intermedio se tocarán unas variaciones de requinto.

A las que seguirá la graciosa comedia tambien en un acto: El Gastromo sin dinero ó un día en Vistalegre por don Ventura de la Vega.

Seguidamente se cantará: A que sucederá una pieza unipersonal.

Dando fin con el gracioso sainete: Los Palos Deseados.

La escuela de primeras letras de la villa de Alcocchel se halla vacante. Las personas que se consideran en aptitud de solicitarla estando adornadas de las cualidades y requisitos que la ley exige, acudirán con sus memoriales al ayuntamiento de dicha villa, en donde se les instruirá de la dotacion que deba gozar el agraciado y demas circunstancias. Badajoz 25 de Enero de 1826. = Laguna.

A voluntad de su dueño se vende una casa, calle del Olivo número 10; esquina á la de Casado, con dos bodegas, que se halla en muy buena disposicion, el sugeto que quisiere tratar de ajuste, acudirá á la misma calle casa número 5, donde vive D. Tomás Respán; advirtiendo que si se quiere tambien se venderá la casa separada de las bodegas.

BADAJOZ: Imprenta del Boletín.

Modelo número 4.º

Libro de muertos para el año de 1836.

Varones, sus nombres, apellidos y profesion que tienen.	Muertos, sus nombres y apellidos.	Dias en que murieron.	Expresar si la muerte ha sido natural ó violenta.	Edad que tenian.	Estado que tenían.	Su naturaleza y domicilio al tiempo de la muerte, casa y calle que vivian.	Hijos que han dejado y sus nombres.	Padres, hermanos y otros parientes que viven en la ciudad.	Abuelos maternos, si en la ciudad ó en otra.	Abuelos paternos, si en la ciudad ó en otra.	
Rafael Rodríguez Lopez, de oficio librero.	Francisco Gonzalez.	Veinte de Enero.	De muerte natural.	Sesenta años.	Casado con Juana Alvarez.	Natural de Córdoba, vecino de Madrid calle del Ave-nal número 10.	Tres hijos: Juan, Francisco y Rafael.	Rafael Rodríguez y Francisco Rodríguez vecinos de Córdoba.	Manuel Rodríguez y Francisco Rodríguez y vecinos de Córdoba.	Juan González y María Romero naturales de Avila.	Ruperto Lopez y Mariana Palacios naturales y vecinos de Avila.

Formularis establerts el 1837:

Circular del *Ministerio de la Gobernación de la Península* desplegant la Reial Ordre d'1 de desembre de 1837 sobre els models a seguir en el moviment de la població.

(*Gaceta de Madrid*, núm. 1111 de 14 de desembre de 1837, p. 2-3; núm. 1112 de 15 de desembre de 1837, p. 3-4, i núm. 1113 de 16 de desembre de 1837, p. 1-2)

GACETA DE MADRID.

Este periódico sale todos los días, y se suscribe
 EN MADRID EN EL DESPACHO DE LA IMPRENTA NACIONAL,
 y en las provincias
 EN TODAS LAS ADMINISTRACIONES DE CORREOS.

PRECIOS DE SUSCRIPCION.

	Año.	Medio.	Tres meses.	Un mes.
Para Madrid.....	260	130	65	23
Para el Reino.....	360	180	90	
Para Canarias é Islas Baleares.....	400	200	100	
Para Indias.....	400	200	110	

N.º 1111.

AÑO DE 1837.

JUEVES 14 DE DICIEMBRE.

ARTICULO DE OFICIO.

S. M. la Reina, su augusta Madre la Reina Gobernadora y la Serma. Sra. Infanta Doña María Luisa Fernanda, continúan en esta corte sin novedad en su importante salud.

De igual beneficio disfrutan SS. AA. los Serenísimos Sres. Infantes D. Francisco de Paula y Doña Luisa Carlota.

MINISTERIO DE LA GOBERNACION DE LA PENINSULA.
 Sección segunda.—Circular.

En vano procuraría el Gobierno para obtener un censo general de poblacion, segun está mandado formar por la instrucion de 29 de Julio último, si al mismo tiempo no se estableciesen reglas fijas y uniformes para reunir en lo sucesivo los datos numéricos relativos a los nacidos, casados y muertos en cada año; porque de otro modo, no pudiendo basarse en el censo las correcciones oportunas, llegaría con el tiempo a ser inútil. Antes de ahora se conoció ya esta necesidad, y en la ley de 3 de Febrero de 1823, como en las Reales órdenes de 18 de Febrero y 14 de Marzo de 1836, se dictaron disposiciones para alcanzar el fin indicado; pero la experiencia ha demostrado que no fueron las mas adecuadas, y así es que en la mayor parte de las provincias no han tenido efecto, y que en las demas no han obtenido datos tan exactos y por métodos tan diversos, que ningún resultado útil puede de ellos obtenerse. Es, pues, indispensable adoptar otro sistema hasta que se dicten las medidas legislativas convenientes para plantear el registro civil como se halla en otras naciones, y ninguno ha parecido mejor que el que por Real orden de 5 de Mayo de 1801 se mandó observar, pero con las variaciones oportunas para facilitar la ejecucion, y ponerlo en armonía con las instituciones actuales. Por tanto, S. M. la Reina Gobernadora, enterada del expediente instruido en este ministerio sobre el particular, y en vista de lo expuesto por el de Gracia y Justicia, se ha servido mandar que desde 1.º de Enero del año próximo venidero se observen puntualmente las disposiciones siguientes:

Artículo 1.º Los MM. RR. arzobispos, RR. obispos vicario general castrense y todos los que ejercen una superior jurisdiccion eclesiástica, comunicarán la competente orden a los párrocos de sus respectivas jurisdicciones y superiores de los conventos no suprimidos, así como los gefes políticos a los directores, rectores ó administradores de hospicios, hospitales, casas de expositos y demas establecimientos de beneficencia, para que en los formularios de sus respectivos libros de nacidos, casados y muertos se expresen las circunstancias siguientes:

EN LAS PARTIDAS DE BAPTISMOS.

El nombre del bautizado, el día y hora en que nació. Si es hijo de legítimo matrimonio ó natural, de padres conocidos ó desconocidos.

Si es hijo de legítimo matrimonio se pondrán los nombres y apellidos de los padres y los de los abuelos paternos y maternos, la naturaleza y vecindad de cada uno de estas personas, y el ejercicio ó empleo que tenga el padre del bautizado.

Si fuere hijo natural y de padres conocidos, se expresará las mismas circunstancias, y no siendo, se anotará las que los interesados dijeren.

Se pondrá también el nombre y apellido del padrino ó madrina, la naturaleza y vecindad que tengan, el estado de soltero, casado ó viudo, y el empleo ó ocupacion que ejercen, entendiéndose que si fuere madrina, se pondrá, siendo soltera, el empleo ó ocupacion de su padre, y si casada ó viuda, el de su marido.

Asistirán á este acto sacramental dos testigos que nombrarán los padres del bautizado, y en su defecto el párroco, cuyos nombres, naturaleza, vecindad y ejercicio ó empleo han de expresarse.

Si por delegacion del párroco confiriere este sacramento otro ministro, se expresará su nombre, su naturaleza, vecindad y destino que tenga.

Las partidas de los bautizados las firmarán los encargados de llevar los libros, poniendo las fechas por letra, y no por número.

EN LAS PARTIDAS DE CASAMIENTOS.

Los nombres, naturaleza, vecindad y estado de soltero ó viudo de los contrayentes.

Los nombres, naturaleza, vecindad, empleo y ocupacion de sus padres.

Los nombres, naturaleza, vecindad ó ocupacion de los testigos.

Si el matrimonio se hiciere por poder otorgado, se expresará dónde se otorgó, en que fecha, por qué notario y á favor de qué persona, cuyo nombre, naturaleza, vecindad y empleo ó ocupacion han de expresarse.

Si por delegacion del párroco ejerciere otro ministro sus veces, se pondrá el nombre, naturaleza, vecindad y empleo del delegado.

EN LAS PARTIDAS DE DEFUNCIONES.

La fecha en que se dió sepultura al cadáver, su nombre, naturaleza, edad, vecindad, estado y empleo ó ejercicio que tuvo.

La enfermedad que causó el fallecimiento, segun la certificacion del facultativo, sin la cual no podrá darse sepultura al cadáver, debiendo dicho documento extenderse gratis en papel común.

Si la muerte fuese por suicidio, por homicidio ó por pena capital, se expresarán estas circunstancias, y la causa y medios empleados en el primero y segundo caso, y el delito que motivó el tercero. Pero si no fuese posible saber estas particularidades, ni las de los párvulos que se depositan en las iglesias, se expresará así en las partidas de entierros.

Art. 2.º Para que estas circunstancias se expresen en dichas partidas, se colocará por primera hoja en cada libro de nacidos, casados y muertos el respectivo formulario, núm. 1.º, 2.º, 3.º, firmado por el alcalde del ayuntamiento a que corresponda la parroquia, convento ó casa de beneficencia, cuyos huecos en blanco son los sitios en que han de colocarse los nombres y circunstancias de las personas que intervienen en estos actos. Estos formularios han de servir de modelo para en todo imitarlos en las partidas que á continuacion se extiendan.

Art. 3.º Los mismos párrocos y superiores de casas de beneficencia pasarán á sus respectivos ayuntamientos los estados numéricos por trimestres, contados desde 1.º de Enero del año siguiente, de los nacidos, casados y muertos que haya habido en su filigrana ó establecimientos, arreglando dichos estados á los adjuntos modelos números 1.º, 4.º y 7.º, y remititiéndolos al tiempo en el mes inmediato á la conclusion de cada trimestre.

Art. 4.º Los MM. RR. arzobispos y RR. obispos comunicarán del modo que su prudencia les dicte a dichos párrocos y demas superiores que ejercen jurisdiccion eclesiástica, así como los gefes políticos á los directores, rectores ó administradores de las jurisdicciones, por las faltas ó omisiones que cometen en lo prevenido en los tres artículos precedentes, segun queja presentada por el ayuntamiento que haya notado la falta al gefe político, que trasladada este al respectivo arzobispo ó obispo, si se tratare de persona sujeta á su jurisdiccion.

Art. 5.º Los ayuntamientos cuidarán bajo su responsabilidad de la puntual remision que les han de hacer los párrocos y superiores de casas de beneficencia de los mencionados estados, é igualmente de su examen, con facultad de ventilar las dudas que les ocurran, comisionando al intento á un individuo de su seno; y si por parte de dichos párrocos ó superiores se faltase á esta puntualidad, los ayuntamientos se la recordarán de oficio antes de dar cuenta á su respectivo gefe político.

Art. 6.º Los ayuntamientos compendiarán los estados de los trimestres en resumen con arreglo á los modelos números 2.º, 5.º, 8.º, que remitirán precisamente en el mes siguiente de su recibio á la diputacion provincial á que correspondan. Estas corporaciones castigarán las faltas ó omisiones que aquellos cometen con la multa que juzgaran prudente.

Art. 7.º Las diputaciones provinciales formarán un estado compuesto de los totales de los partidos con arreglo á los modelos números 3.º, 6.º, 9.º, que remitirán al ministerio de la Gobernacion en el mes siguiente de haberlos recibido.

Art. 8.º La presente instrucción se insertará en los Boletines oficiales de las provincias; y las diputaciones provinciales cuidarán de remitir el suficiente número de ejemplares á sus respectivos ayuntamientos, para que estos los distribuyan á los curas párrocos, superiores de conventos no suprimidos, y á los de casas de beneficencia.

Art. 9.º Los ayuntamientos suministrarán á sus párrocos y á los superiores de conventos no suprimidos y de casas de beneficencia el número suficiente de ejemplares de los formularios y modelos, bien sean impresos ó manuscritos, para que este gasto no sea oneroso.

Art. 10.º Los gefes políticos quedarán encargados bajo su responsabilidad del exacto cumplimiento de estas disposiciones.

De Real orden lo comunico todo á V. S. para su inteligencia y cumplimiento. Dios guarde á V. S. muchos años. Madrid 1.º de Diciembre de 1837.

FORMULARIO NUMERO 1.º

Partida de bautismo á cuyo tenor han de extenderse las de los respectivos libros parroquiales.

En la ciudad de.....(villa ó lugar) correspondiente á la provincia de.....obispado de..... á tantos de.....(aquí la fecha del mes y día puesta por letra) yo D..... cura párroco de.....(aquí el nombre del párroco y de la iglesia) bauticé solemnemente á un niño (ó niña) que nació en tantos de.....(aquí el día del nacimiento) hijo (ó hija) legítimo de D.....(aquí el nombre del padre) natural de.....(aquí el pueblo de que sea natural y la provincia á que corresponde: el empleo ó ocupacion) y de Doña.....(aquí el nombre de la madre y pueblo en que nació) siendo sus abuelos paternos D..... y Doña..... naturales el primero de..... y la segunda de..... y los maternos D..... natural de..... y Doña..... natural de..... Se lo puso por nombre..... y fueron sus padrinos (ó su padrino ó madrina) D..... ó Doña..... natural de..... de estado.....(aquí si es soltero, casado ó viudo, y el empleo ó ejercicio que tenga; y si fuere madrina se pondrá, si es soltera, el empleo ó ejercicio del padre; y si casada ó viuda, el de su marido) é quienes advertí el parentesco espiritual y obligaciones que por él contraen: siendo testigos D..... y D..... naturales el primero de..... de tal ocupacion ó empleo, y el segundo de.....(aquí el pueblo de su naturaleza y el empleo ó ejercicio que tenga). Y para que conste extendí y autoricé la presente partida en el libro de bautismos de esta parroquia á.....(aquí la fecha por letra).

Nota. Si el bautizado fuere hijo natural de padres conocidos ó desconocidos, se expresarán estas circunstancias, observando literalmente lo demás del formulario, y á falta de padrino y de testigos servirán cualesquiera de los ministros ó sirvientes de la iglesia.

FORMULARIO NUMERO 2.º

Partida de casamiento á cuyo tenor han de extenderse las de los respectivos libros parroquiales.

En la ciudad de.....(villa ó lugar de) provincia de..... yo D..... cura párroco de.....(aquí el nombre del párroco de la iglesia y del obispado á que corresponde) deposité y casé por palabra de presente (ó por poder otorgado por D.....)(aquí el pueblo del otorgante, nombre del que lo otorgó y del notario que lo autorizó) á D.....(aquí el nombre del novio, su naturaleza, estado anterior de soltero ó viudo, edad y ejercicio ó empleo) hijo de.....(aquí el nombre del padre del novio, naturaleza y el empleo ó ejercicio que tenga) con Doña.....(aquí el nombre de la novia, su naturaleza, edad y estado anterior de soltera ó viuda), habiendo precedido todos los requisitos requeridos para la validez y legitimidad de este contrato sacramental, siendo testigos D..... y D..... naturales el primero de..... de tal ocupacion ó empleo, y el segundo de.....(aquí el pueblo de su naturaleza y el empleo ó ejercicio que tenga). Y por ser verdad firmo la presente en.....(aquí el pueblo y la fecha por letra).

Nota. Si los contrayentes furen hijos naturales de padres conocidos ó desconocidos, se expresarán estas circunstancias.

FORMULARIO NUMERO 3.º

Partida de entierro á cuyo tenor han de extenderse las de los respectivos libros parroquiales.

Como cura propio de la parroquia de..... de la ciudad.....(villa ó lugar de) provincia de..... mandé dar sepultura en el día de la fecha al cadáver de..... natural de..... de tal estado, edad y ejercicio ó empleo..... hijo de D..... natural de..... de tal empleo ó ejercicio, y de Doña..... su mujer. Falleció en tal día de tal enfermedad segun certificación de facultativo; hizo testamento, declaración de pobreza é murió abintestado; y fueron testigos D..... y D..... de tal empleo ó ejercicio. Y para que conste lo firmo en.....(aquí la fecha por letra).

Nota 1.º Si el difunto fuere desconocido y no se pudiese indagar su nombre, naturaleza y ejercicio, se expresará así en la partida, y pueden ser testigos dos ministros ó sirvientes de la iglesia.

2.º Si la defuncion ocurriese en algun hospicio, hospital ó cualesquiera otra casa de misericordia, se expresará así con todas las demás circunstancias del anterior formulario, que autorizará el que lleve los libros de defunciones del establecimiento.

BAUTISMOS.

MODELO N.º 1.º PARA LOS PÁRROCOS.

PRIMER TRIMESTRE DE 1838.

Provincia de... Partido de... Ciudad (villa ó lugar) de...

Estado numérico de los bautismos celebrados en la parroquia de... de esta ciudad (villa ó lugar) en el expreso trimestre de 1838.

Table with columns: MESES, DIAS, DE LEGÍTIMO MATRIMONIO (Varones, Hembras, Total), FUERA DE LEGÍTIMO (Varones, Hembras, Total), TOTAL de ambas clases.

NOTAS.

- 1.º Arreglados á este modelo se formarán los de los otros tres trimestres del año... 2.º Este modelo corresponde á las curas católicas... 3.º Conviene poder suceder que en una misma parroquia correspondan á dos ó mas partidos ó provincias... 4.º Para que este modelo y los señalados con los números 4.º y 7.º se llenen con facilidad...

MINISTERIO DE GRACIA Y JUSTICIA.

Real orden.

Por decreto de las Cortes de 3 del corriente ha sido autorizado el Gobierno para poner en ejecución provisionalmente los aranceles de honorarios y derechos profesionales, reducidos por la comisión nombrada al efecto en Setiembre de 1836...

Los aranceles en la forma dicha en todas las salas, juzgados, escribanías y oficinas en que se deba ó conviene exponerlos al público...

Los aranceles generales para toda clase de tribunales y juzgados de la Península e Islas adyacentes se hallan de vista en los puntos que se especifican en este anuncio...

El volumen que comprende todos los aranceles á 17 rs. vn. El pliego que contiene los aranceles para los tribunales superiores de todas clases...

El que contiene los aranceles para los escribanos de todas clases, procuradores, aparceros, porteros y demás personas que devengan derechos en los juicios...

El que contiene los aranceles para los jueces de primera instancia y tribunales inferiores de todas clases, y de los promotores-fiscales á 2 rs. vn.

Y el que contiene los aranceles para los alcaldes constitucionales y jueces conciliadores de los tribunales de comercio á 2 reales vn.

NOTA. Según lo prevenido en las observaciones generales de dichos aranceles, todos los funcionarios que devengan derechos procesales deben fijar en su respectiva oficina el arancel que les corresponde...

- Madrid, librería de D. Tomas Jordán, calle de Carretas, frente á la imprenta Nacional. Alicante, administración principal de Correos, A. Nicot, D. Juan José Carratalá, librería. Almería, D. Manuel Santa María, id. Avila, D. Eugenio Aguado, id. Badajoz, Sr. Juan de Carrillo, id. Barcelona, D. Juan Francisco Pierrer, id. Bilbao, D. Nicolas del Mas, id. Burgos, D. Timoteo Arriaga, id. Cáceres, D. Lucas de Burgos, id. Cadix, Hortal y compañía, id. Cartagena, D. Vicente Benedito, id. Castellón de la Plana, D. Pedro Gutiérrez Otero, id. Ciudad Real, D. Domingo González, id. Córdoba, D. Antonio Berard, id. Coruña, D. José María Pérez, id. Cádiz, D. Antonio Feijó, id. Granada, D. Manuel Sanz, librería. Guadalajara, D. Julián Regino Ruiz, id. Huelva, administración principal de correos. Huéscar, id. Id. Islas Baleares, Mallorca, D. Felipe Guasp, librería. Las Canarias, administración principal de correos. Lara, D. José Cascaja, librería. Lerida, D. José Cascaja, librería. León, D. Mariano Delgado, id. Lérida, D. Buenaventura Corominas, id. Logroño, D. Domingo Ruiz, id. Lugo, D. Manuel Pujo, id. Málaga, D. Luis Carreira y Riquelme, id. Murcia, D. José Benedito, id. Orense, D. José Ochoa Páez, id. Oviedo, D. Gabriel Lengoria, id. Palencia, D. Gerónimo Saldaña, id. Pamplona, D. Francisco Berdina y Riera, id. Plasencia, D. Ludovico, id. Pontevedra, D. Baltasar Viqueira Ballesteros, correos. Salamanca, D. Juan José Moran, librería. Santander, D. Pedro

Avenio Martínez, id. San Sebastián, administración de correos. Segovia, D. Gabriel de Brea, librería. Sevilla, Sr. Hidalgo y compañía, id. Sorla, D. Manuel de Peña, id. Tarragona, D. Antonio Berdina, id. Teruel, administración de correos. Toledo, D. Blas Hernández, librería. Valencia, Don Juan Bautista Jimeno, id. Valladolid, Sr. hijos de Rodríguez, id. Vitoria, D. Saturnino Floria, id. Zamora, administración de correos. Zaragoza, D. Joaquín Yagüe, librería.

Contestacion del Senado al discurso del Trono, leído á S. M. la augusta Reina Gobernadora en la mañana de este día por la comisión nombrada al efecto.

SEÑORA:

El Senado ha visto con indecible satisfacción que V. M. acompañada de su augusta Hija la Reina de las Españas Doña Isabel II, se ha dignado abrir por sí las Cortes primeras en virtud de vuestra Real convocatoria...

Sensible es, Señora, que sigan interrumpidas nuestras relaciones con otros Galánites. Pero libéranos tranquilos la convicción íntima de no haber perdido la iniciativa para esta suspensión...

La reconciliación con nuestros hermanos de Ultramar; los convenios ya celebrados con la República de México, y los que se negociaron con la República de V. M. con los demás nuevos Estados...

El Senado felicita á V. M. por haberse aliado de un modo pacífico y provechoso las diferencias con las naciones vecinas de nuestras posesiones de Asia y de África.

Nada más digno de la atención de vuestro Gobierno que la reparación de los estragos causados por las incursiones de los feroces bandos del usurpador. Así lo exige la justicia sobre todo cuando la libertad sana de nuestros insulares sugetos se ha estado con encarnizado empeño en las personas, y bienes de aquellos españoles que así desistiendo de las rebeliones comunes á todos, prefieren además el extraordinario y penoso servicio de la Milicia Nacional.

Sin perjuicio de satisfacer esta deuda sagrada y preferente, justo es dar protección, y con ella el impulso mas oportuno á la agricultura, á las artes y al comercio...

Y el Senado reconoce como su primera, como su más elevada obligación auxiliar al Gobierno de V. M. de todas maneras eficaces y positivas para que ese á la mayor brevedad posible el derramamiento de sangre y el sangriento estupro que ha corrido y corre á torrentes para que del patético desmoronamiento que por doquiera nos aqueja...

De estas glorias ha participado tambien nuestro pais. Los valientes que le componen, se han mostrado en todas partes empujados de sus compañeros de armas...

Tantos y tales laureles quedarán marchados á la gloria y canalicados por las alas de la victoria...

De estas glorias ha participado tambien nuestro pais. Los valientes que le componen, se han mostrado en todas partes empujados de sus compañeros de armas...

Con este motivo se suscitó una cuestión de orden acerca de si se pondría á votación de nuevo la base 6.ª si segun se previene en el reglamento, en caso de segundo empate, se abriría de nuevo la discusión, como propuso el Sr. Olósga, fundándose en que habiendo subvertido la comisión habia entrado en el salon algunos Sres. Diputados después de verificada la votación, y se verian obligados á dar su voto sobre asunto en que no estaban bien enterados.

Se acordó proceder á segunda votación, y verificada esta, quedó la base aprobada por 51 votos contra 50.

Se leyó la 7.ª que dice así:
«Para que se dé cuenta en el Congreso de estas proposiciones, es indispensable que su lectura sea autorizada al menos por una de las secciones del mismo Congreso.»

El Sr. MADRIZ se opuso á esta base diciendo que por ella se iba á causar un grave daño á la libertad.

Que para establecer esta base se ha partido del principio de que muchas veces una imprudencia cometida por un Sr. Diputado puede comprometer los intereses de la patria; pero que á su entender convenia se dijese, las cosas cual se sienten, puesto que por decirlos puede resultar un bien á la patria.

Que el temor que manifiestan los Sres. individuos de la comisión, cuyos antecedentes y patriotismo le son bien conocidos, tiene su correctivo, pues en el caso de presentarse una proposición por un Sr. Diputado que pudiera comprometer los intereses de la patria, puede el Congreso desocharla, y por lo mismo no cree haya necesidad de coartar la libertad á los representantes de la nación.

Que además, la mesa con su ilustración fallará cuando convenga se dé cuenta de una proposición en público, y cuando en secreto; y que habiendo de pasar cualquiera proposición, antes de darle publicidad, por las comisiones que en la base se designan, sería dar entrada al espíritu de partido, lo cual debe cuidadosamente evitarse.

Hizo ver la necesidad en que se estaba de dar publicidad á las proposiciones, mayormente en las circunstancias en que lo nación se encuentra, pues el público recibe un consuelo cuando ve que sus representantes manifiestan el celo que les anima por el bienestar general, al paso que se entristece cuando ve que los asuntos, que tanto le interesan, se tratan en secreto, y que este nunca se consigue.

El Sr. OLOZAGA interrumpió al orador, diciendo que la comisión al proponer esta base solo la hacia extensiva para aquellas que tuviesen por objeto un proyecto de ley; mas no para las proposiciones de circunstancias, urgentes y que producen un bien á la nación, lo cual hacia presente á S. S. y demas señores que tenian pedida la palabra en contra.

El Sr. MADRIZ, despues de dar las gracias al Sr. Olósga por la aclaración tan importante que acababa de hacer á la base, prorogó diciendo que sin embargo para aquietar su animo, y el del Congreso, le parecia muy conveniente se explicara en la base esa circunstancia.

El Sr. CARRAMOLINO, como de la comisión, dijo que esta base, lejos de coartar la libertad de los Sres. Diputados, la daba mayor consistencia, y podrá producir incalculables bienes.

Expuso los trámites por los cuales tenían que pasar las proposiciones, y concluyó manifestando esperaba la comisión que el Congreso aprobara este base.

El Sr. MADRIZ rectificó un hecho.
Se suspendió la discusión.
Se mandó pasar con urgencia á la comisión de Diputación provincial un oficio del Sr. Ministro de la Gobernación, en que manifiesta la necesidad de que se autorice al Gobierno atendida la precaria del tiempo para que continúe los ajustamientos hasta que se forme una nueva ley.

El Sr. PRESIDENTE señaló los asuntos para la sesión de mañana y levantó la de este día á las cinco y media cortas.

MADRID 14 DE DICIEMBRE.

Nos remiten de Palencia la ablocación siguiente que el comandante de la Milicia nacional de aquella ciudad dirige á sus compañeros de armas.

Nacionales! Al aceptar el cargo de vuestro primer comandante, no he creído hacerme ilusion con lo parit honorífico del mando, si con la de desempeñarlo en todo el lleno de las atribuciones que le son anejas. Para ello cuento con la eficaz cooperación de mis muy dignos compañeros los Sres. oficiales; de vosotros ni exijo ni exigiré mas que lo que corresponde á los buenos ciudadanos, esto es, obediencia en las cosas justas.

Nacionales! El blanco de mis operaciones es el bien que de ellas puede resultar; sólo igualmente el vuestro, y vea yo un solo cuerpo unido y compacto, aunque de distintos miembros; jamás os dejéis llevar de la falsa energía, del decantado patriotismo; el que primero presente su pecho á la muralla, el que mas tarde lo retire, aquel será para mí el mejor ciudadano, el mas valiente Nacional, sean sus antecedentes los que quisieran.

Como presidente del consejo de disciplina y con el reglamento en la mano no dejaré pasar una sola falta, siendo incorregible con el que se atreve á ultrajar á su compañero de armas; tan pronto presente que el día del peligro voces la fuerza, y que esta solo se encuentra en la unión.

Nacionales! Viva la libertad patria, viva Isabel II, vivan los valientes. Palencia 12 de Noviembre de 1837.—El comandante de la Milicia nacional de la misma.—Enrique Ojero. (Español.)

Ha salido por fin la sexta compañía de cazadores con otra de caballería de la Milicia nacional, y llevan la comisión de escolta artillería. El entusiasmo de todos sus individuos, la buena voluntad en prestar servicios á la patria, en cualidad indistinta á todos sus compañeros, que los contemplan con envidia, cuando llegue su vez para iniciarlos. Ya no quedará duda á los enemigos de la libertad de que la Milicia nacional de Madrid, lo mismo que la del resto de la Península, saben desprenderse de sus comodidades y familias cuando son necesarios sus brazos para servicios de interes comun; y si alguna rivalidad media entre tan beneméritos españoles, es en un caso como el presente en que todos ambicionan participar de los peligros, si los hubiera, y de la gloria de superarlos. Todos los batallones y los individuos de todas las armas han hecho iguales gestiones en diferentes ocasiones. Tocó esta vez á estas dos compañías; las demas participarán á su vez de igual confianza. Esta noble ambicion y rivalidad generosa es la que alianza la libertad y crea el honor nacional, sin el cual no hay patria.

Continúan los modelos que acompañan á la circular relativa al movimiento de la población, inserta en el artículo de oficio de la Gaceta de ayer.

BAUTISMOS.

MODELO NÚM. 2.º PARA LOS AYUNTAMIENTOS.

PRIMER TRIMESTRE DE 1838.

Provincia de..... Partido de..... Ciudad (villa ó lugar) de.....

Resumen numérico de los bautismos celebrados en las parroquias de la jurisdicción de esta ciudad (villa ó lugar) en el primer trimestre del presente año.

PARROQUIAS.	HIJOS						TOTAL de ambas clases.
	DE LEGÍTIMO MATRIMONIO.			FUERA DE MATRIMONIO.			
	Varones.	Mujeres.	Total.	Varones.	Mujeres.	Total.	
De San Juan.....	18	16	29	4	2	6	35
De.....	5	3	8	4	1	5	13
De.....	2	1	3	1	1	2	5
De.....	6	3	9	.	.	.	9
Totales.....	26	23	49	9	4	13	62

NOTAS.

1.º Si el pueblo no tuviese mas que una parroquia, se llenará este modelo con solo poner los totales clasificados que resulten del párrafo, teniendo presente la nota 3.ª del modelo núm. 1.º
2.º Los ayuntamientos remitirán á sus respectivas diputaciones provinciales los modelos de cada trimestre en el mes siguiente de haber cumplido.

BAUTISMOS.

MODELO NÚM. 3.º PARA LAS DIPUTACIONES PROVINCIALES.

PRIMER TRIMESTRE DE 1838.

Provincia de Huelva.

Resumen numérico de los bautismos celebrados en esta provincia en el primer trimestre del presente año.

PARTIDOS.	HIJOS						TOTAL de ambas clases.
	DE LEGÍTIMO MATRIMONIO.			FUERA DE MATRIMONIO.			
	Varones.	Mujeres.	Total.	Varones.	Mujeres.	Total.	
Aracena.....	25	8	33	4	2	6	39
Ayamonte.....	16	6	22	3	2	5	27
Cerro.....	20	30	50	2	6	8	58
Huelva.....	80	25	55	6	8	14	69
Moguer.....	22	30	52	4	1	5	67
La Palma.....	15	25	40	3	2	5	45
Totales.....	128	124	252	22	21	43	295

NOTAS.

Este resumen lo remitirán las diputaciones provinciales por conducto del gefe político al ministerio de la Gobernación en el mes siguiente de haberlo recibido de los ayuntamientos los suyos respectivos, cuidando de observar lo prevenido en la nota 5.ª del modelo número 1.º

MATRIMONIOS.

MODELO NÚM. 4.º PARA LOS PÁRROCOS.

PRIMER TRIMESTRE DE 1838.

Provincia de..... Partido de..... Ciudad (villa ó lugar) de.....

Estado numérico de los matrimonios celebrados en la parroquia de..... de esta ciudad (villa ó lugar) en el primer trimestre de este año.

MESES.	DÍAS.	MATRIMONIOS DE				TOTAL.
		SOLTERO CON		VIUDO CON		
		Soltera.	Viuda.	Soltera.	Viuda.	
Enero.....	4	1	.	.	.	1
Idem.....	Idem.	.	.	1	.	1
Idem.....	28	.	1	.	.	1
Febrero.....	8	1	.	.	.	1
Idem.....	20	.	1	.	.	1
Marzo.....	19	.	.	.	1	1
Idem.....	28	.	.	1	.	1
Totales.....		2	2	2	1	7

NOTAS.

1.º Este modelo es el mismo que han de llenar los curas castrenses y los capellanes de los regimientos, y así estos como los párrocos remitirán los de cada trimestre á los respectivos ayuntamientos en el mes siguiente de haber concluido.
2.º Se tendrá presente la nota 5.ª del modelo núm. 1.º, pues su contenido comprende los casamientos, así como los bautismos.

MATRIMONIOS. MODELO N.º 5.º PARA LOS AYUNTAMIENTOS. PRIMER TRIMESTRE DE 1898. Provincia de... Partido de... Ciudad (villa ó lugar) de...

Resumen numérico de los matrimonios celebrados en las parroquias de la jurisdicción de esta ciudad (villa ó lugar) en el primer trimestre de este año.

Table with columns: PARROQUIAS, SOLTERO CON (Soltera, Viuda), VIUDO CON (Soltera, Viuda), TOTAL. Rows include De San Juan, De..., &c., and Totales.

NOTAS. 1.º Este resumen del trimestre vencido lo remitirá los ayuntamientos á las diputaciones provinciales en el mes siguiente de haber recibido de los párrocos los suyos respectivos. 2.º Si la población no tuviese más que una parroquia se llenará el resumen con solo poner los totales clasificados que el ayuntamiento hubiese recibido del párroco.

MATRIMONIOS. MODELO N.º 6.º PARA LAS DIPUTACIONES PROVINCIALES. PRIMER TRIMESTRE DE 1898. Provincia de Huelva.

Resumen numérico de los matrimonios celebrados en esta provincia en el primer trimestre de este año.

Table with columns: PARTIDOS, SOLTERO CON (Soltera, Viuda), VIUDO CON (Soltera, Viuda), TOTAL. Rows include Aracena, Ayamonte, Cerro, Huelva, Moguer, La Palma, and Totales.

NOTA. Los resúmenes de cada trimestre los remitirá las diputaciones provinciales al ministerio de la Gobernación de la Península por conducto del jefe político en todo el mes siguiente de haber recibido de los ayuntamientos los suyos respectivos. (Se continuará.)

OPUSCULOS DE D. M. S. DEL CAMPO. Cuaderno 1.º. 1.º Profesión sobre frailes. 2.º No hubo frailes en España hasta 1200 años después del nacimiento de Jesucristo. 3.º La introducción de los frailes en España causa de su depoblación. 4.º y 5.º Los bienes y rentas del clero español son triples que las del Estado. 6.º El importe de la construcción y conservación de los edificios ó conventos de frailes y monjas en España asciende á sumas inmensas. 7.º y 8.º Objetos á que se consagran muchas de las rentas del clero español fuera del reino, principalmente en Roma. Cuaderno 11.º. 9.º Los frailes jesuitas: su origen, instituto y costumbres; su extinción en toda Europa. Cuaderno 12.º. 10.º Galería de los 58 ídolos religiosos introducidos en España, de los 250 creados por los papas. Cuaderno 13.º. 11.º. Apuntes sobre la autoridad espiritual de los papas y obispos, y la temporal de los Reyes. Particularidades. 12.º. La adulación hace altavoz á insolencias á los necios. Noticias históricas de Ldaro González Acbo, descubridor de la tibia lipostura del voto de Santiago. Empleo sobra á tibia de empleo. Cuaderno v.º. 14.º. El Estatuto en cuerda viros, y derrota de los estatutos. 15.º. Los realistas celebran en Madrid la entrada del duque de Angulema proclamando al Rey absoluto el año 1823. Son cinco cuadernos, que unidos forman un tomo en 8.º con 27 pliegos de lectura. Se venden juntos ó separados á 3 reales cada cuaderno en la librería de Cruz, frente á las Covachuelas y de Sans, calle de Carretas. Nuevos almanacs de Patología general, dispuestos para uso de las escuelas por D. Ricardo González Musquiz, doctor médico de la universidad de Valladolid. Un tomo en 8.º, marquilla. Esta obra, cuyo elogio no nos proponemos hacer, por que á ella, es á quien toca recomendarla; está escrita en pro-

saio para servir de texto á las lecciones públicas de las universidades y colegios. Y como el tiempo destinado á este estudio es necesariamente muy corto, se ha procurado la mayor concisión compatible con el deber de no omitir nociones alguna que haya de ser necesarias en lo sucesivo, y de exponerlas todas con la posible claridad y exactitud. Sobre todo se ha puesto el mayor esmero en no confundir las verdades demostradas con las opiniones más ó menos plausibles, que en algunos puntos de la ciencia ocupan el lugar de aquellas; y se ha cuidado muy particularmente de que este tratado no solo sea á propósito para servir de introducción al estudio de los mas célebres que sobre la Patología especial ha producido la escuela moderna, sino tambien para facilitar el de las obras clásicas de los antiguos. Se vende á 10 rs. en Madrid en las librerías de Cuesta y frente á las Covachuelas, y Nuñez, calle de Atocha, núm. 47; en Barcelona en la de Piferrer; en Valencia en la de Mallén y sobrinos; en Sevilla en la de Alidalgo; en Santiago en la de Rey Romero; en Salamanca en la de Blanco; en Zaragoza en la de La-Hoz; y en Cádiz en la de Horta y compañía.

POESIAS DE D. JOSE ZORRILLA. Un tomo en 8.º marquilla que contiene un interesante prólogo y las composiciones siguientes: A la memoria del gran poeta don Juan de Lara.—A Calderón.—Toledo.—El reloj.—La luna de Enero.—A una mujer.—Oriental.—A Venecia.—Un recuerdo y un suspiro.—A D. Jacinto de Salas Quiroga.—Fragmentos á Catalina.—A.—Oriental.—La meditación.—Romanos.—A la estatua de Cervantes.—Ella.—Elvira.—La tarde de Otono.—Indicaciones.—Oriental.—Romanos.—A un torreon.—La noche de invierno.—A D. Genaro de Villamil.—La última luz.—Recuerdos de Toledo.—Vivir loco y morir mas.—drama. Véndese á 16 rs. en rústica en las librerías de Escamilla, calle de Carretas; y en la de Cuesta, frente á las Covachuelas.

COLECCIÓN DE CORTES.

CUADERNO XXIII. DE LA QUE PUBLICA LA REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA. Véndese en la librería de Soto, en precio 2 rs. (Hemos publicado varios artículos de esta preciosa publicación. En uno de nuestros números próximos hablaremos del Ordenamiento sobre la administración de justicia, hecho en las Cortes de Toro, celebradas en el año de 1571 por Enrique IV.)

POESIAS DE DON ALBERTO LISTA.

AGUMENTADAS EN ESTA SEGUNDA EDICION. DOS TOMOS EN OCTAVO. Precios. Cada ejemplar en rústica... 20. Id. en rústica... 22. Id. en pasta, ó á la hulaudesa... 26. Véndese en el despacho de la imprenta Nacional.

La correspondencia que salió el 6 del corriente de esta corte para Badajoz, ha sido robada y quemado el San Aldem del Olisipo por la facción de Barbado y Pulido. Lo que se avisa al público para su noticia.

BOLSA DE MADRID. Cota de hoy á las tres de la tarde. EFECTOS PUBLICOS. Inscripciones en el gran libro á 5 p. 100. oo. Títulos al portador del 5 p. 100. 28 siete dieciseisavo. 1 y 1/2 con cupones al contado: 18 1/2. 1 y 1/2. 1 y 1/2. 19 á 16 d. L. d. 1 primer vol. de 1 por 100. con cupones. Inscripciones en el gran libro á 4 p. 100. oo. Títulos al portador del 4 p. 100. oo. Vales Reales no cuantificados, oo. Deuda negociable de 5 p. 100 á papel, oo. Ídem sin letras, á nueva: 5 al contado; 5 cinco dieciseisavo y 5/4 d. L. d. vol. 5 1/2 y 5/4 ídem a prima de 1 y 1/2 por 100. Acciones del banco español, oo. CAMBIOS. Londres, á 60 días, Barcelona, á pesetas; Málaga, 15 papel h. 357 3/4. Santander, 1 sa. París, 15-8. Bilbao, 8 id. Santiago, 8 d. Cádiz, 8 id. Sevilla, 8 d. Coruña, 4 d. id. Valencia, 8 papel id. Granada, 11 id. Zaragoza, 11 id. Descuento de letras, á 5 p. 100 al año.

PROVIDENCIAS JUDICIALES. En virtud de una del Sr. D. Juan José Rodríguez Valdevera, Jefe togado de primera instancia de esta capital, referendada del escribano del número D. Martín Santín y Vázquez, en cuyo juzgado se halla radicada la testaría del Excmo. Sr. D. José María y Gato, donce fue de Tamarit, se llama, cita y emplaza, ovejamente á todos los acreedores, para que dentro del término de ocho días que por tercera y último se les señala, y se contará desde el día siguiente al de su inserción en este periódico, comparezcan á deducir el derecho de que se hallen asistidos, por sí, ó por medio de procurador con poder bastante acreditado de que pasado sin hacerlo, se dará á los autos de testamento el curso que correspondiere, y se parará el perjuicio que haya lugar. Por el presente cito, llamo y emplazo á los acreedores á los bienes quedados por fallecimiento de D. Ramón Gómez Hiedeches, asitiro, vecino que fue de esta corte, para que en el término de 30 días se presenten en mi juzgado por el escribano del número del infrascripto, por medio de procurador con poder bastante, á usar del derecho que se les crea asistidos, ejecutados de que pasados sin hacerlo prevendrá lo que correspondiere en instancia hecha por su madre, y heredera Doña Mariana Vent de S.º Morillo, y les parará el perjuicio que haya lugar. Por mandado de S.º. Fiscal seco. P.º y el presente y en virtud de una del Sr. D. Tomás Pacheco, Jefe togado de primera instancia de esta villa, referendada del escribano del número de su juzgado D. José Félix Castañón, se cita, llama y emplaza por primer anuncio y término de 30 días á D. Antonio Mondell, para que tan luego como llegue á su noticia se presente en el círculo de esta corte á dar sus descargos en la causa que se le sigue por el propietario de una finca de Daba. Segundo Martínez en una librería de 500 rs. que se le notificó supletoriamente el D. Antonio; pues así lo quiere se le oír y administrará justicia en lo que la tuviere, y de no, le parará el perjuicio que haya lugar. Por fallecimiento del inocente coronel retirado D. Cayetano de Olaya, ocurrido en esta corte en 5 de Noviembre último, se cita, llama y emplaza por término de 30 días á las que se crean con derecho á los bienes quedados por el mismo, para que se comparezcan en el juzgado de la capitana general de Castilla la Nueva sito cénico de la Abada, núm.º nuevo, cuarto 2.º

TEATROS. PRINCIPE. A las seis y media de la noche. Se volverá á poner en escena el drama original en cinco actos; escrito en prosa y en verso de metros, con el título de D. FERNANDO EL EMPLEAZADO. EN LA IMPRENTA NACIONAL.

GACETA DE MADRID.

Este periódico sale todos los días, y se suscribe
EN MADRID EN EL DESPACHO DE LA IMPRENTA NACIONAL,
y en las provincias
EN TODAS LAS ADMINISTRACIONES DE CORREOS.

PRECIOS DE SUSCRIPCION.

	Año.	Medio.	Tres meses.	Un mes.
Para Madrid.....	260	130	65	22
Para el Reino.....	380	180	90	
Para Canarias é Islas Baleares.	400	200	100	
Para Indias.....	440	220	110	

N.º 1113.

AÑO DE 1837.

SABADO 16 DE DICIEMBRE.

ARTICULO DE OFICIO.

S. M. la Reina, su augusta Madre la Reina Goberna-

dora y la Serma. Sra. Infanta Doña María Luisa Fernan-
da, continúan en esta corte sin novedad en su im-
portante salud.

De igual beneficio disfrutan Ss. AA. los Serení-
simos Sras. Infantas D. Francisca de Paula y Doña Luisa
Carlota.

Concluyen los modelos que acompañan á la circular relativa al movimiento de la población, inserta en la Gaceta de antes de ayer.

MODELO N.º 7.º PARA LOS PÁRROCOS.

DEFUNCIONES.

PRIMER TRIMESTRE DE 1 8

Provincia de.....

Partido de.....

Ciudad (villa ó lugar) de.....

Estado numérico por edades, por condiciones sociales y sexos de las defunciones ocurridas en la parroquia de..... de esta ciudad (villa ó lugar) en el primer trimestre del presente año

POR EDADES.

MESES.	De 0 á 5 años.....	De 5 á 10.....	De 10 á 15.....	De 15 á 20.....	De 20 á 25.....	De 25 á 30.....	De 30 á 35.....	De 35 á 40.....	De 40 á 45.....	De 45 á 50.....	De 50 á 55.....	De 55 á 60.....	De 60 á 65.....	De 65 á 70.....	De 70 á 75.....	De 75 á 80.....	De 80 á 85.....	De 85 á 90.....	De 90 años.....	De 90 años en adelante.....	TOTAL.	
Enero.....	4	2	2	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1	1	2	2	2	1	2	1	1	26
Idem.....	1	1	4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	14
Febrero.....	16	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	16
Idem.....	28	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	15
Marzo.....	8	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	13
Idem.....	20	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	13
Totales.....	9	11	7	4	1	3	1	2	3	2	3	2	2	1	2	3	5	4	1	3	6	97

EL MISMO ESTADO CLASIFICADO POR CONDICIONES SOCIALES Y SEXOS.

Solteros.	Solteras.	Casados.	Casadas.	Viudos.	Viudas.	TOTAL.
28	15	10	11	17	16	97

NOTAS.

- Este estado es repetición del anterior en cuanto al número de las defunciones, que ha de ser igual en ambos. Si resultase diferencia numérica estará equivocado, y será necesario rectificarlo.
- Servirán ambos estados para los hospicios, hospitales, conventos de ambos sexos y demás casas que dan sepultura á sus muertos sin conocimiento de la parroquia.
- Los párvulos de ambos sexos se colocarán en las columnas de solteros y solteras.
- Se cuidará de observar lo prevenido en la nota 3.ª, modelo 1.º para los bautismos, pues que igualmente comprende las defunciones.
- Al pie de este modelo, y bajo el título de observaciones, se pondrán como causas de los falleci-

- mientos: 1.º la enfermedad que mas los haya motivado si con exceso la ha sufrido el pueblo. 2.º El número de los suicidios y de los homicidios, causas que los motivaron, y medios para evitarlos; y 3.º el número de los condenados á pena capital, y delitos por qué fue impuesta. Estas noticias estas en las partidas arregladas al artículo 17 de la Instrucción. Si alguna faltase por no haberse podido averiguar, se expresará así en el respectivo libro.
- Cuidarán los párrocos de remitir los estados de trimestre á sus respectivos ayuntamientos en el mes siguiente de haber cumplido.

MODELO N.º 8.º PARA LOS AYUNTAMIENTOS.

DEFUNCIONES.

PRIMER TRIMESTRE DE 1858.

Provincia de.....

Partido de.....

Ciudad (villa ó lugar) de.....

Estado numérico de las defunciones ocurridas en las parroquias de la jurisdicción de esta ciudad (villa ó lugar) en el primer trimestre del presente año.

POR EDADES.

PARROQUIAS.	De 0 á 5 años.....	De 5 á 10.....	De 10 á 15.....	De 15 á 20.....	De 20 á 25.....	De 25 á 30.....	De 30 á 35.....	De 35 á 40.....	De 40 á 45.....	De 45 á 50.....	De 50 á 55.....	De 55 á 60.....	De 60 á 65.....	De 65 á 70.....	De 70 á 75.....	De 75 á 80.....	De 80 á 85.....	De 85 á 90.....	De 90 años.....	De 90 años en adelante.....	TOTAL.								
De S. Juan.....	9	11	7	4	1	3	1	2	3	2	3	2	2	1	2	3	5	4	1	3	6	4	4	4	3	2	1	1	97
De.....	8	6	5	3	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	33
De.....	6	3	2	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	23	
De.....	8	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	19	
Totales.....	31	21	15	9	4	6	3	5	6	3	4	5	3	3	2	5	6	6	5	1	4	7	6	4	5	4	4	172	

EL MISMO ESTADO CLASIFICADO POR CONDICIONES SOCIALES Y SEXOS.

Parroquias.	Solteros.	Solteras.	Casados.	Casadas.	Viudos.	Viudas.	TOTAL.
De S. Juan.....	16	24	16	12	10	19	97
De.....	16	10	2	1	3	1	33
De.....	6	7	4	2	1	3	23
De.....	7	5	2	1	5	1	19
Totales.....	45	46	24	15	19	23	172

FORMA N.º 3.º PARA LAS DIPUTACIONES PROVINCIALES.

DEFUNCIONES.

PRIMER TRIMESTRE DE 1888.

Provincia de Huelva.

Estado numérico de las defunciones ocurridas en esta provincia en el primer trimestre del presente año.

POR EDADES.

PARTIDOS.	De años de su nacimiento.	De 1 á 5.	De 5 á 10.	De 10 á 15.	De 15 á 20.	De 20 á 25.	De 25 á 30.	De 30 á 35.	De 35 á 40.	De 40 á 45.	De 45 á 50.	De 50 á 55.	De 55 á 60.	De 60 á 65.	De 65 á 70.	De 70 á 75.	De 75 á 80.	De 80 á 85.	De 85 á 90.	De 90 á 95.	De 95 á 100.	De más de 100 años.	TOTAL.							
Árcena.....	20	16	8	12	3	4	2	2	4	2	3	4	3	4	3	1	3	5	6	5	2	4	7	4	5	6	3	2	1	144
Ayamonte.....	14	12	4	8	2	6	1	1	2	4	2	4	2	2	5	2	4	3	4	3	2	1	1	1	1	1	1	1	1	78
Cerro.....	8	5	4	3	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	44	
Huelva.....	4	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	18	
Moguer.....	6	1	1	1	1	1	1	3	4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	22	
La Palma.....	3	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	15	
Totales.....	55	47	24	38	15	22	12	12	21	15	18	16	17	17	14	12	11	18	21	18	7	5	8	6	6	7	4	3	1	321

EL MISMO ESTADO CLASIFICADO POR CONDICIONES SOCIALES Y SEXOS.

PARTIDOS.	Solteros.	Solteras.	Casados.	Casadas.	Viudos.	Viudas.	TOTAL.
Árcena.....	28	32	20	21	18	25	144
Ayamonte.....	16	24	20	8	6	4	78
Cerro.....	10	16	5	4	6	3	44
Huelva.....	6	4	5	1	2	1	18
Moguer.....	3	7	5	1	4	2	22
La Palma.....	5	6	1	3	1	1	15
Totales.....	68	89	56	38	36	34	321

Novi. El resumen de cada trimestre lo remitirá las Diputaciones provinciales al Ministerio de la Gobernacion por conducto del Gefe político en todo el mes siguiente de haber recibido de los Ayuntamientos los suyos respectivos.

Dofia Isabel II, por la gracia de Dios y por la Constitución de la monarquía española, Reina de las Españas, y durante su menor edad la Reina viuda Dofia María Cristina de Borbon, su augusta Madre, como Gobernadora del reino, á todos los que las presentes vieren y entendieren, sabed: Que las Córtes han decretado y Nos sancionamos lo siguiente:

Las Córtes, en uso de sus facultades, han decretado lo siguiente:

El término que señala el art. 5.º de la ley sancionada por S. M. en 26 de Agosto próximo, no corre contra los impedidos de cumplir dentro de él por fuerza mayor, nacida de las circunstancias actuales y justificada con citacion de los interesados. Palacio de las Córtes 28 de Octubre de 1837.—Juan de Muguero, Presidente.—Cristóbal del Pascual, Diputado Secretario.—Antonio M. Garcia Blanco, Diputado Secretario.

Por tanto mandamos á todos los tribunales, justicias, gefes, gobernadores y demas autoridades, así civiles como militares y eclesiásticas, de cualquier clase y dignidad, que guarden y hagan guardar, cumplir y ejecutar la presente ley en todas sus partes. Tendréislo entendido para su cumplimiento, y dispondeis que se imprima, publique y circule.—YO LA REINA GOBERNADORA.—Esta rubricada de la Real mano.—En Palacio á 14 de Diciembre de 1837.—A. D. Pablo Mata Vigil.

REAL DECRETO

Desosca de dar á la memoria del malogrado mariscal de campo de los ejércitos nacionales D. José María Torrijos un testimonio público de mi aprecio y gratitud por los distinguidos servicios que en su gloriosa carrera prestó á la independencia y libertad de la nacion, he tenido á bien como Reina Gobernadora, en nombre de mi augusta Hija la Reina Dofia Isabel II, hacer á la viuda de aquel ilustre general, Dofia Luisa Sáenz de Vintegra, merced personal de título de Castilla, con la denominacion de condesa de Torrijos, libre de lanas y medias anatas y de cualquiera otro pago. Tendréislo entendido, y dispondeis su cumplimiento.—Esta rubricada de la Real mano.—En Palacio á 11 de Diciembre de 1837.—A. D. Eusebio de Hardejí y Azara, presidente del Consejo de Ministros.

PARTE RECIBIDO EN LA SECRETARIA DE ESTADO Y DEL DESPACHO DE LA GOBERNACION DE LA VENTURA.

El gefe político de Guadalajara con fecha de 11 del corriente traslada el parte que le ha comunicado el subteniente de salvaguardas de aquella provincia D. Rafael Oñana, relativo á manifestar que á las doce de la noche del día 9 sorprendió con la columna que manda en el pueblo de Carredondo 4, una partida de fricciones que guarecidos en la posada hicieron una tenaz resistencia, pero fueron obligados á rendirse á discrecion un capitán, un sargento, y cuatro rebeldes, habiéndoles ocupado nueve caballos, muchos cabes y carabanas, algunas municiones de guerra y una carga de raciones.

S. M. la Reina Gobernadora ha oido con un indecible pla-

cer el servicio que ha prestado el referido subteniente con sus columnas, y se ha dignado mandar que desde las gracias en su Real nombre se traslade íntegra la comunicacion del gefe político al Ministerio de la Guerra para que se propongan las recompensas á que se hubiesen hecho acreedores sus individuos.

PARTE NO OFICIAL.

NOTICIAS EXTRANJERAS.

CANADA.

Montreal 5 de Noviembre.

Los toros se reunieron ayer en un meeting. Quisieron probar sus fuerzas, y no han hecho mas que mostrar su debilidad. Nuestras tropas corren de acá para allá; se les hace maniobrar de modo que un soldado hace el servicio de cinco. Se han dado órdenes para establecer baterías; se preparan medios de transporte para los cañones. Todo anuncia la guerra.

Hemos oido decir que los americanos estan dispuestos á sostener á los canadienses hemos visto una carta firmada por 800 individuos que les ofrecen su ayuda, y estan dispuestos á batirse. Estamos seguros de que si los canadienses corren á las armas, no pasarán dos meses sin que se hallen en sus filas 15 ó 209 americanos. Conocemos bien estas cosas las motivan el deseo de expulsar la dominacion real del continente americano.

¿Cuándo empezará á batirse? Lo ignoramos; un caso imprevisto puede ocasionar un choque; la revolucion está arraigada en todos los corazones; pronto á tarde producirá sus frutos.

GRAN BRETAÑA.

Londres 4 de Diciembre.

Fondos públicos. Ingleses: consolidados á cuenta; 93 setecientos octavos.

- Bonos del echiquier de 44, 46.
- Acciones del banco 204.
- Españoles. Deuda activa 20 un octavo.
- Paísiva 4 cinco octavos.
- Diferida 7 setecientos octavos.
- Portugueses: 5 por 100, 29 tres cuartos.
- Tres por 100, 19 tres cuartos.

Sesion del 50 de Noviembre.

La Cámara de Lorez no se ha ocupado mas que en peticiones: solo una es de algun interes. Los peticionarios piden la reduccion de los derechos de correo, y el director general de esta administracion ha aprovechado la ocasion para contestar á los ataques dirigidos contra él por Mr. Wallau, individuo del Parlamento.

En la Cámara de los Comunes ha hecho una mocion Mr. Stanley para la formacion de una junta que se encargue de averiguar la situacion moral y física de las clases pobres en las ciudades mas populosas. Se propone principalmente obtener por este medio que se extiendan los beneficios de la educacion á dichas clases pobres.

Lord John Russel se pronunció en favor de la mocion, que fue adoptada despues de algunas observaciones de lord Sandon.

El nuevo Ministro de Hacienda del Brasil, el Sr. Calmon,

acaba de anunciar que se han allanado todas las dificultades entre el imperio y Portugal, relativamente á las reclamaciones de las provincias de este Estado.

El nuevo Ministro no ha aceptado el empréstito que se le ha ofrecido á un 80 por 100. Se han recibido en Londres 309 dolares para el pago de los divididos, y se anuncian nuevas remesas. (Morning Chronicle.)

FRANCIA.

Paris 6 de Diciembre.

- Dofia de hoy. Fondos franceses, 5 por 100, último cambio, 107 fr. 55 c.
- Idem 3 por 100 80, 50.
- Españoles, deuda activa 20 y medio.
- Paísiva 4 cinco octavos.
- Portugueses á 5 por 100 19 un cuarto.

La excision entre el ministerio ingles y el partido radical se manifiesta cada vez mas. En una gran reunion que acaba de celebrarse en Westminster, los principales individuos radicales de la Cámara de los Comunes han declamado energicamente contra el Gabinete whig, y con especialidad contra lord John Russel, que se ha pronunciado recientemente, como se sabe, contra la ampliacion de los derechos electorales, los Parlatamentos trienales y el escrutinio secreto.

No reproducidos los innumerables discursos pronunciados en esta ocasion, cuya elocuencia es enteramente británica, y no puede interesar mas que al auditorio reunido en el café de la Corona y el Ancora. (J. de Paris.)

El general Bernard, Ministro de la Guerra, acaba de dirigir una carta felicitando á Mr. Hector Berlioz, aytor de la misa de Requiem, ejecutada en las esquinas del general Damremont. Esta atencion del general Bernard nos parece tan honorífica para el mismo como para el artista que la ha merecido. (Idem.)

Se decía en la bolsa que un correo extraordinario ha traído á Paris noticias importantes de Hanóver, donde crece la agitacion de dia en dia. (Id.)

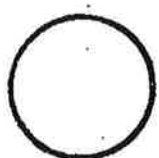
Los profesores de Gotinga (Hanóver) han recibido de los coradores de la universidad una resolucion segun la cual no puden ser admitida su protesta contra el decreto Real, relativo á la derogacion de la Constitución. Al mismo tiempo se les ha enviado la fórmula segun la cual deben prestar fe y homenes. En caso de negarse á ello, serán destituidos de sus destinos dichos profesores. Si esto es así, como no se puede dudar, la universidad mas célebre de Alemania va á sufrir una pérdida irreparable con la separacion de sus profesores. (Id.)

El gobierno de Hanóver ha dirigido circulares á todos los gobiernos de Alemania con el objeto de impedir que en los respectivos redactores de periódicos inserten en ellos articulos que puedan influir desfavorablemente en la opinion pública del reino de Hanóver. Desde que las atribuciones del ministerio de Negocios extrangeros se han agregado á las del ministerio de Gabinete, se dice que se han dado nuevas instrucciones al embajador de Hanóver cerca de la Dieta germanica. (Id.)

El gran referendario de la Cámara de Paris ha dado el le-

**Butlletins estadístics de declaració de nascut viu, avortament i defunció de la
primera meitat del segle XX:**

Extret de Greenwood, M. i Granville Edge, P. (1925)
Statistiques démographiques officielles du Royaume d'Espagne
a Liague of Nations *Statistical Handbooks Series*, núm. 4.
Ginebra: Organització d'Higiene

BULLETIN DE DÉCLARATION DE NAISSANCE D'UN ENFANT VIVANT	
Municipalité de N° du Registre Vérifié le 19.....	
1. Naissance d'un enfant le 19....., (heure) ¹ .	A } Domicile..... A } Ailleurs ²
2. L'enfant est	} du sexe féminin. } du sexe masculin. } légitime. } illégitime. } un enfant trouvé.
3. Nom patronymique et prénoms de l'enfant.....
4. Père de l'enfant ...	Profession Né à } dans le même district municipal } „ un autre „ „ Si le père est étranger, indiquer sa nationalité Age Profession
5. Mère de l'enfant ..	Née à } dans le même district municipal } „ un autre „ „ Si la mère est étrangère, indiquer sa nationalité Durée de sa } sur le territoire de la municipalité..... résidence } dans un autre district
6. En cas d'accouchement multiple	} Enfant de sexe masculin } Né vivant ? } Mort-né ? } Enfant de sexe féminin } Né vivant ? } Mort-né ?
	
Sceau de l'Administration municipale.	

¹ S'il s'agit d'un enfant trouvé, indiquer, à la place des renseignements demandés sous 1, le jour, le mois, l'année, l'heure et l'endroit où l'enfant a été trouvé et l'âge apparent. Inscrire les mots « Enfant trouvé » sous la rubrique N° 1.
² Indiquer si l'accouchement a eu lieu au domicile de la sage-femme, dans une maternité, une prison, un hôpital dans la rue, dans les champs, etc., etc.

Notes : Répondre d'une manière précise à toutes les questions, en laissant un blanc lorsque la réponse est négative.

BULLETIN DE DÉCLARATION D'UN CAS DE MORTINATALITÉ

District municipal de

1. Enfant mort-né, le jour de 19..... à (heures).
2. Sexe, s'il est possible de l'indiquer.

}	Sexe féminin.....
}	Sexe masculin.....
3. Age probable du fœtus, mois.
4. Vitalité

{	Mort-né.....
{	Mort pendant l'accouchement.....
{	Si l'enfant est né vivant, pendant combien d'heures a-t-il vécu?.....
5. Indication autant que possible, de la cause pour laquelle l'enfant est mort-né.....
.....
6. S'agit-il

{	d'un accouchement simple
{	d'un accouchement multiple
{	(dans ce cas, indiquer s'il y avait des jumeaux, des trijumeaux, etc.)
7. L'enfant mort-né ...

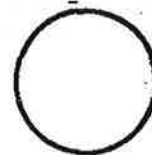
{	est-il un premier enfant?.....
{	n'est-il pas un premier enfant?.....
{	(Indiquer si c'est le deuxième, troisième enfant, etc.)
8. Renseignements concernant la mère ...

{	Age
{	Profession
{	Si la mère est mariée, indiquer depuis combien d'années
9. Renseignements concernant le père, si celui-ci est connu ...

{	Age
{	Profession

Note.

1. Les renseignements indiqués dans ce certificat doivent résulter du certificat médical et être conformes à la loi sur les cas de mortinatalité.
2. Répondre d'une manière précise ; laisser un blanc lorsque la réponse est négative.

Sceau de l'autorité municipale.

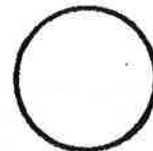
BULLETIN DE DÉCÈS

District municipal de

Numéro du registre vérifié ce jour de 19.....

1. Décès survenu le jour de 19....., à heures :
- dans
- un domicile privé.
 - une institution charitable.
 - un asile.
 - une prison.
 - un autre lieu (indiquer ce lieu).
2. Le défunt était { du sexe féminin.
du sexe masculin.
3. Nom et prénoms du défunt.....
4. Age { Pour un défunt âgé de plus d'un an, indiquer l'âge en années.....
Pour un défunt âgé de moins d'un an, indiquer l'âge en mois.....
Pour un défunt âgé de moins d'un mois, indiquer l'âge en jours.....
5. Pour les enfants de moins de 5 ans { Légitime.
Illégitime.
Enfant trouvé.
6. Etat civil { Célibataire.
Marié (indiquer l'âge du survivant).....
Veuf.
7. Originaire de { Né dans la commune.....
Né dans une autre commune
Pour un étranger, indiquer la nationalité
8. Profession
9. Si le défunt était marié, indiquer le nombre des enfants nés du mariage
10. Le défunt était-il domicilié dans la commune ? (oui ou non).
Dans l'affirmative, indiquer la rue le N°.....
Dans la négative, indiquer la commune, province
11. Cause du décès

Note : Répondre d'une manière précise aux questions, en laissant un blanc lorsque la réponse est négative.

Sceau de l'Autorité municipale.

Butlletins estadístics introduïts l'any 1960:

Ordre de la *Presidencia de Gobierno* de 8 de juliol de 1959 “*por la que se regulan las estadísticas derivadas del Registro Civil*”.
(BOE núm. 173 de 21 de juliol de 1959, pp. 9957-9965).

L. DISPOSICIONES GENERALES

CORTES ESPAÑOLAS

CORRECCION de erratas de la Ley de 26 de diciembre de 1958, que daba efecto retroactivo a las de 17 de julio de 1951 y 20 de diciembre de 1952, concediendo ingreso en las Escalas Activas a los Alféreces Cabaleros de las Armas y Cuerpos de Intendencia que hayan resultado con falta de aptitud física.

Habiéndose observado un error en el artículo tercero de la Ley de 26 de diciembre de 1958, por la que se da efecto retroactivo a las de 17 de julio de 1951 y 20 de diciembre de 1952, concediendo ingreso en las Escalas Activas a los Alféreces Cabaleros de las Armas y Cuerpos de Intendencia que hayan resultado con falta de aptitud física, publicada en el BOLETIN OFICIAL DEL ESTADO del día 29 de diciembre de 1958, número 311, página 11925, esta Presidencia se complace en comunicar a V. E., a los efectos oportunos, que el tenor literal del referido precepto rectificado debe decir lo siguiente:

«Artículo tercero.—Para el cómputo del período de tres años en el empleo de Alféreces que para el ascenso a Teniente se exige por el artículo quinto de la Ley de diecisiete de julio de mil novecientos cincuenta y uno y párrafo segundo del artículo único de la de veinte de diciembre de mil novecientos cincuenta y dos, se abonará a los alumnos procedentes de Oficial no profesional el tiempo servido en tales empleos.»

Palacio de las Cortes, 9 de julio de 1959.—El Presidente, Esteban Bilbao.

PRESIDENCIA DEL GOBIERNO

ORDEN de 8 de julio de 1959 por la que se regulan las estadísticas derivadas del Registro Civil.

Excelentísimo e Ilustrísimo señores:

El Instituto Nacional de Estadística tiene a su cargo desde el año 1899 la Estadística del movimiento natural de la población, de carácter demográfico que recoge, de entre los actos susceptibles de inscripción en los libros de Registro Civil, los nacimientos, abortos, matrimonios y defunciones. La nueva legislación del Registro Civil y la necesidad de perfeccionar dicha Estadística, atendiendo a propio tiempo las recomendaciones internacionales en la materia hacen aconsejable una modificación de los «boletines» y un ordenamiento de los trámites que deben seguir estos documentos, básicos para la Estadística del movimiento natural de la población.

Otros actos inscribibles, enumerados en el artículo primero de la Ley del Registro Civil de 8 de junio de 1957, en los que predomina el aspecto jurídico, por afectar a la existencia de las personas y a las modificaciones de su capacidad jurídica y de obrar deben ser objeto también de una investigación estadística, que no ha tenido lugar hasta el presente.

Parece, por otra parte, oportuno ampliar una y otra investigación a los españoles residentes en el extranjero.

El artículo 20 del Reglamento del Registro Civil, de 14 de noviembre de 1958, establece las bases de colaboración entre la Dirección General de los Registros y del Notariado y el Instituto Nacional de Estadística para asegurar la recogida de información relative a los hechos y actos objeto de inscripción en el Registro.

El Instituto Nacional de Estadística ha elaborado con las Comisiones Asesoras para las Estadísticas Demográficas y Sanitarias y para las Estadísticas Judiciales un proyecto de regulación de las Estadísticas derivadas del Registro Civil, que es conveniente realizar, así como los correspondientes modelos de los «boletines» que han merecido la aprobación de la Dirección General de los Registros y del Notariado.

Por lo expuesto, de conformidad con el dictamen del Consejo Superior de Estadística,

Esta Presidencia del Gobierno ha tenido a bien disponer:

Artículo primero.—El Instituto Nacional de Estadística formulará las estadísticas derivadas del Registro Civil, con la cola-

boración de la Dirección General de los Registros y del Notariado y de las oficinas del Registro Civil que de ella dependen.

Además de los nacimientos, matrimonios y defunciones inscritos en el Registro Civil y de los abortos objeto de acta que comprenden la Estadística del movimiento natural de la población, que ya se viene elaborando, el Instituto formará la estadística «complementaria», que comprenderá las legitimaciones de hijos por subsiguiente matrimonio, los reconocimientos de hijos naturales, las declaraciones judiciales de paternidad, las adopciones plenas y menos plenas, las tutelas las nulidades de matrimonio y separaciones de cónyuges, las concesiones de ciudadanía por decreto, residencia y sus opciones y recuperaciones, y las declaraciones judiciales de ausencia y fallecimiento.

Ambas estadísticas (con excepción de los abortos) se extenderán a los hechos y actos que afecten a los españoles residentes en el extranjero.

Artículo segundo.—Se aprueba el texto de los «boletines» estadísticos que se publican como anexo a esta Orden.

Conforme se dispone en el artículo 20 del Reglamento del Registro Civil, el Instituto Nacional de Estadística, y a su cargo, suministrará a las oficinas del Registro Civil los impresos de «boletines».

Los «boletines» relativos a nacimientos, abortos, matrimonios y defunciones serán extendidos por el promotor o titular de asiento, médico, sanitario o, en su defecto, por funcionarios de las oficinas del Registro Civil, según prescriba el modelo, y en las citadas oficinas se consignará, con el sello del Registro, el tomo, página y fecha de la inscripción, y en los abortos, el número del legajo correspondiente.

Los «boletines» correspondientes a los demás hechos reseñados en el párrafo segundo del artículo primero de esta Orden se extenderán por los funcionarios de las oficinas del Registro Civil.

La recogida de datos se realizará mensualmente, con los trámites establecidos en el anexo de esta Orden.

Artículo tercero.—El diligenciamiento de los «boletines» correspondientes a los hechos que afecten a los españoles residentes en el extranjero corresponderá a la Delegación del Instituto Nacional de Estadística, en el Ministerio de Justicia, que tomará los datos de los libros del Registro Central de la Dirección General de los Registros y del Notariado.

Artículo cuarto.—El Instituto Nacional de Estadística podrá dirigirse por sí o por medio de sus Delegaciones a las oficinas del Registro Civil en solicitud de aclaraciones sobre los datos contenidos en los indicados «boletines».

Artículo quinto.—Corresponderá al Instituto Nacional de Estadística la elaboración y publicación de las estadísticas que se regulan en la presente Orden.

El Instituto facilitará a la Dirección General de los Registros y del Notariado las informaciones que necesite para el cumplimiento de sus propios fines.

Artículo sexto.—Las Direcciones Generales de los Registros y del Notariado y del Instituto Nacional de Estadística dictarán las instrucciones necesarias en la esfera de su competencia.

Podrán también autorizar los convenios que aconsejen las circunstancias, al objeto de coordinar el suministro de impresos para los «boletines» estadísticos con el de los impresos para declaraciones al Registro Civil.

El Instituto podrá ampliar las estadísticas objeto de esta Orden a otros hechos de análoga naturaleza y modificar los «boletines» en forma no substancial de acuerdo, en todo caso, con la Dirección General de los Registros y del Notariado.

DISPOSICION TRANSITORIA

La presente Orden entrará en vigor en 1 de enero de 1960. Lo que comunico a V. E. y a V. I. para su conocimiento y demás efectos.

Dios guarde a V. E. y a V. I. muchos años.

Madrid, 8 de julio de 1959.

CARRERO

Excmo. e Ilmo. Sres. Ministro de Justicia y Director general del Instituto Nacional de Estadística.

9958

21 julio 1959

B. O. del E.—Núm. 173

ANEXO

a la Orden de la Presidencia del Gobierno por la que se regulan las estadísticas derivadas del Registro Civil

Los «boletines» y trámites a que se refiere el artículo seguido de la Orden mencionada serán los siguientes:

I. «Boletines»

Común a ambas investigaciones:

1. «Facturas». Referentes a la Estadística del movimiento natural de la población.
 2. «Boletín de Nacimientos».
 3. «Boletín de Abortos».
 4. «Boletín de Matrimonios».
 5. «Boletín de Defunción».
- Relativos a la Estadística complementaria
6. «Boletín de Filiación y Patria Potestad». Para transcribir los datos de las inscripciones marginales de legitimación de hijos por subsiguiente matrimonio de reconocimiento de hijos naturales, de declaración judicial de paternidad y de adopción plena y menos plena.
 7. «Boletín de Tutela». Para recoger los datos de las inscripciones principales de constitución de tutela.
 8. «Boletín de nulidad de Matrimonio y de separación de cónyuges».

9. «Boletín de Ciudadanía». Recogerá el contenido de las inscripciones marginales de concesión de la ciudadanía por Decreto, residencia y sus opciones y recuperaciones.
10. «Boletín de declaración de ausencia y fallecimientos». Estos «boletines» se ajustarán a los modelos que se insertan a continuación.

II. Tramitación

a) Las «facturas» y los «boletines» demográficos de nacimientos, abortos, matrimonios y defunciones de los españoles residentes en nuestra patria se remitirán por las oficinas del Registro Civil a las Delegaciones provinciales de Estadística dentro de los quince primeros días del mes siguientes al de las inscripciones correspondientes.

b) En relación con la Estadística Complementaria el trámite será como sigue:

A fin de localizar las inscripciones que se hayan producido en el mes, las oficinas del Registro Civil de los Juzgados Municipales Comarcales y de Paz consultarán el Libro Diario que establece el artículo 108 del Reglamento del Registro Civil.

En la «facturas» de los «boletines» demográficos que remiten cada mes a las Delegaciones Provinciales de Estadística consignarán la cifra de inscripciones de cada clase que se hayan practicado en el mes anterior.

Las Delegaciones Provinciales de Estadística, al recibir las citadas «facturas», enviarán a las oficinas del Registro que hubiera realizado inscripciones de esta clase los cuestionarios para que procedan a diligenciarlos con los datos de cada inscripción y los devuelvan seguidamente a la Delegación respectiva.

Registro Civil de

I. ESTADISTICA DEL MOVIMIENTO NATURAL DE LA POBLACION

Factura de los «boletines» demográficos correspondientes a los hechos inscritos en el mes de que se remiten en el día de la fecha al señor Delegado de Estadística de la provincia

Clase de los «boletines»	Número de «boletines» que se remiten en cada clase	ASIENTO DE LAS INSCRIPCIONES		
		Del tomo pág.	a tomo pág.	ambos inclusive.
De nacimientos	Del tomo pág.	a tomo pág.	ambos inclusive.
De matrimonios	Del tomo pág.	a tomo pág.	ambos inclusive.
De defunciones	Del tomo pág.	a tomo pág.	ambos inclusive.
De abortos			
Total de «boletines» remitidos			

II. ESTADISTICA COMPLEMENTARIA

Número de inscripciones principales o marginales realizadas en el mes arriba expresado que se comunica en el día de la fecha al señor Delegado de Estadística de la provincia

	Número
1. Filiación y patria potestad (legitimación de hijos por subsiguiente matrimonio, reconocimiento de hijos naturales, declaración judicial de la paternidad, adopción plena o menos plena)
2. Tutela
3. Nulidad de matrimonio y separación de cónyuges
4. Ciudadanía
5. Declaraciones judiciales de ausencia y fallecimiento

..... de de 19

(Sello del Juzgado)

El Encargado del Registro Civil,

ADVERTENCIAS

- 1.ª Esta factura se remitirá sin oficio dentro de los quince primeros días de cada mes con los «boletines» demográficos que se refieran a los hechos inscritos en el mes inmediato anterior.
- 2.ª Con referencia a la estadística complementaria se consignará la cifra de inscripciones de cada clase que se haya practicado en el mes anterior.
- 3.ª La remisión de esta factura se hará indefectiblemente todos los meses, aun cuando tuviera que ser negativa por no haberse registrado durante el mes de referencia hechos de las clases que se indican.

PRESIDENCIA DEL GOBIERNO
INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA

ESTADISTICA DEL MOVIMIENTO NATURAL DE LA POBLACION

BOLETIN ESTADISTICO DE NACIMIENTO

Los datos de 1.º recuadro serán consignados por el Encargado del Registro Civil

1.º recuadro	Registro Civil N° del municipio de provincia de Inscripción, realizada el día de de 19....., en el tomo página	(*)
--------------	---	-----

Los datos de este 2º recuadro serán consignados por los padres, parientes del nacido o personas obligadas por la Ley y, en su defecto, por un funcionario del Registro Civil

2.º recuadro	<table border="1"> <tr> <td style="width: 15%;">DATOS DEL PARTO</td> <td> Fecha: Hora día mes año 19 Lugar: ¿Ocurrió en domicilio particular? ¿en otro lugar? (1) ¿Fue sencilla? ¿doble? ¿triple? ¿cuádruple? Si fué múltiple, dígame cuántos nacidos vivieron 24 horas o más (2) ¿Fue asistido por personal sanitario: (médico, comadrona, etc.)? ¿Fue el parto normal? </td> <td style="width: 5%; text-align: center;">(*)</td> </tr> <tr> <td>DATOS DEL NACIDO</td> <td> Nombre y apellidos Sexo: ¿Niño? ¿niña? Madurez: ¿Nació antes de los 9 meses de gestación? Legitimidad: ¿Es hijo legítimo? </td> <td></td> </tr> <tr> <td>DATOS DEL PADRE</td> <td> Nombre y apellidos Edad: años Grado de Instrucción: ¿Sabe leer y escribir? estudios realizados (3) Profesión { a) Profesión u oficio principal b) Ramo de actividad económica (de la construcción, agrícola, etc.) c) ¿Es patrono? (4) ¿está a sueldo o jornal? ¿es independiente? (4) Residencia { Municipio provincia Calle n° </td> <td></td> </tr> <tr> <td>DATOS DE LA MADRE</td> <td> Nombre y apellidos Edad: años Lugar de nacimiento: Municipio provincia Grado de instrucción: ¿Sabe leer y escribir? estudios realizados (3) Profesión: Si tiene ocupación, aparte de sus labores domésticas, dígame cual Fecundidad { ¿Cuántos hijos nacidos vivos ha tenido, contando este parto: (aunque sólo vivieran unos instantes)? De ellos, ¿cuántos viven? ¿Cuántos se malograron antes de nacer, sin llegar a vivir un sólo instante? Tiempo que lleva casada en su actual matrimonio ; si casó más de una vez, número total de años Residencia { ¿Residen en este municipio? En caso negativo dígame municipio provincia </td> <td></td> </tr> </table>	DATOS DEL PARTO	Fecha: Hora día mes año 19 Lugar: ¿Ocurrió en domicilio particular? ¿en otro lugar? (1) ¿Fue sencilla? ¿doble? ¿triple? ¿cuádruple? Si fué múltiple, dígame cuántos nacidos vivieron 24 horas o más (2) ¿Fue asistido por personal sanitario: (médico, comadrona, etc.)? ¿Fue el parto normal?	(*)	DATOS DEL NACIDO	Nombre y apellidos Sexo: ¿Niño? ¿niña? Madurez: ¿Nació antes de los 9 meses de gestación? Legitimidad: ¿Es hijo legítimo?		DATOS DEL PADRE	Nombre y apellidos Edad: años Grado de Instrucción: ¿Sabe leer y escribir? estudios realizados (3) Profesión { a) Profesión u oficio principal b) Ramo de actividad económica (de la construcción, agrícola, etc.) c) ¿Es patrono? (4) ¿está a sueldo o jornal? ¿es independiente? (4) Residencia { Municipio provincia Calle n°		DATOS DE LA MADRE	Nombre y apellidos Edad: años Lugar de nacimiento: Municipio provincia Grado de instrucción: ¿Sabe leer y escribir? estudios realizados (3) Profesión: Si tiene ocupación, aparte de sus labores domésticas, dígame cual Fecundidad { ¿Cuántos hijos nacidos vivos ha tenido, contando este parto: (aunque sólo vivieran unos instantes)? De ellos, ¿cuántos viven? ¿Cuántos se malograron antes de nacer, sin llegar a vivir un sólo instante? Tiempo que lleva casada en su actual matrimonio ; si casó más de una vez, número total de años Residencia { ¿Residen en este municipio? En caso negativo dígame municipio provincia		
DATOS DEL PARTO	Fecha: Hora día mes año 19 Lugar: ¿Ocurrió en domicilio particular? ¿en otro lugar? (1) ¿Fue sencilla? ¿doble? ¿triple? ¿cuádruple? Si fué múltiple, dígame cuántos nacidos vivieron 24 horas o más (2) ¿Fue asistido por personal sanitario: (médico, comadrona, etc.)? ¿Fue el parto normal?	(*)												
DATOS DEL NACIDO	Nombre y apellidos Sexo: ¿Niño? ¿niña? Madurez: ¿Nació antes de los 9 meses de gestación? Legitimidad: ¿Es hijo legítimo?													
DATOS DEL PADRE	Nombre y apellidos Edad: años Grado de Instrucción: ¿Sabe leer y escribir? estudios realizados (3) Profesión { a) Profesión u oficio principal b) Ramo de actividad económica (de la construcción, agrícola, etc.) c) ¿Es patrono? (4) ¿está a sueldo o jornal? ¿es independiente? (4) Residencia { Municipio provincia Calle n°													
DATOS DE LA MADRE	Nombre y apellidos Edad: años Lugar de nacimiento: Municipio provincia Grado de instrucción: ¿Sabe leer y escribir? estudios realizados (3) Profesión: Si tiene ocupación, aparte de sus labores domésticas, dígame cual Fecundidad { ¿Cuántos hijos nacidos vivos ha tenido, contando este parto: (aunque sólo vivieran unos instantes)? De ellos, ¿cuántos viven? ¿Cuántos se malograron antes de nacer, sin llegar a vivir un sólo instante? Tiempo que lleva casada en su actual matrimonio ; si casó más de una vez, número total de años Residencia { ¿Residen en este municipio? En caso negativo dígame municipio provincia													

Firma del declarante:

Sello del Registro Civil

- (1) Dígame, según corresponda: hospital, maternidad, clínico particular, asilo, orfanato, vía pública etc.
- (2) Si fueran dos o más se llenará un Boletín por cada uno, y si hubiere, además, algún nacido muerto o que viviera menos de 24 horas, se utilizarán para ellos los correspondientes Boletines de Aborto.
- (3) Dígame si fueron de Enseñanza primaria, Enseñanza media (bachiller, comercio, magisterio, perito y estudios similares) o Enseñanza superior (universitarios, ingenieros, arquitectos, etc.).
- (4) Patrono: cuando pague salarios a alguien. Independiente: cuando trabaje por su cuenta y sin que de él dependa ningún asalariado.
- (*) Déjese en blanco esta columna.

PRESIDENCIA DEL GOBIERNO
INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA

ESTADISTICA DEL MOVIMIENTO NATURAL DE LA POBLACION

BOLETIN ESTADISTICO DE ABORTO (NATIMORTALIDAD)

Parte 19

Los datos de este 1.º recuadro serán consignados por el Encargado del Registro Civil

1.º recuadro	Registro Civil N.º del municipio de provincia de Este Boletín corresponde a un aborto archivado en el legajo de abortos del día de de 19.....	(*)
--------------	--	-----

Los datos de este 2.º recuadro deberán ser consignados por la parturienta o persona que la represente y, en su defecto, por un funcionario del Registro Civil

2.º recuadro	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 15%; text-align: center;">Datos del aborto o parto</td> <td style="width: 65%;"> Fecha: Hora día mes año 19 Lugar: Ocurrió en domicilio particular ¿en otro lugar? (1) (2) ¿Fue sencillo? ¿doble? ¿triple? ¿cuádruple? Fue asistido por personal sanitario: (médico, comadrona, etc.)? </td> <td style="width: 20%;"></td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">Datos del producto de la concepción</td> <td> Sexo: ¿Masculino? ¿femenino? ¿impreciso? (3) Vitalidad { ¿Nació muerto? ¿murió al nacer? Si tuvo vida: ¿cuántas horas vivió? ¿cuántos minutos? Madurez: ¿Cuántos meses tendría aproximadamente? </td> <td></td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">Datos de la mujer</td> <td> Edad: años Estado civil: ¿Soltera? ¿casada? ¿viuda? Lugar de nacimiento: Municipio provincia Grado de instrucción: ¿Sabe leer y escribir? Estudios realizados (4) Profesión: Si tiene ocupación, aparte de sus labores domésticas, dígame cual Fecundidad { ¿Cuántos hijos nacidos vivos ha tenido, contando este parto (aunque sólo vieran unos instantes)? De ellos, ¿cuántos viven? ¿Cuántos se malograron antes de nacer sin llegar a vivir un solo instante? Si es casada, tiempo que lleva casada en su actual matrimonio Si casó más de una vez, número total de años casada Residencia { ¿Resido en este municipio? En caso negativo dígame: municipio provincia </td> <td></td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">Datos del varón</td> <td> Edad: años Grado de instrucción: ¿Sabe leer y escribir? Estudios realizados (4) Profesión { a) Profesión u oficio principal b) Rama de actividad económica (de la construcción, agrícola, etc.) c) ¿Es patrono? (5) ¿está a sueldo o jornal? ¿es independiente? (5) </td> <td></td> </tr> </table>	Datos del aborto o parto	Fecha: Hora día mes año 19 Lugar: Ocurrió en domicilio particular ¿en otro lugar? (1) (2) ¿Fue sencillo? ¿doble? ¿triple? ¿cuádruple? Fue asistido por personal sanitario: (médico, comadrona, etc.)?		Datos del producto de la concepción	Sexo: ¿Masculino? ¿femenino? ¿impreciso? (3) Vitalidad { ¿Nació muerto? ¿murió al nacer? Si tuvo vida: ¿cuántas horas vivió? ¿cuántos minutos? Madurez: ¿Cuántos meses tendría aproximadamente?		Datos de la mujer	Edad: años Estado civil: ¿Soltera? ¿casada? ¿viuda? Lugar de nacimiento: Municipio provincia Grado de instrucción: ¿Sabe leer y escribir? Estudios realizados (4) Profesión: Si tiene ocupación, aparte de sus labores domésticas, dígame cual Fecundidad { ¿Cuántos hijos nacidos vivos ha tenido, contando este parto (aunque sólo vieran unos instantes)? De ellos, ¿cuántos viven? ¿Cuántos se malograron antes de nacer sin llegar a vivir un solo instante? Si es casada, tiempo que lleva casada en su actual matrimonio Si casó más de una vez, número total de años casada Residencia { ¿Resido en este municipio? En caso negativo dígame: municipio provincia		Datos del varón	Edad: años Grado de instrucción: ¿Sabe leer y escribir? Estudios realizados (4) Profesión { a) Profesión u oficio principal b) Rama de actividad económica (de la construcción, agrícola, etc.) c) ¿Es patrono? (5) ¿está a sueldo o jornal? ¿es independiente? (5)		(*)
Datos del aborto o parto	Fecha: Hora día mes año 19 Lugar: Ocurrió en domicilio particular ¿en otro lugar? (1) (2) ¿Fue sencillo? ¿doble? ¿triple? ¿cuádruple? Fue asistido por personal sanitario: (médico, comadrona, etc.)?													
Datos del producto de la concepción	Sexo: ¿Masculino? ¿femenino? ¿impreciso? (3) Vitalidad { ¿Nació muerto? ¿murió al nacer? Si tuvo vida: ¿cuántas horas vivió? ¿cuántos minutos? Madurez: ¿Cuántos meses tendría aproximadamente?													
Datos de la mujer	Edad: años Estado civil: ¿Soltera? ¿casada? ¿viuda? Lugar de nacimiento: Municipio provincia Grado de instrucción: ¿Sabe leer y escribir? Estudios realizados (4) Profesión: Si tiene ocupación, aparte de sus labores domésticas, dígame cual Fecundidad { ¿Cuántos hijos nacidos vivos ha tenido, contando este parto (aunque sólo vieran unos instantes)? De ellos, ¿cuántos viven? ¿Cuántos se malograron antes de nacer sin llegar a vivir un solo instante? Si es casada, tiempo que lleva casada en su actual matrimonio Si casó más de una vez, número total de años casada Residencia { ¿Resido en este municipio? En caso negativo dígame: municipio provincia													
Datos del varón	Edad: años Grado de instrucción: ¿Sabe leer y escribir? Estudios realizados (4) Profesión { a) Profesión u oficio principal b) Rama de actividad económica (de la construcción, agrícola, etc.) c) ¿Es patrono? (5) ¿está a sueldo o jornal? ¿es independiente? (5)													

Firma del declarante

Por favor, véase al dorso

Sello del Registro Civil

(1) Dígame, según corresponda, hospital, maternidad, clínica particular, asilo, orfanato, vía pública, cárcel, etc.
 (2) En caso de parto múltiple se llenará un Boletín por cada feto
 (3) Si el aborto o parto fuese asistido por un médico, la pregunta se dejará en blanco en este parte 1.º del Boletín (será contestada por el médico en la parte 2.º de este impreso; véase al dorso)
 (4) Dígame si fueron de Enseñanza primaria, Enseñanza media (bachiller, comercio, magisterio, perito y estudios similares) o Enseñanza superior (universitarios, ingenieros, arquitectos, etc.)
 (5) Patrono: Cuando pague salarios a alguien. Independiente: cuando trabaje por su cuenta y sin que de él dependa ningún asalariado.
 (*) Déjese en blanco esta columna

Esta parte se cumplimentada por el Médico

BOLETIN ESTADISTICO DE ABORTO (NATIMORTALIDAD)

Parte 2ª

Datos del producto de la concepción		Vitalidad (a): ¿Nació muerto?.....¿murió al nacer?..... Si tuvo vida, ¿cuántas horas vivió?..... ¿cuántos minutos?.....		(*)
CAUSAS DE NATIMORTALIDAD Y ABORTO (b)				
I.-Natimortali- dad por enfermedad o accidente sobrenido a la madre	Enfermedad crónica de la madre:			(*)
	Sifilis.....	(b)	01	
	Otra enfermedad crónica.....	(b)	02	
	Enfermedad aguda o accidental de la madre:			
	Toxemia del embarazo.....	(b)	03	
	Otra enfermedad aguda o accidental.....	(b)	04	
	Fatiga:			
	Por exceso de trabajo.....	(b)	05	
	Otra causa.....	(b)	06	
	Causa de origen externo:			
Traumatismo abdominal o de otro órgano.....	(b)	07		
Intoxicación.....	(b)	08		
Otras.....	(b)	09		
Otras causas.....	(b)	10		
II.-Muerte del producto de la concepción por lesiones u otra causa durante el parto	Presentación anormal.....			(b) 11
	Vicios de conformación de la pelvis.....			(b) 12
	Procidencia del cordón.....			(b) 13
	Parto prolongado o inercia uterina.....			(b) 14
	Otras causas.....			(b) 15
III.-Anomalías de la placenta y del cordón	Malformación congénita incompatible con la vida.....			(b) 16
	Inserción viciosa de la placenta.....			(b) 17
	Otras anomalías de la placenta y del cordón.....			(b) 18
IV.-Anomalías fetales y otras causas de natimortalidad	Anomalía del feto.....			(b) 19
	Incompatibilidad grupo-específica (Factor Rh, etc.).....			(b) 20
	Otra causa o causa no especificada.....			(b) 21
Otras datos: Si hubo intervención instrumental o manual:		¿Operación cesárea?.....		
		¿Forceps?.....		
		¿Versión?.....		
		¿Otras?.....		
Firma del Médico				
Inscriba con el número en el Colegio Médico de la provincia de.....				

NOTA: (a) Se ruega encarecidamente al facultativo que al contestar estas preguntas tenga en cuenta que se entenderá por vivo el producto de la concepción, expulsado o extraído de la madre, que después de la total separación respire, tenga latidos cardiacos, pulsación del cordón umbilical, movimientos cíclicos de los músculos voluntarios o cualquier otra manifestación cierta de vida, ya haya sido o no seccionado el cordón umbilical y esté o no implantada la placenta, e independientemente de la duración del embarazo. Esta definición solamente tendrá validez a efectos estadísticos.

(b) Se consignará una "P" para la causa que se considere principal o fundamental y una "1", cuando proceda, para la causa que se estime como inmediata.

(*) Déjese en blanco esta columna.

PRESIDENCIA DEL GOBIERNO—
INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA

ESTADISTICA DEL MOVIMIENTO NATURAL DE LA POBLACION

BOLETIN ESTADISTICO DE DEFUNCION

Los datos de este 1.º recuadro serán consignados por el Encargado del Registro Civil

1.º recuadro	Registro Civil N.º del municipio de provincia de		(*)
	Inscripción realizada el día de de 19..... en el tomo página		

Los datos de este 2.º recuadro serán consignados por los allegados del fallecido o personas obligadas por la Ley y, en su defecto, por un funcionario del Registro Civil

2.º recuadro	Fecha de la defunción	Día mes año 19	(*)
	Lugar del fallecimiento	¿En domicilio particular?..... ¿en otro lugar? (1)	
	Datos generales del fallecido	Nombre y apellidos del fallecido	
		Sexo: ¿era varón?..... ¿era mujer?..... Estado civil: ¿soltero?..... ¿casado?..... ¿viudo?..... ¿separado legalmente?..... Edad { Si tenía menos de un mes, dígame los días cumplidos; si tenía menos de un año, dígame los meses cumplidos; si tenía un año o más, dígame los años cumplidos Fecha de nacimiento: día de de Lugar de nacimiento: municipio provincia Residencia { Municipio provincia Calle n.º	
Datos especiales del fallecido	Profesión del fallecido (o del cabeza de familia, si el fallecido era menor de 15 años) { a) Profesión u oficio principal..... b) Rama de actividad económica (de la construcción, agrícola, etc.)..... c) ¿Era penoso? (2) ¿Estaba o sueldo o jornal? ¿Era independiente? (2)		
	Si el fallecido era casado o viudo { Número de hijos nacidos vivos que tuvo (aunque sólo vivieran unos instantes)..... De ellos viven.....; siendo mujeres solteras..... y varones menores de 18 años..... Número de años que estuvo casado (si hubiera estado casado más de una vez, dígame el total de años)..... Edad del cónyuge superviviente		
	Si el fallecido era menor de 5 años { ¿Provenía del primer parto? ¿Había nacido antes de los 9 meses de gestación..... ¿Era legítimo?.....		
Firma del declarante			

Los datos de este 3.º recuadro serán consignados por el Médico, y, en su defecto, por un funcionario del Registro Civil

3.º recuadro	Causas de la defunción y circunstancias que con ellas concurren		(*)
	a) Causa inmediata de la defunción		
	b) Complicación que contribuyó a la muerte		
	c) Causa inicial o fundamental (que deberá consignarse siempre)		
	Otros procesos: embarazo, parto, aborto, tuberculosis, diabetes, etc. que contribuyeron a la muerte, pero sin estar relacionados con la causa fundamental que la produjo.....		
Firma del Médico			
Colegiado n.º del Colegio Médico de la provincia de			
Sello del Registro Civil			

(1) Dígame, según corresponda, Hospital, maternidad, clínica particular, asilo, orfanato; vía pública, cárcel, etc.
(2) Patrono: cuando pague salarios a alguien. Independiente: cuando trabaje por su cuenta y sin que de él dependa ninguna actividad.
(*) Déjese en blanco esta columna.

9964

21 julio 1959

B. O. del E.—Núm. 173

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA

Estadística Complementaria del Registro Civil

«BOLETIN DE FILIACION Y PATRIA POTESTAD»

Registro Civil de
Inscripción de (1) verificada el día de de 19

D A T O S	Letras iniciales (2)	Sexo	Edad (5)	Profesión	Naturalidad
Del hijo (3)
Del padre (4)
De la madre (4)

- (1) Legitimación de hijos por subsiguiente matrimonio, reconocimiento de hijos naturales, adopción plena o menos plena, declaración judicial de paternidad
- (2) Del nombre y apellidos.
- (3) Legitimado, reconocido o adoptado.
- (4) Que legitima, reconoce o adopta.
- (5) Si no consta exactamente, díjase si es mayor o menor de edad.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA

Estadística Complementaria del Registro Civil

«BOLETIN DE TUTELA»

Registro Civil de
Inscripción verificada el día de de 19

DATOS DEL INCAPACITADO

Nombre y apellidos Sexo Fecha de nacimiento
Estado civil Naturalidad Profesión Residencia
Incapacidad que motiva la tutela (1)

- (1) Orfandad, demencia, sordomudez, prodigalidad, interdicción.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA

Estadística Complementaria del Registro Civil

«BOLETIN DE NULIDAD DE MATRIMONIO Y DE SEPARACION DE CONYUGES»

Registro Civil de
Inscripción de (1) verificada el día de de 19

DATOS DE LOS CONYUGES

	Esposo	Esposa
Iniciales del nombre y apellidos
Edad
Naturalidad
Profesión

DATOS DEL MATRIMONIO

Clase (2) Residencia Años de duración Número de hijos Sentencia dictada por (3)
Causa de la separación o de la nulidad

- (1) Nulidad, separación.—(2) Canónico, civil.—(3) Por tribunales eclesiásticos, por la jurisdicción ordinaria.

B. O. del E.—Núm. 173

21 julio 1959

9965

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA

Estadística Complementaria del Registro
Civil

«BOLETIN DE CIUDADANIA»

Registro Civil de
 Inscripción de verificada el día de de 19
 Título de adquisición de la nacionalidad (1)

DATOS DEL NATURALIZADO

Nombre y apellidos Sexo Edad Estado civil
 Número de hijos bajo su patria potestad Naturaleza (2) profesión
 Nacionalidad anterior (Indíquese si se conserva en virtud de convenio).

- (1) Por Decreto, por residencia, por opción, por recuperación.
 (2) Para los nacidos en España, municipio y provincia; para los nacidos en el extranjero, país.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA

Estadística Complementaria del Registro
Civil

«BOLETIN DE DECLARACIONES DE AUSENCIA O FALLECIMIENTO PRESUNTO»

Registro Civil de
 Inscripción de (1) verificada el día de de 19

Nombre y apellidos Sexo Edad Estado civil
 Profesión Naturaleza Última residencia

- (1). Ausencia, fallecimiento presunto.

II. AUTORIDADES Y PERSONAL**MINISTERIO DEL EJERCITO**

ORDEN de 4 de julio de 1959 por la que se asciende al Comandante de la Escala de Complemento Honoraria de Ferrocarriles don Federico Escario y Núñez del Pino y otros.

Por estar comprendidos en el Decreto de 27 de septiembre de 1934 («D. O.» número 225), ostentar en la actualidad cargos de 1.ª categoría ferroviaria y no comprenderse las excepciones de Decreto número 314, de 6 de julio de 1937 (BOLETIN OFICIAL DEL ESTADO número 262), se concede el ascenso al empleo que se indica al personal que se relaciona:

Red Nacional de los Ferrocarriles Españoles

Comandante don Federico Escario y Núñez del Pino, Ingeniero Jefe de Depósito, Teniente Coronel.

Otro, don José María de la Rubia Jiménez, Ingeniero Jefe adjunto, Teniente Coronel.

Otro, don José Ramón de Urcola y Ansoa, Ingeniero Jefe adjunto, Teniente Coronel.

Teniente don Narciso Carpintero García, Jefe de Taller de primera, Capitán.

Alférez don Félix Pinedo Mamerilla, Inspector principal, Capitán.

Brigada don Pedro Martínez Tordesillas, Jefe de estación, Alférez.

Otro, don Pedro Pascador Díez, Jefe de estación, Alférez.

Sargento don Anselmo Gómez Ramos, Factor de Circulación, Brigada.

Otro, don Angel López González, Factor de Circulación, Brigada.

Sargento don Juan Imael Quintero Escudero, Factor de Circulación, Brigada.

Otro, don Joaquín Sánchez-Molero del Río, Factor de Circulación, Brigada.

Madrid, 4 de julio de 1959.

BARROSO

ORDEN de 4 de julio de 1959 por la que causan baja en la Escala de Complemento Honoraria de Ferrocarriles don Jesús Carbajal López y otros.

Causan baja en la Escala de Complemento Honoraria de Ferrocarriles los Jefes, Oficiales, Suboficiales y clases de tropa pertenecientes a diferentes Empresas ferroviarias que se relacionan a continuación:

Red Nacional de los Ferrocarriles Españoles

Comandante don Jesús Carbajal López, por excedencia voluntaria

Otro, don José Pruneda Torres, por jubilación.

Otro, don Emilio Siegrit Spinedy, por fallecimiento.

Capitán don Joaquín Manso Ortega, por fallecimiento.

Otro, don Emilio Ruiz Ezquerro, por jubilación.

Teniente don Bernardo Carrión López, por jubilación.

Otro, don Emilio Fernández Pardo, por jubilación.

Otro, don Angel Ufano Lorenzo, por jubilación.

Alférez don Alberto Carrere Bedera, por jubilación.

Otro, don Andrés Cortés Lavi, por fallecimiento.

Otro, don Manuel Estrems Font, por fallecimiento.

Otro, don Francisco Fernández Santiago, por fallecimiento.

Otro, don José Galán García, por jubilación.

Otro, don Avelino García Osos, por jubilación.

Otro, don Alfredo López Vázquez, por jubilación.

Butlletins estadístics introduïts entre l'any 1975 i 2007

Butlletí Estadístic de Naixement, 1975-1980

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA
ESTADISTICA DEL MOVIMIENTO NATURAL DE LA POBLACION

Mod. MNPN

1

BOLETIN ESTADISTICO DE NACIMIENTO

Los datos de este primer recuadro serán consignados por el Encargado del Registro Civil.

Registro Civil n.º del municipio de Provincia de.....
Inscripción realizada el día de de 19
en el tomo página

Los datos de este segundo recuadro serán consignados por los padres, parientes del nacido o personas obligadas por la Ley a declarar el nacimiento y, en su defecto, por un funcionario del Registro Civil.

DATOS DEL NACIDO

Nombre y apellidos

Fecha de nacimiento: día mes año 19

Sexo (1): Varón Mujer

Legitimidad (1): Legítimo Ilegítimo

Lugar de nacimiento (1): Domicilio particular Centro sanitario Otro lugar

Parto asistido por médico, comadrona o ayudante técnico sanitario (1): Si No

Clase de parto (1) y (2):
a) Sencillo Doble Triple Cuádruple o más
b) A término Prematuro
c) Normal Distócico (con complicaciones)

DATOS DE LA MADRE

Fecha de nacimiento: día mes año 19

Profesión, oficio u ocupación principal :

Está casada en primeras nupcias (1): Si No

Fecha de su actual matrimonio: día mes año 19

Número de hijos nacidos con vida que ha tenido, contando este parto (3):

El hijo anterior a este nacido con vida, nació el día (2): mes año 19

Residencia: Municipio Provincia (4)

DATOS DEL PADRE

Fecha de nacimiento: Día mes año 19

Profesión, oficio u ocupación principal:

SELO DEL REGISTRO CIVIL FIRMA DEL DECLARANTE

CODIGOS (No escriban en este recuadro)

01 _____
08 _____
12 _____
18 _____
19 _____
20 _____
21 _____
22 _____
23 _____
24 _____
25 _____
31 _____
33 _____
34 _____
40 _____
42 _____
48 _____
53 _____
59 _____ 63 _____

(1) Indíquese con una x el cuadrado que proceda. (2) En caso de parto múltiple se rellenará para cada nacido un Boletín Estadístico de Nacimiento y para cada aborto un Boletín Estadístico de Aborto. (3) Incluidos también los que sólo hayan vivido unos instantes. (4) Si tiene la residencia en el extranjero indíquese la nación.

BOLETIN MUNICIPAL DE NACIMIENTO

DATOS DEL RECIEN NACIDO

Municipio donde ocurrió el nacimiento Provincia

Nombre 1º Apellido 2º Apellido

Fecha de nacimiento: día de de 19 Sexo (Varón o Mujer)

DATOS DEL PADRE (En su defecto, tutor, etc.) **DATOS DE LA MADRE**

Nombre
1º Apellido
2º Apellido

Fecha de nacimiento: día de de 19 día de de 19

Nacionalidad

Residencia de los padres (*) { Domicilio { n.º
Escalera Planta Puerta
Municipio
Provincia: (**) (***)

FIRMA DEL DECLARANTE

(*) Si es distinta, consígnese la de la madre. (**) Si tiene la residencia en el extranjero, indíquese la nación. (***) Indíquese antes de la firma, el parentesco con el nacido.

Butlletí Estadístic d'Avortament, 1975-1980

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA
ESTADISTICA DEL MOVIMIENTO NATURAL DE LA POBLACION

Mod. MNPA.

BOLETIN ESTADISTICO DE ABORTO

Los datos de este primer recuadro serán consignados por el Empleado del Registro Civil

Registro Civil n.º del municipio de Provincia de

Este boletín corresponde a un aborto incorporado al legajo de abortos, el día mes de 19.....

Los datos de este segundo recuadro serán consignados por los padres, parientes o personas obligadas por la Ley a declarar el aborto y, en su defecto, por un funcionario del Registro Civil.

DATOS DEL ABORTO

Fecha del alumbramiento: día mes año 19.....

Sexo (1): Masculino Femenino

Legitimidad (1): Legítima Ilegítima

Lugar (1): Domicilio particular Centro Sanitario Otro lugar

El alumbramiento fué asistido por personal sanitario (1): SI No

DATOS DE LA MADRE

Fecha de nacimiento: día mes año 19.....

Profesión, oficio u ocupación principal:

Está casada en primeras nupcias (1): SI No

Fecha de su actual matrimonio: día mes año 19.....

Número de hijos nacidos con vida que ha tenido contando este alumbramiento (2)

El hijo anterior a éste nacido con vida, nació el día (2) mes año 19.....

Residencia: Municipio Provincia (3)

DATOS DEL PADRE

Fecha de nacimiento: día mes año 19.....

Profesión, oficio u ocupación principal:

Los datos de este tercer recuadro serán consignados por el Médico que asistió al alumbramiento y, en su defecto, por un funcionario del Registro Civil.

Vitalidad (1): Nació con vida (aunque sólo viviera unos instantes) Nació muerto

Clase de alumbramiento (1) y (4):

a) Simple Doble Triple Cuádruple o más

b) A término Prematura (Meses cumplidos de gestación)

c) Normal Distócico (con complicaciones)

Causas del aborto o de la muerte:

I. Causa materna

II. Causa fetal

SELO DEL REGISTRO CIVIL

FIRMA DEL MEDICO

Colegiado núm. del Colegio de Médicos de la provincia

(1) Inclúyese con una X el cuadrado que proceda. (2) Incluidos también los que sólo hayan vivido unos instantes. (3) Si tiene la residencia en el extranjero indíquese la nación. (4) En caso de alumbramiento múltiple se rellenará para cada feto un Boletín Estadístico de Aborto.

Butlletí Estadístic de Part (naixements i avortaments), 1980-1994

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA
ESTADISTICA DEL MOVIMIENTO NATURAL DE LA POBLACION

Mod. M.N.P. 6

BOLETIN ESTADISTICO DE PARTO NACIMIENTOS Y ABORTOS

Los datos de este primer recuadro serán consignados por el Encargado del Registro Civil

Registro Civil N° del municipio de Provincia de

Inscripción realizada el día de de 19..... en el tomo Páginas.....

En caso de aborto, incorporado al legajo de abortos el día de de 19.....

Los datos de los recuadros siguientes serán consignados por los padres, parientes o persona obligada por la Ley a declarar el parto o, en su defecto, por un funcionario del Registro Civil (SEÑALE, POR FAVOR, CON UNA X EL CUADRADO CORRESPONDIENTE)

DATOS DEL PARTO

Lugar de nacimiento (13) { Domicilio Particular 1
Centro Sanitario 2
Otro lugar 3 } (El parto fue asistido por personal sanitario? (14) { SI 1
NO 2 } Semanas cumplidas de gestación. (15)

Fecha del parto: día mes año 19.....

Multiplicidad (23) { Sencillo 1
Doble 2
Triple 3
Cuádruple o más 4 } Maturidad (24) { A término 1
Prematuro 2 } Normalidad (25) { Normal 1
Distócico (Con complicaciones) 2 } (17)

DATOS DE LA MADRE

Fecha de nacimiento: día mes año 19..... (26)

Profesión, oficio u ocupación principal (42)

Residencia: Municipio Provincia (34)

Número de hijos nacidos con vida que ha tenido contando este parto (38)

El hijo anterior a este parto nacido con vida, nació el día mes año 19..... (41)

¿Está casada? (47) SI 1 NO 2 ¿Está casada en primeras nupcias? (48) SI 1 NO 2 (49)

Fecha del actual matrimonio: día mes año 19.....

DATOS DEL PADRE

Fecha de nacimiento: día mes año 19..... (55)

Profesión, oficio u ocupación principal (61)

DATOS DEL NACIMIENTO O DEL ABORTO

Se rellenará un recuadro por cada nacido vivo o muerto. EN CASO DE PARTO MULTIPLE CONTINUESE AL DORSO

Nació con vida (73) 1 Nació muerto 2 Sexo { Varón (54) 1
Mujer 2 } Vivió más de 24 horas { SI (63) 2
NO 1 } (56)

Peso en gramos (70)

Si nació muerto o vivió menos de 24 horas, Indíquese la causa fundamental del aborto o de la muerte

Causa materna o del parto.....

Causa del feto o del recién nacido.....

SELLO DEL REGISTRO CIVIL FIRMA DEL DECLARANTE FIRMA DEL MEDICO (*)

(*) Cuando se trate de un nacido muerto o fallecido antes de las 24 horas de vida MEDICO COLEGIADO CON EL N°

BOLETIN MUNICIPAL DE NACIMIENTOS

DATOS DE LOS NACIDOS VIVOS

Municipio donde ocurrió el parto: Provincia.....

Nombre del 1er nacido Sexo (V ó M).....

..... 2º 3º 4º 5º } 1º Apellido 2º Apellido.....

Fecha del parto: día mes año 19.....

DATOS DEL PADRE

Nombre 1º Apellido 2º Apellido.....

Fecha de nacimiento: día mes año 19..... FIRMA DEL DECLARANTE

Residencia { Domicilio
Municipio
Provincial (*) (**)

(*) Si tiene la residencia en el extranjero, indíquese la nación. (**) Indíquese antes de la firma, el parentesco con los nacidos.

SEGUNDO NACIDO			
Nació con vida ☐ 1 Nació muerto ☐ 2 ● 73	Sexo { Varón ☐ 1 Mujer ☐ 2 ● 74	Vivió más de 24 horas { Si ☐ 2 No ☐ 1 ● 75	Pés en gramós ● 76
Si nació muerto o vivió menos de 24 horas, indíquese la causa fundamental del aborto o de la muerte.			
Causa materna o del parto ● 81			Causa del feto o del recién nacido ● 82
TERCER NACIDO			
Nació con vida ☐ 1 Nació muerto ☐ 2 ● 83	Sexo { Varón ☐ 1 Mujer ☐ 2 ● 84	Vivió más de 24 horas { Si ☐ 2 No ☐ 1 ● 85	Pés en gramós ● 86
Si nació muerto o vivió menos de 24 horas, indíquese la causa fundamental del aborto o de la muerte.			
Causa materna o del parto ● 91			Causa del feto o del recién nacido ● 92
CUARTO NACIDO			
Nació con vida ☐ 1 Nació muerto ☐ 2 ● 93	Sexo { Varón ☐ 1 Mujer ☐ 2 ● 94	Vivió más de 24 horas { Si ☐ 2 No ☐ 1 ● 95	Pés en gramós ● 96
Si nació muerto o vivió menos de 24 horas, indíquese la causa fundamental del aborto o de la muerte.			
Causa materna o del parto ● 101			Causa del feto o del recién nacido ● 102
QUINTO NACIDO			
Nació con vida ☐ 1 Nació muerto ☐ 2 ● 103	Sexo { Varón ☐ 1 Mujer ☐ 2 ● 104	Vivió más de 24 horas { Si ☐ 2 No ☐ 1 ● 105	Pés en gramós ● 106
Si nació muerto o vivió menos de 24 horas, indíquese la causa fundamental del aborto o de la muerte.			
Causa materna o del parto ● 111			Causa del feto o del recién nacido ● 112

FIRMA DEL MEDICO (1)

(1) Cuando se trate de un nacido muerto o fallecido antes de las 24 horas de vida

MEDICO COLEGIADO CON EL N°

Butlletí Estadístic de Part (naixements i avortaments), 1995-2006

Estadística del Movimiento Natural de la Población

Boletín Estadístico de Parto

Nacimientos y abortos

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA

Datos de la inscripción (A rellenar por el Encargado del Registro Civil)

Registro Civil nº _____

Municipio de _____

Provincia de _____

Inscripción realizada el día [] del mes [] del año []

Libro (s) []

[]

Tomo (s) []

[]

Página (s) []

[]

[]

En caso de aborto, incorporado al legajo de abortos el día [] del mes [] del año []

Los datos recogidos en el Cuestionario para la declaración de nacimiento del Registro Civil que también figuren en este boletín, serán tramitados a los Ayuntamientos para dar de alta al recién nacido en el Padrón Municipal de Habitantes (artículo 79.2 del Reglamento de Población y Demarcación Territorial de las Entidades Locales)

Los datos de los apartados siguientes serán consignados por los padres, parientes o personas obligadas por la ley a declarar el parto, o, en su defecto, por el Encargado del Registro Civil. Señale, por favor, con una X el recuadro correspondiente. (Se ruega escribir con mayúsculas. No escriba en los espacios sombreados).

1. Datos del parto

Fecha del parto: día mes año

Municipio donde ocurrió el parto

Provincia

Nº de semanas cumplidas de gestación

Lugar del parto: Domicilio particular 1
 Centro sanitario 2
 Otro lugar 3

¿El parto fue asistido por personal sanitario? (médico, comadrona, A.T.S.) SI 1
 No 2

Multiplicidad: Sencillo 1
 Doble 2
 Triple 3
 Cuádruple o más 4

Maturidad: A término 1
 Prematuro 2

Normalidad: Normal 1
 Distócico (con complicaciones) 2

2. Datos de la madre

Nombre

1º Apellido

2º Apellido

D.N.I. Fecha de nacimiento: día mes año

Profesión, oficio u ocupación principal*

Nacionalidad

Residencia** : Municipio o país si es en el extranjero

Provincia

Domicilio: calle/plaza/avda. etc. n°

escalera planta puerta

Número de hijos que ha tenido contando este parto

¿Cuántos de ellos nacieron con vida?

El hijo anterior a este parto nacido con vida, nació el día del mes del año

¿Está casada? SI 1
 No*** 2

¿Está casada en primeras nupcias? SI 1
 No 2

Fecha del actual matrimonio día mes año

3. Datos del padre

Nombre

1º Apellido

2º Apellido

D.N.I. Fecha de nacimiento: día mes año

Profesión, oficio u ocupación principal*

Nacionalidad

Residencia** : Municipio o país si es en el extranjero

Provincia

Domicilio: calle/plaza/avda. etc. n°

escalera planta puerta

* Si es jubilado/a, retirado/a o pensionista, indíquese la profesión ejercida anteriormente.

** Si es residente en España, se indicará el municipio en el que figura empadronado/a o, de no conocerse éste, el de la última residencia. Si es residente en el extranjero, se indicará únicamente el país de residencia.

*** Si la respuesta a esta pregunta es NO, pasar al apartado 3 (Datos del padre).

4. Datos del nacimiento o del aborto (Se rellena un apartado por cada nacido vivo o muerto)

1. Datos del primer nacido

Nombre	_____		
1 ^{er} Apellido	_____		
2 ^o Apellido	_____		
Sexo	Varón _____	☐	1
	Mujer _____	☐	6
Nació	Vivo _____	☐	1
	Muerto _____	☐	2
Vivió más de 24 horas	Si _____	☐	1
	No _____	☐	2
Peso en gramos	_____		

Si nació muerto ó vivió menos de 24 horas, indique la causa fundamental del aborto o de la muerte
(Se ruega escribir con mayúsculas)

Causa materna o del parto _____

Causa del feto o del recién nacido _____

2. Datos del segundo nacido (en caso de parto múltiple)

Nombre	_____		
1 ^{er} Apellido	_____		
2 ^o Apellido	_____		
Sexo	Varón _____	☐	1
	Mujer _____	☐	6
Nació	Vivo _____	☐	1
	Muerto _____	☐	2
Vivió más de 24 horas	Si _____	☐	1
	No _____	☐	2
Peso en gramos	_____		

Si nació muerto o vivió menos de 24 horas, indique la causa fundamental del aborto o de la muerte
(Se ruega escribir con mayúsculas)

Causa materna o del parto _____

Causa del feto o del recién nacido _____

3. Datos del tercer nacido (en caso de parto múltiple)

Nombre	_____		
1 ^{er} Apellido	_____		
2 ^o Apellido	_____		
Sexo	Varón _____	☐	1
	Mujer _____	☐	6
Nació	Vivo _____	☐	1
	Muerto _____	☐	2
Vivió más de 24 horas	Si _____	☐	1
	No _____	☐	2
Peso en gramos	_____		

Si nació muerto o vivió menos de 24 horas, indique la causa fundamental del aborto o de la muerte
(Se ruega escribir con mayúsculas)

Causa materna o del parto _____

Causa del feto o del recién nacido _____

Sello del Registro Civil

Firma del declarante*

Firma del médico**

Médico colegiado con el n° _____

* Indíquese debajo de la firma, el parentesco con los nacidos

** Cuando se trate de un nacido muerto o fallecido antes de las 24 horas

NOTA: Si el número de nacidos, en el parto, es superior a tres se cumplimentará un segundo boletín con los datos de inscripción y los datos del cuarto, quinto, etc... nacido.

Naturaleza, características y finalidad

El Movimiento Natural de la Población es el recuento de los nacimientos, matrimonios y defunciones que se producen en el territorio español en un año determinado.

Legislación

Los Encargados del Registro Civil remitirán al Instituto Nacional de Estadística, a través de sus Delegaciones, los boletines de nacimientos, abortos, matrimonios, defunciones u otros hechos inscribibles (art. 20 del Reglamento de la Ley del Registro Civil).

Secreto Estadístico

Serán objeto de protección y quedarán amparados por el **secreto estadístico** los datos personales que obtengan los servicios estadísticos, tanto directamente de los informantes como a través de fuentes administrativas (art. 13.1 de la Ley de la Función Estadística Pública de 9 de mayo de 1989 (LFEP)). Todo el personal estadístico tendrá la obligación de preservar el secreto estadístico (art. 17.1 de la LFEP).

Obligación de facilitar los datos

La Ley 4/1990 establece la **obligación de facilitar los datos** que se solicitan para la elaboración de esta Estadística.

Los servicios estadísticos podrán solicitar datos de todas las personas físicas y jurídicas nacionales y extranjeras, residentes en España (artículo 10.1 de la LFEP).

Todas las personas físicas y jurídicas que suministren datos, tanto si su colaboración es obligatoria como voluntaria, **deben contestar de forma veraz, exacta, completa y dentro del plazo** a las preguntas ordenadas en la debida forma por parte de los servicios estadísticos (art. 10.2 de la LFEP).

El incumplimiento de las obligaciones establecidas en esta Ley, en relación con las estadísticas para fines estatales, **será sancionado** de acuerdo con lo dispuesto en las normas contenidas en el presente Título (art. 48.1 de la LFEP).

Butlletí Estadístic de Part (naixements i avortaments), 2007

Estadística del Movimiento Natural de la Población
Estadística do Movemento Natural da Poboación
Boletín Estadístico de Parto
Boletín Estadístico de Parto

NÚMERO DE CUESTIONARIO:
NUMERO DE CUESTIONARIO:

Los datos recogidos en el Cuestionario para la declaración de nacimiento del Registro Civil que también figuren en este boletín, serán transmitidos a los Ayuntamientos para dar de alta el recién nacido en el Padrón Municipal de Habitantes (artículo 64 del Reglamento de Población y Demarcación Territorial de las Entidades Locales).

Os datos recollidos no cuestionario para a declaración de nacemento do Rexistro Civil que tamén figuren neste boletín serán transmitidos ao concellos para dar de alta ao neno acabado de nacer no padrón municipal de habitantes (artigo 64 do Regulamento de poboación e demarcación territorial das entidades locais)

Asimismo, podrán ser transmitidos a los organismos públicos que lo soliciten para actualizar sus registros administrativos (Encomienda de gestión de la Secretaría de Estado de Justicia al Instituto Nacional de Estadística en materia de transmisión de datos informatizados relativas a las inscripciones de nacimientos practicadas en los Registros Civiles).

Así mesmo, poderán ser transmitidos ao organismos públicos que o soliciten para actualizar os seus rexistros administrativos (encomenda de xestión da Secretaría de Estado de Xustiza ao Instituto Nacional de Estadística en materia de transmisión de datos informatizados relativos ao inscricións de nacementos practicadas nos rexistros civís).

Los datos de los apartados siguientes serán consignados por los padres, parientes o personas obligadas por la ley a declarar el parto o, en su defecto, por el Encargado del Registro Civil.

Os datos dos apartados seguintes serán consignados polos pais, parentes ou persoas obrigadas pola lei a declarar o parto ou, á falla deles, polo encargado do Rexistro Civil.

En las preguntas con varias opciones, señale con una X la respuesta. Si se equivoca, táchela completamente y marque la opción correcta:

Escriba con letras MAYÚSCULAS, usando una casilla para cada letra:

M A R I A B E A T R I Z

Nas preguntas con varias opcións, sinala cunha X a resposta. Se se engana, risquea completamente e marque a opción correcta:

Escriba con letras MAIÚSCULAS, empregando unha casa para cada letra:

M A R I A B E A T R I Z

1. Datos del parto / 1. Datos do parto

11 ¿En qué fecha tuvo lugar el parto? Día Mes Año
¿En qué provincia ocurrió el parto?
¿En qué municipio ocurrió el parto?

12 ¿En qué lugar ocurrió el parto?
Centro sanitario
Domicilio particular
Otro lugar

¿El parto fue asistido por personal sanitario? (médico, comadrona, A.T.S.)
¿O parto foi asistido por persoal sanitario? (médico, parteira, ATS)

¿Cuántos niños/as nacieron en este parto?
¿Cantos nenos/as naceron neste parto?

13 ¿El parto fue normal o con complicaciones?
¿O parto foi normal ou con complicacións?

¿El parto fue mediante cesárea?
¿O parto foi mediante cesárea?

¿Cuántas semanas duró el embarazo?
¿Cantas semanas durou o embarazo?

Indique, si lo sabe, el número exacto de semanas que duró el embarazo:
Indique, se o sabe, o número exacto de semanas que durou o embarazo:

12345678 01

4. Datos del nacimiento o del aborto (se rellena un apartado por cada nacido vivo o muerto) (Continuación)
4. Datos do nacemento ou do aborto (cúbrese un apartado por cada nacido vivo ou morto) (Continuación)

Datos del tercer nacido en este parto
Datos do terceiro nacido neste parto

● **Nombre:**
Nome:

Primer apellido:
Primeiro apelido:

Segundo apellido:
Segundo apelido:

● **¿Cuál es la nacionalidad del tercer nacido?** Española
¿Cal é a nacionalidade do terceiro nacido? Española

Extranjera. Indique el país:
Estranxeira. Indique o país:

● **Sexo:** Varón Mujer
Sexo: Varón Muller

● **Peso en gramos:**
Peso en gramos:

● **Vivió más de 24 horas:** Sí No
Vivió máis de 24 horas: Sí Non

Nació: Vivo Muerto
Naceu: Vivo Morto

A CUMPLIMENTAR POR PERSONAL SANITARIO/PARA CUBRIR POR PERSOAL SANITARIO

● **Si el niño nació muerto o falleció antes de las 24 horas de vida, ¿cuál fue la causa?**
Se o neno naceu morto ou faleceu antes das 24 horas de vida, ¿cal foi a causa?

Enfermedad o afección principal del feto o recién nacido:
Enfermidade ou afección principal do feto ou do neonato:

Enfermedad o afección principal de la madre que afectó al feto o al recién nacido:
Enfermidade ou afección principal da nai que afectou o feto ou o neonato:

● **¿Se practicó autopsia?** Sí No **Si nació muerto, indique:** Murió antes del parto Murió durante el trabajo del parto
¿Practicóuselle autopsia? Sí Non **Se naceu morto, indique:** Morreu antes do parto Morreu durante o traballo do parto

Si ha habido cuatro o más nacidos en este parto:
Se houbo catro ou máis nacidos neste parto:

- Utilice un segundo cuestionario; complimente en él solamente la pregunta 2.1 de identidad de la madre y las preguntas del apartado 4 relativas a los nacidos.
 - Empregue un segundo cuestionario; cubra nel soamente a pregunta 2.1 de identidade da nai e as preguntas do apartado 4 relativas ao nacidos.

- Escriba en las siguientes casillas el número del otro cuestionario, el que figura impreso en la parte superior derecha de la primera página.
 - Escriba nas seguintes casas o número do outro cuestionario, o que figura impreso na parte superior dereita da primeira páxina.

Número del segundo cuestionario:
 Número do segundo cuestionario:

Firma del declarante
Sinatura do declarante

Firma y número de colegiado del médico
Sinatura e número de colexiado do médico

Butlletí Estadístic de Defunció, 1975-1988

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA
ESTADISTICA DEL MOVIMIENTO NATURAL DE LA POBLACION

Mod. MNPD

3

BOLETIN ESTADISTICO DE DEFUNCION

Los datos de este primer recuadro serán consignados por el Encargado del Registro Civil.

Registro Civil n.º del municipio de Provincia

Inscripción realizada el día de de 19.....

en el tomo página

Los datos de este segundo recuadro serán consignados por los familiares o personas obligadas por la Ley a declarar la defunción y, en su defecto, por un funcionario del Registro Civil.

DATOS DEL FALLECIDO

Nombre y apellidos

Fecha de nacimiento: día mes año

Sexo (1): Varón Mujer

Estado civil (1) Soltero Casado Viudo Separado legalmente o divorciado

Profesión, oficio u ocupación principal (2):

Residencia: Municipio Provincia (3)

Fecha de la defunción: día mes año 19.....

FIRMA DEL DECLARANTE

Los datos de este tercer recuadro serán consignados por el Médico que certificó la defunción y, en su defecto, por un funcionario del Registro Civil.

CAUSAS DE LA DEFUNCION
(Especifíquese cada uno de los apartados siguientes)

I. Causa inmediata

II. Causas antecedentes

a) Intermedia

b) Inicial o fundamental

III. Otros procesos: Embarazo, parto, aborto, tuberculosis, diabetes, etc., que contribuyeron a la muerte, pero sin estar relacionados con la causa fundamental que la produjo

FIRMA DEL MEDICO

SELLO DEL REGISTRO CIVIL

Colegiado Núm. del Colegio de Médicos de la provincia de

(1) Indíquese con una x el cuadrado que proceda. (2) Si era jubilado, retirado o pensionista, indíquese la profesión ejercida anteriormente seguida de la palabra "jubilado", aunque después de la jubilación haya ejercido otra ocupación. (3) Si tenía la residencia en el extranjero indíquese la nación.

BOLETIN MUNICIPAL DE DEFUNCION

DATOS DEL FALLECIDO

Municipio donde ocurrió la defunción Provincia

Nombre { 1.º Apellido
2.º Apellido

Fecha de nacimiento: día de de 19..... Sexo (Varón o Mujer)

Fecha de defunción: día de de 19..... Nacionalidad

Residencia { Domicilio n.º
Municipio
Provincia (*)

FIRMA DEL DECLARANTE

(**)

(*) Si tenía la residencia en el extranjero, indíquese la nación. (**) Indíquese antes de la firma, el parentesco con el fallecido.

Butlletí Estadístic de Defunció, 1989-1992

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA
ESTADISTICA DEL MOVIMIENTO NATURAL DE LA POBLACION

Mod. MNPD

3

BOLETIN ESTADISTICO DE DEFUNCION

Los datos de este primer recuadro serán consignados por el Encargado del Registro Civil.		CODIGOS (No escriban en este recuadro)																																																												
Registro Civil n.º del municipio de Provincia Inscripción realizada el día de de 19..... en el tomo página	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 20px; text-align: center;">01</td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">08</td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> </tr> </table>		01										08																																																	
01																																																														
08																																																														
Los datos de este segundo recuadro serán consignados por los familiares o personas obligadas por la Ley a declarar la defunción y, en su defecto, por un funcionario del Registro Civil.		CODIGOS (No escriban en este recuadro)																																																												
DATOS DEL FALLECIDO		<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 20px; text-align: center;">12</td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">19</td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">20</td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">21</td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">23</td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">28</td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> </tr> </table>	12										19										20										21										23										28									
12																																																														
19																																																														
20																																																														
21																																																														
23																																																														
28																																																														
Nombre y apellidos Fecha de nacimiento: día mes año Sexo (1): Varón ☐ Mujer ☐ Estado civil (1) Soltero ☐ Casado ☐ Viudo ☐ Separado legalmente o divorciado ☐ Profesión, oficio u ocupación principal (2): Residencia: Municipio Provincia (3) Fecha de la defunción: día mes año 19.....		CODIGOS (No escriban en este recuadro)																																																												
FIRMA DEL DECLARANTE																																																														
Los datos de este tercer recuadro serán consignados por el Médico que certificó la defunción y, en su defecto, por un funcionario del Registro Civil.		CODIGOS (No escriban en este recuadro)																																																												
CAUSAS DE LA DEFUNCION (Especifíquese cada uno de los apartados siguientes)		<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 20px; text-align: center;">34</td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> <td style="border-bottom: 1px solid black; width: 10px;"></td> </tr> </table>	34																																																											
34																																																														
I. Causa inmediata II. Causas antecedentes a) Intermedia b) Inicial o fundamental III. Otros procesos: Embarazo, parto, aborto, tuberculosis, diabetes, etc., que contribuyeron a la muerte, pero sin estar relacionados con la causa fundamental que la produjo		CODIGOS (No escriban en este recuadro)																																																												
SELLO DEL REGISTRO CIVIL	CODIGOS (No escriban en este recuadro)																																																													
FIRMA DEL MEDICO																																																														
Colegiado Núm. del Colegio de Médicos de la provincia de																																																														

(1) Indíquese con una x el cuadrado que proceda. (2) Si era jubilado, retirado o pensionista, Indíquese la profesión ejercida anteriormente seguida de la palabra "jubilado", aunque después de la jubilación haya ejercido otra ocupación. (3) Si tenía la residencia en el extranjero indíquese la nación.

BOLETIN MUNICIPAL DE DEFUNCION

DATOS DEL FALLECIDO	
Municipio donde ocurrió la defunción	Provincia
Nombre	} 1º Apellido } 2º Apellido
Fecha de nacimiento: día de de 19	Sexo (Varón o Mujer)
Fecha de defunción: día de de 19	Nacionalidad
Residencia { Domicilio { Escalera Planta Puerta { Municipio { Provincia (*)	FIRMA DEL DECLARANTE (**)

(*) Si tenía la residencia en el extranjero, indíquese la nación. (**) Indíquese antes de la firma, el parentesco con el fallecido.

Població de fet dels 45 municipis presents al MNP segons els censos de població de 1887 a 1970.

POBLACIÓ DE FET SEGONS CENS (1)

CODI	MUNICIPI / CAPITAL	1887	1897	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970
08015	Badalona	15974	18075	19240	20957	29361	44291	48284	61654	92257	162888
08019	Barcelona	272481	509589	533000	587411	710335	1005565	1081175	1280179	1557863	1745142
08073	Cornellà de Llobregat	1867	2126	2197	2496	3732	7031	8214	11473	24714	77314
08077	Esplugues de Llobregat	1017	1025	1057	1470	1504	3218	3548	4318	12393	29474
08089	Gavà	1729	1801	1825	1982	2385	5054	6110	6860	15725	24213
08096	Granollers	6208	6784	6755	7293	8397	12699	13960	15480	20194	30066
08101	Hospitalet de Llobregat, l'	4295	4975	4948	6905	12360	37650	51249	71580	122813	241978
08102	Igualada	10201	10419	10442	10575	12512	13885	15603	16945	19866	27941
08112	Manlleu	5322	5632	5823	6026	5985	6547	6396	7294	9410	13169
08113	Manresa	22685	25121	23252	22036	27305	32151	36381	40452	52216	57846
08121	Mataró	18425	19918	19704	19918	24125	28034	29920	31642	41128	73129
08124	Mollet del Vallès	2012	2063	2130	2695	3752	5527	6132	6614	8303	20212
08125	Montcada i Reixac	1626	1758	1710	1949	2810	6513	6649	8656	13295	22462
08169	Prat de Llobregat, el	2411	2793	2804	2977	3591	6694	8941	10401	14131	36363
08180	Ripolllet	1705	1611	1501	1567	1963	3324	3702	3736	5262	20197
08184	Rubí	3989	4311	4400	4429	5239	6623	6091	6953	9907	25461
08187	Sabadell	19645	23044	23294	28125	37529	45607	47831	59494	105152	159408
08194	Sant Adrià de Besòs	271	381	418	494	1073	6515	8342	10227	15801	24452
08200	Sant Boi de Llobregat	3772	5481	5311	5377	6553	8867	10310	10811	19968	50051
08205	Sant Cugat del Vallès	2523	2191	2120	2368	2874	5190	5904	6992	11884	20669
08211	Sant Feliu de Llobregat	2990	3151	3314	3852	4406	6343	6571	7327	10201	21751
08245	Santa Coloma de Gramenet	1632	1474	1510	1869	2728	12930	17318	15281	32590	106711
08279	Terrassa	13182	15440	15956	22679	30532	39975	45081	58880	92234	138697
08298	Vic	11640	11724	11628	12171	13361	14303	15516	16975	20303	25906
08301	Viladecans	1323	1345	1194	1244	1551	2990	3803	4294	7508	24483
08305	Vilafranca del Penedès	8344	7998	7749	7824	8586	9822	11109	11177	11985	17546
08307	Vilanova i la Geltrú	13811	11839	11856	11971	13720	16400	17091	19483	25669	35714
08505	Gràcia	45042									
08514	Sant Andreu de Palomar	14971									
08515	Sant Gervasi de Cassoles	8206									
08519	Sants	19105									
08520	Sant Martí de Provençals	32695									
08522	Sarrià	4630	5538	6576	8073	11534					
	TOTAL MUNICIPIS I CAPITALS (Prov Barcelona)	537937	645169	668372	735843	922674	1303490	1339921	1603881	2187133	3202528
	TOTAL MUNICIPIS NO CAPITALS (Prov Barcelona)	265456	135580	135372	148432	212339	297925	258746	323702	629270	1457386
17015	Banyoles	5021	5032	5103	5494	5471	5947	6338	6672	8075	10023
17023	Blanes	5401	4987	4969	5001	4943	5912	6361	7039	9492	16020
17066	Figuères	11912	11637	10714	12027	13192	14089	16337	16589	17548	22087
17079	Girona	15497	16081	15787	17045	17691	21845	29632	28915	32784	50338
17114	Olot	8158	7814	7938	10014	10243	11615	14333	14387	17185	21244
17117	Palafrugell	6603	6717	7087	9018	8746	8682	7905	7698	9123	12256
17160	Sant Feliu de Guíxols	9219	9966	11333	11327	10013	9082	7583	8306	10307	12508
	TOTAL MUNICIPIS I CAPITALS (Prov Girona)	61811	27718	37834	50413	51139	47549	29632	28915	32784	93669
	TOTAL MUNICIPIS NO CAPITALS (Prov Girona)	46314	11637	22047	33368	33448	25704				43331
25120	Lleida	21885	21337	21432	24531	38165	38868	41464	52849	63850	90884
	TOTAL MUNICIPIS I CAPITALS (Prov Lleida)	21885	21337	21432	24531	38165	38868	41464	52849	63850	90884
43086	Montblanc	5964	5513	5243	4923	4707	4572	4598	4421	4545	5021
43104	Perelló, el	5018	4038	4134	4146	4411	4408	4074	4149	3765	3556
43123	Reus	28780	26752	26681	25363	30266	31299	32285	35950	41014	59095
43148	Tarragona	27225	25358	23423	23289	27883	30747	35648	38841	43519	78238
43155	Tortosa	25192	23302	24452	28097	33044	35865	38269	45672	43267	46376
43156	Ulldecona	6564	6301	6593	7011	6782	6027	5475	5543	5186	5494
43161	Valls	13274	12162	12625	11911	10698	11210	10866	11650	11886	15091
43163	Vendrell, el	5010	4768	4782	4520	4456	4652	4217	5224	6124	8903
	TOTAL MUNICIPIS I CAPITALS (Prov Tarragona)	117027	87574	87181	88660	101891	109121	106202	120463	127800	183709
	TOTAL MUNICIPIS NO CAPITALS (Prov Tarragona)	89802	62216	63758	65371	74008	78374	70554	81622	84281	105471
	TOTAL MUNICIPIS I CAPITALS (totes les províncies)	738660	781798	814819	899447	1113869	1499028	1517219	1806108	2411567	3570790
	TOTAL MUNICIPIS NO CAPITALS (totes les províncies)	2287386	2058711	2138437	2360258	2917930	3820444	3824090	4539339	6227557	9855751
	TOTAL CATALUNYA	1843549	1942245	1964818	2084868	2344719	2791292	2890974	3240313	3925779	5122567

(1): en negreta les xifres de població dels municipis seleccionats en el MNP en haver assolit el llindar poblacional establert per a la publicació de les dades a l'estadística

Detall de les variables i dels creuaments presents a les estadístiques del Moviment Natural de la Població, 1858-1974.

SECCIÓ DE NAIXEMENTS

MNP 1858-1859

		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
		Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat
BAPTISMES (1)	Total general	T		T		T	
	Legitimitat	- legítims - il·legítims	T*	T*		T*	

Publicat a la taula "Resumen del quinquenio, Bautismos en las capitales"

Extret de les taules provincials

Font: Elaboració pròpia a partir de la publicació de la JUNTA GENERAL DE ESTADÍSTICA DEL REINO (1863) *Memoria sobre el Movimiento de la Población de España en los años 1858, 1859, 1860 y 1861*.

(1): Totes les taules de la publicació fan referència als nounats que han rebut el sagrament del baptisme, malgrat que a la publicació s'utilitzi el terme "Nacimientos" en algunes de les taules numèriques.

(2): T: Classificació per sexes reunits

X: Classificació per sexes

* Classificació dels baptismes per sexes reunits:

- a) calculable a partir de les dades facilitades, a la Memoria sobre el Movimiento de la Población de España en los años 1858, 1859, 1860 y 1861 publicada el 1863 per la Junta General de Estadística del Reino, a les taules per províncies i per capitals provincials "Diferencias en número absoluto de los bautizados legítimos, en 1861, con los de 1860, 1859 y 1858" (pp. 39 i 49) i "Diferencias en número absoluto de los bautizados ilegítimos, en 1861, con los de 1860, 1859 y 1858" (pp. 40 i 50). Així, per exemple, tenint el nombre de batejats legítims de 1861 i la xifra de la diferència entre els batejats legítims de 1858 i 1861, podem calcular el nombre de baptismes legítims de 1858: [Baptismes legítims 1861] - [Diferència entre els baptismes legítims de 1861 respecte els de 1858] = Baptismes legítims de 1858.
- b) publicada per la Junta General de Estadística l'any 1863 al *Anuario estadístico de España, 1860-1861* (pp. 143-146).

MNP 1860

		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
		Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat
BAPTISMES (1)	Total general	C T		C T		C T	
	Legitimitat	- legítims - il·legítims	X T	X T		X T	

Totalitzacions de les taules provincials

Font: Elaboració pròpia a partir de la publicació de la JUNTA GENERAL DE ESTADÍSTICA DEL REINO (1863) *Memoria sobre el Movimiento de la Población de España en los años 1858, 1859, 1860 y 1861*.

(1): Totes les taules de la publicació fan referència als nounats que han rebut el sagrament del baptisme, malgrat que a la publicació s'utilitzi el terme "Nacimientos" en algunes de les taules numèriques.

(2): T: Classificació per sexes reunits

X: Classificació per sexes

C: calculable a partir de càlculs senzills. Per exemple, a partir de la classificació dels baptismes per legitimitat i sexe es poden obtenir per sumatoris els baptismes totals per sexes.

MNP 1861

		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
		Sexe (3)	Edat	Sexe (3)	Edat	Sexe (3)	Edat
NAIXEMENTS(1)	Total general						
	Baptismes (2)	Total general	X T		X T		X T
		Legitimitat	- legítims - il·legítims	X T	X T		X T
	Nascuts morts i morts sense ser batejats	Total general			T		T
		Nascuts morts			T		T
		Nascuts vius i morts abans de ser batejats			T		T

Totalitzacions de les taules provincials

Font: Elaboració pròpia a partir de les publicacions de la JUNTA GENERAL DE ESTADÍSTICA DEL REINO (1863) *Memoria sobre el Movimiento de la Población de España en los años 1858, 1859, 1860 y 1861* i de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1877) *Movimiento de la Población de España en el decenio de 1861 a 1870*.

(1): NAIXEMENTS = batejats + nascuts morts + nascuts vius i morts abans del baptisme

(2): BAPTISMES = conjunt dels nascuts vius que han rebut el sagrament del baptisme.

(3): T: classificació per sexes reunits

X: classificació per sexes

MNP 1862

		Capitals provincials		Províncies		Total nacional		
		Sexe (3)	Edat	Sexe (3)	Edat	Sexe (3)	Edat	
NAIXEMENTS(1)	Total general		T		T		T	
	Baptismes (2)	Total general	X T		X T		X T	
		Legitimitat - legítims - il·legítims	X T		X T		X T	
	Nascuts morts i morts sense ser batejats	Total general		T		T		T
		Nascuts morts		T		T		T
		Nascuts vius i morts abans de ser batejats		T		T		T

Totalitzacions de les taules provincials

Font: Elaboració pròpia a partir de les publicacions de la JUNTA GENERAL DE ESTADÍSTICA DEL REINO (1863) *Memoria sobre el Movimiento de la Población de España en los años 1858, 1859, 1860 y 1861* i de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1877) *Movimiento de la Población de España en el decenio de 1861 a 1870*.

- (1): NAIXEMENTS = batejats + nascuts morts + nascuts vius i morts abans del baptisme
 (2): BAPTISMES = conjunt dels nascuts vius que han rebut el sagrament del baptisme.
 (3): T: Classificació per sexes reunits
 X: Classificació per sexes

MNP 1863-1866

		Capitals provincials		Províncies		Total nacional		
		Sexe (4)	Edat	Sexe (4)	Edat	Sexe (4)	Edat	
PARTS (1)	Total general		T		T		T	
	Multiplicitat - Senzills - Dobles - Triples		T		T		T	
NAIXEMENTS(2)	Total general		X T		X T		X T	
	Baptismes (3)	Total general	X T		X T		X T	
		Legitimitat - legítims - il·legítims	X T		X T		X T	
	Nascuts morts i morts sense ser batejats	Total general		X T		X T		X T
		Nascuts morts		X T		X T		X T
		Nascuts vius i morts abans de ser batejats		X T		X T		X T

Totalitzacions de les taules provincials

Font: Elaboració pròpia a partir de la publicació: DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1877) *Movimiento de la Población de España en el decenio de 1861 a 1870*.

- (1): PARTS = conjunt dels infantaments de batejats, nascuts morts i morts abans del baptisme.
 (2): NAIXEMENTS = batejats + nascuts morts + nascuts vius i morts abans del baptisme.
 (3): BAPTISMES = conjunt dels nascuts vius que han rebut el sagrament del baptisme.
 (4): T: classificació per sexes reunits.
 X: classificació per sexes.

 Informació anual i per mesos.

MNP 1867-1870

		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
		Sexe (4)	Edat	Sexe (4)	Edat	Sexe (4)	Edat
PARTS (1)	Total general	T		T		T	
	Multiplicitat - Senzills - Dobles - Triples	T		T		T	
NAIXEMENTS(2)	Total general	XT		XT		XT	
	Legitimitat - legítims - il·legítims	XT		XT		XT	
	Baptismes (3)	CC		CC		CC	
	Nascuts morts i morts sense ser batejats	XT		XT		XT	

Totalitzacions de les taules

Font: Elaboració pròpia a partir de la publicació: DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1877) *Movimiento de la Población de España en el decenio de 1861 a 1870*.

(1): PARTS = conjunt dels infantaments de batejats, nascuts morts i morts abans del baptisme.

(2): NAIXEMENTS = batejats + nascuts morts + nascuts vius i morts abans del baptisme.

(3): BAPTISMES = conjunt dels nascuts vius que han rebut el sagrament del baptisme.

(4): T: classificació per sexes reunits

X: classificació per sexes

C: calculable a partir de càlculs senzills.

 Informació anual i per mesos

MNP 1886-1892

	Ajuntaments o districtes municipals, no capitals provincials, majors de 5000 hab.		Partits Judicials		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat
NAIXEMENTS (1)	T		T		T		T		T	

Totalitzacions de les taules provincials

Font: Elaboració pròpia a partir de la publicació: DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1895) *Movimiento de la población de España. Septenio de 1886-1892*.

(1): NAIXEMENTS (o nascuts vius) = conjunt dels nadons que sobreviuen a les primeres 24 hores després del part.

(2): T: classificació per sexes reunits.

X: classificació per sexes.

MNP 1900

SECCIÓ DE NAIXEMENTS	Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional									
	Sexe (6)	Edat	Sexe (6)	Edat	Sexe (6)	Edat	Sexe (6)	Edat								
PARTS amb algun dels nascuts viu (1)	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> Multiplicitat <ul style="list-style-type: none"> - Senzills - Dobles { total amb algun dels nascuts mort (5) - Triples o més (4) { total amb algun dels nascuts mort (5) </div>															
NASCUTS VIUS (2)	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> Total <ul style="list-style-type: none"> - Legítims - Il·legítims - Exposits </div>															
AVORTAMENTS (3)	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> Total <ul style="list-style-type: none"> - Legítims - Il·legítims - Exposits </div>															
	X T		X T		X T		X T		X T							
	X		X		X		X		X							
	X T		X T		X T		X T		X T							
	X		X		X		X		X							

Font: elaboració pròpia a partir de la publicació de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1901) *Movimiento anual de la población de España. Año de 1900.*

- (1) PARTS: infantaments amb algun dels nascuts vius. Els parts amb l'únic resultat d'avortament no són registrats en l'estadística d'aquest any.
- (2) NASCUTS VIUS: conjunt dels nadons que superen les primeres 24 hores de vida després del part.
- (3) AVORTAMENTS: conjunt dels nascuts morts, morts en néixer i nascuts vius i morts abans de les primeres 24 hores de vida.
- (4): els casos de parts quàdruples, quintuples i superiors es detallen en nota a peu de la taula numèrica per a cada desagregació territorial.
- (5): a escala municipal no es publica cap taula específica per a aquesta informació, es dona en nota a peu de la taula numèrica.
- (6): T: classificació per sexes reunits.
X: classificació per sexes.

informació anual i per mesos.
 la classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1901

SECCIÓ DE NAIXEMENTS		Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
		Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat
PARTS (1)	Multiplicitat	- Senzills - Dobles - Triples o més (4)							
	Total	XT		XT		XT		XT	
NASCUTS (2)	Legítimitat	X		X		X		X	
	Total	XT		XT		XT		XT	
AVORTAMENTS (3)	Legítimitat	X		X		X		X	
	Total	XT		XT		XT		XT	

Font: elaboració pròpia a partir de la publicació de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1903) *Movimiento anual de la población de España. Año de 1901.*

- (1) PARTS: conjunt dels infants de nascuts vius i d'avortaments.
- (2) NASCUTS VIUS: conjunt dels nadons que superen les primeres 24 hores de vida després del part.
- (3) AVORTAMENTS: conjunt dels nascuts morts, morts en néixer i nascuts vius i morts abans de les primeres 24 hores de vida.
- (4): els casos de parts quàdruples, quintuples i superiors es detallen en nota a peu de la taula numèrica per a cada desagregació territorial.
- (5): T: classificació per sexes reunits.
X: classificació per sexes.

 informació anual i per mesos.
 la classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1902

SECCIÓ DE NAIXEMENTS		Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
		Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat
PARTS (1)	Multiplicitat	- Senzills - Dobles - Triples o més (4)							
	Total	XT		XT		XT			
NASCTS VUS (2)	Legitimitat	X		X		X			
	Total	XT		XT		XT			
AVORTAMENTS (3)	Legitimitat	X		X		X			
	Total	XT		XT		XT			

Classificacions no publicades, cal efectuar les totalitzacions provincials de les mateixes

Font: elaboració pròpia a partir de la publicació de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1906) *Movimiento natural de la población de España. Año 1902.*

- (1) PARTS: conjunt dels infintaments de nascuts vius i d'avortaments.
- (2) NASCTS VIUS: conjunt dels nadons que superen les primeres 24 hores de vida després del part.
- (3) AVORTAMENTS: conjunt dels nascuts morts, morts en néixer i nascuts vius i morts abans de les primeres 24 hores de vida.
- (4): els casos de parts quàdruples, quintuples i superiors es detallen en nota a peu de la taula numèrica per a cada desagregació territorial.
- (5): T: classificació per sexes.
X: classificació per mesos.

informació anual i per mesos.

la classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1903-1907

SECCIÓ DE NAIXEMENTS		Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
		Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat
PARTS (1)	Multiplicitat	- Senzills - Dobles - Triples o més (4)							
	Total	XT		XT		XT		XT	
NASCTS VIUS (2)	Legítimat	X		X		X		X	
	Total	XT		XT		XT		XT	
AVORTAMENTS (3)	Legítimat	X		X		X		X	
	Total	XT		XT		XT		XT	

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1907, ..., 1913) *Movimiento natural de la población de España. Año ... (1903, 1904, ..., 1907).*

- (1) PARTS: conjunt dels infants de nascuts vius i d'avortaments.
- (2) NASCTS VIUS: conjunt dels nadons que superen les primeres 24 hores de vida després del part.
- (3) AVORTAMENTS: conjunt dels nascuts morts, morts en néixer i nascuts vius i morts abans de les primeres 24 hores de vida.
- (4): els casos de parts quàdruples, quintuples i superiors es detallen en nota a peu de la taula numèrica per a cada desagregació territorial.
- (5): T: classificació per sexes reunits.
X: classificació per sexes.

 informació anual i per mesos.

 la classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1908-1917

SECCIÓ DE NAIXEMENTS	Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat
	PARTS (1) Multiplicitat - Senzills - Dobles - Triples o més (4)							
NASCUTS VIUS (2) Total	XT		XT		XT		XT	
AVORTAMENTS (3) Legítimitat - Legítims - Il·legítims - Exposits	X		X		X		X	
AVORTAMENTS (3) Total	XT		XT		XT		XT	
AVORTAMENTS (3) Legítimitat - Legítims - Il·legítims - Exposits	X		X		X		X	

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1914, ..., 1919) *Movimiento natural de la población de España. Año (1908, 1909, ..., 1917).*

- (1) PARTS: conjunt dels infants de nascuts vius i d'avortaments.
- (2) NASCUTS VIUS: conjunt dels nadons que superen les primeres 24 hores de vida després del part.
- (3) AVORTAMENTS: conjunt dels nascuts morts, morts en néixer i nascuts vius i morts abans de les primeres 24 hores de vida.
- (4): els casos de parts quàdruples, quintuples i superiors es detallen en nota a peu de la taula numèrica per a cada desagregació territorial.
- (5): T: classificació per sexes reunits.
X: classificació per sexes.

 informació anual i per mesos.

 la classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1918

	Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat
SECCIÓ DE NAIXEMENTS								
PARTS								
(1) PARTS								
Multiplicitat								
- Senzills								
- Dobles								
- Triples o més (4)								
NASCUTS								
(2) NASCUTS								
Total								
(3) NASCUTS								
Legítimitat								
- Legítims								
- Il·legítims								
- Expòsits								
AVORTAMENTS								
(3) AVORTAMENTS								
Total								
Legítimitat								
- Legítims								
- Il·legítims								
- Expòsits								

Font: elaboració pròpia a partir de la publicació de la DIRECCIÓN GENERAL DE ESTADÍSTICA (1923) *Movimiento de la población de España. Año 1918*.

(1) PARTS: conjunt dels infants de nascuts vius i d'avortaments.

(2) NASCUTS VIUS: conjunt dels nadons que superen les primeres 24 hores de vida després del part.

(3) AVORTAMENTS: conjunt dels nascuts morts, morts en néixer i nascuts vius i morts abans de les primeres 24 hores de vida.

(4): els casos de parts quàdruples, quintuples i superiors es detallen en nota a peu de la taula numèrica per a cada desagregació territorial.

(5): T: classificació per sexes reunits.

X: classificació per sexes.

 informació anual i per mesos.

 la classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1919-1921

SECCIÓ DE NAIXEMENTS	PARTS (1)	Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
		Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat
		Multiplicitat	- Senzills - Dobles - Triples o més (4)						
NASCUTS	Vius (2)	Total	XT		XT		XT		XT
		Legitimitat	X		X		X		X
AVORTAMENTS	(3)	Total	XT		XT		XT		XT
		Legitimitat	X		X		X		X

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de la JEFATURA SUPERIOR DE ESTADÍSTICA (1924) *Movimiento de la población de España. Años 1919-1920 i (1926) Movimiento de la población de España. Años 1921-1923.*

(1) PARTS: conjunt dels infants de nascuts vius i d'avortaments.

(2) NASCUTS VIUS: conjunt dels nadons que superen les primeres 24 hores de vida després del part.

(3) AVORTAMENTS: conjunt dels nascuts morts, morts en néixer i nascuts vius i morts abans de les primeres 24 hores de vida.

(4): els casos de parts quàdruples, quintuples i superiors es detallen en nota a peu de la taula numèrica per a cada desagregació territorial.

(5): T: classificació per sexes reunits.

X: classificació per sexes.

 informació anual i per mesos.

 la classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1922-1929

SECCIÓ DE NAIXEMENTS	PARTS (1)	Ajuntaments > 10.000 hab.			Capitals provincials			Províncies			Total nacional				
		Edat			Edat			Edat			Edat				
		Sexe (6)	Edat	Sexe (6)	Edat	Sexe (6)	Edat	Sexe (6)	Edat	Sexe (6)	Edat				
	Multiplicitat - Senzills - Dobles - Triples o més (4)														
	Total	X	T	X	T	X	T	X	T	X	T	X	T	X	T
	Edat mare *														
	Legítimitat - Legítims - Il·legítims - Expòsits	X				X									
	Legítims X edat mare X edat pare *														
	Conjunt d'il·legítims i expòsits (6) X edat mare *														
	Total	X	T	X	T	X	T	X	T	X	T	X	T	X	T
	Edat mare *														
	Legítimitat - Legítims - Il·legítims - Expòsits	X				X									
	Legítims X edat mare X edat pare *														
	Conjunt d'il·legítims i expòsits (6) X edat mare *														
	Total	X	T	X	T	X	T	X	T	X	T	X	T	X	T
	Edat mare *														
	Legítimitat - Legítims - Il·legítims - Expòsits	X				X									
	Legítims X edat mare X edat pare *														
	Conjunt d'il·legítims i expòsits (6) X edat mare *														
	Total	X	T	X	T	X	T	X	T	X	T	X	T	X	T

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de la JEFATURA SUPERIOR DE ESTADÍSTICA (1926) *Movimiento de la población de España. Años 1921-1923*; de la JEFATURA DEL SERVICIO GENERAL DE ESTADÍSTICA (1929) *Movimiento de la población de España. Años 1924-1925-1926*, i de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRAFICO, CATASTRAL Y DE ESTADÍSTICA (1932) *Movimiento natural de la población de España. Años 1927-1928-1929*.

- (1) PARTS: conjunt dels infants de nascuts vius i d'avortaments.
- (2) NASCUTS VIUS: conjunt dels nadons que superen les primeres 24 hores de vida després del part.
- (3) AVORTAMENTS: conjunt dels nascuts morts, morts en néixer i nascuts vius i morts abans de les primeres 24 hores de vida.
- (4): els casos de parts quàdruples, quintuples i superiors es detallen en nota a peu de la taula numèrica per a cada desagregació territorial.
- (5): l'any 1922, les columnes "il·legítims" de les taules "Nacimientos clasificados por edad de los padres" i "Abortos clasificados por edad de los padres" (an referència al conjunt dels legítims i dels expòsits).
- (6): T: classificació per sexes reunits.
X: classificació per sexes.

* el total nacional es publica com a resum del conjunt de les províncies per una banda i com a resum del conjunt de les capitals provincials per l'altra.
 informació anual i per mesos.
 la classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1930

SECCIÓ DE NAIXEMENTS	PARTS (1)	Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
		Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat
	Multiplicitat - Senzills - Dobles - Triples o més (4)								
	Total	X T		X T		X T		X T	
	Edat mare*								< 15 / 15-19/20-24/25-29/ 30-34/35-39/40-44/45-49/ 50 +/No consta
	Legítimat - Legítims - Il·legítims - Exòsits	X		X		X		X	
	Legítims X edat mare X edat pare*								Edat mare: < 15 / 15-19/20-24/25-29/30-34/35-39/40-44/ 45-49/50 +/No consta
	Conjunt d'il·legítims i exòsits X edat mare*								Edat mare: < 15 / 15-19/20-24/25-29/30-34/35-39/40-44/ 45-49/50 +/No consta
	Total	X T		X T		X T		X T	< 15 / 15-19/20-24/25-29/ 30-34/35-39/40-44/45-49/ 50 +/No consta
	Edat mare*								< 15 / 15-19/20-24/25-29/ 30-34/35-39/40-44/45-49/ 50 +/No consta
	Viabilitat - nascuts/morts - morts en néixer - morts abans de les primeres 24 h. de vida								
	Legítimat - Legítims - Il·legítims - Exòsits	X		X		X		X	
	Legítims X edat mare X edat pare*								Edat mare: < 15 / 15-19 / 20-24/25-29/30-34/35-39/40-44/ 45-49/50 +/No consta
	Conjunt d'il·legítims i exòsits X edat mare*								Edat mare: < 15 / 15-19 / 20-24/25-29/30-34/35-39/40-44/ 45-49/50 +/No consta

Font: elaboració pròpia a partir de la publicació de la DIRECCIÓ GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO, CATASTRAL Y DE ESTADÍSTICA (1934) *Movimiento natural de la población de España. Año 1930.*

- (1) PARTS: conjunt dels infants de nascuts vius i d'avortaments.
- (2) NASCUTS VIUS: conjunt dels nadons que superen les primeres 24 hores de vida després del part.
- (3) AVORTAMENTS: conjunt dels nascuts morts, morts en néixer i nascuts vius i morts abans de les primeres 24 hores de vida.
- (4): els casos de parts quàdruples, quàntuples i superiors es detallen en nota a peu de la taula numèrica per a cada desagregació territorial.
- (5): T: classificació per sexes reunits.
X: classificació per sexes.

* el total nacional es publica com a resum del conjunt de les províncies per una banda i com a resum del conjunt de les capitals provincials per l'altra.
informació anual i per mesos.
la classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1931

SECCIÓ DE NAIXEMENTS	Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
	Sexe (S)	Edat	Sexe (S)	Edat	Sexe (S)	Edat	Sexe (S)	Edat
	Edat		Edat		Edat		Edat	
PARTS (1)	Multiplicitat - Senzills - Dobles - Triples o més (4)		[hatched]		[hatched]		[hatched]	
	Total	X T	[hatched]		[hatched]		[hatched]	
	Edat mare *	X T	[hatched]		[hatched]		[hatched]	
	Legítims X edat mare X edat pare *	[hatched]	[hatched]		[hatched]		[hatched]	
NASCTS VIUS (2)	[hatched]		[hatched]		[hatched]		[hatched]	
	Edat mare *	X T	[hatched]		[hatched]		[hatched]	
	Legítims X edat mare X edat pare *	[hatched]	[hatched]		[hatched]		[hatched]	
	Conjunt d'il·legítims i exposits X edat mare *	[hatched]	[hatched]		[hatched]		[hatched]	
AVORTAMENTS (3)	[hatched]		[hatched]		[hatched]		[hatched]	
	Total	X T	[hatched]		[hatched]		[hatched]	
	Edat mare *	X T	[hatched]		[hatched]		[hatched]	
	Viabilitat	T	[hatched]		[hatched]		[hatched]	
PARTS (1)	[hatched]		[hatched]		[hatched]		[hatched]	
	Edat mare *	X T	[hatched]		[hatched]		[hatched]	
	Legítims X edat mare X edat pare *	[hatched]	[hatched]		[hatched]		[hatched]	
	Conjunt d'il·legítims i exposits X edat mare *	[hatched]	[hatched]		[hatched]		[hatched]	

Font: elaboració pròpia a partir de la publicació de la SUBSECRETARIA DE TRABAJO Y ACCIÓN SOCIAL (1935) *Movimiento natural de la población de España. Año 1931*.

- (1) PARTS: conjunt dels infants de nascuts vius i d'avortaments.
- (2) NASCTS VIUS: conjunt dels nadons que superen les primeres 24 hores de vida després del part.
- (3) AVORTAMENTS: conjunt dels nascuts morts, morts en néixer i nascuts vius i morts abans de les primeres 24 hores de vida.
- (4): els casos de parts quàdruples, quintuples i superiors es detallen en nota a peu de la taula numèrica per a cada desagregació territorial.
- (5): T: classificació per sexes reunits.
X: classificació per sexes.

* el total nacional es publica com a resum del conjunt de les províncies per una banda i com a resum del conjunt de les capitals provincials per l'altra.

[blue box] informació anual i per mesos.

[hatched box] la classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1932-1933

SECCIÓ DE NAIXEMENTS		Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
		Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat
PARTS (1)	Multiplicitat	- Senzills - Dobles - Triples o més (4)							
	NASCUTS VIUS (2)	XT		XT		XT		XT	
AVORTAMENTS (3)	Total								
	Edat mare X edat pare *							T	
	Viabilitat	XT		XT		XT		XT	

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de la SUBSECRETARIA DE TRABAJO Y ACCIÓN SOCIAL (1936) *Movimiento natural de la población de España. Año 1932* i de la DIRECCIÓN GENERAL DE ESTADÍSTICA (1942) *Movimiento natural de la población de España. Año 1933*.

- (1) PARTS: conjunt dels infants de nascuts vius i d'avortaments.
- (2) NASCUTS VIUS: conjunt dels nadons que superen les primeres 24 hores de vida després del part.
- (3) AVORTAMENTS: conjunt dels nascuts morts, morts en néixer i nascuts vius i morts abans de les primeres 24 hores de vida.
- (4): els casos de parts quàdruples, quàntuples i superiors es detallen en nota a peu de la taula numèrica per a cada desagregació territorial.
- (5): T: classificació per sexes reunits.
X: classificació per sexes.

* el total nacional es publica com a resum del conjunt de les províncies per una banda i com a resum del conjunt de les capitals provincials per l'altra.
 informació anual i per mesos.
 la classificació és publicada per l'escal. a territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1934-1940

SECCIÓ DE NAIXEMENTS	Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat	Sexe (5)	Edat
Multiplicitat - Senzills - Dobles - Triples o més (4)								
Total			XT		XT		XT	
Edat mare X edat pare *							T	
Total			XT		XT		XT	
Viabilitat - nascuts morts - morts en néixer - morts abans de les primeres 24 h. de vida			XT		XT		XT	

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de la DIRECCIÓN GENERAL DE ESTADÍSTICA (1942, ..., 1944) *Movimiento natural de la población de España. Año ...* (1934, ..., 1940).

(1) PARTS: conjunt dels infants de nascuts vius i d'avortaments.

(2) NASCUTS VIUS: conjunt dels nadons que superen les primeres 24 hores de vida després del part.

(3) AVORTAMENTS: conjunt dels nascuts morts, morts en néixer i nascuts vius i morts abans de les primeres 24 hores de vida.

(4): els casos de parts quàdruples, quintuples i superiors es detallen en nota a peu de la taula numèrica per a cada desagregació territorial.

(5): T: classificació per sexes reunits.

X: classificació per sexes.

* el total nacional es publica com a resum del conjunt de les províncies per una banda i com a resum del conjunt de les capitals provincials per l'altra.

 informació anual i per mesos.

 la classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1941-1950

SECCIÓ DE NAIXEMENTS		Grans municipis (no capitals) > 20.000 hab. (6)		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
PARTS (1)		Sexe (7)	Edat	Sexe (7)	Edat	Sexe (7)	Edat	Sexe (7)	Edat
Multiplicitat - Senzills - Dobles - Superiors (4) - Senzills - de nens - de nenes - Múltiples - de nens - de nenes - Múltiples									
Total		X		X		X		X	
* Edat mare		X		X		X		X	
Legítimitat - legítims - il·legítims									
* Legítims X edat mare X edat pare									
Total		X		X		X		X	
* Edat mare									
Il·legítims									
* Edat mare									
Exposits ("Nacidos vivos de circunstancia expósita")									
(5) Total		X		X		X		X	
* Edat mare									
Viabilitat - nascuts morts - morts en néixer - morts abans de les primeres 24 h. de vida									

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de la DIRECCIÓN GENERAL DE ESTADÍSTICA (1947, ..., 1952) *Movimiento natural de la población de España. Año ... (1941, ..., 1943)* i de l'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1947, ..., 1952) *Movimiento natural de la población de España. Año ... (1944, ..., 1950)*.

- (1) PARTS: conjunt dels infants de nascuts vius i d'avortaments.
- (2) NASCUTS VIUS: conjunt dels nadons que superen les primeres 24 hores de vida després del part.
- (3) AVORTAMENTS: conjunt dels nascuts morts, morts en néixer i nascuts vius i morts abans de les primeres 24 hores de vida.
- (4): els casos de parts quàdruples, quàdruples i superiors es detallen en nota a peu de la taula numèrica per a cada desagregació territorial.
- (5) EXPOSITS: els nascuts vius de circumstància expósita estan inclosos en el conjunt dels nascuts vius repartits entre els legítims i els il·legítims.
- (6): a partir de l'any 1946 les dades de Ceuta i Melilla s'inclouen a les taules per municipis, però no són inclosos ni en les totalitzacions d'aquestes ni en la resta de taules numèriques del MNP.
- (7): T: classificació per sexes reunits.
X: classificació per sexes.

* el total nacional es publica com a resum del conjunt de les províncies per una banda i com a resum del conjunt de les capitals provincials per l'altra.

informació anual i per mesos.
la classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.
C ↔ calculable a partir de càlculs senzills.

MNP 1951-1974			Grans municipis (no capitals) > 20.000 hab. (6)		Capitals provincials		Províncies		Total nacional		
			Sexe (7)	Edat	Sexe (7)	Edat	Sexe (7)	Edat	Sexe (7)	Edat	
SECCIÓ DE NAIXEMENTS	PARTS (1)	Multiplicitat	- Senzills - Dobles - Superiors (4)								
			- Senzills - Múltiples	- sexe indiferenciat - de nens - sexe indiferenciat - de nenes - mixtes							
			- Total parts múltiples - Dobles - Triples - quàdruples o més (4)								
	NASCUTS VIUS (2)	Total		X		X	T	X	T	X	T
		Edat mare *								T	< 15 / 15-19/20-24/25-29/ 30-34/35-39/40-44/45-49/ 50 i +/No consta
		Legitimitat	- legítims - il·legítims			X		X		X	
		Legítims	edat mare X edat pare *							T	Edat mare: < 15 /15-19/20-24/25-29/30-34/35-39/40-44/45-49/50 i +/No consta Edat pare: < 20/20-24/ 25-29/30-34/35-39/40-44/ 45-49/50 i +/No consta
		Residència paterna	- a la província - en una altra província - a l'estranger - no consta					X		X	
		Residència materna	- a la capital - en un altre municipi de la província - en una altra província - a l'estranger - no consta			X					
	AVORTAMENTS (3)	Total		X		C	T	C	T	C	T
Edat mare *									T	< 15 /15-19/20-24/25-29/ 30-34/35-39/40-44/45-49/ 50 i +/No consta	
Viabilitat		- nascuts morts - morts en néixer - morts abans de les primeres 24 h. de vida			X		X		X		
Expòsits (5)		("Nacidos vivos. Casos en que concurrieron circunstancias expòsitas")			X		X		X		

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de l' INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1955, ..., 1976) *Movimiento natural de la población de España. Año ...* (1951, 1952 y 1953, ..., 1974).

- (1) PARTS: conjunt dels infntaments de nascuts vius i d'avortaments.
- (2) NASCUTS VIUS: conjunt dels nadons que superen les primeres 24 hores de vida després del part.
- (3) AVORTAMENTS: conjunt dels nascuts morts, morts en néixer i nascuts vius i morts abans de les primeres 24 hores de vida.
- (4) els casos de parts quàdruples, quintuples i superiors es detallen en nota a peu de la taula numèrica per a cada desagregació territorial.
- (5) EXPÒSITS: els nascuts vius de circumstància expòsita estan inclosos en el conjunt dels nascuts vius repartits entre els legítims i els il·legítims.
- (6): a partir de l'any 1946 les dades de Ceuta i Melilla s'inclouen a les taules per municipis, però no són inclosos ni en les totalitzacions d'aquestes ni en la resta de taules numèriques del MNP.
- (7): T: classificació per sexes reunits.
X: classificació per sexes.

* el total nacional es publica com a resum del conjunt de les províncies per una banda i com a resum del conjunt de les capitals provincials per l'altra.

informació anual i per mesos.

la classificació és publicada per l'escal a territorial amb requadre de trama barrada.

C ↔ calculable a partir de càlculs senzills.

SECCIÓ DE MATRIMONIS

MNP 1858-1859

		Capitals provincials	Províncies	Total nacional
MATRIMONIS	Total general			
	Estat civil anterior dels cònjuges <ul style="list-style-type: none"> - solters - solter i vídua - vidu i soltera - vidus 	CALCULABLE*	CALCULABLE*	CALCULABLE*

Publicat a les taules "Resumen del quinquenio. Matrimonios verificados en las capitales" i "Relación del número de matrimonios verificados en 1861 con los existentes según el censo de 1860, y de los que tubieron lugar en 1858 respecto del de 1857, en las capitales"

Extret de les taules provincials

Font: Elaboració pròpia a partir de la publicació de la JUNTA GENERAL DE ESTADÍSTICA DEL REINO (1863) *Memoria sobre el Movimiento de la Población de España en los años 1858, 1859, 1860 y 1861*.

 La classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

* Calculable a partir de les dades facilitades, a la *Memoria sobre el Movimiento de la Población de España en los años 1858, 1859, 1860 y 1861* publicada el 1863 per la Junta General de Estadística del Reino, a les taules per províncies i per capitals provincials "Diferencias en número absoluto de los matrimonios verificados entre soltero y soltera, en 1861, con los de 1860, 1859 y 1858" (pp. 60 i 74), "Diferencias en número absoluto de los matrimonios verificados en 1861, entre soltero y viuda con 1860, 1859 y 1858" (pp. 61 i 75), "Diferencias en número absoluto de los matrimonios verificados entre viudo y soltera, en 1861, comparados con los de 1860, 1859 y 1858" (p. 62 i 76), "Diferencias en número absoluto de los matrimonios verificados entre viudo y viuda, en 1861, comparados con los de 1860, 1859 y 1858" (pp. 63 i 77), i "Matrimonios verificados en 1861, clasificados por el estado civil de los contrayentes" (pp. 55 i 69). Així, per exemple, tenint el nombre de matrimonis de solters de 1861 i la xifra de la diferència entre els matrimonis de solters de 1858 i 1861, podem calcular el nombre de matrimonis entre solters de 1858: [Matrimonis entre solters 1861] - [Diferència entre els matrimonis de solters de 1861 respecte els de 1858] = Matrimonis entre solters de 1858.

MNP 1860-1862

		Capitals provincials	Províncies	Total nacional
MATRIMONIS	Total general			
	Estat civil anterior dels cònjuges <ul style="list-style-type: none"> - solters - solter i vídua - vidu i soltera - vidus 			

Totalitzacions de les taules provincials

Font: Elaboració pròpia a partir de les publicacions de la JUNTA GENERAL DE ESTADÍSTICA DEL REINO (1863) *Memoria sobre el Movimiento de la Población de España en los años 1858, 1859, 1860 y 1861*, i de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1877) *Movimiento de la Población de España en el decenio de 1861 a 1870*.

 La classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1863-1869

		Capitals provincials	Províncies	Total nacional
MATRIMONIS	Total general			
	Estat	espòs	De 14 a 25 anys / 25-35 / 35-50 / > 50 anys	De 14 a 25 anys / 25-35 / 35-50 / > 50 anys
		esposa	De 12 a 25 anys / 25-35 / 35-50 / > 50 anys	De 12 a 25 anys / 25-35 / 35-50 / > 50 anys
	Estat civil anterior dels cònjuges	- solters - solter i vídua - vidu i soltera - vídues		
Rang de matrimoni	espòs			
	esposa			

Totalitzacions de les taules provincials

Font: Elaboració pròpia a partir de la publicació de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1877) *Movimiento de la Población de España en el decenio de 1861 a 1870.*

La classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

Informació anual i per mesos.

MNP 1870

				Capitals provincials	Províncies	Total nacional
MATRIMONIS	Total general					
	Edat	Tipus de celebració - Canònics - Civils	espòs	De 14 a 25 anys / 25-35 / 35-50 / > 50 anys	De 14 a 25 anys / 25-35 / 35-50 / > 50 anys	De 14 a 25 anys / 25-35 / 35-50 / > 50 anys
			esposa	De 12 a 25 anys / 25-35 / 35-50 / > de 50 anys	De 12 a 25 anys / 25-35 / 35-50 / > de 50 anys	De 12 a 25 anys / 25-35 / 35-50 / > de 50 anys
	Estat civil anterior dels cònjuges	- solters - solter i vídua - vidu i soltera - vidus	Canònics			
			Civils			
	Tipus de celebració		- Canònics - Civils			
Rang de matrimoni	- 1es núpcies - 2es núpcies - 3es núpcies	Tipus de celebració - Canònics - Civils	espòs			
			esposa			

Totalitzacions de les taules provincials

Font: Elaboració pròpia a partir de la publicació de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1877) *Movimiento de la Población de España en el decenio de 1861 a 1870*.

 La classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

 Informació anual i per mesos

MNP 1886-1892

	Ajuntaments o districtes municipals, no capitals provincials, majors de 5000 habitants	Partits Judicials	Capitals provincials	Províncies	Total nacional
MATRIMONIS					

Totalitzacions de les taules provincials

Font: Elaboració pròpia a partir de la publicació de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1895) *Movimiento de la población de España. Septenio de 1886-1892*.

 La classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1900-1901

		Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
		Edat		Edat		Edat		Edat	
MATRIMONIS Nombre de matrimonis	Total								
	Edat	espòs < 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	
	Estat civil anterior dels cònjuges	esposa - solters - solter i vidua - vidu i soltera - vidus							
	Parentiu dels cònjuges	- tiet i neboda o nebot i tieta - cosins germans							
Que legitimaren fills									
Nombre de fills legitimats									

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1901 i 1903) *Movimiento anual de la población de España. Año de ... (1900, 1901)*

Informació anual i per mesos.

La classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1902

MATRIMONIS		Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
		Edat		Edat		Edat		Edat	
Total		Edat		Edat		Edat		Edat	
Nombre de matrimonis		Edat		Edat		Edat		Edat	
Estat civil anterior dels cònjuges		Edat		Edat		Edat		Edat	
Parentiu dels cònjuges		Edat		Edat		Edat		Edat	
Que legitimaren fills		Edat		Edat		Edat		Edat	
Nombre de fills legitimats		Edat		Edat		Edat		Edat	

Font: elaboració pròpia a partir de la publicació de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1906) *Movimiento natural de la población de España. Año 1902.*

Informació anual i per mesos.

La classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1903-1907

		Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
		Edat		Edat		Edat		Edat	
Total		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	
Edat		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	
Estat civil anterior dels cònjuges		- solters - solter i vídua - vidu i soltera - vidus							
Parentiu dels cònjuges		- tiet i neboda o nebot i tieta - cosins germans							
Que legitimaren fills									
Nombre de fills legitimats									

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1907, ..., 1913) *Movimiento natural de la población de España. Año ... (1903, 1904, ..., 1907)*.

Informació anual i per mesos.

La classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1908-1917

		Ajuntaments > 10.000 hab.	Capitals provincials	Províncies	Total nacional
		Edat	Edat	Edat	Edat
Total		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta
Edat		espos	< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta
		esposa	< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta
Estat civil anterior dels cònjuges		- solters - solter i vídua - vidu i soltera - vídus			
Parentiu dels cònjuges		- tiet i neboda o nebot i tieta - cosins germans			
Que legitimaren fills					
Nombre de fills legitimats					

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1914, ..., 1919) *Movimiento natural de la población de España. Año (1908, 1909, ..., 1917)*.

Informació anual i per mesos.

La classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1918

MATRIMONIS		Ajuntaments				Províncies				Total nacional			
		Edat		Edat		Edat		Edat		Edat		Edat	
Total													
Edat		espòs		esposa									
Estat civil anterior dels cònjuges		- solters - solter i vídua - vidu i soltera - vidus											
Parentiu dels cònjuges		- tiet i neboda o nebot i tieta - cosins germans											
Que legitimaren fills													
Nombre de fills legitimats													

Font: elaboració pròpia a partir de la publicació de la DIRECCIÓN GENERAL DE ESTADÍSTICA (1923) *Movimiento de la población de España. Año 1918.*

Informació anual i per mesos.

La classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1919-1921

		Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
		Edat		Edat		Edat		Edat	
Total									
Edat		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	
Estat civil anterior dels cònjuges		- solters - solter i vídua - vidu i soltera - vidus		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta		< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	
Parentiu dels cònjuges		- tiet i neboda o nebot i tieta - cosins germans							
Que legitimaren fills									
Nombre de fills legitimat									

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de la JEFATURA SUPERIOR DE ESTADÍSTICA (1924) *Movimiento de la población de España. Años 1919-1920 i (1926) Movimiento de la población de España. Años 1921-1923.*

Informació anual i per mesos.

La classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

MNP 1931

		Ajuntaments > 10.000 hab.	Capitals provincials	Províncies	Total nacional
		Edat	Edat	Edat	Edat
MATRIMONIS	Total				
	Edat				
	Estat civil anterior dels cònjuges				
	Parentiu dels cònjuges				
	espòs	< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta
	esposa	< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta	< 20 / 20-25 / 26-30 / 31-35 / 36-40 / 41-50 / 51-60 / > 60 / no consta
	edat espòs X edat esposa *				
	- solters - solter i vidua - vidu i soltera - vidus				
	total				
	X edat espòs X edat esposa *				
	- tiet i neboda o nebot i tieta - cosins germans				

Publicat a la taula Matrimonios clasificados por la edad y el estado civil de los contrayentes

Font: elaboració pròpia a partir de la publicació de la SUBSECRETARÍA DE TRABAJO Y ACCIÓN SOCIAL (1931) *Movimiento natural de la población de España. Año 1931*.

Informació anual i per mesos.

La classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

* El total nacional es publica com a resum del conjunt de les províncies per una banda i com a resum del conjunt de les capitals provincials per l'altra.

MNP 1932-1933

		Ajuntaments > 10.000 hab.	Capitals provincials	Províncies	Total nacional
		Edat	Edat	Edat	Edat
Total	espòs	< 20 / 20-24 / 25-29 / 30-34 / 35-39 / 40-49 / 50-59 / >= 60 / no consta	< 20 / 20-24 / 25-29 / 30-34 / 35-39 / 40-49 / 50-59 / >= 60 / no consta	< 20 / 20-24 / 25-29 / 30-34 / 35-39 / 40-49 / 50-59 / >= 60 / no consta	< 20 / 20-24 / 25-29 / 30-34 / 35-39 / 40-49 / 50-59 / >= 60 / no consta
	esposa	< 20 / 20-24 / 25-29 / 30-34 / 35-39 / 40-49 / 50-59 / >= 60 / no consta	< 20 / 20-24 / 25-29 / 30-34 / 35-39 / 40-49 / 50-59 / >= 60 / no consta	< 20 / 20-24 / 25-29 / 30-34 / 35-39 / 40-49 / 50-59 / >= 60 / no consta	< 20 / 20-24 / 25-29 / 30-34 / 35-39 / 40-49 / 50-59 / >= 60 / no consta
	edat espòs X edat esposa *				
	total				
Estat civil anterior dels cònjuges	- solters				
	- solter i divorciada - vidu i soltera - vidu i divorciada - divorciat i soltera - divorciat i vidua - divorciats				
Parentiu dels cònjuges	- tiet i neboda o nebot i tieta - costns germans				
	X edat espòs X edat esposa *				< 20 / 20-24 / 25-29 / 30-34 / 35-39 / 40-49 / 50-59 / >= 60 / no consta

Publicat a la taula Matrimonios clasificados por la edad y el estado civil de los contrayentes

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de la SUBSECRETARIA DE TRABAJO Y ACCIÓN SOCIAL (1936) *Movimiento natural de la población de España. Año 1932* i de la DIRECCIÓN GENERAL DE ESTADÍSTICA (1942) *Movimiento natural de la población de España. Año 1933*.

Informació anual i per mesos

La classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada

* El total nacional es publica com a resum del conjunt de les províncies per una banda i com a resum del conjunt de les capitals provincials per l'altra.

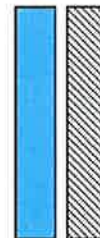
MNP 1934-1940

		Ajuntaments		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
		Edat		Edat		Edat		Edat	
Total									
Edat		espòs		< 20 / 20-24 / 25-29 / 30-34 / 35-39 / 40-49 / 50-59 / >= 60 / no consta		< 20 / 20-24 / 25-29 / 30-34 / 35-39 / 40-49 / 50-59 / >= 60 / no consta		< 20 / 20-24 / 25-29 / 30-34 / 35-39 / 40-49 / 50-59 / >= 60 / no consta	
Estat civil anterior dels cònjuges		esposa		< 20 / 20-24 / 25-29 / 30-34 / 35-39 / 40-49 / 50-59 / >= 60 / no consta		< 20 / 20-24 / 25-29 / 30-34 / 35-39 / 40-49 / 50-59 / >= 60 / no consta		< 20 / 20-24 / 25-29 / 30-34 / 35-39 / 40-49 / 50-59 / >= 60 / no consta	
Parentiu dels cònjuges		- solters - solter i vidua - vidu i soltera - vidus							
		- tiet i neboda o nebot i tieta - cosins germans							

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de la DIRECCIÓN GENERAL DE ESTADÍSTICA (1942, ..., 1944) *Movimiento natural de la población de España. Año ... (1934, ..., 1940)*.

Informació anual i per mesos.

La classificació és publicada per l'escala territorial amb requadre de trama barrada.

SECCIÓ DE DEFUNCIONS

MNP 1858-1859

DEFUNCIONS	Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
	Sexe (1)	Edat	Sexe (1)	Edat	Sexe (1)	Edat
Total general	T		T		T	
Edat						< 1 any / d'1 a 5 / de 5 a 10 / de 10 a 15 / ... / de 85 a 90 / de 91 / de 92 / ... / de 99 / >= 100 anys

Publicat a la taula "Resumen del quinquenio. Defunciones ocurridas en las capitales"

Totalització de les taules provincials

Font: Elaboració pròpia a partir de la publicació: JUNTA GENERAL DE ESTADÍSTICA DEL REINO (1863) *Memoria sobre el Movimiento de la Población de España en los años 1858, 1859, 1860 y 1861.*

(1): T: Classificació per sexes reunits. X: Classificació per sexes.

MNP 1861-1862

DEFUNCIONS	Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
	Sexe (1)	Edat	Sexe (1)	Edat	Sexe (1)	Edat
Total general	X T		X T		X T	
Edat	T	< 1 any / d'1 a 5 / de 6 a 10 / d'11 a 15 / ... / de 86 a 90 / de 91 / de 92 / ... / de 99 / >= 100 anys	T	< 1 any / d'1 a 5 / de 6 a 10 / d'11 a 15 / ... / de 86 a 90 / de 91 / de 92 / ... / de 99 / >= 100 anys	T	< 1 any / d'1 a 5 / de 6 a 10 / d'11 a 15 / ... / de 86 a 90 / de 91 / de 92 / ... / de 99 / >= 100 anys
Estat civil	X T		X T		X T	

Totalitzacions de les taules provincials

Font: Elaboració pròpia a partir de les publicacions de la JUNTA GENERAL DE ESTADÍSTICA DEL REINO (1863) *Memoria sobre el Movimiento de la Población de España en los años 1858, 1859, 1860 y 1861* i de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1877) *Movimiento de la Población de España en el decenio de 1861 a 1870.*

(1): T: Classificació per sexes reunits. X: Classificació per sexes.

MNP 1863-1870

	Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
	Sexe (1)	Edat	Sexe (1)	Edat	Sexe (1)	Edat
Total general	X T		X T		X T	
Edat	X T	< 1any / 1-5 / 6-10 / 11-15 / ... / 86-90 / 91 / 92 / ... / 99 / >= 100 anys	X T	< 1any / 1-5 / 6-10 / 11-15 / ... / 86-90 / 91 / 92 / ... / 99 / >= 100 anys	X T	< 1any / 1-5 / 6-10 / 11-15 / ... / 86-90 / 91 / 92 / ... / 99 / >= 100 anys
Estat civil	X T		X T		X T	
Causes de defunció (enfermedades comunes; enfermedades epidèmiques; natural/repentina; muerte violenta;	X		X		X	

Totalitzacions de les taules provincials

Font: elaboració pròpia a partir de la publicació de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1877) *Movimiento de la Población de España en el decenio de 1861 a 1870*.

(1): T: Classificació per sexes reunits. X: Classificació per sexes.

Informació anual i per mesos.

MNP 1886-1892

DEFUNCIONS (1)	Ajuntaments o districtes municipals, no capitals provincials, majors de 5000 hab.		Partits Judicials		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat
T			T		T		T		T	

Totalitzacions de les taules provincials

Font: elaboració pròpia a partir de la publicació de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1895) *Movimiento de la población de España. Septenio de 1886-1892*.

(1) DEFUNCIONS: mort dels sobrevivents a les primeres 24 hores de vida.

(2): T: classificació per sexes reunits. X: classificació per sexes.

MNP 1900

DEFUNCIONS (3)	Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat
	X	T	X	T	X	T	X	T
Total	X	T	X	T	X	T	X	T
Edat *	X		X		X		X	
Estat civil	X		X		X		X	
Establiment de defunció	- solters		X		X		X	
	- casats							
Legitimitat	- viduus		X		X		X	
	- no consta							
Causes *	- establiments benèfics		T		T		T	
	- establiments penitenciaris							
Legitimitat	- despoïat, al carrer, etc.		X	< 5 anys	X	< 5 anys	X	< 5 anys
	establiments benèfics							
Causes *	- legítims		X	< 5 anys	X	< 5 anys	X	< 5 anys
	- il·legítims							
Causas *	detallades		X	< 5 anys	X	< 5 anys	X	< 5 anys
	grans grups (de les detallades)							

Font: elaboració pròpia a partir de la publicació de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1901) *Movimiento anual de la población de España. Año de 1900.*

- Informació anual i per mesos
 - Informació anual i per trimestres
 - Informació anual, per mesos i per trimestres
- (1) DEFUNCIONS: mort dels sobrevivents a les primeres 24 hores de vida.
 (2) T: classificació per sexes reunits.
 X: classificació per sexes.
- * el total nacional es publica com a resum del conjunt de les províncies per una banda i com a resum del conjunt de les capitals provincials per l'altra.

MNP 1901

	Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat
Total	X T		X T		X T		X T	
Edat *								
Estat civil	X		X		X		X	
Establiment de defunció	X	< 5 anys / > = 5 anys	X	< 5 anys / > = 5 anys	X	< 5 anys / > = 5 anys	X	< 5 anys / > = 5 anys
Legítimitat	X		X		X		X	
Causas *								
grans grups (de les detallades)								

Font: elaboració pròpia a partir de la publicació de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1903) *Movimiento anual de la población de España. Año de 1901.*

■ Informació anual i per mesos ■ Informació anual i per trimestres ■ Informació anual, per mesos i per trimestres

(1) DEFUNCIONS: mort dels sobrevivents a les primeres 24 hores de vida.

(2) T: classificació per sexes reunits.

X: classificació per sexes.

* el total nacional es publica com a resum del conjunt de les províncies per una banda i com a resum del conjunt de les capitals provincials per l'altra.

MNP 1902

DEFUNCIONS (1)	Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional	
	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat
	Total	X T		X T		X T		
Edat *			X		X		X	
Estat civil			X		X			
Estableiment de defunció			X		X		X	
Causes *	Informació publicada a la mateixa taula	establiments benèfics	X	< 5 anys / > = 5 anys	X	< 5 anys / > = 5 anys	X	< 5 anys / > = 5 anys
		establiments penitenciaris	X		X		X	
			X		X		X	
			X T		X T		X T	

Font: elaboració pròpia a partir de la publicació de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1906) *Movimiento natural de la población de España. Año 1902.*

- Informació anual i per mesos
 - Informació anual i per trimestres
 - Informació anual, per mesos i per trimestres
- (1) DEFUNCIONS: mort dels sobrevivents a les primeres 24 hores de vida.
 (2) T: classificació per sexes reunits.
 X: classificació per sexes.
- * el total nacional es publica com a resum del conjunt de les províncies per una banda i com a resum del conjunt de les capitals provincials per l'altra.

MNP 1908-1909

	Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional (3)	
	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat
Total	X T		X T		X T		X T	
Edat			X	< 1 any / 1-4 / 5-9 / 10-14 / ... / 55-59 / >= 60 / no consta			X	< 1 any / 1-4 / 5-9 / 10-14 / ... / 55-59 / >= 60 / no consta
Estat civil	X		X	< 1 any / 1 / 2 / ... / 100 / > 100 / no consta			X	< 1 any / 1 / 2 / ... / 100 / > 100 / no consta
Establiment de defunció	X	< 5 anys / >= 5 anys	X	< 5 anys / >= 5 anys	X	< 5 anys / >= 5 anys	X	< 5 anys / >= 5 anys
Professions	X		X		X		X	
Causes			X				X	

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de la DIRECCIÓN GENERAL DEL INSTITUTO GEOGRÁFICO Y ESTADÍSTICO (1914) *Movimiento natural de la población de España. Año (1908, 1909)*

Informació anual i per mesos

(1) DEFUNCIONS: mort dels sobrevivents a les primeres 24 hores de vida.

(2) T: classificació per sexes reunits.

X: classificació per sexes.

(3): alguns creuaments pel 'total nacional' es troben a les taules provincials com a totalitzacions d'aquestes.

MNP 1919-1920

	Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional (3)	
	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat
Total	X T		X T		X T		X T	
Edat								
		Informació publicada a les taules de defuncions X causes abreujades X edat X sexe						< 1 any / 1-4 / 5-9 / 10-14 / ... / 55-59 / >= 60 / no consta
		Publicat a la taula de xifres relatives per acadia desagregació territorial						< 1 any / 1 / 2 / ... / 100 / > 100 / no consta
Estat civil	X	- solters - casats - vidus - no consta	X		X		X	
Establiment de defunció	X	establiments benèfics	X	< 5 anys / >= 5 anys	X	< 5 anys / >= 5 anys	X	< 5 anys / >= 5 anys
	X	establiments penitenciaris	X		X		X	
Professions			X		X		X	
		informació publicada a la mateixa taula						
		detaillades						
		grans grups (de les detallades)						
Causes		abreujades						
		Classificació publicada a la mateixa taula						
					X		X	< 1 any / 1-4 / 5-9 / 10-14 / ... / 55-59 / >= 60 / no consta

Font: elaboració pròpia a partir de la publicació de la JEFATURA SUPERIOR DE ESTADÍSTICA (1924) *Movimiento de la población de España. Años 1919-1920.*

Informació anual i per mesos

(1) DEFUNCIONS: mort dels sobrevivents a les primeres 24 hores de vida.

(2) T: classificació per sexes reunits.

X: classificació per sexes.

(3): alguns creuaments pel 'total nacional' es troben a les taules provincials com a totalitzacions d'aquestes.

MNP 1921

DEFUNCIONS (1)	Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional (3)	
	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat
Total	X T		X T		X T		X T	
Edat		Informació publicada a les taules de defuncions X causes abreujades X edat X sexe						< 1 any / 1-4 / 5-9 / 10-14 / ... / 55-59 / >= 60 / no consta
Estat civil	X	Publicat a la taula de xifres relatives per a cada desagregació territorial - solters - casats - vidus - no consta	T	< 1 any / < 5 anys	T	< 1 any / < 5 anys	T	< 1 any / < 5 anys
Establiment de defunció	X	establiments benèfics establiments penitencials	X	< 5 anys / >= 5 anys	X	< 5 anys / >= 5 anys	X	< 5 anys / >= 5 anys
Professions	X		X		X		X	
Causas		informació publicada a la mateixa taula detaillades grans grups (de les detallades) abreujades (Classificació publicada a la mateixa taula)						
			X T		X T		X T	
								< 1 any / 1-4 / 5-9 / 10-14 / ... / 55-59 / >= 60 / no consta

Font: elaboració pròpia a partir de la publicació de la JEFATURA SUPERIOR DE ESTADÍSTICA (1926) *Movimiento de la población de España. Años 1921-1923*.

Informació anual i per mesos

(1) DEFUNCIONS: mort dels sobrevivents a les primeres 24 hores de vida.

(2) T: classificació per sexes reunits.

X: classificació per sexes.

(3): alguns creuaments pel 'total nacional' es troben a les taules provincials com a totalitzacions d'aquestes.

MNP 1922-1923

DEFUNCIONS (1)	Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional (3)	
	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat
	Total	X T		X T		X T		X T
Edat		Informació publicada a les taules de defuncions X causes abreujades X edat X sexe						< 1 any / 1-4 / 5-9 / 10-14 / ... / 55-59 / >= 60 / no consta
Estat civil	X	Publicat a la taula de vides relatives per a cada desagregació territorial - solters - casats - vidus - no consta						< 1 any / 1 / 2 / ... / 100 / > 100 / no consta
Establiment de defunció	X	establiments benèfics	X	< 5 anys / >= 5 anys	X	< 5 anys / >= 5 anys	X	< 5 anys / >= 5 anys
Professions	X	establiments penitenciaris	X		X		X	
Causas		informació publicada a la mateixa taula						
		detallades						
		grans grups (de les detallades)						
		abreujades						
		Classificació publicada a la mateixa taula						< 1 any / 1-4 / 5-9 / 10-14 / ... / 55-59 / >= 60 / no consta

Font: elaboració pròpia a partir de la publicació de la JEFATURA SUPERIOR DE ESTADISTICA (1926) *Movimiento de la población de España. Años 1921-1923*.

Informació anual i per mesos

(1) DEFUNCIONS: mort dels sobrevivents a les primeres 24 hores de vida.

(2) T: classificació per sexes reunits.

X: classificació per sexes.

(3): alguns creuarments pel 'total nacional' es troben a les taules provincials com a totalitzacions d'aquestes.

MNP 1932-1933

	Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional (3)	
	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat
Total	X T		X T		X T		X T	
Edat								
		Informació publicada a les taules de defuncions X causes abreujades X edat X sexe	X	< 1 any / 1-4 / 5-9 / 10-14 / ... / 55-59 / >= 60 / no consta		Capítol 1 part. de les taules provincials de defuncions per edat i de defuncions X causes abreujades X edat X sexe tot sumant	X	< 1 any / 1-4 / 5-9 / 10-14 / ... / 55-59 / >= 60 / no consta
		Publicat a la taula de xifres relatives per a cada desagregació territorial			X	< 1 any / 1 / 2 / ... / 110 / > 110 / no consta	X	< 1 any / 1 / 2 / ... / 110 / > 110 / no consta
Estat civil	X	- solters - casats - vidus - divorciats - no consta	X	< 1 any / < 5 anys			T	< 1 any / < 5 anys
Establiment de defunció	X	establiments benèfics establiments penitenciaris	X	< 5 anys / >= 5 anys	X	< 5 anys / >= 5 anys	X	< 5 anys / >= 5 anys
Professions			X		X		X	
		informació publicada a la mateixa taula						
		detaillades			X		X T	
		grans grups (de les detallades)					X T	
Causes		abreujades Classificació publicada a la mateixa taula			X T		X T	
			X	< 1 any / 1-4 / 5-9 / 10-14 / ... / 55-59 / >= 60 / no consta	X	< 1 any / 1-4 / 5-9 / 10-14 / ... / 55-59 / >= 60 / no consta	X	< 1 any / 1-4 / 5-9 / 10-14 / ... / 55-59 / >= 60 / no consta

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de la SUBSECRETARIA DE TRABAJO Y ACCIÓN SOCIAL (1936) *Movimiento natural de la población de España. Año 1932* i de la DIRECCIÓN GENERAL DE ESTADÍSTICA (1942) *Movimiento natural de la población de España. Año 1933*.

Informació anual i per mesos

(1) DEFUNCIONS: mort dels sobrevivents a les primeres 24 hores de vida.

(2) T: classificació per sexes reunits.

X: classificació per sexes.

(3): alguns creuaments pel 'total nacional' es troben a les taules provincials com a totalitzacions d'aquestes.

MNP 1934-1940

	Ajuntaments > 10.000 hab.		Capitals provincials		Províncies		Total nacional (3)	
	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat	Sexe (2)	Edat
Total			X T		X T		X T	
Informació publicada a les taules de defuncions X causes abreujades X edat X sexe					Calculable a partir de les taules provincials de defuncions per edat i de defuncions X causes abreujades X edat X sexe per sumatori		X	< 1 any / 1-4 / 5-9 / 10-14 / ... / 55-59 / >= 60 / no consta
Edat							X	< 1 any / 1 / 2 / ... / 110 / > 110 / no consta
Publicat a la taula de xifres relatives per a cada desagregació territorial			T	< 1 any / < 5 anys			T	< 1 any / < 5 anys
Publicat a la taula "Resumen de las defunciones" per a cada desagregació territorial			X	< 1 any / 1-4 anys			X	< 1 any / 1-4 anys
- solters - casats - vidus - no consta			X				X	
Establiment de defunció			X	< 5 anys / >= 5 anys			X	< 5 anys / >= 5 anys
establiments benèfics			X				X	
establiments penitenciaris								
Professions			X				X	
informació publicada a la mateixa taula							X T	
detallades							X T	
grans grups (de les detallades)							X T	
Causas							X T	
abreujades							X T	
Classificació publicada a la mateixa taula			X				X	< 1 any / 1-4 / 5-9 / 10-14 / ... / 55-59 / >= 60 / no consta

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de la DIRECCIÓN GENERAL DE ESTADÍSTICA (1942, ..., 1944) *Movimiento natural de la población de España. Año ... (1934, ..., 1940).*

Informació anual i per mesos

(1) DEFUNCIONS: mort dels sobrevivents a les primeres 24 hores de vida.

(2) T: classificació per sexes reunits.

X: classificació per sexes.

(3): alguns creuaments pel 'total nacional' es troben a les taules provincials com a totalitzacions d'aquestes.

MNP 1941-1950

Simbolisme en l'única taula numèrica publicada a escala municipal als MNP de 1941 a 1950. "Defuncions - Causes mortals".

DEFUNCIONS (1)	Grans municipis (no capitals) > 20.000 hab. (2)		Capitals provincials		Províncies		Total nacional (3)	
	Sexe (3)	Edat	Sexe (3)	Edat	Sexe (3)	Edat	Sexe (3)	Edat
Total	X T		X T		X T		X T	
Edat								
Informació publicada a les taules de defuncions: X; causes abreviades: < 1 any / 1-4 anys								
Informació publicada a les taules de defuncions: X; professions: X; edat: X; anys: X								
Informació publicada a la taula "Defuncions - Causes mortals"								
Informació publicada a la taula "Defuncions - Causes mortals" per a cada desagregació territorial								
Informació publicada a les taules "Defuncions - Causes mortals" desagregades per edat i sexe: "Defuncions - Causes mortals" desagregades per edat i sexe								
Estal civil								
establiments benèfics								
establiments penitenciaris								
Il·legítims menors de 5 anys								
Professions								
Grans grups								
Normentari abreviada (x tres de la detallada)								
detaïllades								
grans grups (de les detallades)								
abreviades								
Classificació publicada a la mateixa taula								
Causas								
establiments benèfics	T	< 5 anys / > = 5 anys	T	< 5 anys / > = 5 anys	T	< 5 anys / > = 5 anys	T	< 5 anys / > = 5 anys
establiments penitenciaris								
Il·legítims menors de 5 anys								
Professions	X		X		X		X	
Grans grups	X		X		X		X	
Normentari abreviada (x tres de la detallada)								
detaïllades								
grans grups (de les detallades)								
abreviades								
Classificació publicada a la mateixa taula								
Causas								
establiments benèfics								
establiments penitenciaris								
Il·legítims menors de 5 anys								
Professions	X		X		X		X	
Grans grups	X		X		X		X	
Normentari abreviada (x tres de la detallada)								
detaïllades								
grans grups (de les detallades)								
abreviades								
Classificació publicada a la mateixa taula								
Causas								
establiments benèfics								
establiments penitenciaris								
Il·legítims menors de 5 anys								
Professions	X		X		X		X	
Grans grups	X		X		X		X	
Normentari abreviada (x tres de la detallada)								
detaïllades								
grans grups (de les detallades)								
abreviades								
Classificació publicada a la mateixa taula								

Font: elaboració pròpia a partir de les publicacions de la DIRECCIÓN GENERAL DE ESTADÍSTICA (1945) *Movimiento natural de la población de España. Año ... (1941, ..., 1943)* i de l'INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (1947, ..., 1952) *Movimiento natural de la población de España. Año ... (1944, ..., 1950)*.

Informació anual i per mesos Informació publicada només per trimestres

(1) DEFUNCIONS: mort dels sobrevivents a les primeres 24 hores de vida.

(2): a partir de l'any 1946 es dades de Ceuta i Melilla s'inclouen a les taules per municipis, però no són inclosos ni en les totalitzacions d'aquestes ni en la resta de taules numèriques del MNP.

